

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SURİYELİ GİRİŞİMCİLERİN ETNİK EKONOMİ
OLUŞTURMALARINDA SOSYAL SERMAYENİN ROLÜ:
İZMİR ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep BAKİ

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Handan AKYİĞİT

OCAK – 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SURİYELİ GİRİŞİMCİLERİN ETNİK EKONOMİ
OLUŞTURMALARINDA SOSYAL SERMAYENİN ROLÜ:
İZMİR ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep BAKİ

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

“Bu tez 23/12/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Doç. Dr. Aydın AKTAY	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Adem BÖLÜKBAŞI	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Handan AKYİĞİT	BAŞARILI

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
--	---	-------------

Öğrencinin	
Adı Soyadı :	ZEYNEP BAKI
Öğrenci Numarası :	Y176013003
Enstitü Anabilim Dalı :	SOSYOLOJİ
Enstitü Bilim Dalı :	SOSYOLOJİ
Programı :	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı :	SOSYAL SERMAYENİN SURIYELİ GİRİŞİMCİLER ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI: İZMİR ÖRNEĞİ
Benzerlik Oranı :	%7

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını İnceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir ihtihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

1/12/2020
İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını İnceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

1/12./2020
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğretim Üyesi Handan AKYİĞİT

Tarih:01.12.2020

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı
☐ REDDEDİLMİŞTİR	
EYK Tarih ve No:	

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmam süresince yaşadığım tüm aksaklık ve zorluklara rağmen hem akademik anlamda hem de sosyolojik anlamda benden desteğini esirgemeyen, çok yoğun olmasına karşın saat fark etmeksizin fikirlerini benimle paylaşarak yol gösteren, tüm aşamaları titizlikle takip eden emek ve tecrübeleriyle beni aydınlatan, bıkmadan usanmadan bu sürecin sonuna kadar bana tahammül eden ve eksikliklerimi tamamlayan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Handan AKYİĞİT hocama emekleri için sonsuz teşekkür ederim. Bu çalışmanın son şeklini almasında değerli fikir ve katkılarını sunan kıymetli hocalarım Sayın Doç. Dr. Aydın AKTAY'a ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Adem BÖLÜKBAŞI'na teşekkürlerimi borç bilirim. Hepimizin zorlu süreçlerden geçtiği şu günlerde ekstradan bir sabır gerektiren bu dönemi atlatmamda ve hayatımın her anında hem maddi hem de manevi olarak beni destekleyen ve en önemlisi bana saygı duyan babam İSMAİL BAKİ ve yaptığı tüm fedakârlıklarla yanımda duran annem Hava BAKİ'ye müteşekkirim. Son olarak beni bu süreçte yalnız bırakmayan, tezimin bitmesi için seferber olan ve tezime kıyısından köşesinden dokunan tüm arkadaş ve dostlarıma şükranlarımı sunarım.

Zeynep BAKİ

23.12.2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ	7
1.1. Sosyal Sermaye: Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar	7
1.1.1. Sosyal Sermaye Kuramının Temsilcileri	11
1.1.2. Sosyal Sermayenin Ölçülmesi	20
1.1.3. Sosyal Sermayenin Biçimleri	25
1.1.4. Sosyal Sermayenin Olumlu-Olumsuz Etkileri.....	29
1.2. Göç: Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar	37
1.2.1. Küresel Göç Eğilimleri	43
1.2.2. Uluslararası Göç	45
1.2.3. Göç Kuramları	49
1.3. Göçün Aktörleri.....	55
1.3.1. Göçmen Kavramı.....	56
1.3.2. Mülteci Kavramı.....	59
1.3.2. Sığınmacı Kavramı	61
1.4. Etnik Ekonomi.....	62
1.4.1. Etnik Girişimcilik	64
1.4.2. Göçmen Girişimcilik	66

BÖLÜM 2: TÜRKİYE'YE SURİYELİLERİN GÖÇÜ VE EKONOMİK ENTEGRASYONU 68

2.1. Suriye İç Savaşının Arka Planı.....	68
2.2. Mülteciler Sorunu.....	70
2.3. Türkiye'ye Suriyeli Göçü.....	72
2.3.1. Türkiye'deki Suriyeli Mültecilere Dair Demografik Veriler.....	74
2.4. Suriyeli Göçünün Yönetimi.....	75
2.4.1. Türkiye'deki Suriyelilerin Yasal Statüsü.....	80
2.4.2. Türkiye'de Suriyelilerin Çalışma Hakları	82
2.5. Suriyelilerin Emek Piyasasına Olumlu ve Olumsuz Etkisi	84
2.5.1. Suriyelilerin Emek Piyasasına Olumlu Etkileri.....	84
2.5.2. Suriyelilerin Emek Piyasasına Olumsuz Etkileri.....	86
2.6. Suriyelilerin Enformel Çalışma ve Düşük Ücret Sorunuyla İlişkisi	89
2.6.1. Suriyelilerin İstihdam ve İş Kaybına Etkisi.....	89
2.6.2. Suriyelilerin Ticaret Hayatına Etkisi	91
2.7. İzmir'e Suriyeli Göçü ve Ekonomik Entegrasyonu	92
2.7.1. Suriyelilerin İzmir Emek Piyasasına Etkisi	92
2.7.2. İzmir'deki Girişimci Suriyelilerin Mekânsal ve Sektörel Dağılımı	94

BÖLÜM 3: ETNİK EKONOMİNİN GELİŞİMİNDE SURİYELİ GİRİŞİMCİLERİN SOSYAL SERMAYESİNİN YERİ ARAŞTIRMASI..... 98

3.1. Araştırmanın Metodolojisi	98
3.1.1. Araştırmanın Problem Cümleleri.....	99
3.1.2. Araştırmanın Örnekleme	99
3.1.3. Araştırmanın Veri Toplama Süreci.....	100
3.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	101

3.1.5. Araştırma Bulgularının Analizi	101
3.2. Bulgular ve Yorumlar	102
3.2.1. Sosyo-Demografik Özellikler	102
3.2.2. Göç Pratiklerinin Sosyal Sermaye Birikimleri Üzerindeki Yansımaları ...	110
3.2.3. Suriyelilerin Girişimcilik Faaliyetleri	128
3.2.4. Etnik Ekonominin ve Etnik Girişimciliğın Sosyal Sermaye Üzerinden Değerlendirilmesi	148
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	165
KAYNAKÇA.....	174
EKLER	185
ÖZGEÇMİŞ	188

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Akt.	: Aktaran
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
Çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
GİGM	: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GKY	: Geçici Koruma Yönetmeliği
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
İŞKUR	: Türkiye İş Kurum
Öğr.	: Öğretim
RG	: Resmi Gazete
TDK	: Türk Dil Kurumu
UİK	: Uluslararası İlişkiler Konseyi
Vb	: Ve benzeri
Vd	: Ve diğerleri
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İzmir’de Resmi Olarak Faaliyette Olan Suriyeli İşletmelerin Mekânsal Dağılımı.....	95
Tablo 2: İzmir’deki Suriyeli Girişimcilerin Sektörel Dağılımı.....	95
Tablo 3: İzmir’de Görüşülen Suriyeli Girişimcilerin Demografik Özellikleri.....	102
Tablo 4: İzmir’deki Suriyelilerin Girişimciliğe Dönük İstihdam Bilgileri.....	107

Sakarya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Suriyeli Girişimcilerin Etnik Ekonomi Oluşturmalarında Sosyal Sermayenin Rolü: İzmir Örneği			
Tezin Yazarı: Zeynep BAKİ		Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Handan AKYIĞIT	
Kabul Tarihi: 23.12.2020		Sayfa Sayısı: vii (ön bölüm) + 173 (tez) + 4(ek)	
Anabilim Dalı: Sosyoloji			
<p>2011 yılından bu yana devam eden Suriye iç savaşının küresel anlamda en büyük etkisi göç olmuştur. Suriye’den dünyaya yayılan göç dalgasından en çok etkilenen ülkeler arasında da Türkiye yer almaktadır. Bu araştırma Türkiye’deki Suriyeli girişimcileri ele almak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma, “sosyal sermayenin Suriyeli girişimciler üzerindeki etkileri nelerdir?” sorusuna cevap aramaktadır. Suriyelilerin göç için genellikle tercih ettikleri sınır kentler ve metropol şehirlerden biri olan İzmir’deki Suriyeli girişimcilerle nitel araştırma yöntemlerine dayalı saha araştırması yürütülmüştür. Çalışma ekseninde faaliyet gösteren ve kartopu örnekleme ile ulaşılan 17 Suriyeli girişimci ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Bu kapsamda yapılan alan araştırması sonucunda elde edilen bulgular, İzmir’deki Suriyeli girişimcilerin sahip oldukları sosyal ağ ve bağlantılarını girişimcilik yolunda kullandıkları ve etnik girişimcilik modeli sundukları yönündedir. Etnik girişimciliğin gelişme evresini etkileyen en önemli faktör her bireyin sahip olduğu öznel sosyal sermaye ağına bağlı olarak gelişmesidir. Dolayısıyla Suriyeliler için hayati önem taşıyan sosyal ağların, kendi aralarında kapalı ağlar oluşturmalarına kaynaklık ettiği ve etnik ekonomiyi canlandığı da elde edilen bulgular arasındadır. Sonuç olarak sosyal sermayenin Suriyeli girişimcilerin ayakta kalabilmeleri adına pozitif etkileri olduğu bu çalışma gereği anlamlı bulunmuştur.</p>			
Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Suriyeli Girişimci, Etnik Girişimcilik, Etnik Ekonomi			

Sakarya University

Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☐
Title of Thesis: The Role of Social Capital in Syrian Entrepreneurs Creating an Ethnic Economy: The Case of Izmir			
Author of Thesis: Zeynep BAKI		Supervisor: Assist. Prof. Handan AKYIĞIT	
Accepted Date: 23.12.2020		Number of Pages: vii (pretext) + 173 (tez) + 4 (app)	
Department: Sociology			
<p>The biggest impact of the Syrian civil war ongoing since 2011 has been migration globally. From the wave of immigration spreading from Syria to the world, among the most affected countries it is located in Turkey. This research was conducted in order to address Syrian entrepreneurs in Turkey. The study says, "what are the effects of social capital on Syrian entrepreneurs?" looking for an answer to the question. A field study based on qualitative research methods was conducted with Syrian entrepreneurs in İzmir, which is one of the border cities and metropolitan cities preferred by Syrians for immigration. Semi-structured in-depth interviews were conducted with 17 Syrian entrepreneurs, who are active on the axis of the study and were reached with a snowball sample. The findings obtained as a result of the field research conducted in this context are in the direction of that Syrian entrepreneurs in Izmir use their social networks and connections in the way of entrepreneurship and offer an ethnic entrepreneurship model. The most important factor affecting the development phase of ethnic entrepreneurship is that it develops depending on the subjective social capital network each individual has. Therefore, it is also among the findings that social networks, which are vital for Syrians, are a source of closed networks among themselves and stimulate the ethnic economy. As a result, specific to this study it was found meaningful that social capital has positive effects on Syrian entrepreneurs' survival.</p>			
Keywords: Social Capital, Syrian Entrepreneur, Ethnic Entrepreneurship, Ethnic Economy.			

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar uzun olan göç olgusu, her ülke için farklı şekillerde tezahür etmiş bir hareketliliklerdir. Son zamanların görüp görebileceği en büyük insani krizi olarak nitelendirilen Suriye iç savaşı ise başladığı günden itibaren etkisini her geçen gün biraz daha artırarak tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Etkisinin 9 yılı aşkın süredir devam ettiği Suriye iç savaşı, 2011 yılında başlamış olup 2013 yılında silahlı saldırılarla devam ederek Suriyelilerin ani ve kitlesel bir şekilde ülkelerini terk etmeleriyle sonuçlanmıştır. Türkiye ise jeopolitik konumu gereği hem de uygulamış olduğu “açık kapı politikası” nedeniyle bu durumdan ciddi biçimde etkilenmiştir. Türkiye Göç İdaresi’nin 2020 verilerine göre 3.632.363 Suriyelinin Türkiye’nin çeşitli yerleşim alanlarında yaşamakta olduğu ifade edilmektedir.¹ Türkiye, ülkeye girişlerdeki süreklilikten kaynaklı Suriyelileri ağırlama güçlüğü çekerken Suriyeliler, kontrol edilemez bir şekilde ülkenin dört bir yanına dağılmıştır. Dağılma sonucu Suriyelilerin sınır ve metropol şehirleri öncelikli olarak tercih ettikleri dikkatleri çekmektedir. Dolayısıyla araştırmamızın evrenini temsilen seçilen ve Suriyelilerin yerleştiği en yoğun iller arasında yer alan İzmir’de geçici koruma statüsü altında hayatlarına devam Suriyeli sayısı 147 binin üzerinde seyretmektedir.

İç savaşın etkilerinin her geçen gün daha da şiddetlenmesiyle çareyi göç etmekte bulan Suriyelilerin, genellikle zorunlu nedenlerle gerçekleşen kitlesel göç hareketine dâhil olmaları beraberinde pek çok sorunu da getirmiştir. Türkiye’nin Suriyeli göçü sürecine hazırlıksız yakalanması, uygulanacak politikalarda geç kalınması ve yerleştirme uygulamalarında yaşanan aksaklıklar ister istemez Suriyelilere mağduriyet yaşatmış ve bitmek bilmeyen Suriyeli misafirliği sorgulanır hale gelmiştir. Dolayısıyla Suriyeliler hakkında sadece gözle görülebilir bir kısmını dile getirebildiğimiz sıkıntılar, göçe karar verme aşamasında ve göç aktörlerinin varış ülke seçiminde göz önünde bulundurulmuş en önemli etmenler arasında yerini almıştır. Bu aşamada göç etmeye karar veren Suriyelilerin uluslararası ölçekte göçmenlik ağlarına dayanan sosyal sermayelerinin işlerlik kazanarak muhtemel riskleri ve rekabeti azalttığı da mevcut öngörüler arasındadır.

Suriyelilerin ülkelerindeki iç savaş neticesinde Türkiye’ye göç etmeleriyle ekonomik ve beşerî sermayelerindeki değerlerin yitirilmesi ve yok sayılması beraberinde Suriyelilerin

---

¹ <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim Tarihi: 20.11.2020

zamanla homojenleşen dayanışma ağları inşa etmelerine ve ev sahibi toplumdaki ayrı bir topluluk dinamiği oluşturmalarına kaynaklık etmiştir. Türkiye'ye gelmeye devam eden Suriyelilerin sayısındaki artışın yaşadıkları şehirlerde kendi habitatlarını kurma seviyesine ulaşmasıyla ayrımcılığa maruz kalmaları, Suriyeliler ile ev sahibi toplum arasında bir bütünleşememe durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum Suriyelileri kendi aralarında kapalı sosyal ağlar kurma eğilimi göstermeye itmektedir (Sizer, 2019: 2).

Suriyeli mültecilerin yoğun bir şekilde göç ettikleri Türkiye'ye uyum sağlama sürecinde yaşananlar, beraberlerinde getiremedikleri beşerî ve ekonomik sermayelerinden Türkiye'de yoksun olmaları ve ortaya çıkan sorunlar hakkında pek çok çalışma yapılmıştır. Fakat Suriyelilerin sosyal sermayeleri hakkında sınırlı çalışma bulunmasına karşılık etnik girişimcilik bağlamında Suriyeli girişimcilere yönelik nitel bir çalışma bulunmaması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, ilk çalışma olması açısından önem arz eden bu araştırmada, İzmir'deki Suriyeli girişimcilere yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar ele alınmıştır. Bu ele alış, göç öncesi kendi ülkelerindeki sosyo-ekonomik durumlarını ve sonrasında meydana gelen göç sürecini, Türkiye'de emek piyasasına dâhil olma sürecini, girişimcilik eğilimleri ve girişimciliğe dönük etnik ekonomiyi kapsayan soruların cevaplarını içermektedir. Elde edilen bulgular topluluk dinamikleriyle harmanlanarak sosyolojik bir yaklaşımla analize tabi tutulmuştur.

Bu çalışma giriş ve sonuç bölümü dışında 3 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulmuş olup göç, sosyal sermaye ve etnik ekonomi kavramları merkeze alınmıştır. Bu bölümde çalışmanın alan yazınındaki yerinin daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi amacıyla sosyal sermaye ile merkeze alınan yaklaşım tarzlarına ve göç ile göç faillerine ilişkin literatürdeki kavramlara yer verilmiştir. Bununla birlikte kişiler üzerinde sosyal sermayenin olumlu ve olumsuz etkileri ele alınmıştır. Ayrıca göç aktörlerinin sahip oldukları sosyal sermaye ağının doğurgusu olarak karşımıza çıkan etnik girişimcilik ve göçmen girişimcilik kapsamında etnik ekonomiyeye ilişkin literatür derlenerek tartışılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde, Suriye iç savaşının tarihsel platformdaki yeri hakkında bilgiler sunulmuştur. Akabinde Suriyelilerin Türkiye'ye göçü ve bu sürecin yönetimi hakkındaki genel bilgilerin yanında Suriyelilerin hukuki statüsü ele alınmıştır. Yine bu bölümde, Türkiye'deki Suriyelilerin demografik özellikleri hakkında en güncel verilere ve Türkiye ekonomisine eklemlenme sürecinde

emek piyasasına olan olumlu ve olumsuz etkilerine yer verilmiştir. Özelde ise İzmir'deki Suriyelilerin ekonomiye ve emek piyasasına etkilerinin neler olduğuna dair değerlendirmeler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, araştırmanın metodolojisini oluşturan yöntem ve tekniklere yer verilmiştir. Devamında araştırmanın uygulama bölümünü oluşturan alan araştırmasından elde edilen bulgulara yer verilerek yorumlaması yapılmıştır. Sonuç ve değerlendirme kısmı olan son bölümde ise gerek kuramsal bağlamda gerekse uygulamalı çalışma sonucunda ulaşılan bulguların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Elde edilen veriler, etnik ekonomi ağı ile bağdaştırılıp ileride yapılacak araştırmalara zemin hazırlaması açısından tartışmaya açılarak araştırma tamamlanmıştır.

Araştırmanın Konusu

Suriye'de 2011 yılında çıkan iç savaş sonucunda Türkiye'ye yüz binlerce Suriyeli göçü gerçekleşmiştir. Akabinde Türkiye'nin dört bir yanına yayılan Suriyeliler arasında İzmir'e yerleşenlerin İzmir'e yerleşmelerini etkileyen faktörlerin girişimcilik deneyimleri üzerindeki etkinliği de analiz edilmesi gereken konular arasında yerini almıştır. Bu tezin konusunu, göç neticesinde Türkiye'ye gelip İzmir'e yerleşen Suriyeli girişimcilerin sosyal sermaye birikimlerinin girişimcilik üzerine etkileri oluşturmaktadır. Konunun bağlamı ise göç süreciyle değişen sosyal, ekonomik ve beşerî sermayelerin araştırılmasından oluşmaktadır. Suriyeli girişimcilerin göç öncesi sosyal sermayeleri ile Türkiye'ye gelmeleriyle oluşan sosyal sermayeleri arasındaki farklara ve değişimlere odaklanılmıştır. Dolayısıyla Suriyeli işletmecilerin mevcut sosyal sermayelerine yenisini ekleme ve farklı bir topluma uyum sağlama aşamasındaki tutum ve davranışlarıyla kendi göçmen ağlarını inşa etme sürecini nasıl anlamlandırdıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Devamında araştırma nesnesi olarak seçilen Suriyeli mültecileri İzmir'de işletme açmaya yönelten etmenler ortaya konmuştur. Mültecilikten Suriyeli işletmeci konumuna evrilme sürecinde sosyal sermaye birikimlerinin olumlu ve olumsuz etkileri sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. En nihayetinde etnik girişimcilik modeli sunan katılımcılardan elde edilen bulgular etnik ekonomi açısından değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Akademik yazında, Türkiye'ye gelme kararı alarak ülkemize yerleşen Suriyelilerin göç etmeye ilk başladıkları zamanlarda günümüze kıyasla fazla görünür olmamaları sayılarının az olmasına bağlanmaktadır. Fakat gitgide savaşın şiddetlenmesiyle Türkiye'ye göç edenlerin sayısındaki yoğun artış, göçün seyrini değiştirmiş ve “Suriyeli sorunu” nu gün yüzüne çıkarmıştır. Özellikle entegrasyon sürecinde en önemli faktörler arasında yer alan gündelik geçim kaynaklarını oluşturan istihdam ve ekonomik kaynak konusundaki yasal düzenlemelerin gecikmesine Suriyeli girişimcilere dönük geciken yasal uygulamalar da eklenince Suriyeliler ve sorunları ister istemez alan yazınında görünür hale gelmiştir. Ancak aksayan yasal uygulamalara karşın Suriyelilerin kendi aralarında oluşturdukları etnik ekonomi ağına ilişkin kapsamlı araştırmaların yapılmadığı dikkatleri çekmektedir.

Bu çalışmanın öncelikli amacı, İzmir'e yerleşmiş Suriyeli mültecilerin ekonomik, sosyal ve beşerî sermayelerinin girişimcilik üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Mültecilikten girişimciliğe evrilen Suriyelilerin konumunda yer eden faktörlerin etkinliğini ölçmeyi amaçlayan bu çalışma, aynı zamanda mevcut ekonomik, sosyal ve beşerî sermayelerinin göç sürecindeki direncini somutlaştırmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte sosyal sermayenin göç edilecek yer kararındaki etkinliğini, mevcut beşerî sermayenin girişimcilikte nasıl bir rol edindiğini ve sosyal sermayenin gerek beşerî gerekse ekonomik sermaye inşasında nasıl bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen veri setlerini etnik ekonomi modeline uyarlayarak tartışma amacı güdülmüştür. Çalışmanın diğer bir amacı ise İzmir'deki Suriyeli mülteciler özelinde “etnik girişimcilik” kavramıyla “etnik ekonomi” kavramı arasındaki ilişki ağını değerlendirerek sonraki çalışmalara farklı bir araştırma konu başlığını sunabilmektir.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmanın İzmir'deki Suriyelilerin sosyal sermaye bağlamında girişimcilik algılarını belirlemeye ve bu süreci nasıl anlamlandırdıklarına odaklanılmasında, Suriyeli sosyal ağlarının girişimcilik üzerine etkilerine dönük yeterli çalışmadan yoksun olan literatürdeki boşluğu doldurmak etkilidir. Bu bakımdan, tez çalışmamıza özgün değer

katan ve onu bu alanda önemli kılan husus sosyal sermaye kavramını, Suriyeli girişimciler üzerinden ele alarak diğer çalışmalardan farklı bir çalışma nesnesi olarak değerlendirmemizdir. Bu hususta İzmir’de kendi göçmen ağlarını inşa eden Suriyeli girişimcilerin faaliyet alanlarında canlanan etnik ekonominin mevcudiyetine odaklanılmıştır.

Savaşın neden olduğu yıkımı deneyimleyen Suriyeli mültecilerin, İzmir’de Suriyeli işletmeci konumuna evrilmeleri sürecinde diğer işletmecilerle olan etkileşimi nasıl anlamlandırdıkları sosyolojik bir bakış ile ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada Suriyeli işletmecilerin sosyal sermayelerinin olumlu ve olumsuz etkileri incelenmiştir. Çalışmanın, İzmir bölgesinde küçük ölçekli Suriyeli girişimcilerin kapalı sosyal ağlar kurma eğilimlerini ana hatlarıyla ele alması literatüre olacak diğer katkıları arasındadır.

Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanan bu çalışma, derinlemesine görüşme ve gözlem yöntemiyle şekillendirilmiştir. Katılımcılar arasında standart oluşturabilmek için açık uçlu sorulara dayanan yarı yapılandırılmış soru tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini İzmir’deki resmi kayıtlarda yer alan 208 Suriyeli işletme oluşturmaktadır. Farklı sektörlerde işletme açarak girişimciliğe adım atmış, eğitim seviyesi genel olarak düşük seyreden ve aktif nüfusu temsil eden 13 erkek ve 4 kadından oluşan toplam 17 kişiye kartopu örneklem ile ulaşılarak en az 25 dakika en çok 115 dakika süren derinlemesine mülakat yöntemi uygulanmıştır. Görüşmeler 27.02.2020 - 02.04.2020 tarihleri arasında işletme sahibi Suriyelilerin kendi mekânlarında yapılmıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda nitel araştırma yönteminin tercih edildiği bu çalışma, temel olarak teorik çerçevenin yer aldığı literatür taramasıyla saha çalışmasından elde edilen verilerin tartışıldığı bulgular ve yorumlar kısmından oluşmaktadır. Saha çalışmasında veri toplama aracı olarak kullanılan derinlemesine mülakat soru formu oluşturulurken literatür taramasında daha önce kullanılan örnek mülakat formlarından faydalanılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan mülakat soru formu, toplamda 4 temel ana konu başlığını içermektedir. Bu içeriklerden ilki katılımcıların demografik bilgilerini barındırmaktadır. İkinci ana başlık göç öznelerinin göç hikâyeleriyle birlikte savaş sonrası değişen sosyal sermayeleri hakkındaki bilgilerden

oluşmaktadır. Üçüncü ana başlık ise katılımcıların girişimcilik süreciyle birlikte beşerî sermayeleri hakkında bilgileri kapsamaktadır. Son olarak dördüncü ana başlığın içeriği ekonomik sermayenin yanında etnik ekonomiye dair değerlendirmeler ile doldurulmuştur.

Katılımcıların aktardığı deneyimlerle doğrudan elde edilemeyen saha dinamiklerine dolaylı yoldan ulaştığımız bu çalışma, daha iyi gözlem yapabilme ve daha gerçekçi veriler sunma açısından görüşmecilerin işyerlerinde gerçekleştirilerek son şeklini almıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda çalışmanın temel amaçları da göz önünde bulundurularak öncelikli olarak ana temalar oluşturulmuştur. Bu doğrultuda betimsel içerik analizi yöntemi kullanılarak katılımcıların ifadeleri yorumlanmıştır.

BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. Sosyal Sermaye: Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar

Amacı toplumun doğasını anlamak olan sosyal bilim kavramlarının, diğer bilim dallarının kavramları ile kıyaslandığında üzerinde hemfikir olunan tek bir tanımları bulunmamaktadır. İnsanların kurdukları ilişkileri açıklamak için kullanılan sosyal sermaye kavramı da bunlardan sadece biridir. Bu bağlamda karışıklıklara mahal vermemek adına sosyal ve sermaye kavramlarının ayrı ayrı tanımlarına göz atmakla işe başlamak çalışmanın mahiyeti açısından önem arz etmektedir. Sosyalin kelime anlamı, kişilerin birbirleriyle etkileşimi ve kurumlarla olan iletişiminden oluşan toplumla ilgili olan demektir. Bir arada hayatlarını idame ettiren toplulukların, ortak yaşam alanlarında sahip oldukları ortak düşünce kalıpları ile eylemleri arasındaki etkileşim sosyal olarak anlamlandırılmaktadır. Sermaye ise, kolay bir şekilde iş yapabilme ya da finansal olarak ek gelir oluşturmaya olanak sağlayan maddi ve manevi değerlerin hepsinin bileşimidir (Karagül, 2012: 91-92). Yani en genel anlamıyla sosyal sermaye, bireysel veya kolektif öznelerin arasındaki toplumsal yapıdaki kolaylaştırıcı işlemlerle söz konusu sistem tarafından sağlanan yararlılardan oluşmaktadır (Faist, 2003: 39). Önceleri sadece para ile özdeşleşen sermaye kavramı yerini bireyler arası ilişki ve bağlantıların da sermaye olarak değerlendirileceği anlayışına bırakmıştır. Sermayenin fiziksel ve finansal şekillerine ek olarak, beşerî yeteneklerin ve eğitimin de sermaye çeşitlerine dâhil olması sermaye teriminin kullanım alanlarının sınırlarını genişletmiştir. Uzunca bir süre sosyal sermaye kavramı da, ekonomik anlam kalıplarından kurtulamamış dar anlamlarda ifade edilmiştir. Ancak ekonomik ve toplumsal faktörlerin açıklanmasında genel kabulün “beşerî sermaye” mefhumuna yönelmesi ve toplumun eğitilmiş ve sağlıklı çalışanlarının da sermaye değeri taşıdığına anlaşılması toplumsal değişimin hız kazanmasıyla mümkün olmuştur (Uğuz, 2010: 15). Yani sistematik bir şekilde kullanılmaya başlandığı ilk dönemlerde, fiziksel sermaye olarak ele alınan sosyal sermaye olgusu, ekonomik sermayeyi, kapitalizmin sistemsiz işleyişi ve işleyiş bozukluklarını belirtmek için kullanılırken zamanla kullanım alanları toplumsal, sosyal, siyasi ve kültürel yönde genişleyerek anlam kazanmıştır (Fine, 2011: 12).

Değişen toplum yapısı ve toplumsal ilişkilerin boyut kazanmasına ek sermaye kavramının içeriğinin de gözle görülür ölçüde genişlemesi, tanımındaki farklılaşmaları belirgin

ölçüde ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda fiziki sermaye fiziksel-somut maddeler, insani sermaye kişisel vasıflar ve sosyal sermaye güven ve işbirliği ekseninde kişiler arası sosyal ağ ve bağlantılara dayalı ilişkilerden oluşmaktadır (Yılmaz, 2005: 13). Nitekim zaman içerisinde farklı boyutlarda anlam kazanan sermaye kavramı, sanayi toplumunda “neye sahipsin?” sorunun karşılığını temsil ederken bilgi toplumuna geçişle “ne biliyorsun?” sorusuna evrilmiş ve günümüz iletişim toplumunda “kimi tanıyorsun?” sorusunun cevabı şeklinde anlam kazanmış soyut bir kavram halini almıştır. Sermaye kavramının bu şekilde evrim geçirmesi ve anlam genişlemesi yaşamasıyla ekonomik ve sosyal yaşamın kesiştiği noktada daha net açıklamalar yapabilme yetkinliğine kavuşulmuştur. Denilebilir ki sosyal sermaye, güvene dayalı sosyal etkileşimin sosyal ve ekonomik faydaya dönüşmüş halidir (Karagül, 2012: 61).

Sunulan veriler dâhilinde anlamı zamana ve mekâna göre değişen sosyal sermaye kavramını inceleyen çalışmacıların, kavramı tanımlarken çeşitli analiz düzeyleri kullandıklarına şahit olunmaktadır. Bu bağlamda sosyal sermaye kavramını ele alan düşünürlerin, kavrama birbirlerinden farklı anlamlar atfetmeleri kavramın muğlak kalmasıyla neticelenmiştir. Genellikle yüklenen anlamlar sermayenin türüne göre farklılaşsa da asıl olarak anlatılmak istenen ilişkilerin önemli olduğudur. Tartışmalara konu olan kavram, iki kelime ile “ilişkiler önemlidir” şeklinde özetlenebilir. Ortak değerlere sahip olan insanlar iletişim ağlarıyla birbirlerine bağlanmakta ve bu değerleri iletişim ağlarıyla birbirlerine aktarmaktadırlar. Söz konusu iletişim ağları, bir kaynak teşkil etmesi bakımından sermaye niteliğinde olup bir insanın ne kadar fazla insan tanıyıp onlarla iletişim kurması şahsın sosyal sermaye bakımından ne kadar zengin olduğuyula alakalıdır (Field, 2008: 1). İnsanoğlunun sahip olduğu bu zenginliği, tarihsel alışkanlıklar, gelenekler, görenekler, inançlar ve din gibi kültürel mekanizmalar şekillendirir ve bir sonraki gelen topluma iletilmesinde aracı rol oynar. Bu da doğal olarak sosyal sermayeye, bir toplumda veya toplumun bazı bölümlerinde güven duygusunun egemen olmasının vermiş olduğu bir yeti özelliği kazandırmaktadır (Fukuyama, 2000: 42).

Uğuz (2010: 19)’un tabiriyle, toplumdaki maddi varlıkların dışındaki her şeyi temsil eden sosyal sermaye kavramı, pek çok disiplinde değişik biçimlerdeki tanımlarının çeşitlilik arz etmesiyle sosyal bilimler alanında kendine yer açmış nispeten yeni bir kuramdır. Aslına bakılırsa üzerinde tartışılan hususlar ve ele alınış bakımından son yıllarda önem

kazanmış gibi görünse de toplumun işlerliği açısından kullanılması çok eskilere dayanmaktadır.

Sosyal sermaye ifadesinin toplumsal teoride kullanımı 19. yüzyıla kadar uzanır. Bu kavramın, günümüz şeklini almasında kaynaklık ettiği bilinen ilk düşünür Alexis de Tocqueville, 1831 yılında Amerika'nın gezmediği yerini bırakmadığı seyahatini anlatırken Amerika'nın hareketli toplumsal yaşamını merkeze alan demokrasisi ve ekonomik gücünü detaylı bir şekilde ele almıştır. Bireyciliği bir kusur olarak gören Tocqueville, sivil topluluk ağı sayesinde hedefe ulaşmak için işbirliği yapmanın öneminden bahsederek gönüllü kuruluşlardaki etkileşimin, insanları birbirlerine bağlamak için yapıştırıcı görevi üstlendiğinden bahseder. Tocqueville'in erken dönem kavramsallaştırmasının ardından Emile Durkheim, feodal dünyadaki mekanik dayanışmadan kapitalizmin egemen olduğu organik dayanışmaya evrilen ilişkileri analiz etmiş, mekanik dayanışma ve organik dayanışmanın birbirini takip eden bir süreç olduğunu ileri sürmüştür. Karl Marx'ın insanları soyut ilişkilerle tasnif eden tarihsel materyalizm teorisinde insanları birbirlerine bağlayan bağlar önemsiz görülürken üretim araçlarına sahip olanlar arasında dayanışma oluşması takdirinde Marksist teoriye göre ezilenler ve emeği sömürülenler arasında oluşacak dayanışma gücüne sosyal sermaye olarak bakılabilir (Field, 2008: 7-8). İlk defa ekonomik gelişmeyi kültürel ve dini değerlerin varlığına dayandıran Alman sosyoloğu Weber'e göre, rasyonel kapitalist sistemin oluşabilmesini mümkün kılan yeni bir çalışma etiğini içinde barındıran kültürel faktörlerin irdelenmesi önemlidir. Max Weber'in kapitalizmin gelişimini Protestan Ahlakına bağladığı *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinde toplumun üretici ve tasarrufçu bir yapı içinde hareket etmesiyle belli bir aşamaya geldiğinin altını çizer. Kültürel etmenler, işletme kurabilme adına bir grup insanın çabalayarak amaca ulaşp, kurulan işletmeyi büyütmek için yeniden yatırımlar yapmaya ve elde edilen artı ürünü israf etmeden biriktirmeye motive eden değerleri bünyesinde barındırmaktadır. Bunun akabinde kapitalist üretim biçiminin gelişim göstermesinin yanı sıra ekonomi dini değerler tarafından da desteklenmiştir (Şan, 2007: 72). Eserinde dolaylı olarak sosyal sermaye kavramından, sosyal ağların girişimci faaliyetlerini şekillendiren, ekonomik gelişmeye katkı sağlayan bir olgu olarak bahsetmiştir. Söz konusu kavramın, çeşitli alanlar üzerindeki etkilerini göz ardı edip sosyal ilişki ağlarının olası sonuçlarını sadece ekonomik faaliyetler çerçevesinde ele almıştır. Ferdinand Tönnies, anayasal düzenin

temsili olan Amerikan uygarlığı toplumunun, ülkenin dinsel ve kültürel orijinlerinden yayılarak topluluğa dönüşmesi, bireysel ve toplumsal eğilimlerin etkileşimi ile Amerikan demokrasisi ve ekonomisinin başarısının zeminini oluşturduğunu iddia eder. Birincil toplumsal gruplar ve ikincil toplumsal gruplar olmak üzere toplumları ilişki biçimlerine göre iki temel ekseninde sınıflandıran Charles H. Cooley, resmi ve resmi olmayan grupların sosyal sermayenin farklı gruplarını temsil ettiğini tasnif eder. Birincil toplumsal gruplar, aileyi, arkadaşlığı, komşuluğu, töre, din, gelenek ve görenekleri; ikincil toplumsal gruplar ise dernekleri, özel veya resmi kuruluşları, sendikaları içerir (Şan ve Şimşek, 2011: 92-93).

Entelektüel bir geçmişe sahip olan kavramın tanımlanması esnasındaki yaşanan tutarsızlıklar kavramın açıklanmasında farklı söylemlere sahne olurken günümüz kullanımına en yakın tanımı 1916 yılında Lyda J. Hanifan tarafından yapılmıştır. Batı Viyana'daki "kırsal okul aile birliği merkezlerini" değerlendirirken sosyal sermaye olgusunun kavramsallaşmasına öncülük etmiş olan Hanifan, öğrencilerin okul performansını artırmak için topluma dâhil olmaları ile eğitim kurumlarına toplumun desteği arasındaki pozitif ilişkiyi açıklamak için sosyal sermaye kavramını kullanmıştır (Keleş, 2012: 9). Bu bağlamda sosyal sermaye kavramının ilk defa Hanifan tarafından kullandığı tanım şu şekildedir:

"İnsanların günlük hayatında en önemli yer tutan somut maddeler: dürüstlük, arkadaşlık, sempati ve bir sosyal sosyal birimi oluşturan bireyler ve aileler arasındaki sosyal münasebetler... Eğer bir birey önce komşusuyla ve daha sonra komşusu ve kendisi birlikte diğer komşularla temas kurarsa (bireyin) sosyal ihtiyaçlarını derhal karşılayabilen ve toplum genelinde yaşam koşullarda önemli bir gelişme için yeterli bir potansiyeli ortaya çıkarabilecek bir sosyal sermaye birikimi meydana gelecektir" (Woolcock ve Narayan, 2010: 273).

Sosyal sermaye ifadesinin zamanla ivme kazanmasıyla değişen yorumlara binaen Putnam'a göre, kavramın bugünkü anlamıyla ilk kullanımına Jane Jacobs'un 1961 tarihli "*The Death and Life of Great American Cities*" çalışmasında yer verilmiştir (Harriss ve Renzi, 2010: 10). Bu kentsel planlama çalışmasında Jacobs, komşuluk şeklinde gelişen sosyal ağların bir şehirde yeri doldurulamayacak biçimde sosyal sermayeyi inşa ettiğini ifade eder. Bu çalışmada sosyal sermaye kavramının kullanım amacı; komşuluk ilişkilerinin güven, işbirliği ve kolektif eylemin temelini oluşturduğunu vurgulamaktır.

Jacobs'un ardından sosyolog Ivan Light'ın 1972 yılında yayınladığı “*Ethnic Enterprise in America*” adlı çalışmada sosyal sermaye kavramı, 1970'lerde varoşların ekonomik gelişmelerindeki problemlerin analizinde kullanılmıştır. Çalışmada dikkat çekilen nokta, etnik kökeni Asya'ya dayanan Amerikalıların sahip olunan sosyal bağlantı ve güven bağlarından yoksun olmaları, diğer bir deyişle sosyal sermayelerinin zayıf olmasından kaynaklı iş kurma ve geliştirme olanaklarına nispeten sahip olamamalarıdır. Coleman'a göre ise sosyal sermaye kavramını akademik yazına ilk sokan kişi ekonomist Glenn Loury'dir. 1977'de yayımladığı “*A Dynamic Theory of Racial Income Differences*” adlı çalışmasında Loury, Amerika'daki farklı ırksal gruplara mensup kişiler arasındaki gelir eşitsizliklerinin temeline sosyal sermayeyi oturtmuştur. Irksal gelir eşitsizliği tartışmalarında sosyal sermayeyi kullanan Loury için, ırk ve sınıf dâhilinde sahip olunan toplumsal pozisyon, toplumsal eşitsizliklerin ve imkânların yaratılmasında belirleyici bir rol oynar (Şan ve Şimşek, 2011: 94). Sermayenin iktisadi literatürdeki kalıplaşmış tanımını gün geçtikçe genişleten sosyal sermaye kavramı, 1970'li yılların ardından asıl görmesi gereken değeri görmeye başlamıştır. Sosyal sermayenin klasikleri olarak adlandırılan ve sosyal sermayeyi asıl ününe kavuşturan Pierre Bourdieu, James Coleman ve Robert D. Putnam adlı düşünürlere ve kavramsallaştırma çalışmalarına detaylı bir şekilde yer vermek önem arz etmektedir.

1.1.1. Sosyal Sermaye Kuramının Temsilcileri

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde yoğunlaşan sosyal sermaye tartışmalarının en etkili üç ismi Bourdieu, Putnam ve Coleman'dır. Temelde günümüz sosyal sermaye tartışmalarına yön verenler arasında olan Coleman rasyonel tercih tarafında, Bourdieu ise metodolojik bireycilik yaklaşımının dışında konumlanarak tarihsel temelli kültürel teori tarafında yer alırken; Putnam sosyal sermayeyi sadeleştiren, popülerleştiren bir öncü olma yolunda ilerlemiştir (Ünalın, 2019: 58). Toplumsal zeminde meydana çıkan farklılıklara rağmen, üç sosyolog da sosyal sermayenin bireyler arası güven bağlarına dayalı ilişkilerle, toplumsal bağ ve paylaşılan ortak değerlerle oluştuğu konusunda hemfikirdir.

1.1.1.1. Pierre Bourdieu

Sosyal sermaye kavramının ilk sistematik analizi, kavramı gerçek veya potansiyel kaynakları bir araya getiren dayanaklı ağlar ya da daha az kurumsallaşmış ilişkiler olarak tanımlayan Bourdieu'ye aittir (Portes, 1998: 3). Sosyal sermaye kavramının kurucularından olan Bourdieu, sosyal sermaye hakkındaki ilk yazıları, sosyal düzene ilişkin yapılan analizlerin farklı temeller üzerine olmasıdır. Bireylerin kendi amaçları doğrultusunda ürettiği stratejilerin göreceli sermayelerinin büyüklüğüne ve miktarına bağlı şekillendiğinin üzerini çizen Bourdieu, birbirinin yerine kullanılmayan ancak bir araya geldiklerinde yeni sermayeler oluşturan farklı sermayelerden bahseder. Bahsi geçen farklı sermaye modellerini 'sosyal alan' ile kumarhanedeki farklı taşların farklı anlamlar içermesine benzeterek ekonomik sermaye dışındaki sermaye modellerinden karşılaştırmalı olarak bahsetmiştir (Field, 2008: 19). Sosyal sermaye metaforunun kavramsallaştırılmasında rol alan Bourdieu, sermaye biçimlerinin birbiri yerine kullanılmayacağını fakat hepsinin tek tek birbiriyle bağlantısının olduğunu ve bu bağlantının göz ardı edilemeyecek şekilde işbirliğine dayandığını iddia eder:

“Anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir olan ekonomik sermaye; belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir olan ve eğitim vasıfları biçimlerinde kurumsallaştırılabilir olan kültürel sermaye; ve toplumsal yükümlülüklerden (bağlantılar) oluşan, belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir ve bir soyluluk -unvanı gibi biçimlerde kurumsallaştırılabilir olan sosyal sermaye” (Bourdieu, 2010: 49).

Bourdieu farklı temeller üzerine yapılandırılmış sosyal sermayeyi, birikmiş tarih olarak nitelendirdiği toplumsal dünyada, sermayeden birikmiş emek olarak bahsetmektedir. Bourdieu'nün ifadesi ile sosyal dünya birikmiş tarihtir; sermaye madde biçiminde ya da içselleştirilmiş 'dâhil edilmiş' şekilde birikmiş işten oluşmaktadır. Sermayenin kişi veya gruplara metalaştırılmış sosyal enerjiyi sahiplenilme olanağı sunması şahsen ve özel olarak öğrenilebilmesinden kaynaklanmaktadır. Birbirinin yerine dolduramayan küçük parçacıkların birikiminden oluşan sosyal dünyayı anlamlandırabilmek adına öznel ve nesnel yapıların özünde bulunan gücü temsil eden sermaye kavramını kullanmak önemlidir (Bourdieu, 1986: 241). İfade edilmiş tarzından çıkarılacak sonuç, sermayenin toplumsal işleyişinin devamı için önem arz ettiğidir. Üyesi olunan toplumun değer sistemine mensup bireylerin, toplum tarafından belirlenmiş davranışları sürekli bir

şekilde tekrar etmesiyle ve gelecek kuşaklara aynı şekilde aktarmasıyla birikim oluşmaktadır. Bu birikim ise sermaye olarak kavramsallaştırılmakta ve toplumsal düzenin nasıl işlediğine dair bilgiler sunmaktadır.

Bourdieu sosyal sermaye kavramına azimle birikimli bir şekilde varmıştır. 1960'larda Cezayir'de yapmış olduğu yerli halk üzerine araştırma, Bourdieu'ye özerklik kazandıran habitus ve alan kavramlarının doğmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal sınıfların sürekliliğine ve eşitsizliğine kafa yormuş olan Bourdieu tarafından bir yapı olarak anlamlandırılmış habitus kavramı, belirli değerler tarafından donanım sahibi olan bireylerin oluşturduğu dinamik olarak gelişen düşüncelerden oluşmaktadır (Field, 2008: 18). Dolayısıyla yaşanılan çevre, sahip olunan davranış ve düşünce kalıpları, toplumun parçası olan birey tarafından içselleştirilmektedir. Birey, yaşadığı toplumun kültürel değer ve yargılarını yansıtmaları açısından sembolik birikimin vücut almış halidir. Birey bir yandan toplumu şekillendirirken bir yandan da toplum tarafından şekillendirilir. Sonuç itibariyle habitus kavramı bizden öncekilerden aldığımız kültürel mirasın etkisini taşımaktadır.

Kültürel sembolleri farklılıkların işaretleri olarak kullanırken grupların toplumsal yapılarıdaki işlevini açıklamada sermayeye vurgu yapmış, kültürel sermaye üzerinden sosyal sermaye hakkındaki düşüncelerine zemin hazırlamıştır (Field, 2008: 18). Belirli koşulların karşılanması halinde ekonomik sermayeye dönüşebilen kültürel sermaye teorisini üç ana etmen etrafında sınıflandıran Bourdieu, kavramı ilk olarak beden ve zihnin uzun süreli yatkinlıkları şeklinde ifade edilen cisimleşmiş ya da bedenleşmiş şekliyle ele alır. Bu cisimleşmiş durum, kişiye bağlı olarak şahsın kendi çabasıyla sahip olduğu ve ilk edinildikleri zamanlardaki izleri daima taşır, diğer bir deyişle okul öncesi ve okul haricinde kazanılan sportif, dilsel, sanatsal zihin yatkinlıklarıyla boyut kazanır. İkinci olarak tablolar, araçlar, edebiyat eserleri, anıt, çalgı aletleri, makinalar, heykeller gibi kendilerine ait yasaları bulunan maddi kaynakların içerilmesiyle oluşan kültürel temsiller nesneleşmiş haliyle vuku bulur. Son olarak eğitim kuruluşları, akademik vasıflar, mezuniyet belgeleri ve ilgili piyasa terimleri kültürel sermayenin kurumsallaşmış haliyle toplumsal yaşamda temsil edilmektedir (Bourdieu, 1986: 242-47). Bourdieu toplumsal manada değişime meyil veren ve ekonomik sermayeye dönüşebilen kültürel sermayenin yanında ele aldığı sosyal sermayeye, toplumun dayandığı ilişki ve

bağlantıların toplamı şeklinde gönderme yapmaktadır. Bourdieu'nün nazarında sosyal sermaye, egemen sınıf tarafından oluşturulan ve sonraki kuşağa miras olarak bırakılan sosyal ağ ve bağlantılarla anlam kazanmaktadır. İnsanların toplumdaki mevcudiyeti, değerler sistemindeki edinimlerini belirler. Bu da demek oluyor ki, kültürel çevreye sahip birey akademik ilerleme peşindeyken ekonomik bir çevreye sahip birey kazancını artırma peşindedir. Farklılıkların belirleyicileri olarak kültürel göstergelere dikkat çeken Bourdieu, sosyal sermaye kavramını ilk kez şu şekilde kullanır:

“Gerekli olduğunda faydalı “destekler” sağlayan toplumsal ilişkilerin sermayesi; herhangi biri toplumsal açıdan önemli konumlara, örneğin siyasi bir kariyer gibi aynı zamanda para değeri de olan konumlara, sahip olan müşterilerin ilgisini çekmek istediğinde çoğu zaman vazgeçilmez olan saygınlığın ve onurluluğun sermayesidir” (Bourdieu, 1977: 503 akt. Field, 2008: 20).

1977 yılında sosyal sermaye olgusunun ilk kullanımının ardından, kavramın açıklama gücünün artmasıyla çalışmalarında kavram daha sade bir şekilde ele alınmıştır: “Sosyal sermaye, gerçekte ve uygulamada karşılıklı tanışıklık ve tanımaya dayalı olarak az ya da çok kurumsallaşmış, uzun ömürlü iletişim ağına sahip olması nedeniyle, bir bireyin veya bir grubun haklı olarak hissesine düşen kaynakların bir toplamıdır” (Bourdieu ve Wacquant, 1992: 119 akt. Field, 2008: 20).

1970 ve 1980'li yıllarda 3+1 tür sermaye kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Bourdieu tarafından karşılaştırmalı biçimde değerlendirmesi yapılan kültürel sermaye, ekonomik ve sosyal sermaye ve ilaveten sembolik sermayedir. Bireyin kişisel olarak görünümü, şerefi, prestiji, duruşu ve konuşması gibi özellikleri ile alakalı olan sembolik sermaye, Bourdieu'ye göre habitus ile de bağlantılıdır. Sembolik durum da tıpkı habitus gibi geçmişten başlayarak birikimli bir şekilde gelişen kazanımlarla oluşmaktadır. Bourdieu, yeniden üretim sürecinin bir parçası olan eğitim faaliyetlerinin işlevlerini göz ardı edenlere inat akademik verimin temeline aileyi oturtmaktadır. Aile tarafından yapılan yatırımın kültürel sermayeye bağlı olarak akademik verim sağladığını, sosyal sermaye dâhilinde ekonomik getirileri olan kültürel sermayenin oluşumu ve ev içi aktarımının akademik verim için önem arz ettiğini savunur. Toplumsal geri dönüşümün toplumsal kazanca dönüşmesi, sermayenin kalıtsal aktarımıyla mümkün olduğunu gözler önüne seren Bourdieu, ailenin sosyal sermaye oluşturmadaki yerini toplumun sacayağı olarak nitelendirir (Palabıyık, 2011: 135-137). Bourdieu tarafından birbiriyle ilişkili olarak

tanımlanan sermaye modelleri, toplumsal hayatın kilometre taşları olması açısından öneme sahiptir. Dolayısıyla bireylerin sahip oldukları sermaye birikimleri ve söz konusu sermayeye ne derece sahip çıkıp gereken değeri vererek kullanabildikleri de grup veya toplum içindeki nasıl bir duruş sergiledikleriyle bağlantılıdır. Nitekim bireylerin toplum içinde buldukları konum ve statüleri, sahip olunan sermayeleri ne ölçüde kullanabildiklerinin temsilidir diyebiliriz. Sosyal ağ ve bağlantıları devreye sokarak aktif olarak kullanan bireyler toplum içinde daha görünür ve etkin kişilerken bağlantıları yeteri kadar kullanamayan kişiler daha sönük ve pasif karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.1.2. James S. Coleman

Pierre Bourdieu'nün sosyal sermayeye ilgisi gibi Coleman'ın ilgisi de sosyal eşitsizlik ve okullardaki ekonomik başarı arasındaki ilişkiye açıklık getirme isteğinden doğmuştur (Field, 2008: 30). Fransızca yazınındaki çalışmalarında sosyal sermayeyi ayrıcalıkların bir serveti olarak nitelendiren ve yalnızca elitlerin sahip olabileceğini vurgulayan Bourdieu'nün (Field, 2008: 24) kavramı kullandığından bihaber Coleman da İngilizce yazında kavramı kaynak olarak ele almıştır. Eğitim sosyolojisini etkilemiş olan her iki düşünür Bourdie ile Coleman, sosyal sermayenin eğitim üzerindeki etkisini çalışırken Coleman Bourdieu'ye göre daha baskın çıkıp araştırmanın gündemini şekillendiren sosyologlar arasında yerini almıştır (Field, 2008: 64). Bu yönüyle sosyal bilimler literatüründe Bourdieu'den daha fazla yer almayı başarmış ve adından sık sık bahsettiren James Coleman'ın sosyal sermaye teorisi 1980'li yıllarda liselerin etkinliğini belirtmek için yapılan çalışma ile biçimlenmiştir. Katolik okulların diğer okullara kıyasla sosyal sermaye bakımından daha güçlü olması Katolik okulların etkililiğini belirlerken sosyal sermayenin önemine vurgu yapmıştır. Uzun yıllar süren araştırma sonucunda, sosyal sermayenin yüksek olduğu Katolik okulları ile Katolik olmayan okullar karşılaştırıldığında okul bırakma oranının Katolik olmayan okullarda daha fazla olduğu belirlenmiştir (Töremen ve Ersözlü, 2010: 29). Ayrıca Bourdieu'nün aksine sosyal sermayenin yalnızca güçlülerin elinde bulunmadığını, toplumun düşük gelirli ve kenara itilmiş etnik toplulukları tarafından da yararlanabileceğini iddia etmiştir (Sizer, 2019: 32). Coleman, Becker'ın rasyonel tercih kuramına dayanan ekonomi ilkelerini beşerî sermayeye uyguladığı çalışmalarından etkilenerek sosyal bilime eşlik eden sosyoloji ve ekonomi disiplinlerini birleştirerek rasyonel tercih kuramını geliştirmiştir (Field, 2008:

28-29). Coleman'ın çabaları sonucu önemi artan bu kuramın, odak noktası aktörlerdir. Tercihlerini gerçekleştirme doğrultusunda bireyin amaca uygun şekilde davranması kaynakların kıtlığı ve toplumsal kurumlar tarafından sınırlandırılmaktadır. Bütün kaynaklara aynı anda sahip olmak imkânsız olduğundan bir kaynağa ulaşmak için daha önemsiz olan kaynaktan vazgeçilmek zorundadır. Düzeni ayakta tutan kurallar, bir bütün olarak ele alınacak olursa toplumsal kurumların kısıtlamalarını oluşturur. Bu etmenler aktörlerin tercihlerini ve dolayısıyla davranışların sonuçlarını sınırlandırır. Diğer bir deyişle, Coleman'ın rasyonel tercih yönelimi, bireylerin belirli amaçlar doğrultusunda hareket ettiğini, amaç ve davranışların tercihlerle şekillendiğini gözler önüne sermektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2015: 136-137).

Metodolojik bakımdan bireyselci olan Coleman, aktörlerin kendi menfaati uğruna başkalarını düşünmeden hareket edebildiğinin altını önemle çizmiştir. Sosyal sermaye mefhumunu toplumsal çıkarları açıklamak için araç olarak kullanan Coleman, bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda en doğru davranışın rekabet etmek olduğunu bile bile işbirliğini seçmelerindeki ana unsurları sosyal sermaye kavramı ekseninde açıklığa kavuşturmuştur. Coleman'ın düşüncesinde sosyal sermayenin, bir bakıma uyumlu olduğu klasik ekonomi anlayışındaki piyasanın “görünmez eli” rolünü üstlendiği fikri yatmaktadır (Field, 2008: 30). Buradan hareketle aktörlerin ilişkileri, çıkarlarını korumak adına Coleman'ın görünmez el rolünü yüklediği sosyal sermaye bağlamında işbirliğine dayanmaktadır. Aslına bakılırsa sosyal sermaye birikimleri açısından ülkeler kıyaslamaya tabi tutulduğunda, birikimi fazla olan ülkelerin az olan ülkelere daha gelişmiş olduğu bir gerçektir. Çıkarlarını gözetilen toplulukların görünmez el gibi işbirliği yapması ve bu bakımdan sosyal sermayelerini geliştirerek ilerlemeleri Coleman'ın söz konusu kavrama verdiği önemi haklı çıkarmaktadır.

Coleman'ın 1988 yılında kaleme aldığı “*Beşerî Sermayenin Yaratımında Sosyal Sermaye*” adlı çalışmasında fiziksel ve beşerî sermayenin mübadele edildiğini fakat sosyal sermayenin tamamıyla mübadele edilememesine rağmen belli aktivelere özgü olabildiğini ifade etmiştir. Bireyler arası ilişkilerin özünde var olan sosyal sermaye, belirli eylemleri kolaylaştırması ve fayda sağlamasının yanında diğer kişiler açısından yararsız hatta zararlı bile olabilmektedir (Coleman, 2010: 83). Dolayısıyla toplumlar arası değişen değerler ve ilişkiler bağlamında her toplumun farklı sosyal sermaye oluşturması, genel

hatlarıyla tek bir sosyal sermaye tanımı yapmayı zora sokmaktadır. Sosyal sermayenin kavramsallaştırılması çalışmalarında ortaya çıkan bu farklı tanımlara karşın Coleman, rasyonel tercih kuramına kaynaklık teşkil eden üç ana etmeden bahsetmektedir: Yükümlülükler ve Beklentiler, Bilgi Kanalları ve Toplumsal Normlar. İlk olarak yükümlülükler ve beklentiler bağlamında, Coleman'ın düşüncesinde, sosyal sermaye kavramının bizzat kendisi ile belli başlı beklenti ve yükümlülükler birbirine bağlı durumdadır (Fuchs, 2006: 89 akt. Yarcı, 2011: 129). Coleman, birbiri için bir şeyler yapan bireylerin alacaklarının sayısı belli bir sayıya ulaştıkça, ileriki zamanlarda gerekli olduğunda bir yerlerde kullanılmayı bekleyen bir sosyal sermaye birikiminden söz edilebileceğini vurgular (Yarcı, 2011: 129). İkinci sosyal sermaye unsuru olan bilgi kanalları diğer bir deyişle sosyal ilişkilerdeki mevcut bilgi stokudur. Potansiyel bilgi, her ne kadar aktörün davranışı için kaynaklık teşkil etse de bilginin elde edilmesi sanıldığı kadar kolay değildir. Bu noktada devreye sosyal ilişkiler girmekte; bilgi edinmeye ve davranışları kolaylaştırmaya kaynaklık etmektedir. Sosyal sermaye biçimlerinin sonuncusu ise düzeni ayakta tutan toplumsal normlardır. Bir topluluk içerisinde en önemli kural bir bireyin topluluğun çıkarlarını kişisel çıkarlarının önüne koymasıdır (Sizer, 2019: 34). Topluluğun bir ferdi olan birey, toplumsal işlerliğin gerektirdiği normlara uymak ve sistemin devam edebilmesi için düzeni korumakla yükümlüdür. Nasıl bazı normlar bireylerin eylemlerini ve düzenin işleyişini kolaylaştırıyorsa, bazı normlar da eylemlere sınır koymaktadır. Tüm bu yaptırımlar toplumsal yapının işlerliğindeki aksamaların önüne geçebilmek adına önem arz etmektedir. Bireyler arası ilişkilerdeki değişimler vasıtasıyla ortaya çıkan sosyal sermaye kavramının tanımına ayrı bir yer veren Coleman:

“Fiziksel sermaye, gözlenebilir materyal biçimlerde cisimleştiği için tamamen elle tutulur bir sermaye biçimi iken, beşerî sermaye, bir birey tarafından elde edilmiş yetenek ve bilgide bulunduğundan daha az elle bir sermaye biçimidir. Sosyal sermaye ise kişiler arasındaki ilişkilerde var olduğundan daha da az elle tutulur bir sermaye biçimidir. Fiziksel ve beşerî sermaye nasıl üretici etkinliği kolaylaştırıyorsa, sosyal sermaye de aynısını yapar. Örneğin; içerisinde yoğun bir grup, böyle bir güvenilirlik ve güvene sahip olmayan bir gruptan daha çok başarı elde edebilir” şeklinde vurguda bulunmuştur” (Coleman, 2010: 87).

Coleman tek bir unsur olarak açıklanamayan sosyal sermayeyi işlevselliğinden yararlanarak tanımlayarak en az iki ortak özelliği paylaşan sosyal yapılardan oluştuğunu vurgular. Yükümlülükler, beklentiler, güven ve bilgi akışı gibi çeşitli unsurlardan oluşan

sosyal sermaye, kişilerin sosyal faaliyetlerini kolaylaştırmasının yanında sermaye üretimine yardımcı olur. Sosyal sermaye bireysel gerçekleştirilen faaliyetleri kolaylaştırırken aslında kişiler ve gruplar arası ilişkilerin yapısından beslenmektedir. Doğası gereği toplumsal olan sosyal sermaye, grup üyelerinin ortak eylemlerinde vücut bulmaktadır. Nitekim sosyal sermaye bireyler arası ilişkilerde mevcut bulunduğu için kamu malı sayılmakla birlikte sosyal ağlar kolektif sermayenin geliştirilip korunması gereken bir araçtır (Gerni, 2013: 13). Nitekim sosyal sermaye bireysel faaliyetten etkilenmeyen bir norma bağlılık olarak kabul edilirse gerçek anlamda kavrama yüklenen değeri karşılamıyor demektir. Çünkü sosyal sermayeyi diğerlerinden ayıran unsur birden fazla kişi tarafından kullanılıp yararlanılmasıdır. Dolayısıyla bu da sosyal sermayeye, komünal kaynaklar için kullanılma özelliği katmaktadır (Gerni, 2013: 45). En nihayetinde sosyal sermayeyi beşerî sermayeyle kıyaslayan Coleman, fiziksel sermayenin üretimi kolaylaştırmak amacıyla şekillendirilen araçlar için gerekli olan malzemelerdeki değişimlerden oluşturulduğunu izah etmektedir. Fiziksel sermaye kapsamına giren beşerî sermayenin ise bireylerin değişen dünya düzenine uyum aşamasında edindikleri yetenek ve ortaya çıkan kapasitedeki değişimlerden oluştuğunu vurgulamaktadır.

1.1.1.3. Robert Putnam

Geçmiş siyaset bilimine dayanan Robert Putnam, 1993’de yayınladığı “*Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*”² ve hemen akabinde 1995 yılında yayınladığı “*Bowling Alone*”³ adlı eserleriyle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır.

Kalkınmayla alakalı çalışmalarda kullanılmaya başlayan sosyal sermaye kavramı, “Neden bazı demokratik hükümetler başarılıdır ve diğerleri değildir?” sorusu ile başlayan *Making Democracy Work* adlı çalışmada, İtalyan yerel yönetimlerinin faaliyetlerini araştırmış (Putnam, 1993: 3) ve Kuzey İtalya ve Güney İtalya bölgeleri arası farklılıkları açıklama çabasının bir ürünü olarak anlam kazanmıştır. Ampirik verilere dayanan bölgesel yönetimlerinin karşılaştırmasını yaptığı eserinde, Kuzey İtalya’nın gelişmiş politik istikrarı ve ekonomik refah düzeyinin yüksekliğinin asıl sebebi olarak kurumsal

---

² Kaynak: Putnam, R. Leonardi, R. ve Nonetti, R. (1993). “*Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*”, Princeton University Press

³ Kaynak: Putnam, R. (1995). “*Bowling Alone: America’s Declining Social Capital*”, *Journal of Democracy*, Cilt 6, Sayı 1, Ocak ss. 65-78.

performansın temeline hükümet ve sivil toplumun karşılıklı etkileşimini oturtmuştur (Field, 2008: 42). Bu yönüyle Kuzey İtalya'nın Güney İtalya'ya oranla daha gelişmiş olmasını, bölgenin sosyal sermaye stokunun gelişmiş olmasına bağlamıştır. Diğer bir deyişle Putnam, sosyal sermayeyi sivil katılım, karşılıklı yarar için organize hareket, işbirliği sağlayan iletişim ağları, norm ve güven benzeri yapılardan oluşan sosyal örgütlenme özellikleri olarak tanımlamıştır. Söz konusu eserinde sosyal sermayenin mevcut olduğu topluluk içinde birlikte çalışmanın kolay olduğuna vurgu yapmıştır (Harriss ve Renzi, 2010: 7-8). Aynı çalışmada yurttaşların önem arz ettiğinden bahsederek yurttaşlık katılımının farklılıklarını anlamlandırmak için sosyal sermaye kavramı için “sosyal sermaye burada güven, normlar, iletişim ağları gibi toplumun etkinliğini koordine edilmiş eylemlerle kolaylaştıran sosyal organizasyonların özelliklerine gönderme yapmaktadır” (Putnam, 1993: 167 akt. Field, 2008: 43) ifadesini kullanmıştır. Fakat 1996'da Putnam'ın sosyal sermaye kavramına yönelik vurgusundaki temel temalara yönelik açıklamaları değişerek “sosyal sermayeyle, iletişim ağları, normlar ve güven gibi, katılımcıların paylaşılmış nesnelere sürdürebilmek için bir arada hareket etmelerini sağlayan, sosyal yaşamın özelliklerini kastetmişim” (Putnam, 1996: 56 akt. Field, 2008: 44) şeklini alarak yeniden biçimlenmiştir.

Kendisini çoğu Amerikalının zihninde şekillenen kaygıya tesadüfen boyut kazandırmış biri olarak tanımlayan Putnam, dünyanın ilk büyük demokrasisinin anarşiye dönüşme tehlikesinde olduğunu seyahatleri sırasında tespit eden Tocqueville'in görüşlerinden ilham almıştır. Yurttaşlık katılımı ve çalkantıda olan Amerikan toplum yapısını uzun soluklu kaleme aldığı ve kariyeri açısından dönüm noktası olan *Bowling Alone* adlı çalışmasında Amerika'nın sosyal sermayesinin gittikçe azaldığını ilgililerin dikkatine sunmuştur (Field, 2008: 41). Amerikalıların son yıllarda seçimlere katılımının azalması, içinde yaşadıkları toplum meselelerine ilgi ve alakayı kesmeleri, siyaset ve yönetime yüz çevirmeleri, güvenin azalması, dini grup üyelerinin azalması ve birçok organizasyonun üye kaybetmekte olması gibi etmenleri sosyal sermayenin azalmasıyla bağdaştırarak ele almıştır (Putnam, 2010: 126-31).

Sosyal sermaye kavramına, sivil katılım ile aynı bağlamda veya birbirinin yerine geçecek şekilde anlam yükleyen Putnam'a göre, iyi bir sivil toplum ve demokrasinin ilk şartlarından biri sosyal sermayeye sahip olmaktır. Putnam'a göre sosyal sermayenin

temel unsurları: Ahlaki zorunluluklar ve normlar, güvene bağlı sosyal değerler ve sosyal ağlar, sivil toplum kuruluşları, gönüllü örgütlerdir. Güven faktörüne önem veren Putnam, kişiler uygun davranırlarsa tüm toplumun doğru davranacağını ve bunun sonucunda güven kazanılacağını iddia eder. Putnam'a göre, toplumda güvensizlik ortamı; ilişkilerin çözülmesine, kişi ve grupların toplumdan izolasyonuna ve bunun akabinde düzensizliğe sebep olurken, sivil toplumun kalitesinde ve genel güvende bir düşüşe sebep olabilmektedir. Sosyal sermayesi yüksek toplumlarda, bireylere yüklenen sorumluluk işbirliği ile bir nevi hafifleyeceğinden işler hızlı ilerler ve kolektif problemler hızlıca çözüme kavuşturulur. Putnam sosyal sermayeyi oy verme oranlarına ve gönüllü kuruluşlara katılıma bağlı olarak ölçmektedir (Yılmaz, 2005: 18-20). Çalışma boyunca sosyal sermayenin klasiklerinin sosyal sermaye hakkındaki görüşlerinin ele alındığı bu bölümde, aslına bakılırsa sosyal sermaye kavramsallaştırması esnasında en dar tanım Putnam'a aittir. Putnam bireyler arasındaki yatay birlikteliklerden doğduğunu iddia ettiği sosyal sermaye kavramını, sosyal ağları ve topluluğun üretkenliğini etkileyen normlarla bağdaştırır. Ekonomik sonuçlar doğuran ağlar ve normlar birbirinden ayıramayacak derecede bir bütündür. Bu yüzden bir süre sosyal sermaye iktisadi kalkınma ile ilişkilendirilmesinin ardından sınırlarını aşıp anlamsal olarak genişlemiş bulunup günümüzdeki değerine kavuşmuştur (Grootaert, 2010: 224).

En nihayetinde Hanifan (1916) tarafından okul topluluğu tartışmalarında, samimiyet, sempati ve sosyal ilişkilere yoğunlaşmak için kullanılan sosyal sermaye kavramı, Putnam (1993) tarafından politik ve araştırma eksenli, Bourdieu (1983) tarafından sosyal teori olarak ve Coleman (1988) tarafından ise eğitimin sosyal yapısı şeklinde günümüze kadar kullanılagelmiştir (Töremen ve Ersözlü, 2010: 31). Sosyal sermayenin klasiklerinin sosyal sermayenin günümüzdeki değerine ulaşmaya kadarki sürede hangi evrelerden geçtiğinin detaylı bir şekilde açıklamasının yapıldığı bu bölümün ardından sosyal sermayenin nasıl ölçüldüğüne dair soru işaretlerine bir nebze cevap olması açısından ayrı bir bölüme yer vermek önem arz etmektedir.

1.1.2. Sosyal Sermayenin Ölçülmesi

Herhangi ekonomik olan ya da ekonomik olmayan bir konu hakkında araştırma yapabilmeyen ilk şartı, ölçülebilir olup olmadığıdır. İktisadi değerleri ölçme aracı olarak kullanılan ortak ölçü birimi olan paranın, toplumsal dayanağı işbirliği olan sosyal

sermayeyi ölçmesi olanaksızdır. Bu bakımdan, parasal mahiyette değeri ölçülemeyen sosyal sermaye mefhumunun değerlendirilmesi yapılırken sosyal göstergelerden yararlanılır. Bir toplumun ne ölçüde sosyal sermayeye sahip olduğunu anlayabilmek adına toplumsal gözlem ve değerlendirmeler dâhilinde farklı veri kaynaklarından faydalanmak mümkündür. Günlük hayattaki söylem ve davranış şekilleri ile aktörlerin iletişim kurma becerileri, söz konusu toplumun sahip olduğu sosyal sermaye birikimleri hakkında ilk ipuçlarını sunan etmenler olması açısından önemlidir. Bir toplumda kişilerin davranışlarının karşılıklı hoşgörü, sabır ve nezakete dayanması aktörlerin birbirlerine karşı sorumluluk bilincini ve bakış açılarını olumlu etkilerken sağlanan toplumsal huzur ve mutluluk sosyal sermaye stokuna katkıda bulunur. Bir diğer sosyal sermaye ölçüm metodu ise bireyler arasında alacak-borç ilişkilerinde senet kullanma oranı, adi suç oranı, yolsuzluk, boşanmaların ve bürokratik işlemlerin az olması, hükümetlerin istikrarlı olması, ekonomik akitlerin yerine getirilme oranının yüksek olması ile şirket yapılanmalarının genellikle aile şirketi yerine anonim şirkete dayanmasıdır. Sosyal sermayenin varlığını ve boyutunu belirlemenin en bilimsel yolu, belirli aralıklarla yapılarak ulaşılan veriler dâhilinde ilgili sosyal yapıları yansıtan '*Dünya Değerler Anketi*' çalışmasıdır. Çalışmanın bileşenleri arasında olan toplumsal güveni ölçmek adına elde edilen veriler kapsamında, Dünya Değerler Anketi'ne katılanlara "sizce genelde insanların çoğuna güvenilir mi? Yoksa başkalarıyla herhangi bir ilişki kurarken ya da bir iş yaparken her zaman temkinli olmak gerekir mi?" diye sorulmaktadır (Karagül, 2012: 99-101). Alınan cevapların yoğunluğu "evet" olan ülkeler genel anlamda sosyal sermaye bakımından zengin "hayır" olan ülkeler ise fakir olarak nitelendirilmektedir.

Aydemir ve Tecim (2012: 44)'e göre, Türkiye toplumunun ailevi ve dini bakımdan sahip olduğu yapısal değerler, potansiyel sosyal sermaye kaynaklarını oluşturmakta ve hala önemini korumaktadır. Bu bakımdan sosyal sermayenin ölçülmesinde '*Dünya Değerler Araştırması*' ve '*Türkiye'de Aile Değerleri*' araştırmaları verilerine ulaşıp sosyal sermaye düzeyini ölçümlemek gerekmektedir. Türkiye'de aile ve din ekseninde şekillenen sosyal yapı ve ilişkiler toplumun yapısal özelliklerini yansıtmaktadır. Bir arada yaşayan topluluklarda aile, yardımlaşma ve dini yapılanmalara verilen değer başlı başına bir sosyal sermayedir. Eğer toplumun aile ve dinsel özellikleri analiz edilirse o toplumun sahip olduğu sosyal sermaye düzeyine de ulaşılabilir.

Bourdieu'ye göre kişiler arasındaki bağlar ne kadar yoğun ve dayanıklı olursa sosyal sermayeye bağlı iletişim ağları o derece uzun süreli dinamik bir yapıya sahip olur. Diğer bir deyişle, kişilerin sahip olduğu bağların değeri, harekete geçirebildiği bağlantıların sayısı ve kültürel, ekonomik ve sosyal sermaye gibi sahip olunan birikimin büyüklüğü ile ölçülmektedir (Field, 2008: 23). Sosyal sermayeyi ölçme çalışmalarında kullanılan en sık yöntemlerden biri de Putnam'a ait olan "*Putnam Enstrümanı*" endeksidir. Putnam'ın sosyal sermaye ölçüm endeksi iki temel bileşenden oluşmaktadır; bunlar *güven seviyesinin ölçümü* ve *sosyal ağların gücü*. İlk bileşen olan güven seviyesini belirlerken Dünya Değerler Anketi'nin sorusundan yararlanan Putnam, ikinci bileşen olan sosyal ağların gücünü belirlerken dernek, okul aile birliği, dini cemaatler ve yardım kuruluşları gibi gruplara üyelik oranıyla ölçüm yapmaya çalışmıştır (Abdioğlu ve Yavuz, 2013: 36). Denilebilir ki, Putnam sosyal sermayeyi siyasal kulüpler, spor kulüpleri, edebiyatla ilgilenenlerin grupları, bowling ligleri vb. insan toplulukları kapsamında sivil toplumda önemli yer eden grupların üyelerini sayarak ölçmeye girişmiştir (Fukuyama, 2010: 155). Sosyal sermaye literatürünün önemli savunucuları olan Grootaert, Narayan, Jones ve Woolcock "*Measuring Social Capital: A Integrated Questionnaire*" adlı çalışmada Dünya Bankası adına hazırlamış oldukları sosyal sermaye ölçme anketi çalışması ile grup ve ağlar, güven ve dayanışma, kolektif eylem ve işbirliği, enformasyon ve iletişim, sosyal bütünleşme, güçlendirme ve politik eylemleri ihtiva eden sosyal sermayeyi ölçme çalışmalarına katkı sağlamışlardır (Abdioğlu ve Yavuz, 2013: 36-37). Çok boyutlu olan sosyal sermaye kavramı, toplumun farklı katmanlarında farklı şekillerde yer aldığı için söz konusu kavramın ölçülmesi ve analiz edilmesi de her seviye için farklı olacaktır. Kavramsallaştırma çalışmalarında kendini gösteren bu farklılıklar alan yazınında farklı araştırmacılarca farklı düzeylerde analize tabi tutulmakta ve farklı görüşlere mensup düşünürler tarafından çeşitli sınıflandırmalarla sonuçlanmaktadır. Örneğin, Bourdieu ve Coleman'ın sosyal sermayeyi kavramsallaştırma çalışmaları bireysel düzeyde süregelirken, Putnam ve Fukuyama'nın çalışmaları makro ve kolektif eylem düzeyinde biçimlenmektedir. Bourdieu ve Coleman'ın da aralarında olduğu *bireysel ve kolektif düzeyde sosyal sermaye* savunucuları, sosyal sermayeyi bireysel bir varlık olarak ele almaktadır. En bilindik savunucularından olan Bourdieu için *bireysel düzey*, bireyin kendisi tarafından gözlemlenen ve ölçülen sosyal sermayeyi oluşturma ve ondan yararlanma eyleminin aktörün bizzat kendisine ait olmasıdır. Kişilerin sosyal sermaye

sayesinde kaynaklara ulaşması, kişinin bağlantısına, bu bağlantıların gücüne ve kaynağına bağlıdır. Ekseriyetle bir bireyin kendi amacına ulaşmak için biriktirdiği ve kullandığı kaynaklar sosyal sermaye olarak anlandırıldığından söz konusu kavram özel mülk özelliğine sahiptir. Bireysel sosyal sermaye ölçüm kriterleri; sosyal ağ, sosyal katılım ve sosyal destektir. Toplumun bir özelliği olarak nitelendirilen *kolektif sosyal sermaye düzeyi*, toplumun tümünün yararlanabileceği bir varlıktan oluşmaktadır. İki veya daha fazla kişi ile gerçekleşen etkileşimin, bireysel düzeyde bir sermaye olması mümkün değildir. Bu bakımdan sosyal sermaye, bir kişi ve onun ilişkilerine indirgenemez, ancak ülkenin veya toplumun ortak mülkiyeti olarak kabul edildiğinde anlam kazanır. Kolektif sosyal sermaye ölçüm kriterleri; normlar, güven ve sosyal bütünlükten oluşmaktadır. Bir diğer çoklu analiz düzeyi ise *mikro, mezo ve makro düzeyde sosyal sermaye*dir. Bu ifade edilmiş tarzında mikro düzey bireysel, makro düzey kolektif ve mezo düzey ise iki düzeyin ortasında denge sağlayan hem bireysel hem de kolektif bir değere tekabül etmektedir:

“Mikro düzeyde sosyal sermaye bireyler, aileler ve komşular arasındaki karşılıklı etkileşimi kolaylaştıran yatay ilişkileri, değerleri ve normları içerir. Mezo düzey sosyal sermaye topluluklar, gruplar, firmalar ve sivil toplum kuruluşları arasındaki karşılıklı etkileşimi sağlayan dikey ilişkileri ve birlik ağlarını içerir. Makro sosyal sermaye ise siyasal rejimi, sivil toplumu, hukuk düzenini ve hükümeti etkileyen resmi kurumsal ilişkileri ve yapıları içerir.”

Pek çok düzeyde ölçülebilen sosyal sermaye, hem bireysel hem de bütünlük bileşenleri bulunan bir olgudur. Hem özel mal hem de kamu malı sayılabilir, hem birey ve gruplara hem de topluma faydalıdır. Bir birey kendisini ailesine, topluluğa, gruba ve ülkesine aynı anda ait hissedebileceği gibi birbiriyle etkileşim içinde olan ölçüm düzeyleri birbirlerinin yerine geçebilir, birbirlerini tamamlayabilir (Gerni, 2013: 28-33).

Sivil toplum kuruluşlarında aktif üyeliğin bulunması ve organizasyonlara düzenli olarak katılma fonksiyonları baz alınarak anketler uygulanmakta ve veri sonuçları sosyal yapı bağlamında genelleme yapılmaktadır. İlgili toplum içinde sivil toplum kuruluşlarının yoğunluğu, aktif üyelik sayısı, farklılıklara gösterilen toleransın büyüklüğü, yardım kuruluşları, kulüp ve organizasyonlara gönüllü katılım, halkın demokrasiye katılma isteği, sosyal güvenin anlam kazanması gibi etmenler sosyal sermaye düzeyini ölçmede yol göstericidir. Mal ve can güvenliğinin tehlikede olması, toplumun üyeleri arasındaki ilişkilerin senede dayanması, rüşvet oranının artması, hükümet ve sendikalara olan güvenin düşmesi, yolsuzluk ve boşanma oranlarının artması, ticari işletmelerin aile

boyutunu aşır profesyonelleşmesi ise sosyal sermaye düzeyinin zayıflığından kaynaklanmaktadır (Şavkar, 2011: 29).

Karşılaşılan sorunlara gerçekçi çözümler arayışında olduğumuz günümüzde, ele alınan sorunlar ve çözüm önerileri toplumdan topluma hatta kişiden kişiye değişmektedir. Bu bağlamda sosyal sermaye kavramı hakkındaki genel kabul batılı düşünürlerin ele alış tarzıyla boyut kazanmıştır. Batılı düşünürlerin kendi sorunlarına çözüm ararken sosyal sermayeyi araç olarak kullanmaları ve ölçüm teknikleri bizim yaşadığımız sorunlara uygulanırken ve ya ölçüm aşamasında tam olarak karşılık bulamamaktadır. Uyarılma çalışmalarında, Türkiye'nin toplumsal yapısı gereğince görmezden gelinen etmenler açığa çıkarılıp toplumsal özelliklere uygun bir biçimde tekrardan düzenlenmelidir. Güven, aile ve inanç faktörleri Türkiye toplumuna yön veren kendine öz dinamikleri ekseninde kültürel görecelilik kapsamında uygulanmalıdır. Batılı düşünürlerin sosyal sermayeyi ölçerken kullandıkları iki şıklı sorular ile sosyal sermayeyi ölçme veya sadece kiliseye gitmeyle dindarlığı ölçtüğü endekslerini Türkiye toplumuna uygulamak sosyal dinamiklerle uyumsuzdur. Türkiye'nin toplumsal yapısı göz önüne alınarak hazırlanacak olan bir sosyal sermaye indeksine ihtiyaç duyulmaktadır. İçerik bakımından aile, aile içi ilişkilerin analizi, aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkileri, aidiyet bilincine dair veriler, yardımlaşma, yabancı uyruklu bireylere karşı tutum, akrabalık bağları analiz edilmelidir. Türkiye'nin sahip olduğu sosyal sermaye rezervlerinin ölçümü ve bu kaynakların sürdürülebilirliği açısından bilgi sahibi olunabilir. Böylece Türkiye'nin sosyal sermaye bağlamında değer yargılarının ve referans kodlarının zengin bir potansiyele sahip olduğu ve Türkiye'nin düşünülenin aksine sosyal sermaye bakımından yoksun olmadığı fikri ön plana çıkacaktır (Aydemir ve Tecim, 2012: 57).

Putnam, Leoardi ve Nanetti tarafından kapsamlı ve geniş ölçüde 1993 yılında yürütülen '*Italian Work*' adlı çalışma, sosyal sermayeyi gönüllü örgüt sayısı, mahalli gazete okuyucuları sayısı, siyasi seçimlerde seçmenler tarafından gösterilen tercih ilişkisi oyları ve referanduma katılan seçmen için seçime katılmak direkt ve dolaysız avantajlar içermediğinden hariç tutarak ölçmüştür. Sonuç olarak sosyal sermayenin ölçülmesinde devletin kurumlarına duyulan güvenin derecesi, halkın kararlara katılımcılık düzeyi, bireylerin sivil toplum kuruluşlarında görev alma ölçüleri, gönüllü üyelikler, iletişim

materyallerini kullanma derecesi, ilişki ağlarına katılma, kişiler arası yardım ve desteklerin seviyeleri belirleyici rol oynamaktadır (Töremen ve Ersözlü, 2010: 108).

1.1.3. Sosyal Sermayenin Biçimleri

Farklı işlevselliklere sahip olan sosyal sermaye kavramı alan yazınında çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Bu alan yazınında sosyal sermaye kavramı düzeylerine göre ele alınış tarzları aşağıdaki gibidir.

1.1.3.1. Yapısal ve Bilişsel Sosyal Sermaye

Gerni, sosyal sermayenin bazı öncül çalışmalarda yapısal, bilişsel ve ilişkişel olmak üzere üç boyutta ele alındığına gönderme yapmıştır. Yapısal boyutta sosyal sermaye, ağ bağlantılarını, ağ yapılanma ve ağın mülk edinilmesi şeklinde nitelendirilerek kurallara bağlı yönetilen dernek, kulüp, kültürel grup ve kurumlar gibi sosyal ağlar ve diğer yapılarla bağlantılı şekilde ele alınmıştır. Yapısal boyut eşittir sosyal ağlar demektir. Nesnel ve dışardan gözlemi yapılabilmesi açısından faydalı şekilde kolektif eylemleri kapsamaktadır. Bu sermaye türü kişilere iş bulma, bilgi sağlama ve kaynaklara erişimi kolaylaştırma potansiyeline sahiptir (Gerni, 2013: 42). Aktörler arası bağlantıların temsil edildiği bu boyutta, bireylerin toplumun diğer üyelerine erişmek amacıyla sosyal sermayeyi araç olarak kullandığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, ferdileşen toplumsal ağlar, roller ve normlar sosyal sermayenin yapısal boyutunda temsil edilmektedir (Uğuz, 2010: 81). Bilişsel sosyal sermaye ise öznel ve soyut bir özelliğe sahip; ortak kültür, inanç, norm ve değerleri bünyesinde barındıran bir sermaye türüdür. İçinde barındırdığı ortak değer ve davranışlar vasıtasıyla aktörleri ortak bir paydada birleştirerek kolektif eylemlere teşvik eder. Bilişsel ve yapısal sosyal sermayenin boyutları genel itibariyle birbirine bağlı ve birbirini destekler mahiyettedir. İç içe geçmiş iki taraflı özelliğın mevcudiyeti sosyal sermayenin ölçülmesini güç duruma sokarken kişiler arası güvене dayanan ilişkişel boyutta ise kişiler arası ilişkişinin boyutuna, içeriğine ve kalitesine bakılmaktadır (Gerni, 2013: 42-43).

1.1.3.2. Bağlayan Sosyal Sermaye

Bağlayan sosyal sermaye, homojen insan toplulukları arasında var olan sosyal bağlar etrafında şekillenen ilişkişilerle alakalıdır. Toplumun en küçük yapı taşı olan aile ve

komşular tarafında sarmalanan, yakın ve sık bir şekilde etkileşimde bulunulan, birbirini iyi tanıyan bireyler arasında var olan içe dönük bağlardır. Bağlayıcı ağlarla birbirlerine bağlı olan insanlar, temel özellikleri açısından birbirleriyle benzerlik göstermektedirler (Gerni, 2013: 37-38). Sosyal grup üyelerinin, kendilerini ait hissettikleri topluluklardaki bireylerle paylaştıkları ortak değer yargıları ve inançları onları bir payda altında toplamaya yetmektedir. Grup üyelerinin davranışlarına yansıyan topluluğun değer kalıpları ve grup üyeleri tarafından üzerine hem fikir olunan algılayışlar üyeler arasındaki bağları da güçlendirmektedir (Karadal ve Akyazı, 2013: 84). Ortak amacı olan insanların iletişim kurması ve ilişki bağları sağlamasıdır. Bağlayıcı ağlar, yerel dernek ve yardım kuruluşları gibi toplumsal bilincin zemininde yer alan toplumsal oluşumlardır. Bağ kurucu diğer adıyla dayanışmacı sosyal sermayenin doğmasında sahne alan Coleman, yüksek yoğun bağlı yapılardaki aktörlerin birbirleriyle sürekli iletişim içinde olması ve karşılıklı beklentilerin güven ve ortak normları geliştirmesinin sosyal sermayenin şekillenmesindeki katkılarına odaklanmaktadır. Sosyal sermayenin bu özelliği sayesinde her türlü bilgiye hızlı ve kapsamlı bir şekilde ulaşılabilir, bireylere karşılıklı güven duygusunun aşılması ile anlaşmazlıkların ortadan kalkması ve çözüme kısa yoldan ulaşılabilir, siyasi örgütlenme ve sosyal hareketlilik olumlu yönde etkilenebilir. Maddi ve manevi destek sayesinde gittikçe benimsenen ortak normlar ve güven ile kolektif eylem kolaylaşırken toplumsal ilişkilerin sürekli boyut değiştirmesine bağlı olarak sosyal ağlarda da değişim yaşanması muhtemeldir. Bu bağlamda bağlayıcı ağlar, ekonomik gelişmeyi zenginleştirirken dışlayıcı ve içe dönük bir etki de yaratabilir. Kendine hizmet eden ayrılmış topluluklar, grup içi yararlı iken gruplar arası adaletsizlikle sonuçlanabilir. Örneğin din, dil, etnik köken, kültür farklılıklarının belirgin olduğu ülkelerde topluluğun diğer kesimi tarafından etnik kökene dayalı grubun dışlanması veya etnik grubun kendini toplumdan izole etmesi toplumsal bütünlüğü tehdit etmektedir (Gerni, 2013: 38-39).

1.1.3.3. Kısıtlayıcı-Bağ Kurucu Sosyal Sermaye

Kısıtlayan veya bağ kuran sosyal sermaye bağlamında, ağ içinde sosyal kontrol mekanizmalarının çok yüksek olması aktörlerin kişisel ve bireysel özgürlük alanlarını sınırlayabilir ve hareket alanının daraltabilir. Bu sosyal sermaye biçiminde aşırı derecede çalışan bağ gücü fertlerde bireysel kimliklerin yerine grup kimliği geçebilir ve birey karar alma mekanizmasında bağımsız bir rol alma şansına sahip değildir. Dolayısıyla grup

dışındaki aktörler sosyal destekten faydalanamazken baskı altında kalarak söz konusu gruba dâhil olmaya zorlanabilirler (Gerni, 2013: 39). Kısıtlayan veya bağ kuran sosyal sermayenin homojen popülasyonda oluşması, cemaatsel bir özelliğe sahip olmasına ve bağlantıların oldukça kuvvetli olması örgütsel yapılanma, suç, mafya, uyuşturucu çeteleri ve dışlayan siyasi organizmalar; sosyal sermayenin olumsuz taraflarına vurgu yapabilir. Bu tür grup içi sosyal sermaye seviyesi yüksek olan topluluklarda, genel itibariyle toplumsal bütünleşme ve toplum tarafından benimsenme düzeyinin azalması da mümkündür (Uğuz, 2010: 75-76). Grup içi dayanışma, kendi kendilerine yeten ve birbirlerine benzeyen grup üyelerinin paylaştıkları norm ve değerlere dayanarak işbirliğini artırırken grup haricindekilerle işbirliğini azaltır. Grup içi içsel bağlılık oluşup sosyal sermaye aile ve yakın arkadaşlarla temellenirken grup üyeleri haricindekilere karşı düşmanlık ve hatta nefrete varan duygular uyanır. Bu durumda iletişime geçilen kişi sayısı oldukça sınırlı olacağından bireyin çevresindeki halka kendi etrafındakilerden ibaret ve oldukça dar kalıplanacaktır. Kendi aralarında içsel bağlılığı kuvvetlenen kişiler tarafından halkanın dışındakilere de güvenmek pek mümkün görünmemekle beraber negatif dışsallık güçlenmektedir (Fukuyama, 2010: 145-48). Bireylerin toplum içerisinde etkin bir biçimde var olabilmesine kaynaklık eden yakın bağlar, bireyleri ortak değerler ve sahip olunan ortak dünya görüşü etrafında kenetlese de bu bağlar zamanla körleştiren bağlara dönüşebilir. Yararlı işler için ortak bir amaç etrafında birbirine benzeyen kişileri bir araya getiren sosyal sermaye grupları klikleştirebilir ve diğer görüşlere karşı önyargılı hale getirip dar kalıplara sokabilir. Dolayısıyla ‘biz’ duygusu artarken ötekileştirme de artmaya başlar ve ‘biz’ dışındaki ‘ötekiler’ nefret duyulması gereken düşmanlara evrilebilir (Cohen ve Prusak, 2001: 33-34). En nihayetinde bireyler arasında zamanla daha da güçlenen bağlar, bireyleri diğerlerine karşı kısıtlayabilir ve sınırlandırabilir.

1.1.3.4. Köprü Kurucu Sosyal Sermaye

Bağ kurucu sosyal sermayeye göre, köprü kurucu sosyal sermayede bağ gücü daha düşük seviyededir. Topluluk ya da bir grup içindeki bağlantıları içeren bağ kurucu sosyal sermayenin aksine köprü kurucu sosyal sermayede gruplar arası bağlar nitelendirilmektedir. Bağ kurucu sosyal sermaye ile kıyaslandığında köprü kuran sosyal sermaye daha dışa dönük, sivil katılıma önem veren, gruplar arası uçurumun az olduğu, işleyişi açık üyelik sistemine dayanan dayanışma ile ortak amaçlara yönelen bir olgudur.

Sosyal sermayenin bu türünde, mesafeli bağları içeren uzaktan arkadaşların, mesai arkadaşların, tanışıklık ve arkadaşların arkadaşları arasındaki ilişki temsil edilmektedir. Farklı din, dil, etnik köken, sınıf, eğitim gruplarına mensup daha çeşitli insan gruplarının arasındaki köprü kuran ağların geniş alanlara yayılmasıyla oluşan sosyal sermayeye işaret edilmektedir. Kendi içinde farklılaşan sosyal sermaye birikimlerine sahip üyelerin birbiriyle etkileşimini içeren bu sermaye türü, bireylerin birbirlerini tanımada, ilişki kurmada, bilgi alışverişinde bulunmada ve topluluk kaynaklarının süreklilik göstermesinde önemli bir rol oynayarak toplumsal sorunların çözüme kavuşturulmasına ön ayak olmaktadır. Daha düşük güven bağlarına dayanan köprü kurucu sosyal sermaye ile bağlayıcı sosyal sermayeye kıyaslandığında, köprü kurucu sosyal sermayede azalıp çoğalan güven faktörünün zamanla oluşurken, bağlayıcı sosyal sermayede sosyal yapının özünde kendiliğinden bulunmaktadır. Grup içi bütünleşmeyi ve dayanışmayı destekleyen bağ kurucu sosyal sermayenin yanında, köprü kurucu sosyal sermaye gruplar arası iletişim ve yeni kaynaklara ulaşmada yenilikler sunar (Gerni, 2013: 39-41). Aslına bakılırsa tüm toplumlar sosyal sermayeyi birbiri ile örtüşen “güven kapsamı” temelinde etkinleştirir. Üyeler arası norm ve değerler ekseninde işlerlik kazanan işbirliği insanların birbirleriyle iletişim kurduğu halkayı temsil eder. Söz konusu güven kapsamı ne kadar geniş ise insanların iletişime geçtiği kişi sayısı artar ve böylelikle sosyal sermayesi artışa geçer. Topluluk üyelerinin sosyal sermayesi pozitif dışsallıklar oluşturup insanlara güven duyma problemi yaşanmıyorsa arada köprü kuran bağlar işlerdir demektir. Yani pozitif dışsallık arttıkça güven kapsamı genişlemekte ve grup dışındakilerle de olan bağlantı artmaktadır (Fukuyama, 2010: 146). En nihayetinde göçmenler, kendileri dışındaki bireylerle etkileşimleri köprü kurucu toplumsal sermaye ile sağlanırken göçmenlerin yine göçmenlerle olan ilişki ve dayanışmasını güçlendiren ağlar ise bağlayıcı toplumsal sermaye ile sağlanmaktadır. Emek piyasasına girişte işlevselliğini belirgin ölçüde gösteren köprü kurucu sosyal sermaye, iş bulma sürecinde grup dışındakilerin desteğini temsil ederek bu süreçte fayda sağlar (Kaya, 2017: 22). Kısacası, köprü kuran sosyal sermayede güven değişebilir ve gelişebilir bir varlık olarak anlam kazanırken bağ kuran sosyal sermayede sosyal yapıya içkin, verili ve statik bir varlık olarak anlam kazanmaktadır (Uğuz, 2010: 75).

1.1.4. Sosyal Sermayenin Olumlu-Olumsuz Etkileri

İktisat bilimi tarafından oluşturulan sermaye kavramının, günümüze gelene kadar uğradığı değişim ve evrime bakıldığında literatürde oldukça fazla yer kaplamış olduğu görülmektedir. Sosyal sermaye kavramının bir sermaye unsuru olarak iktisat bilimi ve sosyal bilimlerdeki yerinin tam olarak kestirilememesi kavramın ait olduğu alanı netleştirmede güçlükler yaşatmaktadır. Ekonomik bir kavram olarak boyut kazanan sermaye kavramının kuramdan metafora dönüşmesi üzerine siyaset, ekonomi ve sosyolojinin çakışma noktası biçiminde söz konusu kavrama üçer erki olarak gönderme yapan çalışmacılar mevcuttur. Sermaye olgusu iktisat dilinde genellikle insani unsurlar dışında yer alan maddi değerleri karşılamaktayken sosyal sermaye sosyallik kısmı ağır basan bir alanı teşkil etmektedir (Gerni, 2013: 43). Genel itibariyle bu başlık altında sosyal sermayenin gerek olumlu etkileri gerekse olumsuz etkileri bir arada ele alınacaktır.

1.1.4.1. Sosyal Sermayenin Olumlu Tarafları

Sermaye kavramının esnek bir açıklama alanının olmasından kaynaklı toplumsal yapıları açıklarken yaşanan zorluk toplumbilimcileri klasik sermaye olgusunu yeniden tanımlama yoluna itmiştir. Bu amaca hizmet etme namına sosyal sermayeyi diğer sermaye türlerinden ayırarak kişiler arasındaki var olan ilişkiye vurgu yapan Coleman, sosyal sermayenin üretici olduğunu ve ulaşılmaz olana ulaşmanın kestirme yolunun sermaye birikiminden geçtiğini iddia eder (Gerni, 2013: 44-45). Nan Lin tarafından sosyal sermayenin “beklenen getirileriyle birlikte sosyal ilişkilere yapılan yatırım” şeklinde oldukça açık ve net bir biçimde tanımlanmıştır (Lin, 2010: 176). Kısacası sosyal ilişkiler etrafında gelişen sosyal sermaye, bireylerin hedeflerine ulaşma yolunda faydalandıkları kaynaklardır. Bir nevi insanlar arasında da aracı işlevi gören sosyal sermaye, bireyler arasındaki var olan mesafe üzerine inşa edilmiş bir köprüdür. Bu köprü sayesinde bireysel aktörler güven, norm ve değerlere dayalı ortak bir iş yapma becerisini kullanarak ortak bir amaç etrafında birleşerek gruplar oluştururlar ve bireyselden toplumsala evrilme aşamasında mevcut farklılıklar gitgide azalır (Şavkar, 2011: 17). Azalan farklılıklar bağlamında sosyal sermaye, kolektif faaliyetleri güçlendirirken toplu bir şekilde hareket etme isteği uyandırır ve bu sayede söz konusu toplumun üyeleri birbirlerine destekte bulunur. Sosyal üyelerin etkileşimi ile sosyal sermaye stoku kurumlara çeşitli hedeflere ulaşma becerisi bahşeder. İşbirliğine dayalı sosyal ağların

şekillenmesi ve devamlılığı, bilgi ve yeniliklerin taşınmasına bağlıdır. Sosyal ağların oluşmasında önemli bir dinamik olan sosyal sermaye, işbirliği sayesinde bireyler arasındaki etkileşimi belirleyerek prensipler geliştirir (Çetin, 2006: 75). Kişiler arası ilişkilerden beslenen sosyal sermayenin temel unsurlarını ise güven, norm ve ağlar oluşturmaktadır. Kolektif koordinasyonlu bir olgu olması açısından, kişiler arasında var olan problemleri çözerken bu olgudan faydalanmaktadırlar. İktisadi amaçları yerine getirmek adına kurum ve aktörler arasındaki karşılıklı güven ve normlara dayanan iletişim şeklini temsil eden sosyal sermaye, ne kadar katılımcı tarafından ne kadar etkin kullanılırsa o kadar verimli nitelikleri içerir. Nitekim sosyal sermayenin stoku kullanıldıkça çoğalmakta ve kendi kendini pekiştirir niteliktedir (Şavkar, 2011: 15). Tek bir birey tarafından sahiplenilemeyen ve mülkiyeti bir diğer kişiye devredilemeyen sosyal sermayeden birden çok insanın aynı anda yararlanıyor olması, sosyal sermayenin ne kadar kullanılırsa o derecede arttığına göstergesidir (Gerni, 2013: 45).

Sosyal sermayenin verimlilik, maliyet, beşerî sermaye, yenilik ve yatırım üzerindeki olumlu etkilerine ek olarak kolay bir şekilde bilgiye ulaşma, toplumsal bütünlüğü ve sivil katılımı artırma, masrafları azaltma, siyasi katılımı ve hükümetin etkinliğini artırma, risk ve belirsizliklerle savaşmadaki pozitif etkisi yapılan çalışmalara yansımıştır. Bunların yanında sağlık, eğitim, toplumsal refah ve ilerleme, vergi kaçırma azalma gibi olumlu etkileri de doğal olarak saymakla bitmemektedir. Yukarıda belirtildiği gibi sosyal sermayenin ana unsurlarından olan güven, ekonomik faaliyetler üzerinde de etkisini göstermektedir. Ekonomik işlemler esnasında iş ortakları kendilerini güvenceye almak için yazılı sözleşmeler yerine yüksek güven ortamında aralarındaki ilişkiye güvenerek hareket etmeleri işlem masraflarını düşürmektedir. Yüksek güvene ve nihayetinde yüksek sosyal sermayeye mensup topluluklarda, kişiler mülkiyet haklarını korumak için ek ödemelere, rüşvet vermeye, özel güvenlik şeklindeki ek harcamalara gerek duymadan işlemlerini halledebilmektedirler. Bu toplumlarda anlaşmaları uygulama resmi kurumlara ait değildir, bireyler kendi aralarında bürokrasiyle uğraşmadan uygulamaları yürütebilirler. Alınan riskin boyutuna bağlı maliyetin karşılanması ve bilginin paylaşılmasındaki işbirliği sosyal ağlar ve güven temelinde, gerekli olan bilgi araştırması masraflarını düşürerek işlemleri kolaylaştırır. Bu üretim sürecinde bilgi paylaşımı, organizasyonları düzenleme ve ortak karar alma faaliyetleri, aksaklık oluşturacak etmenleri ortadan kaldırarak füzuli işlem maliyetlerini de ortadan kaldırır (Gerni, 2013:

80-85). Güven merkezli etkiletişime dayanan işlemlerin masrafları düşüktür ve bundan dolayı sosyal sermaye aradaki üyelerin yeteneklerini artırarak üretim sürecinde önemli bir rol oynar. Varlığı dayanışma ve işbirliğine dayanan sosyal sermayenin, sermaye görevi görmesinin ana etmeni, çeşitli niteliksel faktörlere sahip güven, karşılıklı norm, sosyal ağ, bilgi kanalları ve niceliksel faktörleri kapsayan birikim gibi özellikleri içeren üretken bir kaynak olmasıdır (Gerni, 2013: 47). Bu bağlamda doğal bir güven ortamından eksik olan sosyal sermaye gelişemezken zorunlu bağlantılar da oluşmamaktadır. En nihayetinde güven, sağlıklı ve verimli bir sosyal sermayenin önkoşulu özelliğindedir. Bu yüzden yüksek güven ortamlarında yüksek sosyal sermayeler boy gösterirken sosyal sermayeyi formüle eden güven temelli ağ ve bağlantılar bir arada çalışan kişiler tarafından artış göstermektedir. Dolayısıyla sosyal sermayenin bir ürünü veya bir getirisi olan güven hem sosyal sermayenin nedeni hem de sonucudur (Cohen ve Prusak, 2001: 27). Ancak güven duygusunun hâkim olduğu alanlarda sosyal sermaye birikiminden bahsedilebileceği için etkin faaliyetler, ortak etik değerler etrafında şekillenmiş toplumlarda gerçekleşir. Bu bağlamda en basit iş kolundan geniş çaplı üretim faaliyetine kadar, toplumun hiçbir üyesinin sosyal işbirliğine dayanmadan faaliyetlerini yürütme olanağı yoktur (Fukuyama, 2000: 22).

Sosyal sermayenin topluma katkıları; daha güvenli, daha temiz, daha sağlıklı, daha kültürlü, daha medeni ve çağdaş bir çevre, kaynakları etkin bir şekilde kullanabilen yapısal sistem, düşük maliyetli kalkınma ve konforlu bir süreç vaat etmesidir. Ancak bununla birlikte sosyal sermayesi düşük olan toplumların etnik, dini ve mezhep çatışması yaşadıklarına, sınırlı olan kaynakları israf ettiklerine, dış müdahalelere karşı dirençsiz olmaları ve sosyal manada geri kaldıklarına tanık olunmaktadır (Şavkar, 2011: 25). Literatür dikkatli bir şekilde incelendiğinde, sosyal sermayenin verimliliği artırıp maliyeti azalttığı, daha fazla bilgiye kısa sürede ulaşma mahareti bulunduğu, toplumsal bütünleşmeyi ve sivil katılımı artırdığı, fırsatçılığı en aza indirdiği, koordine işlerde meydana gelen krizleri çözdüğü, sağlık, eğitim, toplumsal refah gibi alanlarda olumlu etkileri olduğu dikkatleri çekmektedir (Karagül, 2012: 81).

Paylaşılan değerlere yaslanarak şekillenen ve yerleşilen değerler kümesi etrafında işbirliğine dayanan, organizasyonel yeniliklere daima açık olan sosyal sermaye, yüksek güven duygusu ve sosyal ilişkilerle beslenmektedir. Toplumda var olan güvensizlik,

ekonomik faaliyetler sonucu sistemin baskıcı yöntemlerine maruz kalan bireylere ilave maliyet şeklinde geri dönmektedir (Fukuyama, 2000: 41-44). Diğer bir deyişle, düşük seviyedeki sosyal sermaye, aşırı sabit ve tepkisiz bir politik sisteme yol açabilir. Nitekim yolsuzluk, rüşvet gibi resmi kamu kuruluşlarında işleyen illegal sistemin ana nedeni de sosyal sermayenin eksik ve düşük olmasıdır (Gerni, 2013: 91). Üstelik bireysel veya kolektif özneler arasındaki toplumsal ve sembolik bağları temsil eden sosyal sermaye, toplumsal yapı boyutunda anlam kazanırken öznelerin konumlarını da belirleme özelliğine sahiptir. Yani toplumsal yapı, özneler arası ilişki, etkileşim ve bağ kalıplarından beslenir. Bu yapılar para, otorite ve iktidar gibi kaynaklara ulaşmada kolaylık sağlarken birbirini besleyerek çoğalır. Yakın etkileşim içinde olan aile üyeleri, akraba grupları, komşular, resmi ve gayri-resmi örgütler ve göçmenler sosyal sermayenin faydalarından nasibini alanlardır. Gerek yüz yüze iletişim kuran gerekse kalıpların ötesinde paylaşılmış tarihe, ortak anılara ve hatta ortak gelecek beklentisine sahip bireylerin arasındaki toplumsal ve sembolik bağların boyutu ve faydaları, yakın ilişkide olunan bireylerde hissedilmektedir (Faist, 2003: 38). Tanımlardan yola çıkarak Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin kendi arasındaki bağlarla beslenen sosyal sermayeleri, Türkiye'de göçmenlik imajı çizirken konumlarını belirlemiş ve sığınmacı yerine onlara mülteci statüsü kazandırdığı sonucuna varabiliriz. Gerek ortak bir geçmişi olan gerekse ortak bir gelecek hayali kuran Türkiye'deki Suriyelilerin sahip oldukları toplumsal ağ ve bağlantılarla ayakta kalabildikleri yapılan araştırmalarda dile getirilmiştir. Hayatta kalabilmek için oluşturulmuş hiyerarşik sisteme göre ait olma ihtiyacı, Suriyeliler tarafından Türkiye'de aynı etnik kimliğine sahip olanlarla karşılanmaktadır. Ayrıca kendileri gibi göçmen olan bireylerle kurdukları bağ temelli aitlik duygusu, sosyal sermayelerini pozitif yönde etkilemektedir. Diğer bir deyişle sosyal sermaye, insanların doğuştan getirdikleri ait olma ihtiyacından kaynaklanan güven duyma mekanizmasının gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyal sermaye toplumsal yarar ekseninde, insanların birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılıklı gidermeye çalıştığı yardımlaşma girişimine zemin hazırlar ve ilerlemeyi sağlayacak yapılanma sürecini pozitif yönde şekillendirir.

1.1.4.2. Sosyal Sermayenin Olumsuz Tarafları

Literatürü şekillendiren çalışmalara göz atıldığında, ilerlemenin ve gelişmişliğin resmedilmiş şekli olarak ele alınan sosyal sermayenin olumlu etkileri kadar olumsuz etkileri de üzerinde durulması gereken konular arasındadır. Portes'in tabiriyle iki tarafı keskin bir bıçağa benzer olan sosyallik ve buna bağlı sosyal sermaye olumlu etkiler doğururken olumsuz etkilerde doğurabileceği su götürmez bir gerçektir. Zira bir görüşü ya da düşünceyi açıklarken yanlı davranarak tek taraflı etkilerine değinmek objektiflik açısından pek etik karşılanmamaktadır. Bu bakımdan sosyal sermaye nasıl istenir sonuçlara kaynaklık ediyorsa aynı zamanda olumsuz sonuçlarda doğurabileceği tartışmasız bir gerçektir (Field, 2008: 102). Bu bağlamda Portes'e hak veren Woolcock, hedef kaynaklara erişme olanağı sunan sosyal sermayenin, hem iyi hem de kötü yönlerinin olduğunu dile getirdikleri sırada Narayan ve Cassidy kamuya katkıda bulunmak adına sosyal sermayenin olumlu yönlerinin sosyal yapıda gizlendiğini ve negatif yönlerinin de güç ilişkileri ve sıkı bağlarda yattığını vurgulamaktadırlar. Bu tespitler, sosyal sermayenin olumsuz etkilerinin çalışmacılar tarafından güçlü bağlara dayandırılmasından kaynaklı sorunlar olması ve dolayısıyla sosyal sermayenin güç ilişkilerini bünyesinde barındırmasına binaen oluşan dengesizlikten kaynaklanmasını destekler mahiyettedir. Bu bağlamda sosyal bağların aşırı güçlü olduğu zamanlarda karşımıza çıkan sosyal sermayenin olumsuz etkileri, güç ilişkilerine bağlı oluşan eşitsizlikle birlikte artmaktadır. Bu güçlü bağlar diğer grup üyelerine kapılarını kapayan dışlayıcı organizma haline dönüştürebilir, ferdileşen duyguların ötesinde bireysel özgürlüğü sınırlayabilir ve en nihayetinde ilgili toplumu olumsuz etkileyerek toplumsal çözülmeye sebebiyet verebilir (Eşki, 2009: 91).

Önceki bölümlerde değinildiği gibi, kendi aralarında kapalı ağlar oluşturan grup üyelerinin sahip olduğu sosyal sermaye, ortak bir amaca hizmet etmek adına gerçekleştirildiğinde gizli bilgilerin söz konusu gruba mensup üyeler arasında kulaktan kulağa aktarılması diğer bireylerle kıyaslandığında üstünlüğe sahip olmalarıyla neticelenir ve bu da toplumda dengesizlik oluşturmaktadır. Bu topluluklar kendi çıkarları uğruna toplumun yararını hiçe sayıp kendilerine ters düşen yargıları görmezden gelebilme kapasitesine sahiptir. Kendi aralarında oluşturdukları zengin sosyal sermayeyle birbirlerine kenetli olan grup üyeleri kendi çıkarlarını en üst zirveye çıkarmak maksadıyla

yasadışı veya ahlâka aykırı girişimlerde bulunmaları toplum tarafından dışlanmalarına sebebiyet verirken diğer insanlarla aralarına ördükleri duvarlar grup dışındakilere karşı şüpheyle yaklaşmaya ve düşmanlık haline dönüşebilir (Öğüt ve Erbil, 2009: 50-51). Dolayısıyla kendi aralarında sosyal sermaye oluşturan grupların diğerlerini dışlama potansiyeline sahip olmaları, bu grubun üyelerinin tercih özgürlüklerinde ve eylemlerinde de kısıtlamalar meydana gelebilmektedir (Gerni, 2013: 88-89). Bu durumun güçlü bağlarla birbirlerine bağlı olanların bizzat kendileri için avantaj sunması, diğerleri için dezavantaj oluşturur ve toplum düzenine ters düşer. Örneğin, kurumsal ayrımcılığın temelindeki organize suç çetelerinin kendi içinde koordine olup ortak fayda için faaliyet göstermeleri kendi içlerinde her ne kadar uygun gözükse de toplum için o kadar uygun gözükmemektedir (Şavkar, 2011: 27).

Sosyal sermaye, ilişkilere dayalı olduğundan kavramın toplum içindeki seviyesini ölçmede yaşanan zorluklar kavramın muğlak kalmasıyla neticelenmiştir. Sosyal sermayeyi ölçmenin mümkün gözükmemesi, ancak sosyal ve ekonomik alanda mevcudiyetinin yansımalarını gözlemlemek ve hangi boyutta var olduğunu anlayabilmek adına bir dizi ölçüm teknikleri uygulanmaktadır. Doğası gereği soyut bir kavram olan sosyal sermayenin, nitekim doğrudan ölçümü yapılamamakta ve pek çok farklı perspektiften yanlı bir şekilde kavramsallaştırılması yapılmaya çalışılmaktadır. Bu da sosyal sermaye kavramının ölçümünde temsili göstergeleri kullanmayı zorunlu hale sokmaktadır. Sosyal sermaye üzerine yapılacak olan tahlillerin, direk sosyal sermaye yerine ilgili kavramın belirleyicileri, yansımaları ve temsili unsurları üzerine odaklanması ölçüm girişimlerini sekteye uğratmaktadır. Mesela ölçüm kaynaklarından olan güven olgusu, sosyal sermayenin hem unsuru, hem kaynağı, hem de sonucudur (Gerni, 2013: 70-71).

Toplumlar arasında eşit derecede dağılmamış olan sosyal sermaye, birleşme eğilimleri bakımından toplumdan topluma değişmektedir. Kimi toplumlarda aile ve akrabalık ekseninde birleşirken, kimi toplumlarda gönüllü birlikler, dernekler daha güçlü etkiye sahiptir. Aile yapısının zayıf olduğu bazı toplumlarda diğer toplumlarda aile bağları tarafından karşılanan ihtiyaçlar yapay, sonradan oluşturulmuş dernek, kuruluş ve topluluklar tarafından karşılanmaktadır (Fukuyama, 2000: 43-44). Dolayısıyla çeşitli ağlara erişim imkânlarının eşit dağılmaması beraberinde sosyal sermaye olanaklarının

eşitsizliğini getirmektedir. Sosyal sermayeye sahip olmak belirli grupların ve grup üyelerinin sosyal konumuyla bağlantılıdır (Edward ve Foley, 1997: 677). Sosyal sermaye birikimi, onu elde etme amacı olan kişi ve grupların konumlarına bağlı olduğu için, ekonomik ve kültürel sermayesi fazla olan kişilerin sosyal sermaye elde etme olanakları daha fazladır. Daha çok bağlantı, daha çok bağlantılı insanla bağlantı kurma şansını doğurur. Fazla bağlantıya sahip olanlar bu bağlantıları kendi menfaati uğruna kullanıp diğer insanlarla arasındaki eşitsizliğin artmasına neden olur ve dolayısıyla daha güçsüz bireylerin sosyal sermayesi, gücü elinde bulunduran topluluklar tarafından kısıtlanarak baltalanabilir. Bu durumun özneleri iletişim kurma yeteneklerini kendi çocuklarına aktardıkları için eşitsizlik eğilimini nesilden nesile devam ettirirler (Field, 2008: 106). Dolayısıyla sosyal sermaye nasıl grup üyelerinin çıkarlarını gözetmek adına işbirliğine dayanıyorsa, diğerleri için negatif sonuçlar doğuracak şekilde insanların kendi menfaatine hareket etmesiyle de sonuçlanabilir. Olumsuz maksat güdenlerin, amaçlarına ulaşmak adına bağlantılar dâhilinde farklı kaynakları kullanması sonucunda çeşitli eşitsizlikler de birbirini pekiştirme eğilimindedir (Uğuz, 2010: 123).

Ait oldukları grup avantajına içe dönük, kapalı ve güçlü ağların rant sağlaması, rekabeti engellemesi, ulusal çıkarları lehine kullanma olasılıklarının fazla olması gibi etmenler sosyal sermayenin negatif etkileri arasındadır. Kapalı ağların kendi çıkarı adına lobi yapması, diğer grupları dışlayıcı ve onlara zarar verici olabilir. Sosyal ilişkiler kişilerin ve toplulukların daha iyi ekonomik fırsatlar sağlayan alanlara yönelmesine ket vurarak grup üyelerinin işgücü kapasitesi yanlış anlaşılabilir ve kaynaklar amaçsız bir şekilde dağıtılabilirken en nihayetinde aktörlerin motivasyonunu düşürebilir. Güçlü sosyal ağlar tutucu davranışları teşvik edebileceği gibi mevcut güven ağları kişilerin yerinde saymasına neden olabilmektedir. Sosyal sermaye bağlamında güçlü bağlar, kişilerin işe yerleştirilme aşamasında taraflı davranılmasına, liyakat sistemi göz ardı edilerek işe uygun olmayanların istihdam edilmesine ve akabinde faaliyetlerin verimliliğinin düşmesine sebep olur. Gerek kalifiyeli bireylerin mağduriyet yaşaması gerekse ekonomik ve sosyal sistemin zarar görmesi sosyal sermayenin negatif etkileri arasındadır. Sosyal sermayenin olumsuz etkileri zemininde eşitsizliğin yeniden üretimi yatmaktadır. Ekonomik ve kültürel sermayesi yüksek olanların, sosyal sermaye fonksiyonlarından olan bağlantıları sayesinde kaynaklara kolayca erişim sağlayabilmesi ve daha üretken hareket edebilmesi eşitsizliğin eşitsizlik doğurduğunun göstergesidir. Sağlık açısından sosyal

kontrol mekanizmalarının aşırı çalışması da kişisel özgürlüğü kısıtlar ve sonucunda özgürlük baskı altına alınır. Buda kişilerde özgüven eksikliği, yalnızlıktan korkma gibi çeşitli rahatsızlıklara davetiye çıkarabilir. Aşırı derece birbirine bağıllık, bir süre sonra kişide ters etki ederek çatışma halini alabilir (Gerni, 2013: 90-91).

İfade ediliş tarzından anlaşılacağı üzere sosyal sermayenin olumlu etkilerinin yanında muhtemel olumsuz etkileri mevcuttur. Kenetleyen bağlar zamanla yerini körleştirilen bağlara bırakabilmektedir. Toplum içerisinde ayakta kalabilmek adına toplum üyelerini bir araya getiren sosyal sermaye, radikal bakış açılarındaki objektifliğe en büyük darbeyi vuran unsurlar arasına konumlanabilir. Bu doğrultuda aktörlerin öznel bakış açısıyla çatışan algılayışlar grup tarafından istendik algılayışlarsa söz hakkı grubun benimsediği görüşleridir. Başka bir deyişle öznel bakış açısı grubun tasdikledikleriyle şekillenirken grup haricindekilere karşı önyargılı yaklaşımlar yaygınlaşabilir. Bir aradayken muhteşem işler başaran grup üyelerinin birbirlerinden ayrıyken birbirlerine olan bağımlılıkları, aynı başarıyı gösterememelerine hatta bocalamalarına sebep olabilmektedir (Cohen ve Prusak, 2001: 33-34). Erickson'a göre sosyal sermaye oluşturup bunu kullanabilen her ortaklık ve gruplaşma daima diğerini dışlama potansiyeli taşır ve dışlama olgusu üzerine kurulan gruplaşmalar insanların eylemlerini sınırlarken seçenekler arasında seçim yapma zorunluluğu getirebilir. Sosyal sermayenin olumsuz yönleri, ekonomik bakımdan verimsiz sonuçlar doğurması, toplumsal kabul ve hareketliliği engellemesi, toplulukları birleştireceği yerde ayrıştırması, suça teşvik etmesi, eğitim ve sağlık alanlarında zararlı etkilerinin olmasıdır. Sosyalliğin tanımı gereği sürekli değişen sosyal ağların özellikleri her dönem aynı işlevi görmez, kimi zaman iyi işlev görürken kimi zaman kısıtlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkabilir. Örneğin, akraba ilişkileri ekonomik süreçte ilk olumlu sonuçlanırken ilişkilerin gelişmesine bağlı daha ileriki zamanlarda kolektif şahıslar arası işbirliğine dayanan ağlara dönebilir. İnsanların gönüllü bir şekilde oluşturdukları sivil toplum kuruluşları, sosyal sermaye kazanımlarına her daim pozitif etkilerde bulunmaz. Ülkenin var olan genel politikaları ile oluşturulan örgütlerin hedeflerinin ve organizasyonlarının çakışmaması gerekmektedir. Enformel yapıda çeşitli sivil toplum örgütleri, terör, mafya ve çete niteliğinde olup ekonomik ve politik alanda koordine olmaktadır. Bu yapılanmalar toplumsal çözülme ve ayrışmaya sebebiyet vererek negatif sosyal sermayeyi şekillendirebilmektedirler (Karagül, 2012: 88-90). Ortak bir paydada insanları bir araya getiren sosyal sermaye, grup üyelerinin birbirine olan

bağlarına güvenerek sosyal sistemin diğer grup ve örgütleriyle bağ kurma gereğini ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla diğerleriyle iletişim kurma gereği duymayan grup üyeleri kapalı bir sisteme hapsolüp yenilikçi düşüncelere kendilerini kapatabilmektedirler. Önyargılı yaklaşımların temelini oluşturan bu kapalı sisteme hapsolme beraberinde grup haricindekilere kuşkuyla yaklaşma ve güvenememe sorunlarını da getirmektedir (Karadal ve Akyazı, 2013: 84). Sosyal sermayenin olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkilerinin de azımsanmayacak derecede mevcut bulunduğunu ele aldığımız bu bölümde, olumlu veya olumsuz her iki durumda da sosyal sermayenin toplumlar için önemli bir kavram olduğu ve üzerine daha fazla çalışma yapılması gerektiğini söylemek yerindedir.

1.2. Göç: Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar

İngilizcede ‘migration’, Arapçada ‘hicret’ ve Osmanlı Türkçesinde ‘muhaceret’ şeklinde tanımlanan göç olgusunun, genel itibarıyla birbirine benzemesinin yanında çeşitli ayrıntıları da bünyesinde barındıran açıklamaları yapılmaktadır (Korkmaz, 2011: 7). İnsanlık tarihiyle beraber süregelen göç olgusunun, “asıl yerinden, ulaşmak istenilen yere hareket” olarak tamamen teknik bir şekilde tanımlanıp da bu tanım göçün sosyo-ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel etkilerini göz ardı etmektedir (Karpat, 2010: 71). Oysaki göç, göçmenlerin dini, sosyal, kültürel, toplumsal ve felsefi birikimlerin dolaşımı anlamına gelmektedir (Kaya, 2017: 15). Nitekim çeşitli sebeplerle insanların coğrafi bakımdan mekân değiştirmesiyle gerçekleşen nüfus hareketliliği, dini, kültürel, demografik, ekonomik, sosyal ve siyasal bağlamda toplumların her cephesini etkilemiş ve toplumların dinamik bir yapıya sahip olmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu sayede toplumlar statik durumda kalmak zorunda kalmayıp sürekli değişmiş ve gelişmiştir.

Diğer bir tanım ise TDK’den gelmiştir ve göç kavramının tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret”.⁴

Bu noktada öncelikle göç ve iltica kavramları arasındaki farkı açıklamakla mevcut söylem farklılıklarına açıklık getirmek gerekmektedir. İltica dini, siyasi vb. sebeplerle

---

⁴ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 23.12.2020

kişinin zulüm, baskı ve kendi ülkesinde toplumsal dirliğin bozulmasından kaynaklı ülkesine geri dönmesi durumunda hayati risk taşıması durumudur (Yılmaz, 2006: 294). Bu doğrultuda konumu bakımından stratejik öneme sahip olan Suriye'deki iç savaş, siyasi sebeplerden beslendiği için beraberinde meydana gelen siyasi göç iltica kavramı ile açıklanmaktadır. En nihayetinde Suriye iç savaşı, siyasi göçe sebep olurken Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri dönmeleri söz konusu olduğunda hayatları risk altında olacağından bu siyasi göç iltica kavramı ile özdeşleşmektedir. İlticayı da içine alan göç kavramı ise, genel itibariyle daha iyi yaşam beklentisine sahip bireylerin veya toplulukların belirli bir kesiminin yaşadıkları yerleri bırakarak yeni yerleşim yerlerine gitmesi sonucu geçici veya sürekli olarak yerleşmeye karar verme durumudur (Pazarlıoğlu, 2007: 121). Geçici veya sürekli yerleşmeye karar verilen yerleşim yeri olarak da anlaşılandırılan göç alan bölge, sosyal yapı bakımından birbirinden oldukça farklı bölgelere ait ve göç sayesinde bir araya gelen insanlar tarafından ilişki ve bağlantılar ekseninde yeniden şekillenmektedir. Toplumsal yapının yeniden şekillenmesiyle meydana gelen değişim, toplumsal değişim olarak adlandırılırken toplumsal değişim ise zamanla ilişkilerin değişmesi anlamına gelmektedir (Ergün, 1984: 99). Değişen toplumsal yapı beraberinde kültürel, sosyal ve etnik yapıda da köklü değişimler meydana getirirken bu değişmelerinin ana etmeni olan göç olgusu, farklı bireylerin bir arada yaşayabilmeleri için sahip oldukları kültür, gelenek-görenek, inanç, tutum ve davranışları karşılıklı olarak kabul etmelerinde belirleyici bir işleve sahiptir (Karpat, 2010: 82). Nitekim bir arada yaşamanın ön koşulu olan değerlere saygı, bir süre sonra yerini kültürlerin birbirlerini etkilemesiyle oluşan yeni yaşam biçimlerine bırakmaktadır.

Göç kavramıyla ilgili yapılan ilk bilimsel çalışma niteliği taşıyan ve yedi göç kanununu tartışmaya açan Ravenstein, 1885 yılında *Göç Kanunları (The Laws of Migration)* adlı çalışmasıyla göç çalışmalarının mihenk taşlarından olmayı başarmıştır (Kaya, 2017: 16). Ravenstein'in ardından insan hareketliliği ile eşdeğer olan göç olgusu, pek çok kavramsallaştırma çalışmasının merkez noktasını oluştururken göç yönetimi alanında kayda değer çalışmalar ise 20. yüzyıl itibariyle literatürde yer almaya başlamıştır. Farklı disiplinlerde odak noktalarına bağlı olarak farklı şekiller alan göçün nedenleri kalıplara sığmasa da literatürde göçlerin ana nedenleri olarak ilk sırayı ekonomi oluşturmaktadır. Göç kavramının en genel tanımı yer değiştirme olarak bilirse de göçü etkileyen kıtlık,

nüfus artışı, tarım tekniklerinin gelişmesi, parçalanmış tarımsal alanlar, doğa olayları, kalkınma projeleri, ulaştırmanın gelişmesi, doğal afetler, var olan kaynakların artan nüfusun talebini karşılayamaması, imalat sektörünün gelişmesi, iklim değişiklikleri, din ve milliyet ayrımı, evlilik, baskı ve zorbalığa bir başkaldırı, savaş gibi göçü güdüleyen etmenler zamanla yerini sosyal, siyasi, kültürel, eğitim gibi konulara bırakmış olup farklı tanımların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Çakı, 2018: 9). İster ekonomik nedenler ister doğal koşullar sebebi ne olursa olsun göç; toplumları siyasi, demografik ve kültürel bakımdan değişime uğratmıştır. Günümüzde göçten etkilenmemiş ve göçe maruz kalmamış ülke sayısı yok denecek kadar azdır. Göç eyleminden pek çok toplumun etkilenmiş ve göçü etkilemiş olmasına rağmen, her toplumun aynı derece bu süreci yaşamış ve aynı derecede etkilenmiş olduğunu söylemek oldukça güçtür. Göç etme eğilimlerinin gerçekleşme nedenleri, toplumsal değerler bağlamında göçe yüklenen anlamları da önemli ölçüde etkilemektedir. Diğer yandan göç kavramını irade esasına göre *gönüllü göç* ve *zorunlu göç* olarak sınıflandırdığımızda, kimi toplulukların yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalmaları veya ayrılmaya mecbur bırakılmaları zorunlu göç, kimi toplulukların ise daha iyi şartlarda yaşamlarını devam ettirme umuduyla göç etmeye karar vermeleri gönüllü göç olarak gruplandırılmaktadır (Yılmaz, 2014: 1686-1687). Her ne kadar irade esasına göre bir ayrım söz konusu olsa da göç eğiliminin altında yatan nedenlerin kökeninde, her göçün bir nevi zorlamayla gerçekleşmiş olduğu yer almaktadır. Bunun en tipik örneğini gönüllü göçün tanımını itibarıyla hayatını daha iyi şartlar altında devam ettirmek için kendi isteği doğrultusunda göç edip başka bir ülkede çalışan göçmenler sunmaktadır. Göç olgusunun aktörü olan göçmen, kendi ülkesindeki mevcut kötü yaşam şartlarından, imkânların yetersizliğinden veya çalışma koşullarının ağırlığından kurtulabilme amacıyla zoraki bir şekilde yaşam alanını bırakarak farklı bir ülke ya da bölgeye yabancı olmayı ve sevdiğilerine özlem çekmeyi göze alarak gidip çalışmaktadır. En nihayetinde bu durum, göç eyleminin genelde gönüllülük ekseninde gerçekleşmiş olmasına karşın daha iyi şartlarda çalışabilmek için imkânların yetersizliğinden dolayı özelde zorunlu olarak gerçekleşmiş olduğunu özetlemektedir.

Diğer bir yandan göçler kaynağına göre farklılaşsa da insanların rastgele yerlere göç etmemesi de tesadüfi değildir. Bu bakımdan, göçü güdüleyen sebeplerin odağında günümüze değin en fazla kullanılagelmiş paradigma “itici-çekici etmenler” paradigması

olmuştur. Bu bağlamda, terkedilen ülkenin siyasi, kültürel, iktisadi alandaki yetersizliğine karşın göç edilen ülkenin çekici bir özellik sergilemesi, göçün ardındaki sebebin geride bırakılan ülkenin iticiliğine ve göç edilen ülkenin çekiciliğine bağlı yapısal nedenlere dayandığını göstermektedir (Korkmaz, 2011: 9). Gönüllü göçe eşlik eden çekici faktörler (din, dil, kültür, siyasi etmenler vb.) göç edilecek yer ile göçmenin sahip olduğu özelliklere dikkati çekmiştir. Göçmen ile ev sahibi ülke vatandaşı arasında paylaşılmış bir geçmişe sahiplik, aynı kültürden gelme, din ve dil birliği gibi etmenler, kısacası benzerliklerin farklılıklardan fazla olması göçmene cazip gelmektedir. Başka bir deyişle göç eyleminin sebebi ne olursa olsun göç etme hareketliliğinin sonlanacağı durağı göçmenin sahip olduğu değerler belirlemektedir. Diğer yandan bireylere seçme şansı bırakılmaksızın savaş, doğal afet, temel ihtiyaçların karşılayamama, işsizlik, dini, siyasi ve etnik baskılar, güvenlik ihtiyacı gibi itici faktörlere bağlı yapılan mekân değişikliği ise zorunlu göç olarak adlandırılmaktadır. Nitekim Suriye'deki iç savaşın özünde yer alan itici faktörlerin yanı sıra Suriye ile Türkiye'nin coğrafi bakımdan yakın olması ve Türk halkının mazluma sahip çıkması gibi çekici faktörler, göçmenlerin Türkiye'ye göç etmelerindeki öncülleri oluşturmaktadır (Günay vd. 2017: 44). Suriyeli göçü özelinde ele alacak olursak, göç serüveninde 10. yıla girerken coğrafi yakınlığı aşan tarihsel ve kültürel bağların etkisiyle Türkiye'ye akan Suriyeli göçü, ortak din, tarih ve kültür bağları kapsamında süregelen sosyolojik hinterlanda dayanmaktadır. Giyim kuşam, mutfak geleneği, eğlenme şekli, müzik anlayışı, mimari ve sanat gibi pek çok ortak figüre yaslanan çekici unsurlarla aşiret ve akrabalık bağları Suriyelileri Türkiye'ye çekmiştir (Kaya, 2017: 23-24).

Diğer bir yandan göç eğilimleri yerleşim alanları bakımından irdelenirse, göç veren ve göç alan yerleşim yerlerinin arasındaki uzaklığı temele alarak *iç göç* ve *dış göç* olmak üzere sınıflandırma yapılabilir. Ülke sınırları içindeki bir yerleşim yerinden yine ülke sınırları içinde bir başka yerleşim yerine, bir yıldan az olmamak kaydıyla yerleşmek üzere yapılan nüfus hareketi *iç göç*, ülkeler ve kıtalar arasındaki yer değiştirme hareketi ise *dış göç*tür. İç göç, ekseriyetle kırsaldan şehre, kırsaldan kırsala, şehirden kırsala veya şehirden şehre gerçekleşirken dış göç, uluslararası şekilde gerçekleşmektedir. Farklı şekillerde gerçekleşen göç etme biçimleri bireysel, kitlesel ve zincirleme olmak üzere üç farklı şekilde sınıflandırılabilir. Bireysel göçte bireyler, göçün neden ve sonuçları hakkında daha net bilgiye sahiptir ve kendi iradesi sonucu bilinçli bir şekilde hareket

etmektedirler. Göç eğiliminin neden ve sonuçları hakkında bilgi birikimine ve deneyimlere sahip olan bireylerin, göç ile gidilecek yere dair kesin ve geniş bilgilere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Kitlesele göç, ekonomik, siyasi ya da sosyal nedenler sonucunda bölgedeki tüm katmanları içereerek gerçekteşir. Bu göç türü genellikle zorunlu göç ile özdeşleşmektedir. Zincirleme göç türü ise bireysel veya özerk bir şekilde göç kararı vermekten ziyade üyesi olunan birimi dikkate alarak bağımlı bir şekilde göç etme türüdür. Bu bağlamda gidilecek yer hakkında önceden göç edenlerden edinilen bilgiler dâhilinde önceden gidenlerle kurulan ilişki ağları bilgi birikimi sunarken olası risk ve maliyetleri de azaltmaktadır (Kaygalak, 2009: 12-13).

Literatürde sosyal bağların akrabalık ve topluluk üyeliğine dayandığı fikri zincirleme göç işlemlerini kolaylaştırdığına dair ifadeler yer alırken zamanla göç ağları ifadesi de zincirleme göç teriminin yerine kullanılır hale gelmiştir (de Haas, 2010: 1589). Bu bağlamda literatür dikkate alındığında göç ağları yaklaşımı hakkındaki tanımlamalar bazı ipuçları sunmaktadır. Özellikle araştırmanın amacına hizmet etmesi açısından göç edilecek ülke, o ülkedeki iş fırsatları, yaşama olanakları ve göç yolları hakkında daha önceden o ülkeye göç etmiş kendi akraba ya da tanıdıklarından tamamen enformel kaynaklarla ve birincil ilişkiler vasıtasıyla bilgi edinme söz konusudur. Dolayısıyla ulaşılan bilgiler ışığında göç kararı veren kişilerin oluşturduğu zincirleme göç sürecindeki belirleyici gücün, ilgili göç sürecinin başarıyla sonuçlanması ve tüm akrabalık ağı için fırsatlar zinciri sunmasında yattığı sonucuna varılabilir (Korkmaz, 2011: 11-12). Göçü destekleyen resmi siyasaların varlığı, diğer göçmenleri de göç konusunda cesaretlendirirken harekete geçilmesi göç ağlarının kurulma sürecini başlatır. Bu ağlar, bireylerin diğerleriyle iletişim içinde olmasına bağılı davranışlara yansır ve faaliyette bulunan bağılantılı bireyin konumu itibariyle davranışlarını kontrol altına alır. Üstelik göçmenlerin kararlarında en büyük paya sahip olan bireysel veya kolektif öznelerin arasındaki mevcut bağlar, göç sürecinde yaşanan mağduriyeti asgari seviyeye indirerek göçün başarıya ulaşmasında rol oynar (Faist, 2003: 38-39). Göçmen ağları ise göçmenleri birbirlerine bağlayan kişilerarası bağlar olarak nitelendirilebilir. Yani göçmen ağları göçmenleri, eski göçmenleri ve göçmen olmayan bireyleri akrabalık, arkadaşlık ve ortak paylaşılmış kökenler ekseninde varılan hedef ülkede birbirine yaklaştırır ve kişilerarası bağların kurulmasında önemli bir rol oynar (de Haas, 2010: 1589). Bu bağlamda göçmenleri aileleriyle bir araya getirmeyi amaçlayan politikalar, göçmenlerin ilişkilerini

güçlendirirken mevcut göçmen ağları göçün dinamiklerini anlamaya, göçle ilgili geleceği kestirmeye, zaman ve mekânda göçün genişlemesiyle ortaya çıkan sorunlara çözüm aramaya yardımcı olur. Göç ağına dair çıkarılacak en genel tanımı Massey, göçmenlerin yeni geldikleri mekândaki göçmenlerle ve geride kalanlarla kurdukları ilişkilerin bütünü şeklinde yapmıştır (Kaya, 2017: 20-21).

Sosyal hareketlilik ekseninde varoluşsal bir tehditten kaynaklı kendi grup ve toplumları içinde yaşamakta ciddi engellerle karşılaşmış olan göç sürecinin aktörlerinin keşişim noktası aynı sebeplerden ötürü göçe maruz kalmalarıdır. Mevcut tehditlere karşı kendilerine güvene alma girişiminin özünü oluşturan mülteci hareketlerinin siyasi bir özellik taşıması, vatandaş olanlar ve vatandaş olmayanların çatışan çıkarlarından beslendiği anlamına gelmektedir (Betts, 2017: 14). Bu bağlamda, vatandaşlık fonksiyonu ölçüt alınacak olursa vatandaş olmayanların istihdam, sosyal devlet araçları ve politik katılım gibi pek çok imkân ve fırsattan mahrum kalarak dışlanma yaşamaları olağanlaşmaktadır. En nihayetinde bu dışlanmışlık beraberinde ait olamama sorununu getirmekte ve ortak etnisite ekseninde oluşan grup ve topluluklara sempati duyarak aidiyet ihtiyaçlarını bu gruplara dâhil olma girişiyle giderilmektedir. Göreceli bir kavram olan dışlanma süreci, ideolojik bakımdan ‘etnik diğerlik’ olarak algılanabilmektedir. Dolayısıyla etnik köken bakımından yerel halktan farklı olan göçmenler ister istemez etnik farklılaşma ve dışlanma yaşamaktadırlar (Savaşan, 2007: 8). Yaşanılan bu etnik kökene dayalı dışlanmışlık, göçmenlerin kendi içlerine kapanmalarına sebep olurken kendi aralarında grup içi dayanışma ağlarını kuvvetlendirmektedir. İçten içe kuvvetlenen ve birbirlerine sosyal ağlarla bağlı olan bu bireylerin aralarındaki iletişim de sosyal sermaye bakımından zenginleşmeye kaynaklık etmektedir. Göç üzerine yapılan bütün bu tanımlar çerçevesinde varılacak olan nokta, göç aktörlerinin mekânsal olarak yer değiştirme eyleminin göç kavramının yapı taşı temsil etmesidir. Bu tanımlar ekseninde değerlendirilecek olursa Suriye’den Türkiye’ye mekânsal olarak yer değiştirme eğilimi, “zorunlu” bir “dış göç” hareketi olup “kitlesele” karakterli boyut kazanmış siyasi göç olma özelliği taşımaktadır.

1.2.1. Küresel Göç Eğilimleri

2020 Dünya Göç Raporu verilerine göre, ana vatanı dışında yaşayan insan sayısı 272 milyon civarındadır. Yani 2019 verilerine göre 7,7 milyarlık küresel nüfus içerisinde yer alan 272 milyon civarında uluslararası göçmen bulunmaktadır. Bu da demek oluyor ki her 30 kişiden 1'i göçmendir. Bu rakamın 2010 yılında 220 milyon olduğu hesaba katılırsa son 10 yılda uluslararası göçmen sayısında patlama yaşandığı aşikârdır. 2019 verileri dâhilinde uluslararası göçmen nüfusunun %74'ü çalışma çağına olup 20-64 yaşları arasındaki aktif nüfusu temsil etmektedir. 2000 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede 20 yaş altını temsil eden göçmen nüfus oranı %16,4 seyrederken bu oran zamanla %14'e gerilemiştir. Uluslararası göçmen nüfusu içinde %12'lik bir paya sahip olan 65 ve üzeri yaşı temsil eden yaşlı kesim 2000 yılından bu yana istikrarlı bir şekilde %12'lik oranını korumuştur. 272 milyonluk uluslararası göçmenin %52'si erkeklerden oluşurken geri kalan %48'i kadınlardan oluşmaktadır. Genel hatlarıyla en fazla göçmeni içinde barındıran 82 milyon göçmenin yaşadığı Avrupa'yı uluslararası göçmen stokunun %22'sine tekabül eden 59 milyon göçmene ev sahipliği yapan Kuzey Amerika izlemektedir (IOM, 2020: 21-24). Bu ülkeleri sırasıyla Rusya, Suudi Arabistan, Avustralya, Kanada ve Avrupa ülkeleri takip etmektedir. En az göçmeni kendine çeken ülkeler ise Kuzeybatı ve Güney Afrika ülkeleri ve Güneydoğu Asya ülkeleri olmak üzere genellikle Afrika kıtası ülkeleridir. En çok uluslararası göç veren ilk beş ülke veriler dâhilinde analiz edilirse, Hindistan'ın 17,5 milyon göç veren nüfusla ilk sırada yer aldığı dikkat çekmektedir. Akabinde 11,8 milyon göç veren nüfus ile Meksika, 10,7 milyon ile Çin ve 10,5 milyon dış göç ile Rusya gelmektedir. Günümüzün en güncel uluslararası sorunlarından olan 2011 yılı itibariyle iç savaşıla birlikte başlayan 8,4 milyonluk uluslararası göç ile beşinci sırada Suriye gelmektedir. 1990 yılından bu yana ABD en çok göçmene ev sahipliği yapan ülke olarak bulunduğu konumunu korumuş, günümüze gelene kadar ülke içinde mevcut göçmen nüfusundaki sayıyı düzenli bir şekilde artırmıştır. ABD'nin 1990 yılında 23,3 milyonluk göçmen nüfusu, 2019 yılında 50,7 milyona erişerek %50'den daha fazla bir artışa sahne olmuştur. 1990 yılından 2015 yılına kadar en çok göçmene ev sahipliği yapmış olan ikinci ülke Rusya, 2015-2019 yılları arası göçmen sayısında belli bir artış yaşamamış, 11,6 milyonluk göçmen nüfusuyla yerinde saymıştır. Rusya, günümüze kadar geçen süre zarfında en çok göçmene ev sahipliği yapmış ikinci ülke olan yerini 13,1 milyonluk göçmene sahip Almanya'ya devretmiştir.

İşgücüne olan talebinde 21.yüzyıla ilk adımları atar atmaz gözle görülür bir artış yaşanan ve dolayısıyla göçmen nüfusunu artıran Suudi Arabistan, 2019 verilerine göre sahip olduğu 13,1 milyon göçmen nüfus bağlamında Almanya ile kafa kafaya gitmektedir. Türkiye'nin ise 1990 yılı verileri analiz edildiğinde 1,2 milyon göçmen ile dünya çapında 23. sırada yer aldığı ve 2019 yılına gelindiğinde bu sayının 5,9 milyona yükselmesiyle 13. sıraya yerleştiği göze çarpmaktadır. Aslına bakılırsa, veri şablonu incelendiğinde Türkiye'nin göçmen sayısında radikal bir artışa geçmesi, 2011 yılında Suriye'de yaşanan iç savaş neticesinde gerçekleşen Türkiye'ye kitlesel göçe dayanmaktadır⁵. Toplam nüfus içerisinde uluslararası göçmenlerin oranları, en yüksek paya sahip Avusturalya ve Yeni Zelanda dâhilinde %21'lik oranla Okyanusya ve %16'lık bir oranla Kuzey Amerika bölgeleri arasında değişkenlik göstermektedir. 2019 yılında dünya civarında tüm uluslararası göçmen nüfusu incelendiğinde, uluslararası göçmenlerin çoğu, şunda ikamet ettikleri ülkenin bulunduğu bölgenin bir diğer ülkesinde Sahra Altı Afrika'da (%86), Doğu ve Güneydoğu Asya'da (%83), Latin Amerika ve Karayipler'de (%73), Orta ve Güney Asya'da (%63) doğmuştur. Bu bağlamda bu alandaki göçler, bölge içi hareketlilikle gerçekleşmiştir. Buna karşın, Kuzey Amerika'da (%98), Okyanusya(%88), Kuzey Afrika ve Batı Asya'da(%59) yaşayan uluslararası göçmenlerin çoğunluğu şunda ikamet ettikleri bölgenin dışında bir bölgede dünyaya gelmiştir. Bu yönüyle de başka bir bölgede doğup, bölgeler arası hareketle farklı bir bölgeye göç etme eğilimi gerçekleşmiştir. Toplam uluslararası göçmen nüfusu içinde kadınların %48'lik bir paya sahip olduğuna daha önce değinilmiştir. Bunun yanında göçmen nüfusun yarısından fazlasını kadınların oluşturduğu Kuzey Amerika %51,8'lik pay ile en fazla kadın göçmene sahip ülke konumundadır. Akabinde Amerika %51,4'lük pay ile ikinci sırada gelmektedir. En düşük kadın göçmene sahip olan ülkeler Sahra altı Afrika %47,5'lik oranla, Kuzey Afrika ve Batı Asya %35,5'lik oranla birbirini izlemektedir. 2019 verilerine göre, genelde küresel göçmen nüfusunun %14'ünü 20 yaşın altındaki göçmenler oluşturmaktadır. Özelde ise Sahra altı Afrika %27'lik bir oranla tüm uluslararası göçmen nüfusu genelinde en yüksek genç nüfusa sahip ülke olarak il sırada

---

⁵ “<https://gocvakfi.org/tr/2019/10/22/dunyada-her-100-kisiden-4u-gocmen/>”, Erişim Tarihi: 19.11.2020

yer almaktadır. %22'lik bir payla Latin Amerika ve Karayipler ile Kuzey Afrika ve Batı Asya birbirini takip etmektedir⁶.

1.2.2. Uluslararası Göç

Uluslararası göçün modern dünya üzerindeki etkileri ele alındığında göç kavramı “göç veren ve göç alan, bununla birlikte çok boyutlu olması özelliğiyle toplumsal değişimlere sebebiyet veren kolektif bir eylem” olarak tanımlanmıştır. Büyük bir göç dalgası sonucu, uluslararası bir sınırı geçerek yer değiştirme eyleminde bulunan göçmenler ister istemez ayrılmaya uğramış kamu politikaları, emek piyasası, ulusal kimlik ve uluslararası ilişkiler bağlamında etnik azınlık olarak tasnif edilmişlerdir (Castles ve Miller, 2008: 29). Neo-liberal politikaların uygulanış şekli ekseninde sermayenin evrenselleşmesine bağlı insan hareketliliğinin hız kazandığı küreselleşme çağında, göç coğrafi açıdan yaygınlaşarak dünya ülkelerini büyük ölçüde etkisi altına almaktadır. Uluslararası göç kavramı, kuramsal tarzda farklı nedensellik ve olgular bağlamında ele alındığından farklı disiplinler tarafından da farklı yaklaşımlara maruz kalmıştır. Göçmenlerin ortak bir nedensellik ekseninde analiz edilememesi beraberinde göç yazınında ve kuramlarında çeşitlenmeleri artırarak göçün nedenlerine ve sonuçlarına değinen söz konusu kuramların farklı bilim dalları içerisinde boyut kazanmasında önemli bir rol oynamıştır (Kara, 2018: 12).

Özer (2011: 74) çalışmasında uluslararası göçten, bireyin kendi ülkesinin sınırlarını aşarak başka bir ülkeye gidip yerleşme eylemi olarak bahsetmiştir. Ona göre, uluslararası göç eğilimini gerçekleştirenler, gönüllü bir şekilde göç etmeyi seçenlerdir. Bunların vatandaşı olduğu ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi bakımdan olumsuz koşullarından ötürü başka bir ülkeye zaruri olarak göç eden kişilerden oluştuğunu belirtmiştir.

Akıncı ve arkadaşlarının ele aldığı çalışmada uluslararası göç, dış göç tipinin içinde karakterize olmuş bir kavram olarak ele alınmış ve bireylerin kendi ülkesinden çıkarak başka bir ülkede yaşamaya başlaması biçiminde tanımlanmıştır. Göçmenlerin, uluslararası göç kapsamında farklı bir yere zaruri olarak gelmeleriyle ulusal kimlikleri ve aidiyetleri sorgulanmaya başlarken o yerin toplumsal düzenine alışma evresinde

---

⁶https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/populationfacts/docs/MigrationStock2019_PopFacts_2019-04.pdf, Erişim Tarihi: 30.09. 2020

yaşanılan adaptasyon sorunu göçmenin peşini bırakmamaktadır. Bu bağlamda Akıncı ve arkadaşlarının çalışmasında uluslararası göçler *yasal(düzenli)* ve *yasal olmayan(düzensiz)* biçiminde sınıflandırılarak ele alınmıştır (Akıncı vd. 2015: 63). Bu bağlamda, kişinin vatandaşı olduğu ülkeyi yasal olarak terk etmesiyle başka bir ülkeye yasa dışı yollardan girmesi ya da yasal yollardan giriş yapmış fakat kalma süresini ihlal ederek o ülkede yaşamını sürdürmeye devam etmesi *yasa dışı göç* olarak tanımlanmaktadır (Deniz, 2014: 177). Gerekli izinleri alarak vatandaşı olduğu ülkeden çıkış yapıp başka bir ülkeye yasal yollarla giriş yapmış göç failinin gerçekleştirdiği eğilim ise *yasal(düzenli)* göç olarak formüle edilmiştir.

Aksoy (2012: 294)'a göre, uluslararası göçün dinamiklerine yönelik belirgin kanı, kişilerin gelirlerini yükseltmek adına, daha iyi yaşam kalitesine ulaşmak için az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere göç etme girişimidir. Uluslararası göç olayları, bugüne kadar şekillenenin aksine günümüzde değişmiş ve ekonomik faaliyetlerin yön değiştirmesiyle göçün yönünde de ister istemez değişimler olmuştur. Uluslararası Göç Hukuku'na göre ise uluslararası göçün tanımı şu şekildedir:

“Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir” (IOM, 2009: 35-36).

Castles ve Miller'e göre çok boyutlu olan uluslararası göç olgusunu, basite indirgeyerek tanımını yapmak anlamsızdır. Uluslararası göçün küreselleşmesine dikkat çektikleri göçler çağı adlı eserde, uluslararası göçün Kuzey-Güney arasındaki uçurumun temel bir sonucu olduğunu belirtmektedirler. Bu uçurumun sebebi Güney-Kuzey arasındaki yaşam süresi, demografî, ekonomik yapı, sosyal koşullar ve politik yapılanmanın farklılığına bağlanmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 175).

21. yüzyıla girmeye hazırlanırken batılı ülkeler tarafından uluslararası göçün tanımında farklılaşma yaşanarak süreç bir sorun olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla algılanış bakımında sorun teşkil eden uluslararası göçe ilişkin siyasal ve ekonomik politikalarla çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Uluslararası göçün insanlık sorunu olarak ele alınmasının en tipik örneklerini tanımlarıyla ortaya koyan Bauman, ülkelerin ve yöneticilerin göç sorunu olarak adlandırdıkları tartışmaların, ülke sınırlarının daha sıkı bir denetimden

geçmesi ve önlemlerin artırılmasından ibaret olduğunu vurgular. Nitekim Batı ülkeleri uluslararası göç hakkındaki yorumlarını genişleterek göçmenlerden sorun olarak bahsetmişler ve akabinde uluslararası göçle ilgili olumsuz algılanış hızla yayılmıştır. En nihayetinde göç ve göçmen konusu, Batı ülke yönetimlerinin temeli atmasıyla son yüzyılın sancılı konuları arasında yerini almıştır (Yurdakul, 2020: 32). Diğer bir deyişle toplumlar arası iç içe geçişleri sağlayan göç faaliyeti aynı zamanda farklı alanlarda çatışmalarla da karşı karşıya kalmıştır (Kaya, 2017: 10). Bu durum göç yönetimini olumsuz etkilemiş ve göç sürecinin dönüştüğü yönetim sorunu, detaylı bir politika oluşturma zorunluluğunu doğurmuştur. Teknolojik gelişmelerle uzakların yakın olması ülkeler arasındaki sınırları kaldırmış ve dünya yaşanan gelişmelerinde etkisiyle göçmen hareketliliği farklı bir boyuta evrilmiştir. Ülkelerde bu durumdan kötü etkilenmemek adına kendilerini korumaya almışlardır. Alınan korumaya yönelik tedbirler sınırları geçiş için pasaport ve vize uygulamaları kapsamındadır. Ne yazık ki alınan önlemler insan hareketliliğini kontrol altına almaya yetmemekle birlikte hareketlilik her geçen gün daha da şiddetlenmektedir. Bu yüzden 21. yüzyılın en tartışmalı konuların gündeminde uluslararası göç yönetimi bulunmaktadır (Akman, 2019: 21-22). Bu durum endüstri devriminin düşünce kalıplarını ve sosyo-ekonomik düzenlemelerini içeren uluslararası göçün, gerek çok boyutlu, karmaşık, dinamik bir olgu olması gerekse sürekli bir devinim halinde olması açısından farklı düzlemlerde farklı şekiller almasının bir kanıtıdır. Diğer yandan ulus-devlet merkezli milliyetçi yaklaşım uluslararası göçü, ulus-devletin sınırlarına, düzenine, vatandaşlık ve sosyal refah rejimlerine aykırı gelen bir olgu olarak ele alırken göçmen, vatandaşa ya da yerli halka karşı yabancı konumuna düşer ve bu yabancı “*yasal*”, “*yasal olmayan*”, “*düzensiz*”, “*kaçak*” gibi alt kategorilere ayrılır (Öner ve Öner, 2012: 13-14). Söz konusu yabancı olarak nitelendirilen göçmenlerin, ulus-devletin sınırlarını aşarak ulus-devlet adlı siyasal coğrafya içinde yer alan ulus kavramını temsil eden siyasal topluluğun içinde rol alması ise önemli bir siyasal etkinliktir. Bu siyasal etkinlik çerçevesinde uluslararası göç ile diğer insan hareketlilikleri arasındaki fark ise, uluslararası göç eyleminde kaynak ve hedef ülke olmak üzere adı geçen ülkelerin aynı kişiye farklı haklar tanınmasından kaynaklanmasıdır (İçduygu vd. 2014: 26-28). Uluslararası göçten nasibini almış olan her ülke, yoğun şekilde göç akımına maruz kalmasının ardından toplumsal bir değişim yaşamıştır. Bu süreci deneyimleyen pek çok ülke demografik dönüşümün temelinde benzeşmektedir. Bu demografik dönüşümler

ağırlıklı olarak kitlesel nüfus artışları, sosyo-kültürel çeşitlilik ekonomik ve istihdam konusundaki denge sorunlarıdır.

Dış ülkelere göç ve dış ülkelere diğer ülkelere göç şeklinde sınıflandırma yapılarak kavramsallaştırılan uluslararası göçün tarihsel gelişimine değinmek gerekmektedir. Batı Avrupa ülkelerinde endüstrinin hızla gelişmesine rağmen ülkenin bu endüstride çalışacak olan nüfustan yoksun olmasındaki dengesizlik, az gelişmiş ülkelerdeki hızlı nüfus artışına kıyasla istihdam alanının dar olmasına bağlı artı emek gücü tarafından karşılanmaya çalışılması ile dış göç meydana gelmiştir. Türkiye özelinde uluslararası dış göç ise 1961’li yıllarda başlamış olup bu tarihlere kadar ülke içinde gerçekleşen göç ülke sınırlarını aşarak günümüzdeki boyutlara ulaşmıştır (Güven, 1977: 13). Yurt dışına göç etme eğilimi 1970’li yıllarda yoğunluk kazanmış, 1980’li yıllarda yurt dışında işçi akımına kapılarak giden işçilerin eşleri ve çocuklarıyla birlikte sayıları 2 milyona ulaşarak devam etmiştir (Akgür, 1997: 54). Türkiye özelinde 1980 yılı sonrası giderek hız kazanan uluslararası göçler, yasal düzenlemelere gidilmesine ve süreç içinde düzensiz göçü düzenli göç haline getirme çabalarına odaklanılmasına kaynaklık etmiştir. Sonraki süreçte hedef ülke olma durumu kabul edilmiş ve uyum çalışmaları göç uzmanları ve devlet otoriteleri tarafından hızlandırılmıştır. Türkiye’de uygulanan göç politikalarına dair genel kabul 2011 yılında başlayan Suriyelilerin akınları ile değişmiş yeni bir akım başlamıştır (Aydınlı, 2017: 8). En nihayetinde son elli yıllık sürede beş kıtayı kapsayan ve ulus kavramının içeriğini sorgulayan, farklı faktörlere dayalı, demografik açıdan milyonlara ulaşan uluslararası göç hareketleri, bitmeyecek olan bir süreç olma özelliğini korumaya devam etmekte ve bitecek gibi görünmemektedir (Abadan, 2017: 51).

Kolektif bir eylem olan göç, her boyutta toplumsal varoluşu etkileyerek kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren bir süreç olduğu için, söz konusu alanda yapılan araştırmalar sosyoloji, tarih, ekonomi vb. alanlarda interdisipliner bir özellik sunmaktadır. Bu bağlamda konunun tam olarak anlaşılabilmesi açısından bu disiplinler hayati bir önem taşımaktadır. Her teori farklı bir açıklama yaklaşımı gerektirdiği göz önüne alınarak temelde farklı yaklaşımlar arasında verimli bir ayırım yapılabilir: Tarihsel-Yapısalcı Yaklaşım, Ekonomik Teori, Ulus-aşırı Teori, Göç Sistemleri Teorisi ve İlişkiler Ağı Teorisi. (Castles ve Miller, 2008: 30).

1.2.3. Göç Kuramları

Nüfusun yer değiştirmesi anlamına gelen göç olgusu, her ne kadar insanlığın varoluşuna dayansa da modern manada alan yazınına konu olması 19. yüzyıla tekabül etmektedir. Çok boyutlu olan göç olgusunun daha iyi anlamlandırabilmek adına farklı disiplinlerde ele alınış tarzlarına odaklanıp farklı düşünürler tarafından oluşturulan farklı göç kuramlarını ele almak kavramın bizzat kendisi kadar önemlidir. Bu bölümde, farklı modellerde oluşturulmuş olan göç kuramlarına detaylı bir şekilde yer verilecektir.

1.2.3.1. Ekonomik Göç Teorileri

Genel hatlarıyla muhtemel mekân değişikliği olarak formüle edilen göç olgusu, kavramsallaştırma çalışmalarıyla birbirinden farklılaşmaktadır. Göç teorilerinin zeminini oluşturan hâkim düşünce, göç edilecek yerin uzaklığı, göç edilen yerdeki tahmini kalma süresi, göç edilecek yerin ekonomik şartları, idari durumu, sosyal ağlar, göçmenlerin bireysel nitelikleri, etnik kimlik ve cinsiyet gibi faktörlere bağlı biçimlenmektedir. Bu bağlamda, göç ve demografik hareketlere ilişkin ilk sistematik teoriyi barındıran neo-klasik ekonomi bakış açısına göre, göç akımına bağlı yasalar oluşturma görevi 19.yüzyıl coğrafyacısı Ravenstein'e aittir. Analitik ve ampirik bir göç modeli tasarlayan Ravenstein, ekonomik, sosyal ve siyasi yapılar bağlamında göç hareketlerini analiz etmiştir. Göçü, ekonomik ve sosyal bakımdan daha iyiye ulaşma yönünde ilerleme dürtüsü olarak gören Ravenstein'in çalışmaları, göç araştırmalarında çığır açması ve sonraki çalışmalara kaynaklık etmesi açısından göç teorilerinin altyapısını oluşturmaktadır (Özcan, 2017: 187-189).

Uluslararası göç hareketlerine kuram oluşturduğu bilinen ilk gelişme coğrafi farklılık ekseninde şekillenen ekonomi faktörüdür. Neo-klasik ekonominin makro teorisi bağlamında, ücret farklılığına dayanan ülkeler arası eşitsizlik, düşük ücretli çalışanların, yüksek ücret veren ülkelere göç etmesiyle azalmaya başlar. Böylece emek bakımından zengin olan ülkelerin sahip olduğu artı emek azalarak ücretler artmaktayken sermaye bakımından zengin olan ülkelere ücretlerde azalma olmakta ve böylelikle düzen dengelenmektedir (Abadan, 2017: 53).

Sermayenin varlıklı ülkelere nazaran daha yoksul ülkelere kıt olmasından kaynaklı uluslararası platformda yatırımlar, yüksek getiri olanağı sunacağı öngörüsüyle sermayesi

kıt ülkelerde yoğunlaşır. Bu durum işçilerin emek-bol ülkelere emek-kıt ülkelere yönelmesi gibi sermaye-bol ülkelere sermaye-kıt ülkelere yatırım sermayesinin akışını temsil eder. Meydana gelen sermaye akışı beraberinde beşerî sermaye akışını da sağlarken yüksek kalifiyeli işçiler sermaye bakımından zengin olan ülkelere sermaye bakımından yoksun olan ülkelere doğru yol alır. Diğer bir deyişle sermaye zengini ülkelerdeki nitelikli işçiler, gerek ekonomik sermayeden gerekse beşerî sermayeden yoksun olan ülkeye gelerek bilgi ve becerilerini ortaya koymaya çalışırlar. Bu bağlamda tanımı verilen makroekonominin yanında kişilerin bilgi ve becerilerini en üretken ve verimli olabilecekleri yerlere taşımayı tercih etmeleriyle şekillenen mikroekonomi faydazarar hesabına dayanır. Bu tercih sürecinde taşınma maliyeti, göç ederken ve iş arama esnasında akıp giden yaşamı devam ettirebilme çabası, yeni bir toplumun dilini ve kültürünü öğrenmede yaşanan sorunlara en yumuşak çözüm yolunu arama telaşının yanında geride kalan bağların yerine yeni kurulan bağların konmasıyla mikroekonomi belirginleşmektedir (Massey vd. 2014). Göçmen potansiyeline sahip bireyler, nereye göç edeceklerine dair göç süreci öncesinde fayda- maliyet hesabı yaparak hesaplamaları doğrultusunda kendilerine en yüksek getiriye sağlayacağına inandıkları yere göç etmektedirler (Borjas 1990 akt. Massey vd. 2014). Diğer bir deyişle, neo-klasik teorisinin mikro boyutu ekseninde bireyler en üst faydayı sağlamak için, kendi refahlarını maksimize edebilecekleri ülke arayışında bulunmaları, bireyin finansal kaynakları, rekabet içindeki ülkelerin göç düzenlemeleri, kaynak ülkenin iç göç düzenlemeleri tarafından sınırlandırılır. Göç piyasasındaki bilgi alışverişiyle farklı seçenekler kıyaslanarak kâr/maliyet hesabı yapıp kazançlı olan tercih edilir. Bunun neticesinde kimine doğum yerinde kalmak daha cazip gelirken, kimine başka ülkelere göç etmek cazip gelmektedir (Borjas, 1989: 461 akt. Castles ve Miller, 2008: 32).

Neo-klasik kuram ile eşdeğer olan itme çekme kuramı, Lee tarafından formüle edilmiş olup göçlerin karakteristik özelliklerini ortaya çıkarmıştır. Göç sürecinde itici ve çekici faktörleri belirlemesinin yanında yaşanan yer ile gidilecek yer arasındaki engelleyici etmenlerin karar verme sürecine katılması gerektiğinin altını çizen Lee, göç sürecini dört bileşenle özetlemektedir. Bunlar; yaşanan yere ilişkin faktörler, muhtemel gidilecek yere ilişkin faktörler, araya giren engeller ve bireysel faktörlerdir (Çağlayan, 2006: 72-74). Bireylerin doğum yerini terk etmeye zorlayan itici faktörler ve göç etme eğiliminde bulunan bireyleri belirli ülkelere çeken çekici faktörler göçün nedenlerini bünyesinde

barındırmaktadır. Demografik büyümeyi, düşük yaşam standartlarını, ekonomik yoksunluk ve siyasal baskıları içeren itici faktörlerin aksine, işçi gücüne olan talebin fazlalığı, boş arazi bolluğu, cazip ekonomik fırsatlar ve siyasal özgürlükler çekici faktörler arasında yer almaktadır.

Mevcut göç teorileri, belli bir göçmen topluluğunun neden bu ülkeye değil de şu ülkeye gittiğini açıklayamadığı için muğlak kalmaktadır. Bu bakımdan adı geçen model, günümüz göç hareketlerini tanımlarken ve sonraki göç hareketlerini tahmin ederken yetersiz kalmakta, göçmen davranışlarının aile ve cemaat dinamiklerinin yanında tarihsel geçmişten de verimli şekilde etkilendiğini göz ardı etmektedir. Aslına bakılırsa göçmenlerin sahip olduğu bilgiler, sınırlı ve kısıtlayıcıdır. Göçmenler maruz kalınan bu engellemelerle, kültürel ve sosyal sermaye ile baş ederler. Bu modelde devlet, piyasanın normal işleyişindeki bir sapma rolünü üstlenirken, tarihsel ve çağdaş göç çalışmalarında devletler göç hareketlerinin başlamasında, şekillenmesinde ve denetlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda yalnızca refahın maksimize edilmesinin yanı sıra piyasada denge oluşmasına ön ayak olan özgür seçimler yapabilen göçmenler düşüncesi, tarihsel gerçeklikten olabildiğince uzaktır ve açıklayıcı değeri yok denecek kadar azdır. Gün geçtikçe küreselleşen ekonomik ve politik bir sistemin alt sistemi olan göç, çalışılması gereken kolektif bir olgu olması açısından önem arz etmektedir (Castles ve Miller, 2008: 32-34). Ortaya atılan tüm kuramlarla ilintili olan ekonomi kuramı, göç eyleminin farklılaşması ve farklı söylemlere sahip olmasından kaynaklı farklılaşmalara maruz kalmıştır. Her yeni kuram beraberinde yeni bir ekonomik süreci getirmekte ve bu da göç ile ekonomi kavramının birbiriyle ne derece bağlantılı olduğunu gözler önüne sermektedir.

1.2.3.2. Tarihsel Yapısalcı Yaklaşım

1970’li yıllarda uluslararası göçü açıklamak için tarihsel yapısalcı yaklaşım olarak karşımıza çıkan ve entelektüel temelleri Marksist politik ekonomi ve dünya sistemi teorisine dayanan yaklaşım, dünya ekonomisindeki eşitsiz ekonomi ve siyasal güç dağılımına işaret etmektedir. Göç, zenginleri daha da zengin yaparak eşitsiz kalkınmanın ve genellikle doğal kaynaklara sahip olan fakir ülkelerin zengin ülkeler tarafından sömürülmesinin sürekliliğine olanak sağlar. İtme-çekme kuramında göç, aktörlerin gönüllük esasına dayanırken tarihsel-yapısalcı yaklaşımda sermaye sahiplerinin kitlesel

emek gücü arayışında bulunmasına dayanmaktadır. Bu bağlamda batılı ülkelerin sermaye ve çıkar amaçlı emek göçünü desteklediği varsayılan bu yaklaşım, devletlerin uyguladığı göç politikalarının sürekli bir şekilde değişime uğramasını açıklayamadığı için çoğu kez eleştirilmiştir. Buraya kadar ele alınan yaklaşımlar, tek boyutlu olduğu için göçlerin karmaşık yapısını analiz etme olanağı sunmamaktadır. Neo-klasik yaklaşımda göçlerin tarihsel nedenlerine değinilmeyerek devletin söz hakkını kısıtlama ön plandayken, tarihsel-yapısalcı yaklaşımda genellikle sermayenin çıkarını her şeyin üstüne koyma söz konusu olduğu için kişi ve toplulukların istekleri pek dikkate alınmamaktadır (Castles ve Miller, 2008: 34-35).

1.2.3.3. Göç Sistemleri Teorisi

Eleştirilere maruz kalan yaklaşımların ardından ortaya çıkan göç sistemleri teorisi, interdisipliner bir anlayışla ve tüm boyutlarıyla göç deneyimlerini daha kapsamlı bir şekilde ele almayı hedeflemektedir. Uluslararası göç sistemi ekseriyetle merkezi konumda bulunan bir veya birkaç ülkenin merkez üstü kabul edilmesi ve göçmen hareketliliğinin bu bölgeler arasında meydana gelmesiyle oluşmaktadır. Uluslararası göç sistemi temelinde şekillenen göç sistemi kuramındaki ülkelerin, siyasal ve ekonomik bakımdan etkileşim halinde olmalarına karşın coğrafi bakımdan yakın olma zorunlulukları yoktur. Yani ülkelerin birbirine yakınlığı göç hareketlerini artırmamakla birlikte uzaklığı da göç eğilimini engellemektedir (Abadan, 2017: 67). Diğer bir deyişle, ekonomik ve siyasi temelli ilişkiye sahip olan iki veya daha fazla ülkenin karşılıklı göçmen alıp vermesi ile göç sistemi ve ilişkiler zinciri oluşmaktadır. Göçü önceleyen ilişkilerin temeli ise ticari ve mali etkileşime, politik nüfuza, kültürel bağlara ve hatta askeri işgale dayanabilmektedir (Çağlayan, 2006: 82). En nihayetinde göç alan ve göç veren ülkeler arasındaki sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım ve kültürel bağların temelinde ya da önceden sahip olunan bağlantılar vasıtasıyla ortaya çıkan göç hareketleri göç sistemleri teorisini oluşturur. Makro yapıları oluşturan kurumsal etmenler, ağ, uygulamalar ve göçmenlerin kişisel düşüncelerinden oluşan mikro yapıların etkileşimi göç sistemleri yaklaşımının temelini oluşturur. Makro yapılar genel anlamda, dünya piyasasının ekonomi politiğinden, devletlerarası ilişkilerden, göçmenler için düzenlenen kanunlar, yapı ve uygulamalardan oluşmaktadır. Mikro yapılar ise göçmenlerin bizzat kendileri tarafından göç ve yerleşme sorunlarıyla baş etmek amacıyla oluşturulan resmi

olmayan sosyal ağlarıdır. Göç hareketlerinin başlama ve devam etme sürecinde bilgi ve kültürel sermaye önemli bir rol oynar. Enformel ağlar kişiler arası ilişki, aile, arkadaş ve cemaat bağları, sosyal ve ekonomik bağlamda karşılıklı yardımlaşmadan oluşur. Bu enformel ağlar hem göçmen olanları hem de göçmen olmayanları toplumsal rol ve ilişki ağına bağladığından sosyal sermaye olarak da adlandırılabilir (Castles ve Miller, 2008: 37).

Göç sistemleri kuramını üç bileşen etrafında sınıflandıran Faist'e göre ise göç sistemi ilk olarak, karşılıklı insan akışlarıyla birbirine bağlanan iki ve daha fazla mekân hatta ulus-devletten oluşmaktadır. Dolayısıyla kişilerden ziyade ülkeler arası bağlantıları içeren göç sistemleri kuramları, göç hareketleri ortaya çıkmadan da zaten var olan ticaret, güvenlik, mal, hizmet ve düşünce sistemleri üzerine kurulmuştur. Faist'in üzerinde durduğu ikinci konu, olaylar silsilesini içeren işlevsel hareketlerin devinimsel karakterde olduğudur. Yani kelebek etkisi gibi bir parçada meydana gelen değişimin bütün sistemleri etkileyebileceği üzerine vurgu yapar. Son olarak değindiği bileşen ise ulus-devletlerarası ekonomik dengesizlikler ve hedef ülkelerin uyguladığı göçmen kabul politikaları ile göç edenlerin nasıl baş edeceklerine dair ürettikleri stratejilerden oluşur. Bu doğrultuda sistem kuramcılarının bireysel ya da kolektif öznelerin bütünü ve bunları birleştiren ilişkilerin toplamı anlamına gelen toplumsal ağ stratejisini uyguladıklarından bahseder (Faist, 2003: 82-83). Bu bileşenler etrafında Faist için göç olgusu, uluslararası mahiyeti olan bir faktördür. Dolayısıyla göçe karar vermede, göç edecek bireyin vatandaşı olduğu ülke ile gidilecek ülkenin ilişkileri belirgin bir role sahiptir. Karşılıklı göçmen değişimi ile göç sistemine dâhil olan ülkelerin birbirine coğrafi olarak yakın olmaları şart değilken politik ve iktisadi etkileşimleri göçü önceleyen faktörler arasında yer almaktadır.

1.2.3.4. Ulus-Aşırı Teori

Son yıllarda dikkat çekmeye başlayan küreselleşme dâhilinde iletişim ve ulaşım teknolojilerinin hızlı bir şekilde ilerlemesi ve toplumlar arasındaki bağlantıların zincirleme bir reaksiyon göstermesi göçmenlerin geldikleri yerlere adapte olmalarına katkı sağlamaktadır. Bu ekonomik, kültürel ve sosyal bağlar sayesinde göç sürecinin tekrarlanmasını ve genişleyerek devam etmesini de kolaylaştırmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 40). Transnationalism kavramı ile özdeşleşen ulus-ötecilik teorisi, ilk kez 1983 yılında Gandhi'nin ilkelerine dayalı bir toplumsal akım vasıtasıyla Nigel Young

tarafından oluşturulmuştur. Tematik bir şekilde etnik azınlıklar, yerel grup, sivil toplum örgütlerinin eylemleri ve feminist akımlar kapsamında kullanılagelen bu kavram, giderek evrensel köy haline dönen dünyada daha yoğun bir şekilde karşı karşıya gelen kültürlerin de varlığına parmak basmaktadır (Abadan, 2017: 8-9).

Ulus-aşırı kavramı, uluslararası ve ulus-ötesi ekonomik, siyasal, kültürel, toplumsal ve sosyal hareketliliğin yanında sembollerin, düşüncelerin, maddi-manevi kültürün ve ideolojilerin menşe ülke ile hedef ülke arasında karşılıklı hareketinden ortaya çıkmış bir paradigmadır. Kendinden önceki mevcut kuramların göçmenlerin etnik-dinsel ve kültürel kimliklerini görmezden geldiğini iddia eden teoriye göre, ülkeleri birbirinden ayıran sınırların ortadan kalktığını ve dünyanın küresel bir köy haline dönüştüğünü savunur (Coşkun, 2019: 34).

Uluslararası tekrarlanan bu ulus-aşırı eylemlerin, zaman içinde aktörler tarafından düzenli ve fark edilebilir bir biçimde yinelenmesi gereklidir. Ekonomik girişimlerin yanında siyasal, kültürel, dinsel girişimler her ne kadar daha güçlü yöneticiler tarafından yönetilse de, göçmenlerin kendi ülkelerindeki hısımlar ve akraba fertleri tarafından da başlatılabilmektedir. Yukarıdan aşağıya ulus-aşırı anlamına gelen güçlü kurumsal fertler tarafından yönetilen çokuluslu şirket veya devlet eylemleri ile aşağıdan yukarıya ulus-aşırı temsil eden, göçmenler ve tıpkı onlar gibi kendi ülkelerindeki sıradan insanlar tarafından düzenlenen girişim sonucu başlatılan hareketler arasında bir ayrım yapan Portes ve çalışma arkadaşları, siyasal ve kültürel cemaatlerin önemi üzerinde durmuşlardır (Castles ve Miller, 2008: 40-41). Burada söz sahibi kurumlar ile kolektif eylemlerin aktörlerinin ayrıştığı noktada devreye giren bir nevi arabuluculuğu üstlenen bu cemaatimsi topluluklara yüklenen anlamlarda da zamanla değişimler olmuştur. Ulus-aşırı, küreselleşme ile birlikte birbirinden oldukça uzağa savrulmuş ve birbirleriyle uzaktan iletişim sağlayan sanal cemaatler olarak akrabalığa, komşuluğa doğru yüz yüze cemaatlere evrilmiştir.

1.2.3.5. İlişkiler Ağı Kuramı

Her göç kendi içinde özeldir yani kendine has bir karakteristiğe sahiptir. Küreselleşmeyle uluslararası sınırların önemini yitirmesi beraberinde göç hareketliliğinin artmasına ve dolayısıyla ağ kuramının işlerlik kazanmasına zemin hazırlamıştır. Göç aktörleri arasında

varlık kazanan ilişkiler ağı kuramının temelini, göç aktörlerinin göçle gittikleri ülkede inşa ettikleri sosyal ağlar oluşturmaktadır. Bunun yanında göç alan ülke ile göç veren ülke arasında inşa edilen ağ ve bağlantıların karşılıklı göçmen alışverişini etkilemesi söz konusudur (Çağlayan, 2006: 85). Bu bağlamda oluşan göçmen ağları, göç deneyimleri ile oluşan toplumsal ağları temsil etmektedir. Başka bir deyişle göç edeceklerin hedef ülkelere kaynak ülkelerden aktarılan kanalları temsil eden ilişkiler ağı potansiyel göçmenleri artı yönde etkileyerek göç konusunda cesaretlendirme işlevi görmektedir (Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019: 28). Diğer yandan ilişkiler ağı kuramı, uluslararası göçün zaman ve mekân boyutuyla da yakından ilgilidir. Örneğin yabancısı olunan bir ülkeye göç etmek oldukça masraflıdır; fakat aynı kökene ait öncü bireyleri izleyerek onların yolundan gitmek ve onların yerleştikleri yerlere yerleşmeye karar vermek göç masraflarını azaltmaktadır. Bu sayede göç hareketliliği birbirini mekânsal bakımdan izleyen bir süreç olarak ilişkiler ağı ekseninde karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle gerek mekânsal gerekse zamansal bakımdan sürdürülebilir bitimsiz bir göç hareketliliği ortaya çıkar (Abadan, 2017: 64). Öte yandan ilişkiler ağı kuramını bağlantılar kümesi olarak tanımlayan Yaman, söz konusu ağları “ağbağ” şeklinde kavramsallaştırmıştır. Yaman’a göre “Ağbağ Kuramı” göç kararını şekillendiren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım göçmenlerin hangi yöne gidecekleri ve gidilen yerdeki kendilerine benzer topluluklarla kurdukları etkileşimi kapsamaktadır. Göç öznelerinin karşılıklı bağımlılığıyla oluşan ağbağlar, göçmenlerin bir araya gelmelerine kaynaklık eden mekanizmalardır (Yaman, 2016: 101). Dolayısıyla öncelik sonralık etkisine bakarak daha önce göç edenler öncü grubu temsil ederken diğer göçmenlerin öncü grubun ardından göç eğiliminde bulunması ilişkiler ağının zaman unsuruna vurgu yapmaktadır. Öte yandan öncü grubun mekânsal olarak yerleştiği yer, diğer göçmenler tarafından göç edilecek yerler arasından daha çok tercih edilenidir. Birbirini takip eden bu süreç, göçmenlere gidilen yerde tutunabilme fırsatı sunarken göç hareketliliğinin sürekliliğine de işaret etmektedir.

1.3. Göçün Aktörleri

Küreselleşmeye yanıt olarak ülkeleri birbirinden ayıran sınırların eskiye nazaran öneminin yitirilmesiyle dünyanın küçük bir köy haline dönüşmesinde en önemli etmen olan göç, farklı fiziksel ve sosyal yapıya sahip olan toplulukları, toplumsal değişmelerin en güçlü unsuru olarak karşı karşıya getirmiş ve bu toplulukların etkileşim içinde

olmalarına öncülük etmiştir. Bir arada yaşama olanağı bulan yeni ırklar, yeni kültürler, yeni idare ve yaşam biçimleri göç sonucunda bir araya gelen insanlar tarafından kurulmasının yanında günümüz toplumlarının oluşmasında da önemli bir işleve sahiptir (Karpat, 2010: 9). Dolayısıyla göç eğiliminde bulunan insanların hangi ülkeye, nasıl, ne kadar süreliğine göç edeceğine dair karar mekanizmalarıyla birlikte göç etme sebebine bağlı çeşitlilik gösteren göç süreci doğal olarak farklı şekillerde tanımlarla karşı karşıyadır. Nitekim literatürde göç aktörlerinin göçmen, mülteci ve sığınmacı şeklinde farklı şekillerde tezahür edilmesi anlam kargaşasına sebep olmaktadır. Bu nedenle mevcut anlam kargasını belirgin çizgilerle birbirlerinden ayırmak için bu bölümde mülteci, göçmen ve sığınmacı kavramlarına ve türlerine yer verilecektir.

1.3.1. Göçmen Kavramı

Geniş bir anlam yüklenerek ifade edildiğinde yer değiştirme hareketinin kavramsallaşmış hali olan göç olgusu gibi göçmenlik de kendi içinde farklı tanımlamalara maruz kalmıştır. Evrensel boyutta mevcut ayrımın anlamlandırılma biçimine bakılacak olursa, vatandaşı olduğu ülkenin dışına çıkararak başka bir ülkeye göç eden kişiler için “emigrant” yani dış göçmen, ülke içine dışarıdan göç ederek giriş yapan kişiler için “immigrant” şeklinde kavramsallaştırmalar dikkat çekmektedir (Akıncı vd. 2015: 64). Uluslararası ölçekte göçmen kavramı üzerine kabul edilebilir net bir tanıma ulaşılamamıştır. Genel itibariyle göç eden kişi anlamına gelen göçmen kavramı, kişinin kendi hür iradesiyle ve kişisel uygunluk sebeplerine bağlı göç etme kararı aldığı bütün durumları içerir. Bu bağlamda, kendileriyle birlikte ailelerinin de maddi ve manevi koşullarını iyileştirmek adına başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden bireyler ve aile üyeleri için geçerliliği kabul edilmiş bir terimdir. Birleşmiş Milletler ise, göç etme nedenlerinin ne olduğuna dikkat etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden kişileri göçmen olarak nitelendirmektedir (IOM: 2009, 37). Faist’in çalışmasında ise göçmen, bir ülkeden bir diğer ülkeye uygun zamanda yerleşme eğiliminde bulunan birey olarak tanımlanmıştır. Çalışmada üç aydan daha fazla süre diliminde vatandaşı olduğu ülke dışında ikamet eden her bireyin göçmen olduğu dile getirilmiştir (Faist, 2003: 42).

İnsanların bir yerden başka bir yere göç etme faaliyetinin sonucunda, ev sahibi olan ülke insanları ile göçmen statüsündeki göç hareketinin faili olan birey arasında anlaşmazlıklar, göçmeni farklılaştırır ve ötekileştirir. Göçmen, her ne kadar iskân edildiği hane halkı ile

kültür, tarihi tecrübe gibi ortak unsurları paylaşmış olsa da birkaç kuşak sürebilen bir dönem için kendini farklı, kısmen dışlanmış, marjinal biri olarak hissetmekten alıkoyamaz (Karpas, 2010: 21). Göçmenlerin gerek ayrıldığı bölgenin düzenini gerekse göç edilen bölgenin düzenini etkileme özelliğine sahip olmaları, iki bölge arasında politik, ekonomik ve toplumsal değişimlerin paralel yaşanmasına kaynaklık etmektedir. Diğer bir deyişle bölgeler arası değişimlerin yaşanmasında en önemli faktörlerden birinin göçmenler olduğu açık bir gerçektir. Bu bağlamda geçmiş ile gelecek arasında sıkışan göçmenin yaşadığı kimlik bunalımını en iyi tanımlayan Chambers, farklı hayatlardan gelip yitirilmiş bir geçmiş ile adapte olunmamış şimdiki zaman arasında kalınmış köksüzlük duygusunu tadanlardan göçmen olarak bahseder. Göçmenlerin kendilerine daha yakın hissettikleri veya gidilen yere yabancı diğer bireylerle iletişim kurup hedef ülkenin insanlarıyla etkileşimi minimum seviyede tutmaları, göçmenlerin kimliklerini ve kültürel değerlerini koruma girişimleriyle bunalımı hafifletmeye çalıştıklarını göstermektedir (Yurdakul, 2020: 38).

Göçmen konumundaki aktörler, yerleştikleri topluma kendi görüşlerini, yaşam stillerini, değerlerini katarken aynı zamanda söz konusu toplumdan sosyal, politik ve ekonomik bakımdan pek çok değer almaktadırlar. Bu süreçte kültür, gelenek, inanış gibi sahip oldukları değerleri göçün gerektirdiği dönüşümlerle sentezleyerek hayatlarını farklı bir toplum içinde sürdürmeye devam eden göçmenler ile yerleşik halk, ortak yaşam alanı içinde toplumsal yapı yeniden inşa edilmektedir (Karpas, 2010: 63). Akla gelen ilk anlamıyla coğrafi hareketlilik olan göç ve göç eğilimiyle kazanılan göçmenlik kimliği, sanıldığı kadar basite indirgenecek bir olgu değildir. Çünkü çizilen göçmen imajı, pek çok sosyalizasyon içinde kendini gösteren bir faktördür. Bu bağlamda göçmenler, göç sürecinde kendilerini, yakınları ve fiziksel eşyalarıyla birlikte deneyimlerini, hayallerini, yetenek ve kültürlerini de kendileriyle taşımaktadırlar (Yurdakul, 2020: 38). En nihayetinde mekân değişikliği olarak nitelendirilen göç olgusu, göç eyleminin faili olan göçmenin yanı sıra göç edilen yerde de değişimlere sebep olmuştur. Göç edilen yerdeki değişimler arasında, ülkenin politik düzenlemeleri, siyasal özellikleri, mekânsal yapısı, sosyo-ekonomik yapısı, kültürel değerleri ve eğitsel alandaki değişimler başta gelmektedir. Bu durumda ise göç sonucunda yeni bir kimlik sahibi olan göçmen, oldukça basit tanımıyla yer değiştirme eğiliminde bulunan kişinin aksine geçmişten getirdikleriyle

yeniye alışma sürecinde yeni yaşantılar edinen birey olarak tanımlanması gereken bir aktördür.

1.3.1.1. Göçmenlik Türleri

- i. *Düzensiz Göçmen/Yasa Dışı Göçmen*: Giriş şartlarını ihlal ederek ülkeye yasadışı yollarla giriş yaptığına ya da vizesinin geçerlilik tarihinin bitmesine rağmen ülkede kalmaya devam etmesine bağlı ev sahibi ülkede hukuki statüsü bulunmayan bireylerdir. Nitekim kendi ülkesi dışındaki herhangi bir ülkeye meşru yollardan giriş yapmış olan bireyin, kalmasına izin verilen süreyi ihlal ederek kayıt dışı çalışmaya başlayan kişiler de düzensiz göçmenler kategorisine girmektedir (IOM, 2009: 27).
- ii. *Düzenli Göçmen/Yasal Göçmen*: Ekonomik nedenlerden kaynaklı daha iyi yaşam koşullarına ulaşma maksadıyla vatandaşı olduğu ülkeyi kendi rızasıyla terk ederek göç edilecek yerin yasal düzenlemelerine uygun, gerekli izinleri yetkili mercilerden alıp yaşamını sürdüren kişidir (Nurdoğan vd. 2016: 220).
- iii. *Transit Göçmen*: Göç etmek maksadıyla ikamet ettiği ülkeden çıkış yapan bireyler, kimi zaman hedef ülkeye varıp yerleşinceye kadar geçen sürede farklı ülkelere yerleşme niyeti olmaksızın giriş-çıkış yapmaktadır. Bu esnada ülkeler arasında gerçekleşen göç hareketinin failleri, geçiş ülkesinde transit göçmen olarak nitelendirilmektedir.
- iv. *Kaçak Göçmen*: İkamet ettiği ülkeden başka bir ülkeye giderek söz konusu ülkenin yetkili mercilerinin bilgisi dışında ve gerekli yasal belgeleri edinmeden yaşamlarını idame ettiren kişilerdir (Akıncı vd. 2015: 64-67).
- v. *İskânlı Göçmen*: İskân yasası usul ve esaslarına dayanarak devletin kabul ettiği ve planlı olarak belirli bir bölgeye yerleştirdiği kişiler olarak tanımlanmaktadır.
- vi. *Mübadil Göçmen*: İki ülke arasında anlaşma gereğince nüfus değişimine şahit olmuş insanlar için kullanılmaktadır.
- vii. *Serbest Göçmen*: Zaruri yahut gönüllü olarak gerekçeler sunarak bir yerden başka bir yere aralıklı zamanlarda geçici veya kalıcı olarak günlerini geçiren kişi için kullanılmaktadır.
- viii. *Öğrenci Göçmen*: daha kaliteli bir eğitim almak, mesleki tecrübe kazanmak amacıyla eğitim sektörü daha gelişmiş başka bir ülkeye göç eğilimi göstermektedir.

- ix. *İşçi Göçmen*: Ekonomik nedenlerden kaynaklı yaşam standardını artırmak, güvenceye kavuşmak niyetiyle gelişmiş ülkeye göç eden kişilerden oluşur (Erdoğan, 2017: 18-19).

1.3.2. Mülteci Kavramı

Göçmen kavramının tanımına nazaran şartları daha ağır olan mültecinin tanımı, zulüm ve baskı sebebiyle ülkesini terk etmekten başka bir seçeneği bulunmayıp ülkesini terk ederek başka bir ülkeye iltica eden ve o ülkenin koruması altına giren birey şeklindedir (Yılmaz, 2006: 294). Gerek zulüm, siyasal şiddet, toplumsal çatışma gerekse doğal afet ve yoksulluk sebebiyle yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalan insanlar mülteci olarak nitelendirilmektedir. 28 Temmuz 1951 tarihli Cenevre Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşmesi'nin 1. maddesi gereğince mültecinin tanımı şu şekilde yapılmaktadır:

“...ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıslar”.⁷

Türkiye, taraf olunan 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ni imzalarken içerikte anlaşma ile kendisine tanınan hakka dayanarak sadece Avrupa'dan gelen bireylere mülteci statüsü verileceği belirtilmiştir. Kısacası Avrupa haricinde bir ülkeden gelen kişileri mülteci olarak sınıflandırmak bu anlaşma gereği mümkün değildir (Özer, 2015: 37). Bütün bu tanımlamalardan yola çıkarak, yaşamları ve özgürlükleri tehdit altında olan ve ülkelerini bırakan veya ülke dışında kalmak zorunda bırakılan şahıslar mülteci olarak adlandırılırken Türkiye'de mülteci haklarına sahip olabilmek için Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye göç etmiş olma şartını karşılamak gerekmektedir.

---

⁷ Cenevre'de 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanan ve 22 Nisan 1954 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme' den alınmıştır.

Pek çok insanın zaman ve coğrafi kısıtlamadan kaynaklı mülteci olarak nitelendirilmediğinden dolayı korunma ihtiyacı olan insanlar için kısıtlamaların ortadan kaldırılıp hakların sunulması gerekmektedir. Bu yüzden 1967 tarihinde “*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokol*”⁸ ihtiyaçlar ekseninde hazırlanıp BM’nin kabulüyle uygulamaya konmuştur. Protokol kapsamında “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda” biçiminde tanımlanan sınırlama şerhi metinden kaldırılmıştır (Akman, 2019: 23). 1969 Afrika Birliği Örgütü Mülteci Sözleşmesi’nde “mülteci deyimi, dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği veya vatandaşı olduğu kendi ülkesinin bir bölümünde ya da bütününde kamu düzenini ciddi bir biçimde tehdit eden olaylar yüzünden, ülkesi dışında başka bir yere sığınmak zorunda kalan her insanı kapsar” şeklinde beyan edilmiştir. Mülteciler, tercihleri ya da kişisel çıkarları yerine zorunlu kaldıkları için ülkelerini bırakıp bir diğer ülkenin himayesi altına girmeyi talep ederler. Ulusal koruma değil uluslararası koruma arayan mülteciler, uluslararası hukuk bağlamında kendine has hak ve yükümlülükler sahip özel bir insan topluluğunu temsil etmektedirler (BMMYK, 1997: 51-53). Mülteci kavramı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 61. Maddesinde ise:

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan yada söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir”⁹ şeklinde beyan edilmektedir.

1.3.2.1. Mülteci Türleri

Uluslararası Göç Örgütü’nün yapmış olduğu farklı mültecilik tanımları bulunmaktadır. Bunlar Çevresel Mülteciler (İklim Mülteciliği), De facto Mülteciler, Dolaşım Halindeki Mülteciler ve Transit Halindeki Mülteciler olmak üzere 4 kategoriye ayrılmaktadır:

---

⁸ Diğer adı “New York protokolü” olup Bakanlar Kurulu tarafından 01.07.1968 karara bağlanmıştır. R.G:05.08.1968/12968.

⁹ 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) 10.04.2013 tarihinde onaylanmış ve 11.04.2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

- i. “Çevresel Mülteci: Vatandaşı olduğu ülkede var olan çevresel sorunlar nedeniyle söz konusu ülkeyi terk eden bireyler “Çevresel Mülteci” veya “İklim Mültecisi” olarak isimlendirilmektedir.
- ii. *De Facto Mülteci*: 1951 tarihli BM “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme” ve 1967 tarihli “Mültecilerin Statüsüne İlişkin Protokol” kapsamında mülteci tanımı kapsamına girmeyen ve vatandaşı oldukları ülkeye dönemeyen veya haklı sebeplerle yaşadığı ülkeye geri dönmek istemeyen bireylere “De Facto Mülteci” adı verilmektedir.
- iii. *Dolaşım Halindeki Mülteci*: Zulümle karşılaşma ihtimali bulunan bir ülkeye gönderilmeyen ancak sığınma talepleri de reddedilen ve sığınma arayışında olan aktörlere “Dolaşım Halindeki Mülteci” adı verilir.
- iv. *Transit Halindeki Mülteci*: İkamet yerinin başka bir yer olması şartıyla bir devlete geçici süreliğine giriş yapma izni bulunan bireylere “Transit Halindeki Mülteciler” denilmektedir” (Mutlu, 2019: 15).

1.3.3. Sığınmacı Kavramı

Mülteci kavramıyla pek çok kez karıştırılan sığınmacı kavramı ise, aslına bakılırsa birbirinden çok farklıdır. Sığınmacı henüz mülteci konumuna yükselmemiş, mülteci statüsünü hak edip etmediğinin kontrol edildiği esnada bekleme evresinde yer alan kişidir. Mülteci tanımındaki koşullara haiz olan ve Avrupa dışında gerçekleşen olaylar nedeniyle göç etme kararı vererek Türkiye’ye başvuran bireyler sığınmacı olarak adlandırılmaktadır (İçduygu, 2004: 25). Göç Terimleri Sözlüğü (2009: 74)’ne göre:

“...zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi” sığınmacı olarak tabir edilmektedir.

Birbirine karıştırılan kavramların tanımının ardından Suriye’deki iç savaş nedeniyle Türkiye’ye sığınan bireylerin konumu hakkında yanlış bilinenlere değinmek gerekmektedir. Tanımlardan yola çıkarak Suriyelilerin konumu belirlenecek olursa göç etme nedenine bağlı Suriye’deki iç savaş nedeniyle ülkesini terk eden bireylerin mülteci olarak adlandırılmaları gerekmektedir. Fakat Türkiye’ye göç etmiş bireylerin mülteci statüsü kazanabilmesi ancak Avrupa’dan gelmelerine bağlıdır. Dolayısıyla Avrupa dışından Türkiye’ye göç etmiş savaş ve rejim karşıtı kişilerin mülteci olarak kabul edilmesi yasalar gereği pek mümkün görünmemektedir. Türkiye’de mülteci haklarına

sahip olma koşullarından olan Avrupa ülkelerinden göç etmiş olma şartını karşılamayan Suriyelilerin nasıl mülteci olarak adlandırıldıkları cevaplanması gereken kritik sorular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Suriyelilerin savaş ve baskılar nedeniyle ülkemize sığınmış olmalarının yanında Türkiye, Suriyeliler için hedef ülke olmaktan çok geçici süreliğine konaklanan bir ülke olma özelliğine sahiptir. Hal böyle olunca Suriyelilerin Türkiye'deki statüsü transit göçmenlik kategorisi içinde konumlanmaktadır. Ülkelerindeki savaş ve rejimsel baskıdan kaynaklı ülkelerini terk etmeleri Suriyelilere mülteci özelliği katarken Türkiye'ye giriş-çıkış yapmaları 'transit göçmen olarak adlandırılan mülteci' olduklarını apaçık gözler önüne sermektedir. Bu bakımdan Suriyelilerin Türkiye'deki konumu genelde transit göçmen özelde ise mülteci oldukları yönündedir. Nitekim Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin 2013 yılında kabul edilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'ndan faydalanması ve haklarının düzenlenmesi ise mülteci olarak kabul edilebileceklerinin haklı sebeplerini sunmaktadır.

1.4. Etnik Ekonomi

Etimolojik bakımdan "ethnos" teriminin tarihsel dayanağı Yunanlılara kadar uzanmaktadır. Ethnos kavramının kullanım alanları ise en yalın haliyle aidiyet duygusuyla bütünleşmiş aynı soya dayalı biyolojik özellik verilerini ima etmektedir. Bunların yanında soya dayanan mitleri ve ortak bir geçmişe sahip olan din, dil gibi etno-kültürel kategoriler bakımından "ethnie" kavramı, kişiyi farklılıklar ekseninde diğerlerinden ayıran kimlik özelliklerine sahip olmakla eşdeğer bir terimdir (Tekinkaya, 2015: 20-21). Etnisite ise, topluluk üyelerinin kullandıkları ortak dil, ait oldukları köken, inanç, kültür ve değerlerinden oluşan özelliklerinin toplamıdır. Bu ortak özellikleri paylaşan grup üyeleri de etnik kimlik sahibi bireylerden oluşmaktadır (Yıldız, 2017: 102). Egemen topluluk tarafından etnik olana hangi perspektiften bakıldığı aynı zamanda etnikliğin nasıl algılandığıyla ilişkili bir durumdur. Bu bağlamda kullanım alanı bir hayli geniş olan etnik metaforuna diyalektik düşüncenin hâkim olduğu günümüzde nasıl gönderme yapıldığı, ayrıyeten araştırılması gereken bir konu alanıdır. Etnik kavramının meşru kullanım alanına giren etnik ekonomi kapsamında etnik girişimcilik ve göçmen girişimcilik türlerine dair kavramsallaştırma çalışmalarında ortaya çıkan paradokslara açıklık getirmek adına kavramları ayrı ayrı ele almak önem arz etmektedir.

Etniklik kavramı genel anlamda aynı antropolojik köken, paylaşılmış mekân, din, kullanılan dil, ortak ulusal geçmiş gibi öğelerden meydana gelen sistematik bir kültürel yapıyı benimsemiş ve aralarında karşılıklı duygusal bağ bulunan topluluklardan oluşmaktadır (Tekinkaya, 2015: 23). Egemen toplum içerisinde niceliksel bakımdan daha az olan bu etnik topluluk grupların hayatta kalabilmek adına ev sahibi ülkede çalışmaları bir zorunluluktur. Fakat bu etnik azınlıkların eğitim ve becerilerindeki düşüklük, işveren tarafından maruz kaldıkları ayrımcılık ve dil bilmeme gibi engellerden dolayı ücretli iş bulmakta zorlandıkları da bir gerçektir. Alan yazınında sadece en belirginlerini dillendirdiğimiz bu sorunlardan kaynaklı etnik topluluk üyelerinin serbest mesleklere özelde ise girişimciliğe yöneldiği görülmektedir. Göçmenlik ağlarına dayanan bu girişimcilik süreci destekleyici etnik iş ağları, tanıdıklık bağlantılarıyla elde edilen resmi işgücü kaynaklarına ulaşma imkânı, göç eden göçmenler arasında girişimciliğe olan eğilim ve kendi ülkelerindeki girişimcilik geleneklerini gelinen ülkeye aktarma isteklerini içermektedir (OECD, 2007: 101). Dolayısıyla paylaşılmış bir göç deneyimi olan etnik grup üyelerinin yaşamlarını devam ettirebilmek için ticarete atılıp etnik girişimcilik modeli sunmalarıyla oluşturdukları ekonomi modeli ise etnik ekonomi olarak sembolleşmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Etnik girişimciler arasında işlerlik kazanan etnik ekonomi kavramı, genel işgücü piyasası dışında kalan etnik azınlığı temsil eden kendi işyerinde çalışanlardan, etnik işverenlerden ve onların etnik çalışanlarından oluşmaktadır (Light ve Gold, 2000: 4). Etnik ekonomi kapsamında “etnisite temelli sosyal ağlar, kişilere iş fırsatları hakkında bilgiye ulaşma imkânı sağlamakta, belirli iş alanlarının belli bir etnik grubun tekelinde kalmasını sağlamakta, emek kaynağı ve finansal destek sağlamakta ve insan sermayesi ile ilgili olan eksikliklerin giderilmesini sağlamaktadır” (Light, 1972 akt. Akyiğit, 2016: 153). Bu modelde kişilerin sahip oldukları sosyal ağ ve bağlantıların, sunulan istihdam fırsatlarından etnik grup üyelerinin birbirlerini haberdar etmesiyle işlerlik kazandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Rasyonel yetiler arasında yer alan etnik iş kontrolü, grup üyeleri arasında birbirlerini destekleyerek zamanla küçük sermayelerle mikro girişimciliğe kaynaklık etmektedir. Bu doğrultuda kendi hesabına çalışmaya başlamak için küçük ölçekli işletme açan etnik girişimcinin zamanla ait olduğu etnik grup üyelerine istihdam sunup işveren konumuna evrildiğini söylemek yerindedir (Tekinkaya, 2015: 46). Etnik ekonomi, ilk olarak tüccar azınlıklara hitaben ortaya çıkmış ve zamanla kullanım alanı genişleyerek tüm göçmenlerin ve etnik

grup mensubu bireylerin ekonomik anlamda kendilerini koruma ve bağımsızlık stratejilerini içeren bir kavram haline gelmiştir (Tekinkaya, 2015: 30). Dolayısıyla bağımsızlık güdüsü, imkânların kısıtlılığıyla bütünleşerek göçmenleri serbest meslek arayışına itmektedir. Bu doğrultuda mikro işletmeci olarak hayatlarını idame ettiren etnik kimlik sahibi göçmenlerin egemen sınıftan ayrılarak kendi etnik üyeleri arasında fonksiyon göstermeleri, etnik ekonominin sürdürülebilirliğiyle varlık kazandıklarına işaret etmektedir.

En nihayetinde Suriyeli etnik girişimcilerin dâhil oldukları model, ortak bir ulusal arka plana veya bir kökene sahip olan bireylerin kişisel bağlantılarını kullanarak göç tecrübelerine dayalı kendi işini kuran bireylerin etkileşimlerinin toplamıyla kavramsallaştırılan etnik girişimcilik ile örtüşmektedir. Bu bağlamda etnik girişimci, çalışan, işveren ya da karşılıksız emek harcayan aile fertleri tarafından şekillendirilen piyasa işleyişi ise etnik ekonomi ağına işaret etmektedir (Subanova, 2013: 18-19).

1.4.1. Etnik Girişimcilik

Girişimciliğin ilk olarak “iş yapan” anlamında ortaya çıktığı öne sürülmektedir. En genel tabirle iş yapanlar için kullanılan girişimci kavramı günümüze kadar kullanılagelmiş bir olgudur. Fakat bu genel tanımın zamanla değişerek risk alma, yeniliklere açık olup gelişme peşinde olma, fırsatları kullanma ve faaliyete geçme şeklini aldığı görülmektedir. Girişimcilik kendi işini kuran kişiler için kullanımının yanında faaliyette olan işinde değişikliklere giden ya da yeni sektörlere açılan kişileri de temsil ederek kullanım alanında genişleme meydana gelen bir kavram haline gelmiştir. Bu tanımdan yola çıkarak girişimcinin tanımı ise yenilikçi, risk alma taraftarı, rekabeti seven, tereddütsüz karar verebilen ve kararının arkasında sonuna kadar durup iş için azimli tutum sergileyen kişiler şeklindedir (Boz, 2007: 5).

Küreselleşen dünya ile birlikte ülkeler arası sınırlar eskiye nazaran daha şeffaf bir hal almıştır. Böylelikle sınır ötesi geçişlerin getirisi olan göçlerin kolaylaşmasına bağlı uluslararası hareketliliklerde artışlar yaşanmıştır. Kendi ülkesinden ayrılarak farklı bir ülkeye gelen bireyler kendileri gibi göçmen olan bireylerle etkileşimde olarak ister istemez toplumun geri kalanından bir ayrışma yaşamışlardır. Nüfusun genelinden farklılaşma beraberinde ötekileştirilmiş olan kişinin kendine benzer olanlar gibi etnik

kimlik kazanmasını getirmiştir. Bu kişiler yaşamlarını idame ettirebilmek adına geldikleri ülkenin emek piyasasında ucuz işgücü ve vasıfsız işçiler olarak konumlanmışlardır. Fakat gitgide göçmenlerin geldikleri ülkenin koşullarına uyum sağlamalarıyla beraber kendi işletmelerini kurmaları, gelinen ülkenin ekonomisinde görünür hale gelmelerine ve kendilerinden daha fazla söz ettirir hale gelmelerine kaynaklık etmiştir. Dolayısıyla iş piyasasında etnik azınlıkların da söz sahibi olmaya başlamaları ve etnik işletme sahiplerinin sayısındaki artışa paralel olarak literatürde “etnik girişimcilik” kavramları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda etnik girişimcilik, etnik azınlığın iş sahipliğine adım atması ya da etnik grup üyelerinin işletmeci olma girişimidir. Etnik girişimci ise göç ile gelinen ülkede kendi gibi göçmen olan veya ortak kökene ait bireylerle kişisel bağlantılarını devreye sokarak kendi işletmesini açan bireydir (Boz, 2007: 9-10). Diğer bir deyişle ortak dili kullanan, soydaş, paylaşılmış geçmişi, ortak değer ve kültürü bulunan topluluk üyelerinin özellikleriyle eşdeğer olan “etnisite” kavramı ile “girişimcilik” kavramı birleşince ortaya “etnik girişimcilik” kavramı çıkmıştır. Dolayısıyla etnik girişimcilik kültürel benzerliklere sahip soydaş bireylerin, göçle gidilen ev sahibi ülkede kendi işini kurmasıyla edindiği konumdur. Etnik girişimciliğe dair en spesifik tanım ise, yabancı göçmenlerin iş sahibi olmasıdır (Yıldız, 2017: 102). Burada etnik girişimciliğin gelişme evresini etkileyen en önemli faktörün göç aktörlerinin sahip oldukları öznel sosyal sermaye ağı sayesinde gelişim gösterdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Böylelikle etnik girişimciliğin kişisel sosyal sermayeden beslendiğine dair genel kabul geçerliliğini korumaktadır.

Nitekim gelişmiş ekonomilerde etnik grupların artışı doğal olarak onları görünür kılmış ve emek piyasasına dâhil olan etnik azınlıkların kendi işlerini kurmalarıyla etnik girişimcilik kavramı literatürde kendinden sıkça söz ettirir hale gelmiştir. Bu doğrultuda etnik iş, potansiyel girişimcinin ait olduğu etnik grubun diğer üyelerinin beklenti ve ihtiyaçlarına yönelik faaliyette bulunmasıyla aktifleşmektedir. Daha çok sürekli çalışacak bir işe sahip olmak için gerekli eğitim ve dil bilgisinden mahrum olan, henüz içinde bulunulan topluma adapte olamamış göçmenler tarafından tercih edilen serbest meslek aslına bakılırsa işsizliğin en büyük alternatifi olarak ortaya çıkmaktadır (Kaya, 2015: 7-8).

1.4.2. Göçmen Girişimcilik

Göçmen girişimciliğe dair alan yazını 1880’li yıllarda Amerika’da şekillenmeye başlamış olup göçmenlerin küçük ölçekli işlerde çalışmalarından büyük endüstri şirketlerinin işgücüne ihtiyacını karşılamaya kadar pek çok alanda kendilerine yer açmalarıyla şekillenmeye devam etmiştir. Özellikle 1945’li yılından sonra göçmen işçi kabul etmeye başlayan Avrupa’da, vasıfız işçi olarak kabul edilip çalışmaya başlayan göçmenlerin zamanla gidilen ülkeye yerleşmesi ve niceliksel olarak çoğalması başlaması, göçmen girişimciye evrilmelerine zemin hazırlamıştır. Göçmen girişimcilerin literatürde kendilerinden bahsettirme şekli ise, vatandaşı olduğu ülkenin dışında başka bir ülkeye yerleşerek girişimci olan kişiler şeklindedir. Göçmen girişimciye dair bu tanım, kavramsallaştırma çalışmalarında kargaşaya sebep olmaktadır. Bu karmaşıklık, vatandaşı olduğu ülkeyi terk eden bireyin o ülkeye geçmişte göç ederek gelip vatandaşlık kazanmış olma ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Bu karmaşıklık alan yazınında, yakın bir zamanda başka bir ülkeden ev sahibi ülkeye gelenler için ‘göçmen’ tanımlaması yapılmasıyla giderilmeye çalışılmıştır (Yıldız, 2017: 101-2). Bu bağlamda göçmen girişimcinin tanımını “bir ülkeye yakın bir zamanda gelmiş ve ekonomik olarak hayatta kalma amacıyla ticarete başlamış kişiler” şeklinde yapmak karmaşıklığa mahal vermemek adına daha doğrudur (Butler ve Greene, 1997 akt. Çolak, 2019: 4). Başka bir tanımda ise göçmen girişimci “göç edilen ülkeye vardıktan sonra ilgili ülkeye daha önce gelmiş ya da bir süredir zaten orada yaşamakta olan benzer kökenlerden kimselerle kişisel bağlarını kullanarak kendi işini kuran bireyler” olarak açıklanmıştır (Butler ve Greene, 2000: 268 akt. Güngördü, 2018: 52). Dolayısıyla bir ülkeye gelmeleri henüz yeni olan ve hayatta kalabilmek adına ekonomik açıdan ticarete atılan bireyler tarafından temsil edilen göçmen girişimcilik, uzun zamandır söz konusu ülkede bulunan göçmenler ile ortak bir kökene sahip olup aynı yere hareket ederek yerleşmiş göçmen olmayan bireylerin bağlantılarıyla şekillenmiştir. Başka bir deyişle, göç ağlarıyla birbirine bağlanmış kişilerin bağlantılarını kapsayan bir ülkedeki daha eski göçmenler ve uzun zamandır söz konusu ülkede yaşayan soydaşlar ile kişisel bağlantılarını kullanarak kendi işinin patronu olan kişiler göçmen girişimci olarak nitelendirilmektedir (Çolak, 2019: 4).

Bu kapsamda Suriyelilerin iş ve emek piyasasında etkin bir şekilde rol almaları ve girişimlerde bulunma hareketleri, literatürde farklı farklı tanımların ortaya çıkmasına

kaynaklık etmiştir. Bu farklılıklar arasından birbirinin yerine en çok kullanılan iki kavram göçmen girişimcilik ve etnik girişimcilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki kavram birbirine benzer kullanımlara sahip olsa da, iki terim arasında belirgin derece bir farklılık bulunmaktadır. Bu fark etnik girişimciliğin, belirli etnik gruplara hitap eden girişimcilik türü iken göçmen girişimciliğin, bir ülkedeki tüm göçmen gruplarca gerçekleştirilen girişimcilik türü olarak ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır (Aad, 2020: 47). Başka bir deyişle, etnik girişimcilik aynı etnik kimliğe sahip olan bireylerin kendi aralarındaki etkileşimle girişimci olmaları anlamına gelirken göçmen girişimcilik, bir ülkedeki tüm göçmen gruplara atıf edilen girişimciliğdir. Türkiye'deki Suriyeli girişimciler özelinde değerlendirildiğinde, çoğu çalışmada Suriyeli girişimcilerin göçmen girişimci olarak ele alındığı göze çarpsa da Suriyeli girişimcilerin genel itibarıyla kendi grup üyelerine hitap eden ürünleri yine kendi grup üyelerine sunmaları etnik girişimciliğe gönderme yapmaktadır. Suriyeli girişimcileri göçmen girişimci olarak ele alan çalışmaların aksine bu çalışmada Suriyeli girişimcileri, kendi aralarında canlanan etnik ekonomiye içkin etnik girişimci olarak değerlendirmek yerindedir.

BÖLÜM 2: TÜRKİYE'YE SURİYELİLERİN GÖÇÜ VE EKONOMİK ENTEGRASYONU

2.1. Suriye İç Savaşının Arka Planı

Arap Baharı'nın fitilinin ateşlendiği yer olarak bilinen Tunus'ta dengelerin değişmesine sebebiyet veren olay üç ana nedene dayanmaktadır. Muhalif olarak ülkenin gençlerinin bir araya gelmeleri nedenlerin ilkidir. Nedenlerden ikincisi halka eşitsiz refah paylaşımı ve işsizlik gibi sebeplerden kaynaklı ekonomik sorunlar ve üçüncü sebep olarak genç ve yaşlıların ortak bir paydada birleşip beraber hareket etmeleri gösterilmektedir. Arap Baharı'nın asıl fitilini ateşleyen olay ise 17 Aralık 2010 tarihinde Tunuslu bir genç olan Muhammed Buazizi adlı mühendisin seyyar satıcılık yapmasına karşı çıkılıp arabasına el konmasıyla gencin belediye binası önünde kendini yakmasıyla gerçekleşmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu işsizlik ve ekonomik eşitsizlik durumundan şikâyetçi olan halk ayaklanmış toplumsal isyan başlamıştır. Arap Baharı'nın filizlendiği Tunus'ta, zamanının devlet başkanı Zeynel Abidin Binali toplumsal bir harekete dönüşen olaylar karşısında halkı sakinleştirmek için her ne kadar taleplerde bulunsa da halk sunulan vaatleri kabul etmemiştir. Tüm bu ayaklanmalar sonuç vermiş ve devlet başkanı Binali 14 Ocak 2011 tarihinde ülkeden ayrılmasının ardından ülkenin rejimi değişmiştir. Tunus'ta cereyan eden bu olayların akabinde Binali'nin istifasıyla başarıyı tadan Arap Baharı adeta domino etkisiyle tüm Orta Doğu Kuzey Afrika'yı etkisi altına almıştır (Köylü, 2017: 93-95). İsyân bayraklarının çekilmeye başlanmasının akabinde 1981 yılından bu yana demir yumrukla yönetilen Mısır'ın devlet başkanı Hüsnü Mübarek'e karşı ayaklanan halk diktatörü koltuğundan etmeyi başarmıştır. Orta Doğu jeopolitiğini hesap edilemez derecede etkileyen protestoların etkisi yayılarak kanlı bir mecraya dönüşen Libya ve Suriye de Arap Baharı etkisine kapılan ülkeler arasında yerini almıştır (Dinçer ve Kutlay, 2012: 2). Fakat yıllarca aynı otokrat rejimle yönetilen Suriye'de meydana gelen ayaklanmaların giderek çatışmaya dönüşmesiyle sürecin rengi değişmiştir. Ülkede çıkan iç savaş, bölgesel ve küresel güçlerin menfaatleri adına farklı boyutlara bürünerek vekâlet savaşlarına dönüşmüştür. 26 Ocak 2011 tarihinde Hasan Ali Akleh'in Suriye'deki rejimi protesto etmek maksadıyla kendisini ateşe vermesi üzerine Suriye'de de ilk ayaklanma başlamıştır. 6 Mart tarihinde ülkenin güneyinde yer alan Dera kentinde bir grup gencin okul duvarına "Halk rejimin yıkılmasını istiyor" şeklinde yazılar yazmasıyla birlikte

tutuklanmalar başlamıştır. Dera kentinde yaşanan ve krizin boyutunu artıran olayları protesto etmek amacıyla “öfke günü” olarak ilan edilen 15 Mart tarihinde sokaklara dökülen kalabalığa ateş açılması can kayıplarıyla sonuçlanmıştır. Yapılan açıklamalar dâhilinde sükûnetin sağlanamamasından dolayı Esad 23 Mart tarihinde Dera valisinin görevine son vermiştir. 25 Mart 2011 Cuma günü, cuma namazı çıkışı Dera, Halep, Sanamin, Larnaka, Şam, Haseke ve Kamışlı, Humus ve Hama’da Onur Cuması adı altında yoğun şekilde çatışmalar yaşanmıştır. Esad mart ayı boyunca yaşanan olayları yatıştırmak adına 260 mahkûmu serbest bırakmış, hükümeti fesih etmiş ve 30 Mart’ta ilk halka sesleniş konuşmasını yapmıştır. Esad’ın 2011 yılı Nisan ayında, yaklaşan tehlikeyi fark etmesi üzerine hayata geçirdiği reformlar arasında vatandaşlık hakkı bulunmayan 300 bin civarında Kürt’e 7 Nisan tarihinde vatandaşlık veren kararnameyi onaylaması bulunmaktadır. Takip eden 19 Nisan tarihinde yürürlükteki “olağanüstü hal” durumu 48 yılın sonunda kanun hükmünde kararname ile kaldırılıp Devlet Güvenlik Mahkemeleri kapatılmıştır. 23 Nisan 2011’de protestoların hız kazanmasının akabinde Suriye’de 75 kişi hayatını kaybetmesiyle 25 Nisan tarihinde Suriye birlikleri, 11 günlük Dera kuşatmasını başlatmıştır. 6 Mayıs’ta bütün bu yaşanan olaylar karşısında ABD yakından izlediği olayların yaşandığı Suriye’ye yaptırım yapmaya karar vermiş, ABD ise 18 Mayıs’ta Esad ve altı Suriye devlet yetkilisine yaptırım uygulama yoluna gitmiştir. Türkiye’de Haziran ayında “Suriye’de Değişim Konferansı” adlı bir toplantı düzenlenmiş ve akabinde 31 kişilik muhalif grupların oluşturduğu bir komite oluşturulmuştur. Aynı şekilde Türkiye’de 11 Eylül tarihinde muhalif yapıların birleştirilmesine dair toplantılar gerçekleştirilmiş ve 2 Ekim tarihinde resmi olarak Suriye Ulusal Konseyi kurulmuştur (Kayabaşı, 2019: 28-32). En nihayetinde Tunus’ta yakılan fitilin ateşi bütün Orta Doğu ve Kuzey Afrika’yı etkisi altına almış; tarih sahnesinde eşine az rastlanan olayların görüldüğü Suriye’de ağır müdahalelerle karşılık bulan ayaklanmalar çatışmaya dönüşmüş ve en büyük insanlık krizlerinden birine sahne olan olayların etkileri giderek yayılma göstermiştir.

2.2. Mülteciler Sorunu

Dünya tarihinde çok eski yıllardan bu yana var olagelmiş mülteci sorunu, insanların tarih sahnesine çıkıp zulüm, baskı, silahlı saldırılar, savaş ve siyasi çatışmalar gibi sebeplerle buldukları yaşam alanlarını terk etmelerine ve daha güvenli bölge arayışında olmalarına kaynaklık etmiştir. Mültecilerle alakalı konular Birinci Dünya Savaşı'na değin uluslararası platformda bir sorun teşkil etmemekteyken savaşın bitmesiyle mültecilerin korunmasına dair evrensel kural ve normlar gündeme gelmeye başlamıştır. Kalıcı düzenlemeleri içermeyen mülteci sorununa çözüm girişimleri İkinci Dünya Savaşı sonucunda kendi ülkesini terk etmek zorunda bırakılan mülteciler hakkında daha kapsamlı ve etkili arayışlar gerçekleşmiştir. Bu bağlamda 1950 yılında *Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği* (BMMYK) kurulmuş hukuk alanında ilk defa mülteci kavramının ne olduğu ve mültecilerin haklarından detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Mültecilik açısından uluslararası sözleşme mahiyetindeki *Mültecilerin Hukuki durumuna ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi* ve *1967 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol* bir dönüm noktası olmuştur (Öğüttüren Güvenç, 2018: 155). Dünya siyasi tarihinde farklı dönemlerde çeşitli paradigmalara yol açtığı göç eğilimleri günümüze dek süregelmiştir. Bu meydana gelen göçler siyasi, ekonomik, dini, etnik ve ekolojik bağlamda olumsuzlukların meydana geldiği alanlar ile sınır güvenlik önlemlerine giderek daha fazla önem veren kısıtlı kabul içeren gelişmiş ülkeler arası mülteci ve sığınmacı hareketleri olarak adlandırılmaktadır (Kartal, 2018: 1). Türkiye'de ise ele alınış amacına göre birbirinin yerine kullanılan bu mülteci ve sığınmacı kavramları arasındaki çizgiyi netleştirmek gerekmektedir.

Genel itibariyle mülteci veya sığınmacı kavramları sık sık kullanılsa da Türkiye'deki mevcut Suriyeliler dört çeşit kategoride ifade edilmektedir. İlk grup, en büyük sayıyı temsil eden Nisan 2011 tarihiyle birlikte sığınma talebinde bulunup Türkiye'ye gelen Kasım 2020 itibari ile sayıları 3.632.363'e ulaşan GİGM aracılığıyla biyometrik kayıtları tutularak 'geçici koruma' statüsü verilenlerden oluşmaktadır (Erdoğan, 2019: 4). İkinci grup, 2011 Suriye iç savaşı çıkmadan önce Türkiye'ye gelerek ikamet izni ile yaşayan 117 bin kişiden oluşan gruptur. Üçüncü grubu ise 2011 Suriye iç savaşı sonrasında Türkiye'ye gelmiş fakat hala kayıt altına alınmamış neredeyse 100 bin kişilik düzensiz göçmen statüsündeki Suriyeli oluşmaktadır. Dördüncü grubu temsilen Suriyeli mülteciler

konusu onuncu yılına girerken Türkiye vatandaşlığı verilmiş 117 bin Suriyeli mülteci bulunmaktadır¹⁰. Çoğunlukla küresel ölçekte sorun olarak karşılanan mülteci sorunu bir sosyal gerçeklik olarak ifade edilmektedir. Mülteciler, ikamet ettikleri ülkelerin ağır şartlarına dayanamayarak başta savaş gibi nedenlerle ivedi olarak komşu ülkelere daha iyi yaşam standartları için hareket etmektedirler. Türkiye 1951’de Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan coğrafi kısıtlama maddesini kabul etmesine paralel olarak 1994 yönetmeliğinde mülteci statüsü alma hakkı sadece Avrupa’da gerçekleşen olaylar sebebiyle sığınma arayan kişilere verilmiştir (Çoltu ve Öztürk, 2018: 189). Dolayısıyla Türkiye, Cenevre konvansiyonuna koyduğu coğrafi çekinceye kaynaklı Avrupa harici ülke vatandaşı olup Türkiye’ye sığınan kişilere mülteci statüsü veren ülkeler arasında yer almaktadır. Ayrıyeten tanım gereği savaş yüzünden ülkesini terk edip savaş bitince geri dönme niyetiyle başka bir ülkeden sığınma talep eden kişilere verilen bir başka uluslararası koruma statüsü olan geçici koruma Türkiye’deki Suriyelilere de sunulmaktadır (Erdoğan, 2019: 3).

Suriye’de başlayan iç savaşın içinden çıkılmaz bir hal almasıyla meydana gelen kitlesel göçler, uluslararası boyutlara varan sığınmacı krizinin ilk işaretlerini aslında o zamanlardan veriyordu. Bu bağlamda Suriye’de 9 yılı aşkın süredir devam eden iç savaş, dünya çapında büyük bir göç dalgası oluşturarak şimdiye kadar görünen en büyük insanlık dramlarından birine kaynaklık etmektedir. İlk olarak 29 Nisan 2011’de Suriye’den Türkiye’ye giriş yapan 252 kişilik göçmen hareketi zamanla devasa boyutlara ulaşmış, bu süre zarfında milyonlarla ifade edilecek bir rakam ortaya çıkmıştır. Türkiye her ne kadar sınırdan giriş yapan bütün Suriyelilere açık kapı politikası uygulasa da hukuki belirsizlikleri devam eden sığınmacılar hâlâ misafir konumundalardır. Türkiye’nin kavramsallaştırma çalışmalarında yeterli özveriye gösterememesi ve yapılan tanımlamaların hukuki bir zemininin olmaması sebebiyle Suriyelilere “geçici koruma statüsü” vermiştir. Her geçen gün ümitleri tükenen Suriyelilerin iç savaşın şiddetlenmesiyle ülkelerine dönme ihtimalleri de zayıflamaktadır. Farklı bir dil konuşan, farklı bir kültüre ve yaşam tarzına sahip olan, kadın ve çocukların yoğunluğu oluşturduğu, sosyo-ekonomik seviyeleri ve eğitim seviyeleri düşük olan Suriyeli mültecilerin

---

¹⁰ “Uluslararası İlişkiler Konseyi(UİK), “<https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/29/onuncu-yilinda-turkiyedeki-suriyeliler/>”, Erişim Tarihi: 29 Nisan 2020

durumunun vahametini gözler önüne seren bu tablo, mülteci sorununun nereden bakılırsa bakılsın içinden çıkılmaz bir soruna dönüştüğünün göstergelerini taşımaktadır (Kap, 2014: 30). Yapılan çalışmalarda Suriyelilerin konumlarıyla ilişkili birbirlerine çok sık karıştırılan sığınmacı ve mülteci kavramlarına açıklık getirerek son nokta konulacak olursa, Suriye'deki savaş bitiminde ülkelerine geri dönecek olmalarından ötürü geçici koruma altındaki Suriyelilerin konumu mültecidir. Çünkü mülteci hakları sunulmuş olan Suriyelilerin durumu, savaştan kaçmaları nedeniyle mülteci başka bir ülkenin himayesine girmelerinden kaynaklı sığınmacıdır. Fakat bu sığınmanın, kendi ülkelerine savaş bitmeden dönmelerinde hayati tehlike sunarak savaş bitimine kadar zaruri olarak devam etmesiyle Suriyelileri mülteci olarak nitelemenin gerekliliği gün yüzüne çıkmaktadır.

2.3. Türkiye'ye Suriyeli Göçü

Çağlar boyunca üzerinde gizli hesaplaşmaların yaşandığı Orta Doğu, günümüze değin sosyo-ekonomik sorunların ve siyasal yozlaşmanın egemen olduğu bir alan olagelmıştır. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler, kısıtlanan temel hak ve özgürlükler, refah seviyesindeki işlevsizlik 17 Aralık 2010 yılında bireysel bir eylemle başlayan toplumsal bir faaliyete dönen 'Yasemin Devrimi' yaşanmasını zaruri kılmıştır. Tunus'ta ülkesel bir faaliyete dönüşen ayaklanmalar 23 yıllık Zeynel Abidin Binali iktidarı düşürülmesiyle başarıya ulaşan faaliyetler arasında yer alırken bölgesel ve akabinde küresel bir sürece evrilmiştir. Orta Doğu için dönüm noktası olan bireysel faaliyet Tunus'ta başlamış ve sırasıyla Mısır, Libya, Fas, Cezayir, Ürdün, Yemen, Bahreyn'de toplumsal eyleme dönüşmüştür. Hemen her ülkede birbirine benzeyen sebeplerle boy gösteren olaylar son olarak Suriye'de gerçekleşmiş ve söz konusu ülkeler birbirinden farkı olmayan sonuçlara tanıklık etmiştir (Ünay, 2019: 57). Bugün olayların boy göstermeye başlamasının onuncu yılına girmeye hazırlandığımız siyasal bir mesele olan Suriye krizi, ilk zamanlarda iç savaşa dönüşmesi kısa sürede sonlanacağı imajı çizmekteydi. Aslında sürecin gün geçtikçe vekâlet ve yıpratma savaşına dönüşmesi hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını habercisiydi. Fakat evdeki hesap çarşıya uymadı. Suriye bölgesel ve küresel bağlamda gözleri üzerine çekerek kirli oyunların planlayıcılarının doğrudan veya dolaylı olarak müdahil oldukları bir savaş alanına döndü (Duran ve Yalçın, 2016: 2). Suriye iç savaşının ilk başladığı zamanlarda nüfusu 22 milyon olan Suriye'de 6,3 milyon birey ülke sınırları içinde oradan oraya savrulurken nüfusun neredeyse dörtte birini temsil eden yaklaşık 5

milyon Suriyeli vatandaş ülkeyi terk etmekte çare bulmuştur (Kartal, 2018: 3). Giderek küresel bağlamda insani bir krize evrilen sürecin 2011 yılına kadar böylesine göç akınına tanık olmamış olan Türkiye'ye ilk yansımaları 2011 yılının 21 Nisan Cuma günü havanın kararmasıyla 252 Suriyelinin Hatay Yayladağı'ndaki mevcut tel örgülerin oluşturduğu sınırı geçip Türkiye'den sığınma talep etmeleriyle şekillenmiştir (Güçer vd. 2013: 7). Hatay'ın Yayladağı ilçesinde bulunan sınırdan Türkiye'ye girişlerin 252 kişi ile başlayarak rakamların artması, hükümeti sınır boylarında Suriyeli misafirler için sürekli yeni kamp alanları açmaya teşvik etti. Aynı yılın Ekim ayında Türkiye, Suriyelilere ev sahipliği yapan diğer ülkelerden farklı olarak Suriyelilere açık kapı politikasının bir uzantısı olan geri göndermeme ilkesi bağlamında '*geçici koruma statüsü*' veren ilk ülke olma özelliğini kazanmıştır. Türkiye'de uygulanan açık kapı politikasıyla girişlerin kontrol edilemez bir hal alması mülteci sayısındaki müthiş artışı beraberinde getirmiştir. Suriye'deki çatışmaların hız kesmeden devam etmesiyle Türkiye'ye girişlerin kontrol edilemez seviyelere ulaşması, sınır kentlerdeki kamp kapasitelerinin gelen mültecilere yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bu durum, hükümetin Türkiye'ye girişlerdeki esnekliğe el atıp önlemler almasına kaynaklık etmiştir. En nihayetinde alınan önlemler neticesinde sınırın iki yanında da meydana gelen yığılmalar, sınırın Türkiye kısmında yetersiz kalan kamplar ve sınırın Suriye kısmında Türkiye'ye geçmeye bekleyen aşağı yukarı 20 adet geçici kurulan kamp ile sonuçlanmıştır. Şiddetlenen iç savaştan kaçmak isteyen Suriyelilerin yasal olmayan yollarla Türkiye'ye giriş yapma çalışmaları neticesinde ise başarılı olanların kamp dışında yaşamını idame ettiren kayıt dışı mülteci grubunu oluşturdukları bilinmektedir (Dinçer vd. 2013: 11).

Türkiye Suriye'den akınların başladığı ilk andan itibaren Başbakanlık'a bağlı Afet ve Acil Durum Koordinasyon Başkanlığı (AFAD) ve Türk Kızılay'ının katkılarıyla meydana gelen giriş-çıkış işlemlerini kontrol etmekte ve gerekli düzenlemelere el atmaktadır. Hatay ile Suriye arasında aktif olarak işleyen Reyhanlı, Altınözü ve Yayladağı ilçelerindeki sınır kapılarının olduğu bölgelerde en yoğun kamp alanlarının kurulmuş olduğu bilinmektedir. İlk zamanlarda 192 bini kamplarda misafir edilen Suriyeli halk, sayılarının artmasına bağlı zamanla Türkiye'nin çeşitli bölgelerine dağılmıştır (Güçer vd. 2013: 8). En nihayetinde Hatay Reyhanlı ilçesinde kamp alanları ile başlayan yerleştirme işlemleri Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa gibi sınır illerde kurulan kamplarla devam ederken sayının milyonlara ulaşmasıyla Kahramanmaraş, Adıyaman,

Osmaniye, Adana, Mardin ve Malatya illerinde çadır veya konteyner kentlere sığramıştır (EHİİ Derneği, 2013: 6). Her ne kadar kamplarda kaydı alınan Suriyelilerin ihtiyaçları karşılanırsa da kayıt altına alınamayan kamp dışında hayatta kalmaya çabalayan Suriyelilerin yaşam koşullarının ne derece zor olduğu ve bunlarla nasıl başa çıktıkları şüphelidir. Şaibeli bir tablo sunan Suriyelilerin kamp dışındaki deneyimleri araştırmacılarında da dikkatlerini bu yana çevirir hale gelmelerine kaynaklık etmiştir.

2.3.1. Türkiye’deki Suriyeli Mültecilere Dair Demografik Veriler

Suriye’deki iç savaşla başlayan Türkiye’ye göç sürecinin başlangıçta geçici olduğu sanılması ve Suriyelilerin Türkiye’deki neredeyse 10. yılına girilmesiyle kalıcı olduğunun farkına varılması sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda düzenlemelere gidilmesi bir olmuştur. Her geçen gün sayılarındaki artışa bağlı Türkiye’ye ekstra bir külfet oluşturan geçici koruma altındaki Suriyeliler için günümüze değin 10 şehirde yoğunluk kazanan 26 geçici barınma merkezi kurulmuştur. Meydana gelen bu insani krizden en çok etkilenen ülke konumunda olan Türkiye’de Adana, Kilis, Kahramanmaraş, Hatay ve Osmaniye olmak üzere 5 ilde faaliyette olan 7 barınma merkezi günümüzde 59.877 Suriyeliyi misafir etmektedir. Geçici barınma merkezleri dışında bulunan Suriyeli sayısı 3.559.041 iken en fazla Suriyeli yabancıya ev sahipliği yapan kentler sınırlarımızdaki şehirlerimizdir. Bunlar arasında yoğunluk bakımından il sırayı geçici barınma merkezlerinin kurulduğu Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis, Hatay, Adana oluştururken Mersin, Konya, Bursa, İzmir ve İstanbul bu şehirleri takip etmektedir¹¹. Ekim 2020 tarihi itibarıyla Türkiye’de 1.950.347 erkek Suriyeli bulunurken 1.674.170 kadın Suriyeli bulunmaktadır. Suriyeli mültecilerin büyük çoğunluğunun erkeklerden oluştuğu sığınmacıların yaş dağılımına bakıldığında ortaya çıkan tabloda 503.300 kişinin 0-4 yaş aralığında olduğu göze çarpmaktadır. Bu veriler, savaştan sonra Suriyelilerin hızlı bir şekilde çoğalmaya devam ettiklerini doğrulamaktadır. Yerel nüfusa oranla Suriyelilerin en yoğun olduğu illerin başında %76’lık bir oranla Kilis gelirken yoğunluğun en az olduğu il 0,03 oran ile Bayburt’tur. En fazla Suriyelinin bulunduğu il olan İstanbul’da 512.578 tane Suriyeli barınırken en az Suriyeliye ev sahipliği yapan il 24 Suriyeli ile Bayburt’tur. Genel olarak değerlendirilecek olursa, 83.154.997 kişilik nüfusa sahip olan

¹¹ <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> , Erişim Tarihi: 22.11.2020

Türkiye’de geçici koruma altında barınan Suriyelilerin genel olarak Türk nüfusuna oranı %4,36’dır. Son verilere göre, İçişleri Bakanı Süleyman Soylunun ifade ettiği üzere 3 Mart 2020 tarihinde Edirne üzerinden Türkiye’den ayrılan göçmen sayısı 130.469’dur. Bu bağlamda, Türkiye’den legal ya da illegal yollarla hayatını sürdüren 130.469 Suriyeli azalmıştır. Suriyelilerin gündemden inmeyen vatandaşlık verilir verilmeme tartışmaları hız kesmeden devam ederken Türk vatandaşlığı verilen 110.000 Suriyeli bulunmakta ve bunların aşağı yukarı 53 bini yetişkin, 57 bini çocuklardan oluşmaktadır. Türkiye’de doğan Suriyeli sayısı 450 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de 0-4 yaş aralığındaki Suriyeli nüfus sayısı 503.300 olduğuna göre, bu sayının yaklaşık 450 bini Türkiye’de doğmuş ve geri kalan 53 bin civarındaki Suriyeli bebek kendi ülkesinde doğup Türkiye’ye getirilmiştir. Türkiye’de çalışma izni verilen 31.185 Suriyeli bulunduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de en az bir ortağının Suriyeli asıllı olduğu bilinen 15.159 tane şirket bulunmaktadır¹².

2.4. Suriyeli Göçünün Yönetimi

Yürürlüğe giren kanunların ve ele alınan mülteci konuların çeşitliliğinin içinde Türkiye’ye giriş yapmış mültecilere ilişkin ilk düzenleme “Muhacirlerin ve Mültecilerin Kabulü” başlığını kapsayan 1934 tarihli 2510 Sayılı *İskân Kanunu* çıkarılarak yapılmıştır. Söz konusu başlığın 3. maddesi gereğince mültecinin tanımı “Türkiye’de yerleşmek maksadı ile olmayıp bir zaruret ilcasile muvakkat oturmak için sığınanlar” şeklinde zaman ve ülke kısıtlama ifadesi olmaksızın olabildiğine geniş şekilde yapılmıştır (Akman, 2019: 24).

Uluslararası mülteci hukukunun doğmasında en önemli faktör olan İkinci Dünya Savaşı, Aralık 1949 yılı *BM Mülteci Yüksek Komiserliği*(BMMYK)’nin kurulmasına ve *1951 Cenevre Sözleşmesi*’nin doğmasına kaynaklık etmiştir. Bu bağlamda uluslararası platformda bütün göç çalışmaları bu iki ana metne dayanarak çalışma girişiminde bulunmaktadır. Ancak Türkiye nezdinde Cenevre Sözleşmesi’nin kabul edilmesi 1961 yılını bulurken ‘zaman sınırlaması’ ifadesinin kaldırılıp ‘coğrafi sınırlamanın devam ettirildiği *1967 New York Protokolü* ise 1968 yılında onay görmüştür. Türkiye göç mevzuatının temel metinleri olan *1994 İltica Yönetmeliği* ve *2006 Uygulama Talimatı*

---

¹² <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, Erişim Tarihi: 22.11.2020

içeriğince yalnızca Avrupa Konseyi üyesi olan bireylere mülteci statüsü verirken harici ülkelerden gelen bireylere üçüncü bir ülke tarafından mülteci olarak kabul edilinceye kadar Türkiye’de ikamet etmelerine izin vermektedir (Güçer vd. 2013: 25-26). Verilen izin bağlamında mevcut kanunun en büyük değişiklikleri arasında yer alan sığınmacı yerine kullanılan ‘*şartlı mülteci*’ kavramı, Türkiye’deki Suriyelilerin neden sığınmacı değil de mülteci olarak nitelendirildiklerini kanun ekseninde açıklamaktadır (Kaya ve Eren, 2015: 25). Sınırdan üst taraması yapıldıktan sonra giriş yapan ve tercümanlar aracılığıyla kayıtları yapılan Suriyelilere geçici konaklama imkânı sunulup Hatay’daki kamp bölgelerinde temel ihtiyaçları karşılanmıştır. Türkiye aniden gerçekleşen kitlesel akınlara baş edebilme adına aldığı önlemler neticesinde 30 Mart 2012 yılında yürürlüğe giren “*Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge*” üzerine yapılan çalışmaların bir çıktısı olarak ortaya konmuştur. Yönergenin ruhunu meydana getiren geçici koruma, acil korumaya ihtiyacı olan bireylerin sığınma taleplerinin karşılanması ve hayati risk taşıyan yere geri göndermeme ilkesi etrafında standartların karşılanmasıyla ortaya çıkmıştır¹³. İltica Hukuku bağlamında kayda değer düzenlemelerin başında yer alan 6458 sayılı *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* (YUKK)¹⁴ 4 Nisan 2013 yılında kabul edilmiştir. Bu kanun yabancıların Türkiye’ye giriş ve çıkışları, Türkiye’de kalış süreleriyle Türkiye’ye koruma talebinde bulunan yabancılara sunulacak koruma kapsamına ve uygulanma esnasındaki usul ve esasları düzenlemek gibi amaçları bulunan madde ile başlayıp 126 maddelik bir içeriğe sahiptir. Geri gönderme yasağı ekseninde kanunun hukuktaki yeri şu şekildedir: “Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez”¹⁵.

---

¹³ <https://www.goc.gov.tr/turkiye-de-gecici-koruma>, Erişim Tarihi: 22.11.2020

¹⁴ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu(YUKK), R.G: 11.04.2013 S.28615, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> , Erişim Tarihi: 23.11.2020

¹⁵ YUKK, m. 4.

2013 yılının Nisan ayında yürürlüğe giren kanun uluslararası koruma statüleri ve statü sahiplerinin haklarına dair net açıklamaları düzenlenmiş bir şekilde içermektedir. Avrupa Birliği (AB) direktiflerine ve uluslararası koruma statüsü verilen birey haklarına paralel bir şekilde düzenlenen içerik, bireysel başvuru durumunda *mülteci*, *şartlı mülteci* ve *ikincil koruma statülerini* uluslararası koruma statüsü olarak kabul edilmesini öngörmektedir (Güçer vd. 2013: 26). Aslında 3 sacayağı olan statülerin kategorilerine ‘geçici koruma’ statüsü de eklenen son durumda yukarıda da değindiğimiz mültecinin tanımına ek şartlı mülteci şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir”¹⁶.

Uluslararası koruma statüsü olarak kabul edilen statüler arasında olan ikincil koruma YUKK’un 63. maddesinde:

“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

- a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,
- b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,
- c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.”¹⁷ şeklinde beyan edilmektedir.

Suriyelilerin göçü neticesinde bütüncül bir politika adımı olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, zulüm ve baskıdan kaçanların hak ve yükümlülüklerini garanti altına

---

¹⁶ YUKK, m. 62.

¹⁷ YUKK, m. 63.

olarak ana mevzuat şekline evrilen geçici koruma YUKK'un 91. maddesinde şu şekildedir:

“(1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.

(2) Bu kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir”¹⁸.

Aynı 04 Nisan 2013 tarihli kanunun 103. maddesi gereğince Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulması kararı ve 11 Nisan 2013 tarihinde 28615 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır:

“Göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur”¹⁹.

Geçici koruma ekseninde yürütülen yönetmelik üzerine ayrıntılı düzenlemeler neticesinde 22 Ekim 2014 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından Resmi Gazetede 2014/6883 sayılı *Geçici Koruma Yönetmeliği* yayınlanmış ve mevcut geçici koruma yönetmeliği geliştirilmiştir. Bu gelişmeler arasında Geçici Koruma Yönetmeliği'nin Geçiş Hükümleri arasında yer alan bizzat Suriyeliler adına özel bir düzenleme olan geçici madde 1:

“28/4/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti'nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti'nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici

---

¹⁸ YUKK, m. 91.

¹⁹ YUKK, m.103.

koruma altına alınırlar. Geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bireysel uluslararası koruma başvuruları işleme konulmaz”²⁰(GKY-Geçici Md.1) şeklindeki ifade Suriyelilerin konumu hakkında bilgi sunmaktadır.

Bugün Suriyeliler kitlesel akınlarla işlerlik kazanan geçici koruma ibaresi kapsamından yararlanmakla birlikte “geçici korunan Suriyeliler” şeklinde tanımlanmaktadır (Uzun, 2018: 55). Bir diğer gelişmeler arasında yer alan belki de tüm hak ve yükümlülüklerin temelini oluşturan en tipik örnek, yönetmeliğin 22. maddesindeki geçici koruma kapsamındaki yabancılara yasal ve sosyal işlerini yapabilmeleri adına geçici koruma kimlik belgesi verilmesidir. Kimlik belgesine sahip olan sığınmacılara sağlık, eğitim ve iş piyasasına erişim ve sosyal yardımlardan faydalanabilecekleri belgelenmiştir. Fakat kamp dışında yaşayan sığınmacılara barınma hakkı sağlanmayıp kalacakları konutları kendi imkânları çerçevesinde temin etmeye zorunlu olan sığınmacılar maddi yetersizlikten ötürü kötü şartlar altında yaşamak zorunda kalmaktadırlar. 2014 yılının Eylül ayında yayımlanan yabancılara eğitime erişimine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı yönergesi gereğince geçici koruma altındaki bireylere devlet okullarında eğitim görebilme olanağı verilmiştir. Devlet okullarına kaydolmak için gerekli olan belgeler ise, ikamet izni, geçici koruma kimlik belgesi veya yabancı tanıma belgesidir. Türkiye’de üniversite eğitimlerine devam etmek isteyen sığınmacıların ise Yabancı Öğrenci Sınavı’nı geçme şartı bulunmaktadır. Bunların dışında söz konusu yönetmeliğe göre, sığınmacıların sağlık hizmetlerine ücretsiz erişim hakkı bulunurken organ nakli, protez, hemodiyaliz veya uzun süreli kronik hastalıkların tedavi masraflarını kendileri karşılamaları karara bağlanmıştır. Mülteci ve sığınmacıların Türkiye’de çalışma izinleri ise 4817 sayılı “*Yabancılara Çalışma İzinleri Hakkında Kanun*” ile düzenlenmiştir. Mültecilerin çalışma izinleriyle ilgili gerekli düzenlemeler Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Kasım 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği’nde, geçici koruma kimlik belgesine sahip olanların belirli sektörlerde, iş kollarında ve coğrafi bölgelerde çalışma izni almak için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na başvuruları gerektiği açıkça belirtilmektedir. Şubat 2016’da Suriyeli mültecilere çalışma izni öngören düzenlemelere ilişkin geçici koruma altındaki bireyler geçici kimlik belgesi düzenleme

---

²⁰ Geçici Koruma Yönetmeliği, R.G:22.10.2014 S.29153.
<https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf> , Erişim: 20.11.2020

tarihinin üzerinden altı ay geçtikten sonra ikamet ettikleri illerde çalışma izni başvurusunda bulunabilme hakkı verilmiştir. Çalışma izni başvuruları, Suriyeli çalışan sayısının işyerindeki toplam işçi sayısının yüzde 10'unu geçemeyecek şekilde işverenin bizzat kendisi tarafından yapılmaktadır. Temmuz 2016'da yükseköğretim mezunu olan, Türkiye'ye sanayi, bilimsel, ekonomik, teknolojik alanda hizmeti geçen ya da geçeceği düşünülen, Türkiye'de çalışma izinleri bulunan Suriyelilerin öncelikli olarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olabilecekleri sağlanan imkânlar arasındadır (Şimşek, 2018: 377-378). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 31 Mart 2019 tarihli verilerine göre Türkiye'de çalışma izni verilen 31.185 Suriyeli bulunmaktadır. İçişleri Bakanlığı'nca 30 Aralık 2019 tarihli açıklamada 110.000 Suriyeliye Türk vatandaşlığı verilirken bunların 53 binini yetişkinler, 57 binini ise çocuklar oluşturmaktadır. 19 Eylül 2019 tarihli yapılan açıklamada Türkiye'de doğan Suriyeli bebek sayısı 450 bin civarında olduğu belirtilmektedir²¹.

2.4.1. Türkiye'deki Suriyelilerin Yasal Statüsü

Türkiye, bulunduğu coğrafi konum itibariyle sürekli olarak göç veren ülkelerle çevrili olması ve giderek sağlamlaşan ekonomik durumuyla 2000'li yıllara kadar kaynak veya transit ülke olarak bilinirken köklü değişimlerle birlikte hedef ülke konumuna evrilmiştir (Güçer vd. 2013: 25). Göç edenler için hedef ülke olarak kabul edilip eğilimlerin Türkiye'ye dönmesi 2000'li yılları bulmuş ve dolayısıyla Türkiye'ye giriş yapanların 2013 yılına kadar göçmen olarak nitelendirilmesi hukuksal bir boşluk oluşturmaktaydı. Bu yasal eksiklik 2013 yılında çıkarılan *6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* ve bu kanunun 91. maddesi uyarınca hazırlanan *Geçici Koruma Yönetmeliği* ile giderilmiştir. Türkiye, daha önceden de belirttiğimiz gibi 1951 Sözleşmesi'ne tabi olduğundan, söz konusu sözleşme gereğince Avrupa dışından gelen tüm yabancıları sığınmacı statüsünün ötesine geçemeyecekleri hükmünü içermektedir. Türkiye bu bağlamda Suriye'ye açık kapı politikası uygulayan Suriye'nin komşu ülkeleri arasında olduğundan Suriyelilere geçici koruma uygulayarak her türlü ihtiyaçlarının Türkiye tarafından giderilmesi teminatıyla misafir muamelesi yapmıştır. Nitekim her türlü imkânın sağlandığı çadır kentlerde misafir edilen Suriyelilerin

²¹ Mülteciler Derneği(MD), <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, Erişim Tarihi:22.11.2020

yiyecek, barınma, sağlık, güvenlik ve eğitim hizmetlerinin yanında sosyal aktivite, mesleki yetiştirme, ibadet, temizlik hizmetleri ve daha sayamadığımız pek çok hizmetten faydalandıkları bilinmektedir. Geçici koruma altında olan ve devlet tarafından sunulan imkânlar dâhilinde misafir konumundaki Suriyelilerin, savaş bitiminde her ne kadar niyetleri olmasa da ülkelerine dönmeleri beklenmektedir (Güçer vd. 2013: 27).

Bunların yanında Suriye iç savaşı mağdurları olan Suriyeliler için “misafir-kardeş” gibi ithamlarda bulunmanın onları incitip toplum içinde görünmez hale soktuğuna dair pek çok çalışma da mevcut literatürde yer almaktadır. Başlangıçta kısa süreli olarak öngörülen sığınma ve misafirlik, kitlesel akımların hızlandığı vakit 2011 yılı Ekim ayında Suriyelilerin durumu geçici koruma statüsüne alınarak hukuki bir zemine oturtulma kararı alınmıştır. Devam eden düzenlemelere ek 30 Mart 2012 tarihinde “*Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Vatandaşlarının ve Suriye’de İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge*” yürürlüğe sokulmuştur (Coşkun, 2019: 87-88). Hâlihazırda temkinli bir göç politikası izleyemeyen Türkiye, gelen Suriyelileri misafir olarak nitelendirmesine bağlı herhangi bir hukuki statüden yararlandırmamakta ve hayatlarını geldikleri an itibarıyla kamp dışında sürdürmek zorunda olan Suriyelilerin resmi olarak çalışmalarına, ikamet etmelerine, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimlerine sınırlama koymuştur. Bireylerin devletten hizmet alabilme hakkına sahip olmaları hukuki statüye kavuşabilmelerinin ilk şartı olduğundan Suriyeliler, doğal olarak sunulan hizmetlerden eşit derecede faydalanamamaktadır (Sizer, 2019: 55). Doğal olarak mevcut kampların da kapasitesi göz önüne alındığında kamp dışında yaşamak zorunda kalan Suriyeli mağdurların durumlarını tahmin etmek zor olmasa gerek. Dolayısıyla kamp dışında barınmaya çalışan Suriyeliler el mecbur ya akraba ya da tanıdık yanında sığınmaya çalışıp yol yordam öğrenme girişimleri de yapılan araştırmalara yansımıştır. İlk etapta misafir olarak kabul edilen Suriyelilerin statüsü zamanla gerekli şartları karşılamaları takdirde vatandaşlık hakkı kazanmaya kadar yükselerek günümüze değin gelmiştir.

2.4.2. Türkiye’de Suriyelilerin Çalışma Hakları

Türkiye’de yabancıların çalışmalarını izne bağlamak ve verilecek izinleri saptamak amacıyla 27 Şubat 2003 tarihinde kabul edilip 6 Mart tarihinde yayınlanan 4817 sayılı *Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun*²² ilk düzenlemeler arasındadır. Kayıt dışı yabancı istihdamının önüne geçip nitelikli yabancı işgücüne dair hususlar bu yönetmeliğe aittir. 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun kapsamında, Türkiye’de çalışmak isteyen yabancıların her türlü çalışma izinlerinin verilme işlemleri, kısıtlamaları, iptali, çalışma izninden muaf yabancılarla nasıl bildirimde bulunacaklarına dair düzenlemeleri içeren *Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği* mevzuatta yerini almıştır. 29 Ağustos 2003 tarihinde yayınlanan Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği ile aynı gün Resmi Gazetede yayınlanan *Doğrudan Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik*’te ise yabancı uyruklu personele ilişkin detaylı açıklamalar yer almaktadır. Kanun kapsamında işlevselliğe sahip şirket, şube ve irtibat büroları çerçevesinde istihdam edilecek uyruğu bakımından yabancı personelin çalışma izinlerine dair usul ve esasları belirtilmektedir²³.

Yürürlükteki metinlerin yanı sıra 2011 yılında Türkiye’nin kitlesel bir şekilde Suriyeli göçüne sahne olması, yabancılarla ilgili yeni bir hukuksal düzenlemenin gerekliliğini doğurmuş mevcut mevzuat geliştirilmiştir. Dolayısıyla 2013 yılında 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe girmiş ve 2013 yılına kadar yürürlükte olan 4817 sayılı kanunun bazı hükümleri değiştirilmiş ve 6458 sayılı kanunla uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. 6458 sayılı kanunda sadece Türkiye’de çalışma amaçlı ikamet eden yabancıların yanında Türkiye’ye zorunlu olarak göç etmiş mülteciler, vatansızlar, öğrenciler, geçici koruma altında Türkiye’de bulunan grupların da çalışma imkânı elde edebilmeleri adına ilgili ek düzenlemelere yer verilmiştir. Fakat yapılan bu düzenlemelerin de kayıt dışı istihdamın önüne geçememesi yeni düzenlemelerin

---

²² 27 Şubat 2003 kabul edilen 4817 numaralı kanun 25040 sayılı Resmi Gazetede 6 Mart 2003 tarihinde yayınlanmıştır.

²³ Adı geçen Yönetmelikler 29 Ağustos 2003 tarihinde 25214 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş metinlerdir.

yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu ekseriyetle 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği ile Türkiye’de geçici koruma altında bulunanlara ait genel hükümler düzenlenmiştir (Kara, 2016: 153). 2016 Ocak ayına gelindiğinde ise Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91. maddesi uyarınca geçici koruma kapsamındaki yabancı uyrukluların çalışma hayatına uyum sağlamasına yönelik *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik*²⁴ çıkarılarak çalışma usul ve esasları düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bu düzenlemelerle Suriye uyruklu bireylerin hayatlarını idame ettirebilmeleri adına işgücü piyasalarına erişim kolaylığı sağlanırken yasal yollarla hayatlarını sürdürme aşamasında kendi işlerinin patronu olabilme imkânı sunulmaktadır.

Yapılan düzenlemelerden anlaşılacağı üzere Türkiye üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmiş bir ülkedir. Her ne kadar Suriyelileri mülteci olarak kabul etmese de mültecilerin sahip olduğu pek çok hakkı sığınmacılara tanınması da bu durumun bir göstergesidir. Geçici koruma statüsü adı altında bütün Suriyeli mülteciler, 15 Ocak 2016 tarihinden bu yana çalışma hakkına sahip olmuş, fakat uygulamada sadece 8 ile 10 bin arasında Suriyeli resmi çalışma izni almıştır. Bu durum Suriyeli mültecileri işsizliğin hat safhada olduğu ve nitelikli işgücüne ihtiyaç duyan Türkiye gibi bir ülkede iş bulmakta zorlanmalarından kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla bu durum, kayıt dışılığı artırırken ciddi bir emek sömürüsüne de davetiye çıkarmaktadır (Erdoğan, 2016: 85). Uluslararası işgücüne dair yönetmeliklerin belirlenip uygulanması, takibinin yapılması, yabancılara verilmesi planlanan çalışma izinleri ve muafiyet durumlarına ilişkin iş ve işlemlerde uyulması gereken prosedür, yetki ve yükümlülükleri temize çekmek için “*Uluslararası İşgücü Kanunu*”²⁵ yayınlanmıştır. Ayrıca bu kanunun yanında en önemlisi Uluslararası İşgücü Politikası Danışma Kurulu olmak üzere pek çok yeni idari kurum ve kurullar tahsis edilmiştir. Kurul Göç Politikaları Kuruluna uluslararası işgücü ihtiyaçları kapsamında önerilerde bulunarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına politika önerileri sunma ve raporlamayla görevlidir. Bu kanun uyarınca Türkiye’ye kalifiye işgücünü ve uluslararası sermayeyi çekmek için bilim, sanayi ve teknoloji alanında önde gelen veya ulusal ekonomiye katkı sunacağına dair

---

²⁴YUKK’a dayalı 11 Ocak 2016 Bakanlar Kurulu Kararınca 15.01.2016 tarihli 29594 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan kanundur.

²⁵ Resmi Gazetede 13 Ağustos 2016 tarihinde yayınlanan 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu kapsamında çıkarılmıştır. R. G. 13.08.2016, Sayı: 29800).

öngörülerini bulanan bireylerin ekonomiye dâhil olmaları ve katkı sağlamaları adına verilen “Turkuaz Kart” uygulamasıdır (Sağiroğlu, 2016: 64-65). Diğer yandan, geçici koruma altında Türkiye’de barınan Suriyeliler için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı uyarınca İŞKUR tarafından ücretsiz verilen mesleki eğitim programlarına katılabilmektedirler. Ayrıca 2017 yılında başlatılan İstihdam Seferberliği kapsamında sosyal yardım alan ve İŞKUR’a kayıtlı olan Suriyelilerin bu çerçevede istihdam edilmeleri durumunda, söz konusu işverenler yerel işçi istihdamı için geçerli olan teşviklerden Suriyeliler adına da faydalanabilmektedirler (Çoban, 2018: 209).

2.5. Suriyelilerin Emek Piyasasına Olumlu ve Olumsuz Etkisi

Suriye’de Mart 2011 tarihinde cereyan eden olaylardan kaçan pek çok Suriyeli bireyin, Türkiye’yi coğrafi yakınlıktan kaynaklı hem AB’ye geçiş için basamak olarak kullanma girişimi hem de can güvenliği açısından sığınma talebinde bulunma eğilimleri hız kesmeden devam etmektedir. Suriyeli mültecilerin rakamsal olarak sayılarındaki bu artış aslına bakılırsa ülkelerine geri dönme ihtimallerinin git gide yok olduğunun da bir göstergesidir. Devam eden iç savaş sebebiyle evlerini, topraklarını, ailelerini kısacası her şeylerini geride bırakıp Türkiye’de yeni bir hayata başlama çabasında olan Suriyelilerin, doğal olarak gelir düzeyleri farklılık göstermektedir. Yüksek gelir düzeyine sahip Suriyelilerden oluşan birinci grubu doktor, avukat, mühendis, vb. nitelikli işgücü şekillendirir ve bu grup üyeleri genel olarak metropol şehirlerimizde ikamet etmektedirler. İkinci grup ise mavi yakalı fakat ustabaşı olan, makine deneyimi olan ve işlerinde başarı kazanmış ve genellikle büyükşehirlerin ekseriyetle sanayi işletmelerinde çalışmaktadırlar. Son olarak üçüncü grup ise vasfı olmayan, kamplarda yaşayan ve ne iş verilirse yapan Suriyeli kesimden oluşmaktadır. Genel olarak Suriyeli deyince zihinlerde canlanan profil ise son gruba mensup ağırlıklı olarak vasıfsız işlerde istihdam edilen Suriyeli mültecilerdir (Kaya, 2016: 4).

2.5.1. Suriyelilerin Emek Piyasasına Olumlu Etkileri

Suriyeli mültecilerin emek piyasasına dâhil olma serüvenleri göçün ilk başladığı sıralarda etkisini olumlu yönde göstermiştir. Meydana gelen kitlesel göçün getirilerinden olan hızlı nüfus artışı, imalat ve perakende satış sektöründe de hareketlenme oluşturmuş, Suriyeli mültecilere verilen hizmetlerde kullanılan malların devlet tarafından yerel tedarikçilerden

temin edilmesi ise yerel ekonomiyi bir hayli canlandırmıştır. Savaştan kaçan Suriyelilerin beraberlerinde getirdikleri hazır paraları ilk geldikleri sıralarda kullanmaları hem kendilerini bir süre rahat ettirmiş hem de yerel piyasaya hareket katarak satışları canlandırmıştır (Kaypak ve Bimay, 2016: 96-97).

Genel hatlarıyla Türkiye'nin işgücü piyasası, tarımsal istihdamın orantısız büyüklüğüyle, emek arzına karşın emek talebinin yetersiz olmasıyla, işgücünün gençlerde yoğunlaşmasıyla, mevcut işlerin genelde vasıfsız oluşuyla ve toplam istihdam ücretlerinin düşük olmasıyla yakından alakalıdır (Çoban, 2018: 196). Dolayısıyla yapılan araştırmalarda da emek göçünün, emek piyasaları üzerindeki etkileri araştırılırken temel ölçüt olarak ücretli çalışma biçimi baz alınmaktadır. Fakat bu ücretli çalışma ölçütü, kendi işini kuran işletmeciler için geçerli bir ölçüt olmadığından girişimcilik dışarda kalmaktadır. Bu nedenle Suriyeli mültecilerin yeni bir ekonomi oluşturduğu, Suriyeli iş adamlarının kriz sebebiyle Türkiye'ye sermaye akıttığı ve akabinde ciddi bir dış sermaye girişi sağlandığı iddia edilmektedir. Bu bakımdan Suriyelilerin emek piyasaları üzerindeki olumlu etkileri çoğunlukla girişimcilik faaliyeti gösterdikleri durumlarda kendini göstermektedir. Nitekim girişimci olarak emek piyasasına dâhil olurken aynı zamanda yanlarında çalıştırdıkları bireylere istihdam sağlayarak ekonomik hareketlilikte söz sahibi olabilmektedirler (Özgüler, 2018: 89). Bir diğer olumlu etkisi Suriyeli ekonomik karar birimleri ile Orta Doğu ülkeleri arasında ticaret ve yatırım ilişkilerinin mevcudiyeti, Türkiye'nin de adı geçen Orta Doğu ülkeleriyle olan ticaret ve yatırım ilişkisine katkılarının olmasıdır (Arslan vd. 2017: 137). Yetişmiş işgücünün mevcudiyeti, ülkemiz açısından üreteceği katma değer vasıfsız işgücü ile kıyaslandığında daha fazla olmasından dolayı mevcut işgücü açığının mültecilerle giderilmesi, yetiştirme maliyetini azaltacağı için ülke ekonomisi bakımından ek bir kazanç anlamına gelmektedir. Bu bakımdan hazır işgücü ordusunu teşkil eden Suriyelilerin bir an önce nitelikli sığınmacı işgücü olarak ekonomiye kazandırılması konusunda işverenlerin üstlerine düşen görevleri yerine getirmeleri ve çalışma koşullarını istihdamı cazip hale getirecek ölçütler bulmaları gerekmektedir. Diğer olumlu etki ise Suriyelilerin kurdukları şirketlerin sınır bölge ekonomisine can vermesidir. Suriyeli tüccarların Türk mallarını, kendi iş bağlantılarını devreye sokarak Orta Doğu pazarına ulaştırma girişimleri, sınır illerindeki Suriye krizinin etkisiyle ihracattaki olumsuz etkiyi azaltmaya yardımcı olmaktadır (Üstün, 2016: 6).

Bölgesel ve etnik çatışmaların en önemli etmenlerinden olan Suriyeli mülteciler, Türkiye’de güvenlik ihtiyacını artırmakta ve bu yüzden koruyucu personele olan ihtiyacı da doğal olarak artırmaktadır. Artan talebi karşılamak adına hem kamuya ait polis ve asker hem de özel güvenlik şirketlerindeki personel sayısında gerekli olan artış, bu artışı karşılayacak kadro ihtiyacını tetiklemektedir. En nihayetinde, açılan istihdam alanının doldurulması da işsizliğin azalmasında önemli bir etkidir (Akcan, 2018: 67). Diğer yandan ülkemizin en birinci önceliklerinden olan yabancı sermayenin ülkemize çekilip yatırımların artırılması ve küresel piyasada rekabetçi şirketlerin sayısında artışa geçilmesinin gerekliliğidir. Böylece sermaye sahibi Suriyeli yatırımlarla sektörel çeşitlilik, istihdam, ihracat, pazar payı ve rekabet alanlarında hareketlenecek olan ekonomiyle geniş hacimli yatırım kararlarının, odalar ve borsalar birliğine üye şirket sahipleriyle stratejik eylem planlarına stratejik yaklaşarak kurumsallaşmaya gitme yolu açılabilir. Ve her halükarda savaş sonlanacak ve Suriye’nin imar konusu gündeme yatırılacaktır. Suriye’de yaşanacak yeniden imar, sermayesi olan Suriyeliler ile Türkiye arasında yapılan anlaşma ve ortaklıklar olumlu anlamda Türk ekonomisine de yansıtacaktır. Suriye küllerinden doğarken iki ülke arasındaki siyasi, sosyal, kültürel ilişkiler ve Türk ekonomisine yeni fırsatlar sunacağı öngörülmektedir (Koyuncu, 2016: 109).

2.5.2. Suriyelilerin Emek Piyasasına Olumsuz Etkileri

Suriye iç savaşının mağdurları olan Suriyeli vatandaşların güvenlik kaygısıyla daha güvenilir ülkelere sığınma talebi, ilk başlarda geçici olacağının öngörülmesiyle devletleri cömertçe cevaplara itmiştir. Fakat savaşın tahmin edilemeyen boyutlara ulaşması ve Suriyelilerin bitmeyen misafirlikleri zamanla sorgulanır hale gelmiştir. Türkiye ekseninde ele alınacak olursa açık kapı politikasıyla kontrol edilemez şekilde sınırdan Suriyeli akınına maruz kalan Türkiye’nin kaynakları daralırken misafirperverlik sınırları da zorlanmaya başlanmıştır. Gerek Suriyeli vatandaşlar gerekse Türkiye nezdinde zorlaşan durumun Türkiye’ye yaptığı baskı, ülkedeki mülteci sorununu yönetmede ve Suriye’ye akan yardımların daralmasında kendini gösterir olmuştur (Dinçer vd. 2013: 7). İlk zamanlardaki olumlu yaklaşımlar, savaşın uzun vadede devam etmesiyle eleştiri içeren söylemlere dönüşerek olumsuzlama eğilimi göstermeye başlamıştır. Hatta iş piyasasında, mimari, dini ritüelleri yaşayış tarzı, sunulan hizmetlerin külfet boyutu, resmî

kurumlarda uygulanan ayrımcılık ve hatta toplumsal ve kültürel değerleri koruma esnasında Suriyeli vatandaşlar, sosyal sistem için bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlanmıştır (Kartal, 2018: 14). İlk göç hareketlerinin yerel piyasada da hareketlenmelere kaynaklık etmesi ve satışların artmasıyla çoğu mal ve hizmetin fiyatı da aynı oranda artış göstermiştir. Kamp dışında kalmaya niyetlenen veya şartlar gereği kamp dışına itilen çoğu sığınmacının ev kiralama ya da satın alma girişimleri, kiralarda ve ev fiyatlarında fahiş rakamlar ortaya çıkarmış ve orta gelirli ailelerin zor durumda kalmasına sebebiyet vermiştir. Suriyelilerin kalacak yer ihtiyacı mecburiyetinden faydalanan ev sahipleri, değerinin kat be kat üzerinde kira bedeli isteyerek hem Suriyelileri hem de orta gelirli kirada oturan yerleşik aileleri ekonomik bakımdan zora sokmuştur. Bir diğer konu, emek piyasasının en alt katmanına mensup Suriyelilerin nitelik gerektirmeyen işlerde düşük fiyatlara kaçak bir şekilde çalışmaları işveren bakımından tercih edilmelerine kaynaklık ederken yerel çalışanların işlerini kaybetme olasılıklarını artırmıştır. İşverenin düşük ücret vererek Suriyeli işçiyi yerel işçinin yerine işe alması, yerel işçinin işsiz kalmasına sebebiyet verirken ülkenin makroekonomik dengesinde bozulmalar meydana getirmiş ve istihdam sorunu belirgin ölçüde kendini göstermiştir (Kaypak ve Bimay, 2016: 97).

Emek gücü piyasasının en alt katmanında yer alan sığınmacıların emek piyasası üzerinde bir diğer olumsuz etkisi ise kayıt dışılığın artmasıdır. Yapılan araştırmalarda asgari ücretten daha az ücretlere, sigortasız olarak çalışan Suriyeliler kayıt dışı ekonomi kapsamında ele alınmaktadır. İşsizlik oranındaki artışın sonucu olarak çocuk işçiliğindeki artış, düşük ücretler, uzun çalışma saatleri, maruz kalınan ayrımcılık, ödenmeyen ücretler, sağlıksız ve güvensiz çalışma şartları emek piyasasındaki olumsuz etkiler arasında yer etmektedir. Genel hatlarıyla toparlanacak olursa, Suriyelilerin ucuz ve kayıt dışı emek gücü arzı yerel işçileri işlerinden ederken konut fiyatlarını arttırmakta olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'ye gelen Suriyelilerin büyük çoğunluğunun vasıf düzeylerinin düşük olması, Suriyeli işçilerin istihdam edildikleri iş alanlarının "3D" yani Dirty (pis), Dangerous (tehlikeli) ve Demeaning (niteliksiz) işler şeklinde ifade edilmesiyle neticelenmiştir. Dolayısıyla vasıfsız sığınmacıların 3D işlerde yoğunlaşmış olması, vasıflı işgücünün genel olarak Avrupa ve ABD gibi gelişmiş ülkelere iltica etmelerine dayanmaktadır (Özgüler, 2018: 89-90). Bu durum gelişmiş ülkelerin nitelikli Suriyelileri ülkelerine kabul ederken eğitim seviyeleri ve vasıfları düşük olanları ülkelerine kabul etmeyip Türkiye'nin başına bıraktıklarının bir göstergesidir. Gelişmiş ülkelerin kabul

etmeyi tercih etmediği Suriyelilerin, Türkiye ekonomisine doğrudan olumsuz etkileri ele alınmıştır. Bu ele alış kayıt dışı vasıfsız işgücüne dayalı işgücü piyasasının genişlemesini, insan kaçakçılığı da dâhil olmak üzere büyük ölçekli kaçakçılığı, resmi prosedürlerin dışında küçük ve orta boyutlu açılan işletmeler ve söz konusu işletmelerin haksız rekabete ve vergi kaybına sebebiyet vermesini, kiralarla beraber temel gereksinim maddelerine talebin artmasının bölge çapında enflasyonu arttırmasını, karayolu kullanımlı bölgesel transit taşımacılığını ve turizm faaliyetlerinin neredeyse tamamen durmasını içermektedir (Korkmaz, 2017: 73). Tipik olarak olumsuz algının ekonomik bunalım yaşandığı vakitlerde yabancı düşmanlığına ve ırkçılık konularına temel oluşturması da şaşırtıcı değildir. (Kartal, 2018: 14).

Nitekim Kızılay ve Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı'nın yayınladığı *Türkiye'deki Mülteciler: Geçim Kaynakları Araştırması Sonuçları* raporuna göre, Suriyelilerin işgücü piyasasına erişimi sorununun siyasi bir hassasiyete dönüşmesi, Suriyelilere karşı tavrın da kritik bir döneme girmesiyle sonuçlanmış ve Suriyelilere düşmanlık giderek artmıştır. Türkiye'deki Suriyelilerin çalıştığı işlerin büyük bölümü istismar vakalarına sıklıkla rastlanan kayıt dışı ekonomidedir. Türkiye'nin 2016'da, Suriyeli mültecilere yönelik çalışma izni uygulaması devreye sokmasına rağmen çalışma izinlerinin işverenler tarafından talep edilmesi şartından kaynaklı işverenler maliyet ve idari külfet endişesiyle bu işlemi yapmaktan kaçınmaktadırlar. Bu bakımdan Suriyeli mültecilerin büyük çoğunluğu küçük tekstil atölyelerinde, inşaat işlerinde, sanayi, gündelik işlerde, merdiven altı sektörlerde ve özellikle yerel halkın talep etmediği emek yoğun sektörlerde düşük ücretler karşılığında çalışmaktadırlar. Ayrıca Suriyeliler tarafından açılan işyerlerinin sayısı da her bir işgünü, ortalama beşi bulurken Türkiye'deki yabancıların açmış olduğu işletmelerin beşte biri Suriyelilere aittir. Türkiye'deki Suriyelilerin çoğunluğu çalışma izni olmadan çalıştığı için yasaların korumasından faydalanamamakla beraber sosyal güvenlik uygulamalarının da dışında tutulmakta ve genel olarak yasal asgari ücret olan aylık net 2.324 TL'nin altında ücret almaktadırlar (Leghtas, 2019: 4-14). Bunlardan başka, sağlık sektöründeki hizmet harcamaları belirgin ölçüde artış göstermiştir. Bu durum geçici koruma statüsüne sahip her Suriyelinin, ülke genelindeki devlet hastanelerinde ücretsiz muayene ve tedavi hakkına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Suriyeli mültecilerin birincil basamaktaki sağlık hizmetleri kapsamına giren ilaçlardan da hasta katılım payı alınmaması ayrıca bir külfet oluşturmaktadır. Bir diğer külfet oluşturan

alan ise eğitim hizmetidir. Suriyeli mülteciler için verilen okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim eğitimi ve öğretim hizmetleri kapsamında dil eğitimi, yetenek ve kurs hizmetleri, ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim hizmetlerinin bedeli de ekstra yükümlülük demektir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu kapsamında sosyal yardımlara ayrılan bütçe harcamalarına Suriyelilerin harcamaları da dâhil olunca yetkililerin üzerindeki yük katlanarak artmış durumdadır (QUADIR ve Çimen, 2018: 328-329).

Kamu harcamalarının en büyük finansman getirisi olan vergilerin, kayıt dışı istihdamla toplanamaması devlet tarafından yerine getirilen hizmetlerin aksaması ve sosyal düzenin bozulması anlamına gelmektedir. Devletin vergi gelirlerinin zarar görmesi akabinde vergi adaletinde de bozulmasına mahal verebilmektedir. Her bireyin devlete karşı sorumlulukları vardır. Bu sorumluluk gereği bireyler gelirlerine göre vergilendirilmektedirler. Kayıt dışı ekonomi ise bireylerin kazancının vergilendirilmesine engel teşkil ederken vergisini düzenli ödeyenler ile ödemeyenler arasında adaletsizlik doğurmakta ve gelir dağılımını da olumsuz etkilemektedir. Kayıt dışı istihdamda resmi ve ekonomik verilerin eksik olmasından kaynaklı makro ve mikro analizlerde ve istatistiklerde hatalı sonuçlar doğurması sebebiyle ekonomik konjonktürün yanlış anlamlandırılmasına yol açmaktadır. Aynı şekilde ekonomik yönetim sürecinde de belirlenen hedeflere ulaşmak adına yapılan planlamaların hatalı olması, hem kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını hem de gerekli tedbirlerin alınmasını engellemektedir. Bu bakımdan Suriyelilerin emek piyasasına dâhil olma sürecinde kayıt dışı çalışmaları ekonomik verilerin analizinde hatalı sonuçlara sebebiyet vermektedir (Yıldız ve Yıldız, 2017: 36-38).

2.6. Suriyelilerin Enformel Çalışma ve Düşük Ücret Sorunuyla İlişkisi

2.6.1. Suriyelilerin İstihdam ve İş Kaybına Etkisi

Son zamanların en dikkat çekici sorunları arasında yer alan Suriye iç savaşı dünya genelinde böylesi görülmemiş bir insanlık krizine sahne olurken Suriyeli mülteciler meselesi de dünya gündemine oturmuştur. Türkiye özelinde ise 5 ilde 7 barınma merkezinde barınanların dışında Türkiye'nin dört bir yanına dağılmış olan Suriyeli mülteciler, barınma merkezlerine kıyasla daha sınırlı imkânlarla hayatta kalma mücadelesi vermektedirler. Bu mücadelede kimi Suriyeli mülteciler ekonomide kayıt dışı

olarak istihdam edilmektedir. Bu durum hem olumlu hem de olumsuz etkiler doğurmaktadır.

Kayıt dışı istihdam, resmî belgelere dayandırılmayan istihdam biçimi olup resmi kayıtlara geçmeyen mali ve transfer harcamalarının yanında istihdamla ilgili tüm yükümlülüklerin, mali ve sosyal güvenlik kurumlarının denetiminden mahrum şekilde çalışma anlamına gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi ise devletin egemenlik alanı içerisinde devletin ürettiği her hizmetten/maldan pay alması ve vergilendirilmesiyle bir gelir sağlaması gerekirken devletin hizmet üretim sürecinin dışında kalarak katkıda bulunmayanlar tarafından oluşturulan ekonomik faaliyetlerin toplamıdır. İstihdam faaliyetlerinde giriş çıkışın kolay olması, genelde kişisel kâra dayanan ve faaliyetlerin küçük işletmelerde basit teknoloji kullanılarak emek yoğun sektörlerde toplanmasıyla kayıt dışı istihdam gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, niteliksiz fakat gelir elde etmesi gerektiği için kayıtlı sektörlerde iş bulamayan Suriyelilerin, kayıt dışı istihdamla hem iş bulmaları kolaylaşmakta hem de gelir elde edebilecekleri toplumda sosyal bir sigorta görevi görmektedir. Türkiye ekonomisinde de emek yoğun sektörler daha ağırlıkta olduğu için Suriyelilerin kayıt dışı çalışmaları daha kolay olmaktadır. Suriyelilerin herhangi bir eğitim ve alt yapıya sahip nitelikli iş gücü gerektirmeyen sektörler olan tekstil, imalat, inşaat sektörlerinde istihdam edilmesi, nitelikli iş gücü gerektirmeyen bu sektörlerde iş bulup gelir elde etmeleri anlamına gelmektedir. Diğer bir yandan, kayıt dışı istihdam ortaya çıktığında emek talebinin fiyat esnekliği fazla olduğundan işverenlerin işçilik maliyetleri düşmekte olup emek talepleri artmaktadır. Vergi ve sigorta fonlarından da muaf olan Suriyeliler, kendilerine iş alanı açıldığı için bu durumdan pozitif etkilenmelerine karşın aslında emek sömürsüne maruz kalmaktadırlar. Düşük ücretlere çalışmayı kabul eden bu iş gücü, yerel halkın aldığı ücretlerin düşürülmesine hatta işten çıkarılmalarına sebep olduğu düşünülmektedir. İşten çıkarılan yerel halkın yerini doldurma talebinde hazır bekleyen Suriyeliler, daha uzun saatler, düşük ücrete çalışarak yerel halkın da tepkisini üzerlerine çekmektedirler (Yıldız ve Yıldız, 2017: 31-35).

Aslına bakılırsa geçici süreliğine sığınma talebini kabul eden ülkelerin ortak özelliği, niteliksiz işlerde karın tokluğuna iş gören Suriyelilerin belirli mesleklerde yoğunlaşması ve o mesleklerin kültürel manada ‘göçmen işleri’ olarak nitelendirilmeleridir. Çünkü söz konusu ülkenin yerli çalışanların gözünün olmaması ve çalışanların bu işleri yapmaktan

kaçınması, bu işlerin hayatlarını idame ettirebilmek için göçmenler tarafından kabul edilip yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla damgalayıcı meslekler olarak nitelenen belli iş gruplarının kültürel bakımdan yerel işçiler namına uygunsuz işler olarak sınıflandırılması yerel çalışanların da o alanlara yönelmesinde engel teşkil etmektedir. Üstelik yerel işçilerin çalışacakları varsa da sırf bu etiketlemeden dolayı söz konusu işlerden kendilerini izole ettikleri ve ‘göçmen işi’ olarak damgalanan işlere pek yanaşmadıkları görülmektedir (Massey, 2014: 33). Diğer bir deyişle Suriyelilere yüklenen “işlerimizi elimizden aldınız” ithamlarının yanlışlığı burada gün yüzüne çıkmaktadır. Suriyelilerin aslında yerel çalışanların yapmakta isteksiz işleri yapmaları, ederinin çok altında ücret almaları, yerli işçilerin beğenmedikleri sektörlerde günü kurtaracak kadar çalışmaları aslında Suriyelilerin piyasadaki boşlukları dolduklarını gözler önüne sermektedir.

2.6.2. Suriyelilerin Ticaret Hayatına Etkisi

Suriyelilerin yoğun bir şekilde kayıtlı ve kayıt dışı istihdam edilmeleri emek maliyetini düşürdüğünden firmaların yatırım maliyeti düşmekte ve buna bağlı yatırım odaklı üretim artmaktadır. Dolayısıyla yeni yatırımlar, yeni istihdam alanları açmaktadır. Çalışan Suriyelilerin kazandıkları geliri, piyasada tasarruf ettikleri miktardan arta kalanını ihtiyaçları için harcayacak, gerekli mal ve hizmet talebinde bir artış meydana gelecek ve talebin artmasıyla ilgili mal ve hizmetlerin arzını da artıran bir süreç tekerrür edecektir. Nitekim artan mal üretimi ve hizmet idamesi milli geliri doğal olarak artıracaktır. Ancak bununla birlikte Suriyelilerin kayıt dışı çalışması kurumsallaşmış firmaları da olumsuz etkilemektedir. Kayıt dışı mal ve hizmet üreten firmalar kayıt altında üretim yapan firmaların karşılamak zorunda olduğu vergi, sigorta gibi yükümlülüklerden kendilerini muaf tutmaktadır. Bu haksız rekabete neden olan kayıt dışı eleman çalıştıran firmalar bu süreçte maliyetleri altlara çekerek durumu fırsata çevirmektedirler. Ürettikleri mal ve hizmetlerin düşük maliyetli olması diğer firmalara karşı fiyat avantajı sağlarken daha fazla kar elde ederek haksız rekabetin sürekli bir şekilde işlemesine sebep olmaktadır. Zorunlu bir şekilde fazla maliyetlere katlanan kayıtlı çalışan firma haksız rekabet sebebiyle piyasadaki çekilme veya kayıt dışı çalışma yollarına yönelmenin yollarının arayacaktır. Ayrıca işverenleri tarafından kaçak çalıştırılan Suriyelilerin, diğer çalışanlardan ayrı tutulması iş hayatlarındaki verimliliğe olumsuz yansımaktadır. Bu

durum kayıtlı ve kayıtsız çalışanların bir arada çalıştığı işyerlerinde, çalışanlar arasında adaletsiz bir ortamın oluşmasında en büyük etmenler arasında gelmektedir (Yıldız ve Yıldız, 2017: 35-38).

2.7. İzmir'e Suriyeli Göçü ve Ekonomik Entegrasyonu

Yayınlanan en güncel verilere göre, İzmir'de geçici koruma altında 147.284 Suriyeli bulunurken bu rakam İzmir genel nüfusunun %3,3'lük kısmını oluşturmaktadır. Bu yüzdelik rakam ne kadar az gibi görünse de İzmir en çok Suriyelinin bulunduğu Türkiye'nin 8. İli olması açısından önemli bir konumdadır²⁶. Yapılan çalışmaların geneli analiz edildiğinde ortaya çıkan tabloda, Suriyelilerin Türkiye'ye gelmeye karar vermelerini etkileyen faktörlerin başında güvenlik tedbirleri yer almaktadır. Maddi açıdan her şeylerini kaybetmiş olan Suriyelilerin çektikleri ekonomik sıkıntılardan dolayı hem yol masraflarının az olması hem de diğer ülkelere kıyasla Türkiye'ye giriş masraflarının makul fiyatlarda olması Türkiye'ye göçü daha cazip kılmıştır.

Türkiye sınırından giriş yapan Suriyeli mültecinin bir kısmı kamplara yerleşirken bir kısmı şehirlere dağılmış ve bir kısmı ise Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçiş yapmıştır. Avrupa'ya kaçak yollarla geçme çabalarına şahit olan Ege Denizi, aynı zamanda pek çok mültecinin de canını almıştır. Bu gerçekleşen kitlesel göç hareketleri Türkiye'nin kurumsal yapısında ve göç mevzuatında değişimler meydana getirmiştir. Genelde Türkiye'nin en büyük ilk 5 metropolü; özelde ise Ege'nin en büyük mega kenti olma özelliğine sahip İzmir, Suriyeliler için Avrupa'ya açılan kapı mahiyetinde olduğundan Suriyelilerin geçiş noktası olarak çoğunlukla tercih ettikleri iller arasındadır. Kayıtsız ve güvencesiz iş kollarında düşük ücretle çalışan Suriyeli mülteciler, kent merkezinde çöküntü alanlarındaki binalarda, yüksek kiralar ödeyerek barınmaktadırlar. Çevre ilçelerde ise mevsimlik işçi olarak çalışmakta ve geçici çadır alanlarında yaşamaktadırlar. Bu doğrultuda Suriyelilerin İzmir özelinde emek piyasasına dâhil olmalarıyla finansal etkinliklerinin ekonomideki yerlerini tespit etmek önemlidir.

2.7.1. Suriyelilerin İzmir Emek Piyasasına Etkisi

---

²⁶ <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, Erişim Tarihi: 22.11.2020

Suriyelilerin kendi ülkelerindeki maddi durumlarının bugün buldukları konuma kıyasla gayet iyi olduğu ve Türkiye’de ise oldukça düşük ücretler karşılığında çalışmayı kabul ettikleri yapılan çalışmalarda dillendirilmiştir. Belirtilen nedenler ise yerli vatandaşta işini Suriyelilere kaptıracağı korkusuna sebep olmuştur. Medyada çokça yer verilen yerel halkın işini kaybetme kaygısına paralel olarak Suriyelilerin iş piyasasına girmesi, yerel eski işçileri ayaklandırmış hatta İzmir’in Işıkkent semtinde protestolar gerçekleşmiştir (Koyuncu, 2016: 110).

Orta Doğu ve Asya ülkelerinin Avrupa’ya açılan kapısı olan Türkiye, Avrupa’ya yönelmiş pek çok Suriyeli tarafından geçiş yolu olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda İzmir, Yunan adalarına yakınlığıyla beraber etno-kültürel grupları içinde barındırmasıyla Suriyeliler için uygun bir geçiş ve konaklama yeri konumundadır. İzmir’de Konak, Karabağlar ve Bornova semtleri Suriyelilerin en yoğun yaşadıkları alanlar arasındadır. Daha çok çöküntü alanlardan oluşan bu ilçeler, ekonomik açıdan mültecilere düşük ücretler karşılığında barınma hizmeti sunmakla kalmayıp Suriyelilere etno-kültürel yapısıyla kendi habitatlarını kurma fırsatı tanımaktadır. Dolayısıyla Suriyelilerin yoğunlaştığı Konak ilçesinin Gültepe, Basmane, Agora ve Kadifekale semtlerinin yerleşmek için tercih edilmelerinin arka planında bu semtlerin diğer semtlere nazaran ekonomik bakımdan mültecileri zorlamamasıyla beraber burada yoğunlaşan Suriyelilerin kendi habitatlarını kurmuş olmaları bulunmaktadır (Çetin, 2017: 52). Bu bölgelere yerleşen Suriyelilerin yoğunluğunu etno-kültürel faktörler ve akraba bağlarla açıklamak mümkündür.

Risk ve fırsatların iç içe geçtiği ortamlarda Suriyelilerin ekonomik alandaki etkileri hâkimdir. Suriyeliler kiralık evlere talepleri arttıkça kira fiyatlarında fahiş rakamlar göze çarparken kiralık ev bulmak giderek zorlaşmaktadır. Normal şartlarda işini kaybetme sürecinde olan yerel halk, iş fırsatlarının Suriyeliler tarafından ellerinden alındığına inanmaktadır. Fakat iş dünyası bakımından ele alındığında bu iddiaların karşılığının olmadığı belirtilmektedir. Çünkü sığınmacılar genel olarak yerel halkın çalışmayı tercih etmediği alanlarda istihdam edilmekte ve vasıfsız işgücü gerektiren iş kollarında işgücü açığını kapatmaktadırlar. Yerel firmalardan temin edilen, Suriyelilere sağlanan insani yardım malzemelerini ve hizmetleri, firmalar için bir avantaj oluşturmaktadır. Orta Doğu ülkeleri ile ticaret ve yatırım ilişkileri sağlam olan ve o pazarları tanıyan Suriyeli tüccar

ve yatırımcılar söz konusu ülkelerle olan ticaret ve yatırım ilişkilerine olanak sağlamaktadır. Nitekim Suriyeli küçük işletmeler de İzmir üretim ve ticaretine katkı sağlamaktadır (Alptekin, 2018: 11-12).

2.7.2. İzmir'deki Girişimci Suriyelilerin Mekânsal ve Sektörel Dağılımı

İzmir Ticaret Odası'ndan İzmir'deki Suriye ortaklı şirketler veya Suriyeli işletmeler hakkında net bir veriye ulaşılamamasıyla birlikte İzmir Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği'nden elde edilen küçük ölçekli Suriyeli girişimcilerin sahibi oldukları işletmeler hakkındaki genel bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1: İzmir'de Resmi Olarak Faaliyette Olan Suriyeli İşletmelerin Mekânsal Dağılımı

İLÇE	SURİYELİ İŞLETME SAYISI
BUCA	50
BORNOVA	48
KONAK	42
KARABAĞLAR	30
BAYRAKLI	15
TORBALI	12
KARŞIYAKA	2
SEFERİHİSAR	1
MENEMEN	4
KEMALPAŞA	1
ÇİĞLİ	1
GAZİEMİR	1
BALÇOVA	1
TOPLAM	208

Tablo 1, İzmir'deki Suriyeli İşletmelerin Buca'da yoğunlaştığını gözler önüne sererken Buca'yı Bornova ve Konak ilçeleri takip etmektedir. İzmir'deki Suriyeli işletmelerin sektörel dağılımına ise Tablo 2'de yer verilmiştir:

Tablo 2: İzmir'deki Suriyeli Girişimcilerin Sektörel Dağılımı

Meslek Adı	İşletme Sayısı
Kahvehanecilik	4
Bakkallık, Bayilik, Büfecilik	83
Erkek Berberliği	22
Mobilya Ticareti	1
Ayakkabıcılık	11
Elektrik Malzemeleri İmalatı, Ticareti	1
Demir, Çelik Eşya İmalatı, Ticareti	2
Fırıncılık	1
Kozmetik İmalatı, Ticareti	5
Lokantacılık	14
Konfeksiyonculuk	13
Sıhhi Tesisatçılık	2
İnternet Kafe ve Eğlence Amaçlı Oyun Salonu İşletmeciliği	1
Pastanecilik, Tatlıcılık	8
Telekomünikasyon Cihazları Ticareti	8
Büfe, Market ve Bakkallarda Yapılan Ticaret	5
İkinci El Eşya Ticareti	1
Erkek Berber ve Kuaför İşletmeciliği	2

Kadın Kuaförlüğü	4
Kasaplık	3
Kuruyemiş İmalat, Ticareti	2
Telekomünikasyon Cihazları Kurulum, Onarım ve Ticareti	1
Altın, Değerli Mücevher İmalatı, Onarımı ve Ticareti	1
Tekstil Baskıcılığı ve Boyacılığı	1
Spor Tesisi İşletmeciliği	1
Terzilik	2
Meşrubat İmalatı, Ticareti	1
Pazarcılık	1
Beyaz Eşya Onarımı	1
Aktar Ürünleri İmalatı, Ticareti	1
Mobilya İmalatı	1
Karoser İmalatı, Kaportacılık	1
Oto Yedek Parça Ticareti	1
Elektronik Ürün Ticareti	1
Ajans, Organizasyon Faaliyetleri	1
TOPLAM	208

Çeşitli sektörlerde faaliyette olan Suriyeli işletmelerin oranlarına yer verilen Tablo 2'den anlaşılacağı üzere İzmir'deki Suriyelilerin bakkallık, bayilik, büfecilik sektörlerinde yoğunlaştıkları görülürken bakkallığı, erkek berberliği ve lokantacılığın takip ettiği ortaya çıkmaktadır. Girişimcilik özelinde 35 farklı iş kolunda faaliyet gösteren Suriyeli

girişimcilerin toplamda 208 işletme ile İzmir'in ekonomisinde kendilerine yer açtiklarını söylemek yerindedir.

BÖLÜM 3: ETNİK EKONOMİNİN GELİŞİMİNDE SURIYELİ GİRİŞİMCİLERİN SOSYAL SERMAYESİNİN YERİ ARAŞTIRMASI

3.1. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın literatür taramasıyla başlayan yöntemsel kısmında, göç ve göç faillerine dair kavramlara mevcut çalışmalardan faydalanılarak alan yazını oluşturulmuştur. Yine aynı bölümde farklı disiplinlerde sosyal sermaye konusuna ilişkin çalışmalardan literatür derlenip araştırmanın amacı göz önünde bulundurularak etnik ekonominin değerlendirmesi yapılmıştır. Diğer bir yandan, kuramsal faaliyetlerin ötesinde gelişen göçmen ağlarının toplumsal dinamiklere ve Suriyelilerin İzmir’de inşa ettikleri sosyal sermayelerinin girişimci modeli sunmalarındaki etkilerine açıklık getirmek istenmiştir. Dolayısıyla kullanılacak en etkili ve uygun bilimsel araştırma yöntemi olan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmaların genel amacı, cevap aranan sorulara sistematik bir tarzda yaklaşarak istenen sonuçlara ulaşmaktır. İnsanları konu alan araştırmalar ise genel itibarıyla onların olan bitenleri nasıl algıladıklarına odaklanır. Bu hususta nitel araştırma, belirli bir düzen içerisinde çeşitli sosyal ortamları ve bu ortamlardaki grupları ya da grup üyelerini inceleme imkânı sunan araştırma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Koçyiğit, 2019: 20). Araştırma problemini bütüncül ve gerçek bir biçimde yorumlayarak ilerleyen veri toplama sürecinde, araştırma öznelerinin kendi toplumsal dünyalarını nasıl kurdukları ve bu dünyayı nasıl anlamlandırdıkları farklı perspektiflerden ele alınmaktadır (Akman, 2014: 14). Bir nevi anlamlandırma çalışması olan nitel çalışmalarda nesnellik yerine bakış açısına yönelim gösterilmesi, değişken bir yapıya sahip olan olay ve olguların derinlemesine ayrıntılanarak yorumlanmasına da kaynaklık etmektedir. Böylelikle tek bir “doğru” vardır anlayışından uzak çoklu gerçeklikler ortaya çıkarılmaktadır. Çoklu gerçeklikler yani farklı algılayış biçimleri etrafında şekillenen nitel araştırma yöntemi, araştırmacılara kişilerin düşüncelerini ve deneyimlerini tasvir etme ve yorumlama imkânı sunduğundan çoğunlukla tercih edilen bir yöntemdir (Şimşek ve Yıldırım, 2016: 31). Bu araştırma için nitel araştırma yönteminin kullanılmasıyla amaçlanan, Suriyeli girişimcilerin görüş ve deneyimlerini gün yüzüne çıkararak elde edilen bilgi ve bulgularla anlamlandırma çalışmalarına katkıda bulunmaktır. Bu doğrultuda çalışma için nitel teknikler arasından en yaygın kullanılan görüşme ve gözlem yöntemi uygun görülmüştür. Araştırmaya konu edilen kişilerin, bakış

açılarını, tecrübelerini, görüş ve tutumlarını ortaya çıkaran görüşme yöntemi, bir nevi konuşarak sözlü iletişim yöntemidir. Araştırılan konu hakkında verileri elde etmede kullanılan güçlü bir yöntem olan görüşme yöntemini kullanan araştırmacıların, görüşme formu hazırlama, pilot uygulama, görüşme planı ve uygulama gibi konularda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 42). Yarı yapılandırılmış görüşme formunun kullanıldığı çalışmada, nitel çalışmanın vermiş olduğu esneklik sayesinde görüşmenin gidişatına göre hazırlanan sorulara ekleme ve sorular arasından çıkarma yapılarak görüşmeler yürütülmüştür.

3.1.1. Araştırmanın Problem Cümleleri

Araştırmanın şekillenmesine kaynaklık eden ve çalışmanın üzerine kurulduğu cevap aranan problem cümleleri şu şekildedir:

- 1) Suriyelilerin Türkiye'ye gelme kararını ve İzmir'e yerleşme sürecini etkileyen faktörler nelerdir?
- 2) Türkiye'ye gelme kararında etkili olan faktörlerin Suriyelilerin Türkiye'ye ilk geldiklerinde etkileşim kurdukları bireylerle ilişkisi var mıdır?
- 3) Suriyelilerin göç süreciyle birlikte mevcut ekonomik, sosyal ve beşerî sermayelerinde ne gibi değişiklikler meydana gelmiştir?
- 4) Değişen sermaye rezervlerinin girişimcilik üzerine etkileri nelerdir?
- 5) Etnik girişimciliğin ekonomik sermaye özelinde etkileri nelerdir?
- 6) Etnik ekonomi ile etnik girişimcilik arasındaki ne tür ilişki mevcuttur?

3.1.2. Araştırmanın Örneklemi

Nitel araştırma geleneği tarafından kullanılmak için ortaya çıkan amaçlı örnekleme yöntemi, içerik bakımından zengin verileri barındırdığına inanılan durumları ayrıntılı olarak inceleyerek bulgulara ulaşmaya yönelik bir yöntemdir. Dolayısıyla amaçlı örnekleme yöntemi, keşfedilmemiş olan çeşitli durumlarda meydana gelen olay ve olguların açıklanmasında ve bu durumlara anlam kazandırılmasında etkili bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 118). Bu doğrultuda çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden “kartopu veya zincirleme örnekleme” yaklaşımı uygulanmıştır. Bu teknikte süreç “Bu konuda en çok bilgi sahibi kimler olabilir? Bu konuyla ilgili olarak

kim veya kimlerle görüşmemi önerirsiniz?” sorusuyla başlar. Süreçle birlikte edinilen bilgiler ve kişi isimleri kartopu misali büyür ve tıpkı bir zincir gibi görüşmeler birbirini takip eder (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 122). Amaca hizmet etmesi açısından çalışmanın örnekleme, İzmir’de gerekli izinli olarak kurulmuş olan 208 resmi Suriyeli işletme arasından 7 yıldır Türkiye’de olup 10 aydır faaliyette olan Bornova’daki bakkal işletmesini işleten Suriyeli girişimciden hareket ederek oluşturulmuştur. Araştırma örnekleminde önemli olan nokta; sayısal verilerden ziyade 35 işletme sektörü arasından (berber, bakkal, kahve satıcısı, ayakkabıcı, lokantacı vb.) mümkün oldukça çeşitli iş kollarında hizmet veren katılımcıya ulaşılmaya çalışılmasıdır. İzmir’in Konak ve Bornova ilçelerinin yoğunluklu bir şekilde Altındağ ve Basmane semtlerinde Suriyeli girişimcilerle görüşmeler yapılmıştır. Tez çalışmasında, araştırmanın verilerini toplamak amacıyla araştırma sahasına inmeden önce görüşme protokolü hazırlanmış, araştırmanın akışını bu protokol soruları şekillendirmiştir. Görüşmeler, mümkün mertebede katılımcıların işletmelerinde gerçekleşmiştir. Bu şekilde alan araştırması esnasında gözlem yapmak amaçlanmış olup elde edilen bulgular kavram ve temaları ortaya çıkarma noktasında yeterliliğe ulaşıncaya 17 kişi ile tamamlanmıştır.

3.1.3. Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Sakarya Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan araştırmaya dair gerekli izinler alınmıştır. Akabinde 27.02.2020 - 02.04.2020 tarihleri arasında İzmir’in Konak ilçesinin Basmane semtinde ve Bornova ilçesinin merkez ile Altındağ semtlerinde resmi kayıtlarda adı geçen Suriyeli işletmecilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Aslen Suriye kökenli olup zamanla İzmir’in etnik sakinlerine evrilmiş ve farklı sektörlerde işletme açarak girişimciliğe adım atmış, eğitim seviyesi genel olarak düşük seyreden ve genel itibarıyla aktif nüfusu temsil eden 13 erkek 4 kadın totalde 17 Suriyeli girişimciyle görüşülmüştür. Gerek gözlem yapabilme gerekse gerçek cevaplara ulaşabilmek adına katılımcıların işyerlerinde gerçekleşen mülakatlar, katılımcıların hangi koşullar altında bir hayat geçirdiklerine dair gözlem yapabilme imkânı sunmuştur. Kartopu örneklem ile ulaşılan görüşmecilere, süresi katılımcıların konuşmasına dayalı 25 dakika ile 115 dakika arasında derinlemesine mülakat uygulanmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine bulguların analiz kısmının başlangıcında tablolar desteğiyle yer verilmiştir. Katılımcılara yönlendirilen sorulara alınan cevaplar, katılımcıların izni doğrultusunda ses kaydına alınmış olup ses

kaydına alınmasından rahatsızlık duyan katılımcılarla yapılan görüşmeler ise not alma tekniği ile kaydedilmiştir. Görüşmeler sırasında yapılan gözlemler not alınmış mülakat sonunda elde edilen veriler yazıya dökülmüş ve analiz edilmiştir. Ortaya çıkan değişkenler arasında bağlantılar kurulmaya çalışılmış ve belirli temalar çerçevesinde sınıflandırmalarla çalışma güçlendirilmiştir.

3.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Yapılan bu araştırmada araştırma bölgesi İzmir ile sınırlı tutulmuştur. Coğrafi bakımdan İzmir'e göçle gelip yerleşmiş ve girişimci olarak faaliyet gösteren işletmelerin yoğunlaştığı alanlara yönelim gösterilmiştir. Araştırma sahası, İzmir'deki Suriyeli işletmecilerle sınırlıdır. Araştırma örneklemini kendi işletmesini açmış farklı sektörlerde hizmet sunan 17 Suriyeli girişimci ile sınırlıdır. Katılımcılardan 5 Suriyeli girişimci ile Türkçe iletişim kurulmuştur. 12 katılımcı ile tercüman eşliğinde görüşülmüştür. Türkçe bilmeyen katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular, tercümanın önderliğinde çalışmaya aktarılmıştır.

3.1.5. Araştırma Bulgularının Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen veriler betimsel içerik analizi yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz yaklaşımında elde edilen verilerin orijinal haline dokunmadan, özgünlüğünü koruyarak ve kişilerin söylediklerini doğrudan alıntılarla bulguları aktarım söz konusudur. Diğer bir deyişle betimsel analiz yönteminde görüşmeciler tarafından kullanılan kelimeleri, ifadeleri, gerçekleşen diyalogları, sembolik anlatımları tanımlayarak çözümleme yapılır (Kümbetoğlu, 2019: 154). Bu yöntem olaylara yüzeysel bir yaklaşımın temsilidir. Dolayısıyla bu yöntem içerik analizine göre daha çok kavramsal boyutla ilgilenen bir yapıdadır. Oysaki içerik analizi, bulguların derinlemesine analiziyle fark edilmeyen temaları fark etme yaklaşımıdır. Betimsel analiz yaklaşımında, ulaşılan veriler belirgin temalar ekseninde öncelikle sistematik bir şekilde betimlenerek özetlenir, ardından bulgular açıklanırken ardından yorum yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239). İçerik analizindeki temel amaç ise, elde edilen verilerin içinde bulunan kavram ve temaları ortaya çıkarıp bunlar arasındaki ilişkiyi saptayarak karşılaştırıp benzerlikler ve farklılıklar üzerinden okunmasını mümkün kılmaktır (Kümbetoğlu, 2019: 154). Bu araştırma özelinde ise elde edilen bulgular, betimsel analizle ortaya çıkan veri setlerini

içerik analiziyle detaylandırıp betimsel içerik analizi yaklaşımıyla analize tabi tutulmuştur.

3.2. Bulgular ve Yorumlar

Kuramsal ve uygulamalı olarak şekillenen çalışmanın uygulama kısmını oluşturan alan araştırmasından elde edilen bulgular bu bölümde ele alınmıştır. Bu hususa yön veren özgül koşullarda katılımcıların bizzat kendi ağızlarından elde edilen bulgular sosyolojik olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.2.1. Sosyo-Demografik Özellikler

Araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanan soruların yöneltildiği 17 katılımcının demografik özellikleri Tablo 3'te verilmiştir. Bu bağlamda görüşme yapılan katılımcılar Tablo 3'te K (katılımcı) kısaltmasıyla gösterilirken kısaltmaların yanındaki rakamlar da görüşme yapılan katılımcı sayısını temsil etmektedir. Çalışma süresince katılımcıların anlatıları K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17 şeklinde kodlanmış olup alan araştırması ekseninde tablolar şekillendirilmiştir. Tablo 3'te verilen demografik özellikler cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, medeni durum, çocuk sayısı olmak üzere beş başlık altında ele alınmıştır.

Tablo 3: İzmir'de Görüşülen Suriyeli Girişimcilerin Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni	Eğitim	Çocuk Sayısı
K1	Erkek	18	Evli	İlkokul	-
K2	Erkek	24	Evli	Lise	2
K3	Erkek	22	Bekâr	Lise	-
K4	Erkek	30	Evli	İlkokul	4
K5	Erkek	27	Evli	İlkokul	2
K6	Erkek	19	Evli	İlkokul	1
K7	Erkek	24	Evli	İlkokul	2
K8	Erkek	46	Evli	İlkokul	5

K9	Erkek	40	Evli	İlkokul	4
K10	Erkek	40	Evli	İlkokul	3
K11	Kadın	28	Bekâr	İlkokul	-
K12	Kadın	32	Evli	İlkokul	3
K13	Kadın	36	Evli	Lise	3
K14	Erkek	45	Evli	İlkokul	5
K15	Erkek	52	Evli	Üniversite	6
K16	Kadın	29	Evli	İlkokul	2
K17	Erkek	32	Evli	İlkokul	3

3.2.1.1. Cinsiyet

Tablo 3'te gösterilen cinsiyet dağılımlarına bakılacak olursa, totalde 17 kişilik katılımcı kadrosu 4 kadın ve 13 erkekten oluşmaktadır. Çoğunluğu erkek katılımcıların oluşturduğu araştırma, kartopu örnekleme yöntemine dayalı olarak başlangıçta 1 Suriyeli girişimciye ulaşıp sonrasında görüşülen kişilerin yönlendirmeleriyle şekillenmiştir. Bu bakımdan yetkili birimlerden sağlanan verilere de dayanarak İzmir'de girişimciliğe adım atmış Suriyeli mültecilerin genel itibarıyla erkeklerden oluştuğu söylenebilir. Suriye'de iç savaş çıkmadan önce kadınların ev dışında çalışmadığı, kadınların genellikle çocuk baktığı ve günlük ev işleriyle ilgilendiği aktarılan bilgiler arasındadır. Suriyeli kadınların Türkiye'ye gelerek iş hayatına atılması pek tercih edilen bir durum değildir. Bu yüzden Suriyeli kadınların çok zor durumda olmadıkları takdirde Türkiye'de de çalışmayıp ev işleri ve çocuk bakımı gibi aktivitelerle günlerini geçirdikleri öncül çalışmalarda ifade edilmiştir. Genel olarak Suriye ekonomisinde kadınlara nazaran daha etkin olan erkeklerin Türkiye'de de aynı şekilde kadın Suriyeli girişimcilere göre daha görünür olmaları, araştırmamızın yoğun bir şekilde erkeklerden oluşmasını açıklar niteliktedir. Neden kadınların çalışma hayatına dâhil olmayıp erkeklerin iş piyasasında yoğunlaştığını özetleyen yorum K13 adlı tuhafiyecilik yapan kadın katılımcıdan gelmiştir:

“Biz kadınlar Suriye’de çalışmazdık, kadının yeri evidir. Ev işleri, çocuk bakımı, kocaya hürmet gibi görevlerimiz vardı. Çalışmak, evi geçindirmek, para kazanmak erkeğin görevidir. Kadınların çalıştığını ben Türkiye’de gördüm. Suriye’de çalışmayı bırak, biz yanımızda erkek kardeşimiz, babamız ya da kocamız olmadan dışarı gezmeye asla çıkamazdık, kötü bakılırdı. Biz çalışmaya, yük kaldırmaya alışık değiliz, bunları hep erkekler yapardı. Benim kocam Suriye’de öldü, bütün aile Türkiye’ye Adana’ya geldik para yok çalışmak şart, tarlada çalıştım, 36 yaşındayım bu yaşına kadar görmemişim ağır iş, tarla işi çok zorlandım, hastalandım, yapamadım, annem en sonunda dayanamadı hastalandı ve öldü. Türk kadınlar çalışıyor hep, işe gidiyor, eve geliyor yemek yapıyor, çocuk bakıyor her işi kadınlar yapıyor Türkiye’de, Allah sabır versin size” (K13).

Erkek egemen toplumların mahkûm oldukları ataerkil aile yapısında kadın ve çocuklara biçilen rol, kontrol altında bir yaşam sürmek iken göç sonucunda bu algıda kırılmalar yaşanmıştır. Zorunlu göç sonucunda yaşamlarını devam ettirebilmek, kazanç sağlamak ve göç edilen ülkenin şartlarına uyumlu bir birey olabilmek için kadın ve çocukların çalışma hayatında kendilerine yer edindikleri çalışmalara yansımıştır. Dolayısıyla ayırım yapılmaksızın tüm aile fertlerinin hem sosyal hem de ekonomik alanda görünürlük kazanmasıyla aile formasyonunda yeniden bir yapılanma meydana gelmiştir. Yani insanlara biçilen toplumsal roller, içinde yaşanılan çağın dinamizminden etkilenerek çağa ayak uydurma gerekliliğiyle değişmiş ve dönüşmüştür (Çağlayan, 2006: 87).

3.2.1.2. Yaş

Çalışmayı şekillendiren katılımcıların yaş aralığı 18-52’dir. Katılımcıların yaşları her ne kadar görece farklılık gösterse de çoğunluğu 18-36 yaş aralığındaki aktif nüfusu temsil eden 12 katılımcıdan oluşmaktadır. Geri kalan 5 katılımcının yaşları ise 36 ve üzeri yaş aralığındadır. Katılımcılar arasından yaşı en büyük olan görüşmeci 52 yaşındadır. Suriye’den gelip genelde genç olarak tabir edilen kesimi temsil eden ve kendi işletmesini açarak kendi işinin patronu olan girişimcilerin küçük yaşta iş piyasasına dâhil olması, hayata erken adım atanlardan olduklarının da bir göstergesidir.

3.2.1.3. Medeni Durum

Görüşülen 17 katılımcıdan 2’si haricindeki katılımcıların tamamı evli olduklarını beyan etmişlerdir. Fakat dikkat çeken birkaç durum mevcuttur. K13 adlı katılımcıya medeni durumuyla ilgili soru yöneltildiğinde evli olduğu cevabını vermiştir, fakat görüşmenin

ilerleyen safhasında eşinin Suriye’de ölmüş olma ihtimâlini kabul etmeyip kendinin hala evli olduğunu şu cümlelerle anlatmıştır:

“Ben 8 sene önce eşimi kaybettim, aslında ölmedi, Esad’ın askerlerinden saklanmak amacıyla amcamın oğlunun evine sığındık, meğerse amcamın oğlu Esad yanlısıymış, bizi ihbar etmiş o gece bizi yakaladılar, eşimi hapse attılar, 1 ay sonra bana kağıt geldi eşin öldü gel cesedini al diye, gittim vermediler ve ben eşimi orda gördüm ölmemişti eminim, 1 yıl sonra tekrar kağıt geldi eşin öldü cesedini almaya niye gelmedin gel al diye, 1 sene cesedi mi bekletecekler, sonra araya tanıdık yetkili soktuk o sordu, öğrendi 1 yıl önce ölmüş cesedini almaya kimse gelmedi deyip eşime ait eşyaları vermişler eline, ama ben eminim eşim ölmedi öldü gibi gösteriyorlar, bir gün çıkıp gelecek o yüzden evliyim diyorum çünkü öldüğünü, cesedini görmedim, 8 senedir bekliyorum, hala da bekleyeceğim”(K13).

Bir diğer dikkat çekici nokta ise pastane işleten K15 adlı katılımcının eşinin ölmüş olmasına rağmen “medeni durumunuz nedir?” sorusuna “evliyim” cevabını vermesidir. Her ne kadar 52 yaşında olan katılımcının eşi ölmüş olsa da verdiği cevaptan, yaşı itibariyle bekâr söyleminde bulunmayı münasip görmediği ve kendini hala eşiyle evli olarak nitelendirdiği anlaşılmaktadır. Yapılan yorumlar dâhilinde eşleri yanlarında olmasa dahi, hala kendilerini evli olarak nitelendirmeleri, Suriyelilerin çok eşliliğe meyilli oldukları şeklindeki kalıp yargılarla çatışmaktadır. Dolayısıyla elde edilen bulgular, Suriyelilere karşı ön yargılı görüşlerin kırılması gerektiğini göstermektedir.

3.2.1.4. Eğitim Seviyesi

Araştırma 1 üniversite mezunu, 3 lise mezunu ve 13 ilkokul mezunu Suriyeli girişimci tarafından şekillenmektedir. Görüşmeciler arasında yer alan 52 yaşındaki K15 adlı katılımcı Eczacılık Fakültesi mezunu olduğunu belirtirken 24 yaşındaki K2 adlı katılımcı lise mezunu olduğunu ve üniversiteyi kazandığını belirtmiştir. 18 yaşında liseyi bitirir bitirmez Edebiyat Öğretmenliği bölümünü kazanan K2 adlı katılımcının “ben üniversiteyi kazandım 1 ay okula gidip geldim, can güvenliğimiz tehlikeye girmeye başlayınca Türkiye’ye gelme kararı verdik tabi benim üniversite eğitimi yandı böyle olunca ama bütün evraklarımı yanımda getirdim ama Türkiye kabul etmedi, kabul etseydi şimdiye mezun olacaktım belki, ama kabul etmediler Türkiye’de Edebiyat Öğretmenliğine devam etme başvurumu” şeklinde beyan ettiği deneyimleri, Suriyelilerin kendi ülkelerinde sahip oldukları beşerî sermaye kapsamındaki eğitimlerinin Türkiye’ye gelmekle geçerliliğini yitirdiği yönündedir. Elde edilen verilerden yola çıkılacak olunursa, Türkiye’de işletme

açmış ve bir şekilde Türkiye ekonomisine dâhil olmuş Suriyeli girişimcilerin eğitim seviyelerinde görece belirgin bir çeşitlenme görülmemektedir. İstisnalar dışında Suriyeli girişimci olan katılımcıların, eğitim düzeyi ilköğretim seviyesinde seyretmektedir. Katılımcılar arasından eğitim düzeyleri lise ve üniversite olanların ise araştırmayı şekillendiren istisnaları temsil ettikleri görülmektedir.

3.2.1.5. Çocuk Sayısı

Görüşme yapılan K1 adlı evli katılımcı dışındaki bütün evli katılımcıların, 1 ve üzeri sayıda çocuğu bulunmaktadır. 19 yaşında olan K6 adlı katılımcının 1 tane, K2, K5 ve K16 adlı katılımcıların 2 tane çocuğu bulunurken görüşme yapılan diğer evli katılımcının tamamı 3 ve daha fazla çocuğa sahiptir. Suriyelilerin çok fazla çocuğa sahip olduğuna dair genel algı elde edilen bulgular ekseninde desteklenmektedir. K1 adlı katılımcıyla yapılan görüşme esnasında 7 yıldır evli olduğunu belirten katılımcının 11 yaşında evlendiği ve buna istinaden Suriyeliler için genç yaşta evlenmenin kabul gören bir kanı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3 ve Tablo 4'e bakıldığında, çalışmaya katılan görüşmecilerin %75'lik bir oranla erkeklerden oluştuğu gözle çarpılmaktadır. Araştırmanın çoğunluğunu erkekler oluştururken %25'lik bir kısmı kadınlardan oluşmaktadır. Kadın katılımcılar özelinde ise %75'lik kısım yani 4 kadın katılımcıdan 3'ü Suriye'deyken çalışmayıp kendilerini ev hanımı olarak tanımlamıştır. Tablo 4'te verilen girişimciliğe dönük istihdam bilgilerinin içeriği, katılımcıların Suriye'de ne iş yaptıklarını temsilen asıl meslek, görüşme yapıldığı esnada mevcut işletmenin türü, Türkiye'de bulunma süresi, mevcut işletmenin kaç yıldır faaliyette olduğu ve söz konusu işletmede görüşmeci dışında çalışan varsa çalışan sayısından oluşmaktadır. Tablo 4'te görüşmecilerin girişimcilik ekseninde sahip oldukları bir takım nitelikler ayrı ayrı beş kategoride sunulmuştur.

Tablo 4: İzmir'deki Suriyelilerin Girişimciliğe Dönük İstihdam Bilgileri

			Türkiye'de	İşletmenin	Kendinden
K1	Bakkal	Bakkal	7	10 ay	-
K2	Öğrenci	Kebapçı	6	1 yıl	-
K3	Berber	Berber	6	4 yıl	-
K4	Lokantacı	Lokantacı	5	4 yıl	1
K5	Kaportacı	Kaportacı	4	1 yıl	-
K6	Elektrikçi	Elektrikçi	5	2 yıl	-
K7	Bakkal	Bakkal	7	2 yıl	-
K8	Ticaret	Bakkal	5	2 yıl	-
K9	Ayakkabıcı	Ayakkabıcı	5	2 yıl	-
K10	Ticaret	Bebek Malz. Satışı	4	2 yıl	-
K11	Ev Hanımı	Tuhafiye	6	1,5 yıl	-
K12	Ev Hanımı	Tuhafiye	5	2 yıl	-
K13	Lokantacı	Tuhafiye	5	3 yıl	-
K14	Lokantacı	Lokantacı	5	5yıl	3
K15	Eczacı	Tatlıcı	4	1 yıl	-
K16	Ev Hanımı	Hac Malz. Satışı	6	3 yıl	-
K17	Kahve Satıcısı	Kahve Satıcısı	5	3 yıl	1

3.2.1.6. Meslek ve İş

Ekonomik açıdan işletme türleri imalat işletmeleri, ticaret işletmeleri ve hizmet işletmeleri olmak üzere 3 ana başlık altında sınıflandırılmaktadır. İmalat işletmeleri, küçük çapta hammaddeyi alıp işleyen ve kullanılabilir hale dönüştüren işletmelerdir. Örnek olarak ayakkabıcılar. Ticaret işletmeleri, üretilen malların depolanması, doğrudan tüketicilere malları ulaştırılması ya da tüketicilere satış yapan perakendecilere mal dağıtan küçük ve büyük pazarlama işletmeleridir. Dört kişiden daha az çalışanı bulunan bakkallar, toptancılar, perakendeciler ve reklam şirketleri ticaret işletmelerine girmektedir. Hizmet işletmelerinde ise, doğrudan insanlara hizmet sunan işletmeler yer almaktadır²⁷. Bu çalışma özelinde imalat işletmeleri sınıflandırmasına giren tek işletme olan K9 adlı katılımcının işletmesi, hem imalat hem satış odaklı hizmet verdiği için imalat sektörü sınıflandırmasına tabi tutulabilir. Ticaret işletmeleri sınıflandırmasına giren işletmeler; bakkal K1, K7, K8 ile bebek malzemeleri satan K10, tuhafiyecilik yapan K11, K12, K13 ve hac malzemeleri satan K16 ile kahve satışı yapan K17 adlı katılımcıların işletmeleridir. Son olarak hizmet işletmelerine giren işletmeler ise kebabçılık yapan K2, berberlik yapan K3, lokantacılık yapan K4 ve K14, kaportacı olan K5 ve elektrikçi olan K6, tatlıcılık yapan K15 adlı katılımcıların işletmeleridir. İmalat, ticaret ve hizmet sektöründe yer alan İzmir'deki Suriyeli girişimcilerin faaliyette olan işletmelerinin çoğunluğunun Suriye'deyken sahip oldukları işletmelerinin devamı niteliğinde olduğuna elde edilen veriler neticesinde ulaşılmıştır. Bu durumu olumlayan kaynak, görüşülen 17 katılımcı arasından 10 katılımcının kendi ülkelerinde de aynı sektörde faal olduklarının gösterildiği Tablo 4'tür. Bu bağlamda Suriyeli girişimcilerin sahip oldukları tecrübe ve deneyim, Türkiye ekonomisine dâhil olma sürecinde büyük bir etkiye sahiptir.

“Eski işimiz bakkallıktı, başka iş bilmediğimizden babam ilk geldiğimizde pazarlarda tezgâh açtı, pazara dağıtım çıktı ve para biriktirip ilk dükkânı açtı, sonrasında 2. şube olarak burayı ve 3. şube olarak Bornova'da kardeşimin durduğu dükkânı açtı”(K7).

Kırış (2019: 40) tarafından Sakarya'nın Adapazarı-Serdivan ilçesinde Suriyeliler ekseninde hazırlanan “*Gündelik Hayatın Çoğul Görünümleri: Sakarya'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacılar*” adlı tez çalışmasında, görüşülen 16 katılımcıdan 11'inin Suriye'de

²⁷ http://kisi.deu.edu.tr/bayram.kahraman/Girisimcilik_2_Isletme_Turleri.pdf, Erişim Tarihi: 22.11.2020 sy.66-67

yaptıkları mesleği Türkiye’de de devam ettirdikleri ortaya çıkmıştır. Suriye’de yaptıkları meslekler ile Türkiye’de yaptıkları mesleklerin benzer olması, beşerî sermayenin transferi ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda göç ile gidilen ülkede, sahip olunan mesleki deneyimin ve formasyon bilgisinin yapılacak iş üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Yabancı olunan bir ülkede hayata tutunabilmenin ilk koşulu olan ihtiyaçların karşılanması ancak para kazanmakla mümkündür. Dolayısıyla para kazanmanın en kestirme yolu ise, Suriyelilerin sahip oldukları iş deneyimi ve yeteneklerini göçle gelinen ülkeye aktararak etkinleştirmekten geçmektedir. Bu sayede Suriyeliler hem alanında uzman oldukları sektörde faal olurken hem de benzer şekilde göçü deneyimlemiş insanlara hayatta kalabilmenin formüllerini sunarak radikal fikirlerin önünü açmış olurlar. Böylece diğer kişileri motive edip onlara örnek bir profil sunduklarını söylemek de yanlış olmayacaktır. Diğer yandan farklı bir meslek sektörüne yönelmek yerine ata mesleğini öğrenip babadan oğula aktarılan mesleklerin aracılığı görevini üstlenmiş olan Suriyeli girişimcilerin ifadeleri şu şekildedir:

“Kayınbabam kebabçıydı ama yaşlandı, bana dedi gel kebabçı aç, ben sana işi öğretirim bu bölgede başka yemek yeri yok dedi, bana işi öğretti ve bu civarda benden başka olmadığı için herkes bana gelmeye başladı”(K2).

“Suriye’de liseden mezun olunca, babamın berber dükkânı vardı, o bana öğretti, ona da dedem öğretmiş. Dedemden babama, babamdan bana geçen bu berberlik mesleği benim asıl mesleğim oldu artık, başka işlere yönelmiyorum, tekrar tekrar aynı berber dükkânını açıyorum ne kadar kapattırsalar da”(K3).

Elde edilen veriler açıktır ki, sürdürülebilir meslek dallarından daha çok mesleki deneyim ve tecrübe gerektiren iş alanlarına yönelen girişimcilerin bildikleri alanda ilerlemek istemeleri garantici olduklarının göstergesidir. Yabancıları oldukları bir ülkede bilmedikleri bir işi yapmak yerine bildikleri bir iş sektörüne yönelerek, iş piyasasının elementlerinden olan risk faktörünü ortadan kaldırmayı düşünerek hareket ettiklerini söylemek yerinde bir tespittir.

3.2.1.7. Türkiye’de Bulunma ve İşletmecilik Süresi

Araştırmaya katılan farklı sektörlerdeki Suriyeli girişimcilerin yoğun bir şekilde 2013 ile 2016 yılları arasında Türkiye’ye gelmiş ve o zamandan beri Türkiye’de ikamet etmekte oldukları, Türkiye’de bulunma sürelerine verdikleri cevaplar ekseninde ortaya

çıkılmaktadır. Uzunca bir süredir Türkiye’de olan K14 adlı katılımcı dışındaki diğer katılımcıların tamamının Türkiye’ye gelir gelmez girişimci olmadıkları Tablo 4’te de belirtilmiştir. Girişimci olmak için belirli bir zamana ve birikime sahip olma önkoşulunun karşılanması gerekmektedir. Türkiye sınırından geçip İzmir’de işletme açmaya kadar geçen sürede pek çok iş tecrübesi edinmiş olan katılımcıların ifadelerine göre, gerekli birikime sahip olurken geçen zamanın da girişimcilik için bir getirisi bulunmaktadır. Gerekli sermayeleri toplayıp kendine girişim alanı oluşturan katılımcıların ifadelerine ilerleyen temalar içindeki bulgularda yer verilmiştir.

“Bizim burası 3. dükkân. Biz abimle Altındağ’daki dükkânda duruyorduk. Biri abimin üzerine, biri babamın üzerine, 3. dükkânı açınca babam üzerine alsa tepki çekecekti, o yüzden benim 18 yaşına girmemi bekledik. 18 yaşına girince bu dükkânı açtık, 10 ay oldu”(K1).

Tepkileri üzerlerine çekmemek adına 18 yaşına girmeyi bekleyip faaliyete giren işletmenin 10 aydır hizmet verdiğini belirten K1 katılımcının işlettiği bakkal, görüşülen işletmeler arasında en yeni faaliyete geçen işletme özelliğine sahip olanıdır. K14 adlı katılımcının işlettiği lokanta ise 5 yıldır faaliyette olup görüşülen işletmeciler tarafından en uzun süredir işletilen işletme unvanına sahiptir.

Türkiye’ye gelen Suriyeli mültecilerin bir süre farklı iş tecrübeleri edinmelerinin akabinde Suriye’deki faaliyet gösterdikleri işletme sektörünü Türkiye’de de devam ettirme girişimleri, Türkiye’ye gelmekle beşerî sermayelerindeki değişimden pek etkilenmediklerinin göstergesidir. 4 ile 7 yıllık süre zarfında Türkiye’de bulunan katılımcıların beşerî sermayelerinde pek bir hareketlenme görülmezken mevcut girişimcilik yetisinin en uygun zamanı kollayarak gerektiğinde ortaya çıkması, girişimciliğin birikimsel ve zamansal boyutuyla ilişkisine gönderme yapmaktadır.

3.2.2. Göç Pratiklerinin Sosyal Sermaye Birikimleri Üzerindeki Yansımaları

Suriye’deki kaos ortamından kaçmayı fırsat bilen Suriyeliler coğrafi yakınlıktan ötürü Türkiye’ye sığınmış ve farklı kimliklerin etkileşimiyle sosyal sermaye birikiminde birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Yaşam standartlarındaki farklılıkların yapısal niteliklere yansımaları, katılımcıların deneyimlerinden ve görüşlerinden yola çıkılarak ele alınmaya çalışılmıştır. Suriyelilerin bu göç sürecindeki karar verme metabolizmaları, kimlerle muhatap olunduğu, neden İzmir’e geldikleri ve artlarından gelenlere karşı tutum

ve davranışları katılımcılara yönlendirilen sorular kapsamında ele alınmış ve araştırmanın gidişatında Suriyeli mültecilerin sosyal sermaye birikimlerine dönük girişimcilik serüveni alt başlıklara ayrılarak analiz edilmiştir.

3.2.2.1. Göç Sürecine İlişkin Bulgular

Göçler çağının hüküm sürdüğü günümüzde meydana gelen göçlerin etkileri her cepheden hissedilmektedir. 9 yılı aşkın süredir devam eden ve günceliğini hala ilk günkü gibi korumakta olan Suriye iç savaşı, bugüne kadar görünen en büyük kitlesel göç hareketini gözler önüne sermiş durumdadır. İç savaşın şiddetlenmesi ve göç hareketlerinin ivme kazanmasıyla birlikte halk çareyi çevre ülkelere sığınmakta bulmuştur. Türkiye'yi güvenilir bir liman olarak gören Suriyelilerin göç etmek için ilk seçtikleri ülkenin Türkiye olması da gayet normaldir. Çünkü coğrafya kaderi, ülkeler arası sosyo-ekonomik bağlantılar, uygulanan politikalar ve Suriyelilerin en az bir tanıdığına Türkiye'de olması bu seçimi büyük ölçüde etkilemektedir (Yurdakul, 2020: 59-60). Bu doğrultuda Suriyelilerin Türkiye'ye gelip İzmir'e yerleşme kararını etkileyen faktörlerin neler olduğuna dair bulgulara görüşmecilerin kişisel deneyimlerinden yola çıkılarak "Türkiye'ye gelmeye karar vermenizde etkili olan faktörler nelerdir? Neden İzmir?" sorusuyla ulaşılmıştır:

" Suriye'ye en yakın ülke Türkiye olduğu için buraya gelmeyi tercih ettik. Bizim bütün millet buraya hep beraber geldik. Herkes Türkiye'ye gelirken ben başka bir yere gitsem olmazdı, başka bir ülkede tek başıma ne yapacağım hiç yoktan İzmir'de akrabalar var, birbirimize destek oluyoruz"(K6).

"Biz gelmemek için çok direndik, Suriye'den herkes bir bir azalıyordu, farklı bir yerlere gitmişler diye haberleri geliyordu, benim amcamın oğlu Lübnan'a gitti aslında bizde Lübnan'a gidecektik, akrabalar ne yapacaksın orda dediler Türkiye daha iyi gel dediler bende akrabaların tavsiyesiyle geldim"(K10).

Görüldüğü üzere katılımcıların genel olarak Türkiye'ye gelmeleri coğrafi yakınlığa dayanırken özelde ise akrabalarının İzmir'e göç etmiş olmasından kaynaklı İzmir'e yerleştikleri anlaşılmaktadır. Başlangıçta mekânsal yakınlıktan kaynaklı Suriye ile sınırı bulunan iller bu göç dalgasından etkilenirken zamanla göç edenlerin sayısındaki artış, göçmenlerin diğer illere yayılmasıyla farklı boyutlara evrilmiştir. Diğer bir deyişle Türkiye sınırlarından giriş yapan Suriyelilerin kamp yerlerinin dışında ikamet etmeye

başlamalarıyla literatürdeki çalışmalarda görünür hale gelmeleri paralellik göstermiştir. Aslına bakılırsa kamp yerlerindeki çadırlarda kalan Suriyeliler, ülkenin dört bir yanına gidip yerleşenlere kıyasla refah ve imkânlar bakımından daha iyi durumdadır. Fakat kamptaki sürdürülebilir yaşam koşullarını bırakarak kamp dışında yaşamlarını sürdürmeyi seçen kişi sayısı her geçen gün arttığı da bir gerçektir (Topçu, 2019: 43). Bu durumu hac malzemeleri satan Suriyeli kadın işletmeci K16 adlı katılımcı şu şekilde örneklendirmiştir:

“İlk geldiğimiz 2-3 hafta Gaziantep’te kampta kaldık. Suriye’de zeytinyağlarımız vardı, yanımızda getirmiştik, 2 hafta içinde tükendi, tükenince bizde İzmir’de tanıdıklar vardı, gelin dediler. Bizde geldik” (K16).

Bu görüşmeden çıkarılacak sonuç, kamplardan ayrılarak İzmir’e gelmiş olan katılımcıların kendi yaşam alanlarını misafirlikten çok özgürlük üzerine kurdukları şeklindedir. Kamplarda kendilerinin geçici süreliğine ağırlandıklarının farkında olan katılımcıların zamanla görmezden gelinme kaygıları onları bir arayışa itmiştir. Hal böyle olunca akraba referansı ile yabancısı oldukları bir ülkenin yabancısı oldukları şehrine yola çıkmışlardır. Her insanın içinde bulunan özgürlük arayışı, doğal olarak katılımcıların girişimci ruhuna da olumlu yansımıştır. Bu durumu İzmir’de mülteci konumundayken Suriyeli girişimci konumuna evrilerek kendilerini ön plana çıkarmaları olumlu mahiyettedir. Görüşmecilerin ifadelerinde Türkiye’ye göç etme kararlarını etkileyen etmenler arasında mekânsal yakınlığa yapılan vurgunun yanında Bakioğlu, Artar ve İzmir (2018: 18)’in yaptığı “Ankara’daki Suriyelilerin Mültecilik Deneyimleri” isimli çalışmada, Suriyelilerin Türkiye’ye göç etmelerinin başında güvenlik ihtiyacı gelmektedir. Tutuklanma, askere çağırılma korkusu, can ve mal güvenliğinin tehlikede olması, azınlık ayrımcılığı gibi etmenler Suriyelileri güvenli bir çıkış yolu aramaya itmiştir. Katılımcıların ifadelerinden Türkiye’nin Suriye’ye göre daha güvenli olduğu sonucuna varmalarıyla Türkiye’ye sığındıkları anlaşılmaktadır. Bakioğlu ve arkadaşlarının çalışmasında vurguladığı güvenlik kaygısı benzer şekilde K4 ve K15 adlı katılımcılarda da mevcuttur:

“Suriye’de güvenlik tamamen bitti, ben yaralandım, varil bombası atıldılar 4 mahalle öteme ve bende bundan yaralandım, bombanın içinde ne varsa var, demir para, çivi ne ararsan baktım

olmayacak Türkiye'ye geldik. Başka bir yere gitseydik örneğin Avrupa'ya gitseydik geri dönüşümüz olmazdı. Almanya ülkesinde sığınan Suriyelileri bayramda Suriye'ye izne gittiler diye kapıları kapatıp geri ülkesine almadı. Biz şimdi Suriye'ye annemizin babamızın yanına gidip gelebiliyoruz yaşlılar orda bir şey olsa, Allah korusun ölseler bir şey olsa cenaze için gitsek rahatça geri Türkiye'ye gelebilirim, ama Avrupa'ya gitsen hem uzak yol masrafı gidip gelemezsin, çıkış yaptın mı geri alınmama korkun var o yüzden Türkiye en uygunu”(K4).

“Suriye’de güven tamamen bittiği için akrabalarımın tavsiyesi ile İzmir’e geldim. Aslında benim akrabalarımın neredeyse hepsi Avrupa’ya gitti. Biz şuan İzmir’de 10 aileyiz, yani 10 tanıdık akrabam var. Gerisi Avrupa’ya gitti. Benim oğlum Ankara Üniversitesi’nde Makine Mühendisliği okuyor. Ben geldim Türkiye’ye baktım güzel, 1 sene sonra oğlum geldi üniversiteyi kazandı, şuanda 3.sınıf o yüzden biz Türkiye’ye bağlandık gidemedik Avrupa’ya. Oğlum seneye mezun olacak, bizde Avrupa’ya gidebiliriz mezun olunca”(K15).

Güvenlik ihtiyacının yanında K5 adlı görüşmecinin aşağıda vurgulamış olduğu gibi ekonomik kaynakların yetersizliği de göç sürecini etkileyen en önemli faktörler arasındadır. Katılımcıların ekonomik bağlamda yeterli sermayeye sahip olamamaları ve mevcut birikimlerini kaybetmiş olmaları, mekânsal yakınlığa atıfta bulunarak sınır komşusu olan Türkiye’ye göç etme kararlarındaki etkiyi açıklamaktadır:

“Savaş çıkınca Suriye’de iş kalmadı, göç etmekte çareyi bulduk. Başka ülkelerde de hiç tanıdığım yok. Tanıdıklar Türkiye’de. Hem buraya gelmek maliyet bakımından daha ucuz, yol parası Avrupa ile kıyasla daha ucuz. Hem de Avrupa’ya giderken çok para lazım. Avrupa’ya başvurduğum ama Avrupa giriş ücreti çok istedi, bizde de para yok. Burası daha mantıklı hiç yoktan para biriktirene kadar akrabaların, eşin, dostun yanında kalırız dedik, sonra toparlanır gideriz dedik”(K5).

Görüşmecilerin verdikleri cevaplar, Türkiye’ye gelme kararlarını mekânsal yakınlığın, güvenlik ihtiyacının, sosyo-ekonomik yakınlığın ve tanıdıklarla kurulan iletişimin etkilediği yönündedir. GİGM 2020 verilerine göre, İzmir’de 147.284 Suriyeli geçici koruma altındadır²⁸. Bu doğrultuda katılımcıların İzmir’i tercih etme nedenlerine yönelik sorunun yöneltildiği katılımcılardan Basmane semtinde Suriyeli yemekleri yaparak hizmet sunan lokantanın sahibi K14 adlı katılımcının yanıtı şu şekildedir:

“Sınırı geçer geçmez ilk İzmir’e geldim. Akrabalarım burada, bana gel burada Suriyeli yemekleri yapan yer yok dediler, ben Suriye’deyken de lokantacılık yapıyordum. Tamam geleyim dedim, sonra burayı açtık, görüldüğü üzere burası hep Suriyelilerin dükkânlarının olduğu yer, doğal

²⁸ <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> , Erişim Tarihi: 23.11.2020

olarak Suriyeli esnaf hep bana gelir, çünkü benim asıl mesleğim lokantacılık, Suriyelilerin damak tadını biliyorum, sadece buradan değil başka yerlerden bile karnımı doyurmaya gelen var”(K14).

Sizer (2019: 76-77) tarafından Ankara merkezli hazırlanan “Ankara’daki Suriyeli Sosyal Sermayesinin Oluşum Süreci” adının verildiği yüksek lisans tez çalışmasında da değinildiği gibi çalışmalara örneklem olarak seçilen şehirlere yönelen Suriyeli göçünün işlerlik kazanmasında rol oynayan en büyük etkenin göç ağları olduğu sonucuna varılmıştır. Aile, akraba ve arkadaş kısacası tanıdıklık ilişkilerinden beslenen göç ağları, zincirleme göç sürecinin zeminini hazırlar. Benzer şekilde İzmir’e gelme kararını sahip olunan göç ağlarının yani Suriyeli tanıdıkların etkilediği söylemek yerindedir. Zincirleme göç bir ülkeye bir tanıdığın göç etmesiyle başlayan ve diğerlerinin birbirlerini etkileyerek göçün sürekliliğinin sağlandığı modeldir. Dolayısıyla İzmir’e göç eden Suriyelilerin bağlantıları göç sürecinde aracı faktördür denilebilir. Türkiye’ye göç sürecinde katılımcıların en az 1 tanıdığının Türkiye’ye göç etmesinin ardından göç etme eğilimi göstermelerini örneklendiren K2 adlı katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“Savaşın çıkmasıyla, üniversiteyi kazandım zar zor okula gidiyorum 1 ay gittim ama 1 ayda 2-3 kere okula anca gidebildim, sınıfa her gidişimde 5-6 kişi azalıyordu. Okula gelenlere sordum bu insanlar nereye gidiyor diye Türkiye’ye dediler, bizde topladık eşyaları ilk abim geldi Konya’ya sonra ben geldim ardından”(K2).

Görüşmecilerin tamamının en az 1 tanıdığın Türkiye’ye göç etmesinin ardından kendilerinin de göç etmeye karar vermeleri, zincirleme göç sürecine dâhil olduklarının göstergesidir. Türkiye’ye göç sürecinde zincirleme göç oluşturan katılımcıların özelde İzmir’e göç etmelerinin arkasında yatan etmenleri K2 adlı katılımcı “Neden İzmir?” sorusuna verdiği cevapla dile getirmiştir:

“Ben evlenesiye kadar patronun yanında kaldım Konya’da, 2017 yılında da orada evlendim, devletten yardım aldım, düğünümü patron yardım etti, ev kiraladım ama evin içi bomboştu, devlet soba verdi, kömür yardımı verdi, mutfak eşyası verdi, 2 kilo şeker, 2 kilo pirinç verdi sonra yardımı kesti. Eve kira veriyorum, yeme içme çok masraf, eşim hamile kaldı para sıkıntısı çektik, eşimin bütün akrabaları İzmir’deydi. Dedim sen İzmir’e git akrabalarının yanında kal biraz, ben burada patronun yanında kalayım, çocuğun nüfusu İzmir’e kayıtlı olur hem daha iyi dedim. Bende çalıştım, doğuma 1 ay kala bende tamamen İzmir’e geldim. Kaynakçada iş buldum, 2-3 ay çalıştım. Eniştem Avrupa’da dedim para gönderebilir misin, gönderdi sağ olsun burayı açtım, 1 yıldır işletiyorum, kendi işim, iyi ki gelmişim İzmir’e”(K2).

Göç etme kararını etkileyen en büyük etmenlerden biri, göç edilecek yerin çekici faktörlere sahip olmasıdır. Yıldız (2017: 316), Türkiye ile Suriye'nin mekânsal yakınlığının yanı sıra Türkiye'deki Suriyeli sayısındaki fazlalıktan kaynaklı Suriyelilerin Türkiye'ye göç etmeye karar verdikleri sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda İzmir özelinde Suriyeli sayısındaki artışa bakıldığında, beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamak adına iş kurmak isteyen potansiyel Suriyeli girişimcilerin için İzmir biçilmiş bir kaftandır diyebiliriz.

Ulus devlet öncesi zamanda coğrafi bakımdan farklı kabilelere ev sahipliği yapan Türkiye ve Suriye'de sınırların değişmesine bağlı aşiretlerde ve akrabalıklarda bölgesel bağlamda bölünme yaşanmıştır. Aynı aşiretin bir kısmı sınırın Türkiye kısmında kalmış, diğer kısmı ise Suriye kısmında kalıp aradaki sınıra rağmen yıllarca gelip gitmeler devam etmiş ve ilişkiler süregelmiştir. Arap baharıyla farklı bir boyut kazanan bu karşılıklı ziyaretlerin seyri değişmiş ve savaşın etkisiyle Suriye'dekilerin göç sürecinde ilk durağı Türkiye'deki akrabaları olmuştur (Kaya, 2017: 10). Bunun bir başka örneğini Altındağ'daki bakkal işletmesiyle geçimini sağlayan K8 adlı katılımcı sunmaktadır. Görüşmeler esnasında Türkçesinin çok düzgün olmasına istinaden Türkmen olduğu öğrenilen K8 adlı katılımcı, sınırların çizilmesiyle birlikte köylerinin sınırın diğer tarafında kaldığını belirtmiştir. Evlerinin sınırın diğer tarafında kalmasıyla Suriye vatandaşlığı verilen görüşmecinin İzmir'e gelmeyi seçme nedenine kişisel deneyimleri vasıtasıyla ulaşılmıştır:

“Biz tam sınırdıydık, sınırlar çizilince akrabalar sınırın burasında biz Suriye kısmında kaldık. Sürekli gelip giderdik akrabalara, savaş çıkınca akrabalar falan gelin dediler, Gaziantep'te bir süre akrabalarda kaldık biraz, sonra İzmir'deki akrabalar İzmir'e neden gelmiyorsunuz deyince geldik, günlük işlerde çalıştım, diğer illere giden akrabalarla konuşuyoruz, bize çok az para veriyorlar işlerde diyorlar, biz İzmir'de normal Türk ne kadar ücret alıyorsa bende o kadar alıyorum, ayrımcılık yapmıyorlar, İzmir o bakımdan çok iyi, hakkını hakkedene veriyorlar, o yüzden İzmir'e geldik”(K8).

Bu alıntıda, sınırların çizilmesiyle sınırın diğer tarafında kalıp aslen Türk olan Suriye vatandaşlarının varlığına vurgu yapılmaktadır. Diğer yandan Türkiye'ye göç etmeden önce hayatında hiç çalışmamış olan K13 adlı kadın katılımcı Türkiye'ye ilk geldiğinde Adana'ya geldiklerini belirtmesinin ardından olanları şu şekilde aktarıyor:

“İlk geldiğimizde Adana’ya geldik orada kadınların yapabileceği iş bulabilirsiniz dediler, gittik tarlalarda çalıştık, çok ağır geldi annem zaten yaşlıydı dayanamadı ve öldü, bende Adana’da ne zamana kadar çalışabilirdim ki. Akrabalarım var İzmir’de bana gel dediler, onların yanına geldim, sokaklarda peçete sattım. İlk zamanlar akrabalarda kaldım” (K13).

Katılımcılardan elde edilen bulgular neticesinde ister doğrudan İzmir’e gelmiş olsun ister Türkiye’nin herhangi bir şehrine gelip akabinde İzmir’e gelmiş olsun her hâlükârda ulaşılabilecek sonuç, sosyal ağ ve bağlantıların gidilecek yer hakkında bilgi sunduğu yönündedir. Tanıdıklar sayesinde edinilen bilgiler, katılımcılar nezdinde göç etme kararına itici veya çekici bir role sahiptir. Çekici özellikler baskın ise Suriyelilerin o bölgeye göç hareketi gerçekleşmektedir. Sosyal ağlar sayesinde açıklama gücünün arttığı göç süreci hakkında katılımcılara yönlendirilen bir diğer soru da ilk geldiklerinde iletişim kurdukları kişilere yöneliktir. Bu bağlamda, Suriyeli girişimcilerin Türkiye’ye gelmelerinde ön planda olan göç ağlarının ne derece etkili olduğunu anlamlandırabilmek için “ilk geldiğinizde etkileşime geçtiğiniz kişiler ve bu kişilerin Türkiye’ye uyum sağlamanızdaki rolü nedir?” sorusuna verilen yanıtlar araştırma için büyük önem arz etmektedir:

“İlk geldiğimizde akrabamızın çağırmasıyla gelmiştik. Geldik onda kaldık sonra hep beraber çıktık dükkân aradık, ev aradık bana. Onun çevresi varmış, tanıyordu mülk sahiplerini, gittik konuştuk anlaştık, aslında her şeyi akrabam halletti, ben Türkçe bilmiyorum. Onun sayesinde hallettik, müşterileri falan hep onun sayesinde topladık” (K14).

“İlk İzmir’e geldiğimde amcamın oğlunun yanında kaldım. Çıktık bana iş aradık. Bir süre mermercide çalıştım, para biriktirdim, sonra durumum iyileşince berber dükkânı açtım. Akrabalar falan çok destek oldu. En uzaktaki akrabam bile bana tıraş olmaya geldi. Benden başka berber yok bu mevkide Suriyeli, o yüzden bütün Suriyeliler bana gelir tıraş olur. Ekonomik olarak kendimi toplamamda eşin dostun desteği çok fazla” (K3).

Katılımcılar burada, savaşın başlamasından Türkiye’ye yerleşmeye kadar geçen sürede sosyal ağlar tarafından yönlendirildiklerini vurgulamışlardır. Aracılık görevi üstlenen bu sosyal ağların sonraki süreçte de emek piyasasına katılmalarında hatta girişimciliğe soyunmalarındaki etkisi apaçık ortadır. Bu süreçte sosyal destek alan K11 adlı katılımcı ise gerek kendine yaptığı yatırım gerekse bu yatırımın ekonomik getiriye dönüşmesinde kendi soydaşlarının desteğine vurgu yapmıştır:

“Suriye’den teyzemin tavsiyesi ile geldik, teyzemin eşi Suriye’de vuruldu, Türkiye’ye geldiler, bizde Suriye’de dayanabildiğimiz yere kadar dayandık, dükkâna bomba attılar babam içindeydi ve öldü, bizde babamı kaybedince teyzemde dul, annemle beraber geldik teyzemde kaldık, ben o sıralar devletin Suriyeliler için verdiği Türkçe kurslarına, el sanatları kurslarına gittim, takı, el işlemleri öğrendim, sonra bana arkadaşlarım bunları sat dediler. Yan komşumu daha önceden tanıyordum, o devreye girdi bu dükkânu kiraladık, akşamları, boş vakitlerimde yapıyorum, satıyorum, gördüğümüz gibi Suriyeli kıyafetleri falan, ama genelde el emeği olan ürünler satılıyor, süslü şeyleri severiz biz, Suriyeli kadınlarda biliyor el emeği o yüzden benden alıyorlar. Teyzemin desteği çok oldu kurslara gitmemde, hep destekledi, eş, dost, akrabalar destek olsun diye alıyorlar bana yetiyor. Kendimi oyalayacak, kendimi geliştirmek, kendi emeğin ürünlerinin satılması, verilen destek uyum sağlamamızı kolaylaştırdı. Yan komşumun da dükkân açıp, işletebilmemde en büyük katkısı var”(K11).

Teşvik sosyal sermaye mekanizmalarının en başat unsurudur. Sosyal düzenin sistemli bir şekilde işleyebilmesi için eksikliklerin birbirini tamamlaması gerekmektedir. Bu tamamlama katılımcılar özelinde ele alındığında gerek sosyal yönlendirme ile gerekse ekonomik teşvik sunması ile bir dengeleme unsuru özelliği kazandığını söylemek yerinde olacaktır. Bu durumun tipik örneklerini sunan katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Akrabalarımın yanında kaldık ilk, eşim Afyon’da mermer fabrikasında çalışıyor şuan, orada Suriye’den gelen arkadaşları var 5-6 erkek bir evde kalıyorlar, benim akrabalarım da genelde İzmir’de, o yüzden biz çocuklarla burada akrabalarımızın yanında kalıyoruz hala, eşim mermer fabrikasının kalacak yeri var orada kalıyor. Kalacak yer için kira parası vermiyoruz, şuan birikim yapıyoruz, akrabalarımınla kaldığımız evin elektriğini, suyunu ben ödüyorum, bir de bu dükkânın kirası var. Bu dükkânı da bir akrabamız işletiyordu, o farklı bir yere geçti burayı bana devretti yavaş yavaş ödüyorum devir ücretini zaten uygun bir fiyat, akrabalarımın ve Suriyeli halkın birbirine olan desteği bizi ayakta tutuyor, ne kadar dışlansak ta birbirimize destek vererek burada barınmaya çalışıyoruz”(K12).

“İlk olarak Gaziantep’e akrabalarımın yanına geldik, Antep’te ayakkabı işi yapan vardı ama benim akrabalarım içinde ayakkabı işi yapan yoktu. Akrabalar bizi yerleştirdi, ev tuttular fakat çevren geniş olmadıkça iş yapamıyorsun. Bana dediler akrabalar biraz işçilik yap, çevre edin dediler 1 yıl ayakkabıcıların yanında çırak gibi çalıştım. İlk geldiğimde ücret iyiydi sonra gelen Suriyeli sayısı artınca ücretler düşmeye başladı. Günlük 50 lirayken 20 liraya düştü. Akrabalarım sen bu işi ya İstanbul’da ya da İzmir’de geliştirebilirsin dedi. Arkadaşlarla anlaştık siz İzmir’e gidin, biz İstanbul’a diye. Sonra arkadaşlarla telefonda konuşuyoruz, İstanbul’da domates 8 lira İzmir’de 4 lira, yol parası şu kadar, şu kadar dakikada şurada oluyorsun derken bende kalktım İzmir’e geldim. Ev kiraladım, ailemi de aldım yanıma. Arkadaşlarla irtibatımız hiç kopmadı, birbirimizi yönlendirdik sürekli”(K9).

İzmir'in Bornova ilçesinde görüşme yaptığımız Y. Tarabişi (K1) adlı bakkal işleten katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmenin ardından tesadüfen katılımcının abisine rastlamamız görüşmeler esnasında ortaya çıkmış bulunmaktadır. Görüşmecilerin ifadelerine göre, Türkiye'de farklı sektörlerde aile boyu çalışmalarının ardından babalarının bir işletme alması üzerine giriştikleri bu sektörde Altındağ'daki A. Tarabişi (K7) adlı katılımcının işlettiği bakkal işletmesi eklenmiş ve 3. şube olarak da Bornova'daki bayii katılarak giderek büyümüşlerdir. İzmir'de 3 şubesi bulunan ve bakkalcılık sektöründe ilerleyen ailenin Altındağ'daki bakkal bayisini işletme görevi evin abisi statüsündeki A. Tarabişi (K7) adlı katılımcıya ait olduğu şu ifadelerle anlaşılmaktadır:

“İzmir Yeşilova'da benim arkadaşım vardı, ilk geldik bütün aile orada kaldık. Yardım etti ev aradık, bulduk 500 TL'ye kiraladık, sonra ailecek iş aradık, farklı işlerde çalıştık. Aile işletmesi burası birbirimizden hiç kopmadık. Biz Suriye'de de market işletiyorduk, dükkânlarımız vardı, işi çok iyi biliyoruz, Suriye'deki işin devamı gibi oldu bizim için arkadaş ve akrabalar sayesinde ve desteğiyle çok şükür durumumuzu toparladık”(K7).

En nihayetinde katılımcıların gittikleri yerlerde ilk iletişime geçtikleri kişilerin tanıdıkları olduğu sonucuna varılmıştır. Denilebilir ki göç edilecek yer kararında etkili olan sosyal ağların göç sürecinde ilk iletişime geçilen sosyal ağları temsil etmesi, iç içe geçmiş tanıdıklık bağlarının mevcudiyetine dayanmaktadır. Bu bağlamda Suriye'den İzmir'e aktarılan iletişim kanallarını temsil eden ağ kuramı, kavramsal ve kuramsal çerçeve bölümünde yer verdiğimiz tanımla örtüşmektedir. Ağ kuramı, göç edilecek ülkeye daha önceden gitmiş ve yerleşmiş olan tanıdıklar ile iletişime geçmek şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla göçmen ilişkiler ağı olarak da bilinen “Ağ Kuramı” gelinen ülkede, eski göçmenler ile yeni göçmenlerin aynı kökene, aynı soya, aynı geçmişe dayanan ilişkilerini kapsamaktadır (Abadan, 2017: 64). İzmir'e Suriyeli akışının süreklilik kazanması, göçmen ağları sayesinde işlevselliğini korumaktadır. Fakat ilişkiler ağının işlevini yalnızca Suriye'den kendilerinden önce gelen tanıdıklarıyla iletişim sürecinde koruduğu, kendilerinden sonra gelenlerle irtibata geçmedikleri “sizden sonra Suriye'den gelenlerle sosyal bağlantılarınız nasıldır? Onlara karşı tutumunuz nedir?” sorusuna verdikleri cevaplardan anlaşılmıştır:

“Bizden önce gelenler genelde Avrupa’ya gitti, biz geldik, bizden sonrada pek tanıdık gelmedi, hele biz geldikten 1 yıl sonra hiç duymadım. Bizden sonra gelenlerle hiçbir şekilde bağlantı kurmadım” (K15).

“Biz geldikten sonra pek gelen olmadı Türkiye’ye ki bu saatten sonra artık kimse gelmez. Gelenler geldi, kalanlar kaldı artık, ben anneme, babama gelin dedim de onlar bile bu yaştan sonra farklı bir millete alışamayız dediler, orda yaşadıkları zamana kadar yaşayacaklar. 9 yıldır o hayata alışmışlar biz ilk zamanlar çok zorlandık ama onlar artık alıştı dile kolay 9 yıl. Birde güvenli bölge yaptılar, Fırat kalkanı, güvene aldılar, bizim geldiğimiz yıllar kadar değilmiş, düzelmiş, hem buraya gelenler şimdi gelse buraya alışsa 2 gün sonra Suriyeliler ülkesine dönsün dendiğinde tekrar dönecek bide oraya alışacak zaten savaştan biz çok yıprandık. O yüzden bizden sonra Türkiye’ye gelenlerle pek bağlantı kurmuyoruz, hatta gelenlere geri dönün diyoruz bazen” (K4).

Katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak varılacak sonuç, sosyal bağlantıların her halükarda göçmenler arasında işlevselliğe sahip olan bir paradigma olduğuna dair genel kabulün geçerliliğini yitirmiş olmasıdır. Açıktır ki kabul gören söz konusu anlayış ile katılımcıların ifadeleri çatışmakta ve mevcut ifadeler genel kabulü dışarda bırakmaktadır.

“Akrabalarla zaten bağlantı kurduk gelirken buraya, ama daha sonra bizden sonra gelenlerle çok bağlantı kurmuyoruz. Çünkü Suriyelilerin sayısı artınca, tanıdık sayısı artınca illaki sorun çıkıyor. Suriyeliler çoğalınca Türk esnafın bize bakışı da değişiyor. Mahallede bir kavga oldu diyelim ki ses duydu esnaf, hemen bizim dükkânın önüne geliyor, Suriyeliler kavga ediyor diye, yani bir kavga olsa, polis arabası görseler hemen akıllarına Suriyeliler yine ortalığı karıştırdı diyorlar. Biz kendi aramızda kavga eden bir millet değiliz ki, neden böyle algılanıyor bilmiyorum, o yüzden bir olay, ses olduğu zaman biz hemen dükkânı kapatıyoruz, kepenkleri indiriyoruz, yoksa bizim üzerimize yürüyorlar, dükkânı taşlamaya başlıyorlar, korkuyoruz bizde. Ne kadar az Suriyeli olursa o kadar az sorun, biz toplu bir şekilde yürüyemeyiz bile” (K5).

Katılımcıların ifadelerine paralel olarak, Suriyelilerin Türkiye’ye gelme kararında rol oynayan sosyal ağların sonraki süreçte işlevliliğini yitirerek artlarından gelenlere karşı pasif kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Geline nokta Türkiye’ye yönelen göç dalgasının beraberinde getirdiği Suriyeli sayısındaki artışa paralel Suriyelilerin durumu sorgulanır olmuştur. Böylelikle “Suriyeli sorunu” olarak kavramlaştırılan sorunlar toplum içinde görünürlük kazanmıştır. Türkiye’deki Suriyeliler konusunun sosyal, ekonomik ve politik bağlamda güvenlik ve uyum problemi haline geldiği sonucu (Oytun ve Şenyücel Gündoğar, 2015: 34) İzmir şehrinde de aynı şekilde tezahür etmektedir. Bu duruma benzer bir yorum da K3 adlı katılımcıdan gelmiştir:

“İlk geldiğim sıralarda Suriye’den bir ailenin geldiğini öğrenir öğrenmez hemen ulaşmaya çalışıyorduk, yardım ediyorduk, iş buluyorduk ama artık hiçbir şekilde bağlantı kurmaya çalışmıyorum. Çok sıkıntı yaşıyor. İlk zamanlar çok güzeldi Türklerde çok iyi muamele ediyordu, Suriyeliler de birbirine yardım ediyordu. Suriyeli sayısı artınca Türklerin muamele de değişti, Suriyelilerin birbirine karşı davranışları da değişti. Geçen gün ekmek dağıttı devlet, Suriyelilere, bir gör Türkler nasıl bağıyor, bedavaya bakıyorsunuz, maaş alıyorlar diye sevmiyorlar bizi. Suriyelilerde kendi arasında rekabet oluştu o onu kötülüyor, onun dükkânı kötü, o onu kötülüyor, şu şöyle kötü ben daha çok çalışırım ondan, gecede çalışayım ona vereceğinin yarısını bana ver her işi ben yaparım gibi, duyuyoruz, artık yardımlaşma bitti herkes kendi cebini doldurma peşinde. O yüzden Suriye’den geleceğim diyen falan olursa kesin gelme çok kötü burası, bende Suriye’ye döneceğim diyorum vazgeçiriyorum” (K3).

Suriyelilerin sayısındaki artışla birlikte ortaya çıkan sorunların tüm Suriyeli toplumuna mâl edildiğini ve Suriyelilerin adının karalandığı K8 adlı katılımcının ifadelerine şu şekilde yansımıştır: *“Suriyelilerin adı o kadar karalanmış ki artık adam dileniyor mesela Afgan ama Suriyeliyim diyor ya da çingene ama Suriyeliyim diyerek dileniyor, suçta karışsa direk Suriyeliyim diyor”.*

Kendilerinden sonra gelen Suriyelilerle irtibatı kestiklerini belirten katılımcıların ifadelerinden, egemen toplum içerisindeki Suriyelilere yönelik toplumsal algının grup üyeleri arasındaki sosyal sermaye ağını da etkilediği anlaşılmaktadır. Diğer yandan Türkiye’ye Suriyeli göçü hareketliliğiyle önceden göç etmiş ve giderek konumu itibarıyla yerleşik duruma gelmişlerin yoksulluklarının sonraki süreçte göçle yeni gelen göçmenlere devretmesi söz konusudur (Kartal, 2018: 8). Burada kendini merkeze alan göçmen, kendinden sonra gelenleri yeni olarak konumlandırmaktadır. Potansiyel bir göçmenken faaliyete geçip Türkiye’ye gelmekle aktif bir göçmen statüsü kazanan Suriyeli, kendinden önce en son Türkiye’ye gelenin yerini devralır. Yoksulluk meselesi ise her yeni gelene aktararak yoksulluğun sürekliliği ve başat bir şekilde normalleşmesi söz konusu olur. Böylelikle yoksulluğun tekrarlanması süregelen bir durum haline dönüşür. Tecrübeli olan göçmenin, acemi olan göçmene el uzatması aslına bakılırsa ‘ben buraları bilirim sana yol göstereyim’ anlamına gelmektedir. Bunun en tipik örneğini sonradan gelenlerin maddi ve manevi yoksunluğuna yardım eli uzatarak bunu yaşam biçimi haline getirmiş olan K8 adlı katılımcı sunmaktadır:

“Bizim burada Bornova Türkmen Derneği var. Orada Suriye’den gelmiş Suriyeli Türkmenlere ulaşıyoruz, yardımlarda bulunuyoruz, iş buluyoruz, ev ayarlayıp eşyaları herkes 1 eşya verip düzüyoruz, yardımcı oluyoruz, ortada kalmasin diye, maddi ve manevi destekte bulunuyoruz” (K8).

Gönüllük ekseninde kurulmuş olan derneğin bir üyesi olan K8 adlı katılımcı burada derneğin işleyişi gereği yardımlarda bulunma faaliyetlerinin bitimsizliğine vurgu yapmaktadır. Nasıl kendisine yardımda bulunulduysa insanlık görevi olarak aynı yardımı onun durumunda olan diğer insanlara da yapmayı görev bilen katılımcının ifadeleri pek çok şey hakkında bilgi sunmaktadır. Bunlardan bazıları Suriyeli denilince insanlarda oluşan algının, savaş nedeniyle zoraki olarak ülkesini terk etmek zorunda kalan Suriyeli birey yerine başka ithamlar şeklinde olduğu yönündedir. Bunlar ise ülkeye zorla girmiş, sömürülmesi gereken, toplumun en alt gelirli kesimini temsil eden Suriye’de savaşmak yerine ülkesinden kaçan vatan haini eşittir Suriyeli şeklindedir.

Yapılan görüşmeler kapsamında doğrudan İzmir’e gelerek yerleşen Suriyeli katılımcıların yanı sıra Türkiye’nin başka bir ilinden dolayı olarak İzmir’e gelip yerleşen Suriyeli katılımcıların sosyal ağ ve bağlantılarının gidilecek yer ve mekânı belirlediği sonucu ortaya çıkmıştır. Tamamının Halepli olduğu bilinen katılımcıların akraba, arkadaş veya tanıdıklardan herhangi birinin İzmir’de olması nedeniyle İzmir’e yerleşmeyi tercih ettikleri anlaşılmıştır. Halep’ten İzmir’e kaydırılan ve tanıdıklarla olan etkileşim olarak nitelendirilen ağlar, göç sürecinin anlamlandırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Katılımcıların ifadelerine göre Türkiye’nin coğrafi yakınlığı, diğer ülkelere kıyasla Suriye ile benzerliklerin farklılıklardan fazla olması gibi sebepler göç etme konusunda katılımcıları cesaretlendirdiği gözlemlenmiştir. Nitekim görüşmecilerin akrabalarının çoğunluğunun Türkiye’de olmasıyla beraber göçün olumsuz etkilerinin azalacağına ve akrabalarından gelecek yardıma dair öngörülerini tercihlerini etkilemiştir. Dalayışıyla Suriyelilerin kendi tanıdıklarıyla kurdukları ilişkiler ağının sosyal sermaye olarak tanımlanması, sosyal sermayenin göç etme kararındaki etkinliğine vurgu yapmaktadır.

3.2.2.2. Savaş Öncesi ve Savaş Sonrası Sosyal Sermaye Kıyaslaması

Suriye iç savaşının 9 yılı aşkın süredir devam etmesine karşılık ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal etkileri hala tazeliğini korumaktadır. Daha da önemlisi Suriye’de meydana gelen savaşın, küresel anlamda insani bir boyut kazanmasıdır. Zamanla savaşın failleri için göç kaçınılmaz bir durum olmuş hatta göçmenler için bir yaşam biçimi haline

dönüşmüştür. Kavramsallaştırma çalışmaları düşünce ve alguların tanımlanmasında kullanılarak onlara anlamlar yüklemimizi sağlar. Dolayısıyla aile, akraba ve arkadaşlarla kurulan ilişkiler niteliğinde olan sosyal sermaye kuramının kavramsallaştırılması da bunlardan biridir. Bu doğrultuda Suriyeli mültecilerin sosyal sermayelerine odaklanılan bu bölümde, öncelikle katılımcıların Suriye’de savaş çıkmadan önceki toplumsal ilişkileri hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Türkiye’ye gelmekle ilişkilerindeki bozulma ya da yeni ilişkiler kurma gibi durumlar meydana geldiyse katılımcıların bu değişimin görünürlüğüne dair algı ve tutumlarından faydalanılmıştır. En nihayetinde savaşın Suriyelilerin sosyal sermayelerine nasıl bir etkide bulunduğu değerlendirilmiştir. Sonuç olarak sosyal sermayenin işlerlik alanları ve Türkiye’ye gelmekle değişen sosyal sermayeyi nasıl anlamlandırdıklarına dair bulgular açığa çıkarılmıştır.

Suriye iç savaşı beraberinde göç sürecini getirmiştir. Bu göç sürecini deneyimlemiş olan katılımcılara savaş çıkmadan önce genelde Suriye’deki toplumsal işleyiş ve sosyo-kültürel yapı hakkında özelde ise insanlar arasındaki etkileşimin yoğunluğu hakkındaki bilgileri edinmek için sorular yöneltilmiştir. Bu sorulardan ilki olan “*geldiğiniz yerin savaş öncesi yaşam şartları, sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi durumu, nüfus yoğunluğu nasıldı?*” sorusundan elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur:

“Suriye’de insanlar arasındaki iletişim çok güzeldi. 9’da işe gittin 1 araba geldi, tamir ettin mesela tamam o gün için kazandın, kapatarsın dükkânı saat kaç olursa olsun. Sonra hep kendine, ailene, arkadaşlarına vakit ayırırdın. Toplanıp yemek yerdik, bütün kuzenler toplanıp pikniğe giderdik, maç yapardık”(K5).

“Suriye’de çok güzeldi her şey. Sabah kalkardık, 7’de top oynamaya giderdik arkadaşlarla, maç yapardık. Gelirdik 12 gibi dükkânı açmaya giderdik. Akşamına akrabalar gelirdi, her gün misafir gelirdi, biz giderdik, dayımın oğullarıyla gezerdik her zaman”(K3).

“Suriye’de savaştan önce cuma günleri tatildi. Dinine bağlı, gerektirdiği gibi yaşayan bir milletiz. 2006’da cumartesi günü de resmi izin olarak eklendi. Suriye’de çok çalışmak yok, 8’de dükkânı açıtıysan saat 2’de kapatarsın. Suriye’de şöyle bir şey vardı. Sen dükkânı açtın, saat 10’da dükkânı açtın, müşteri geldi siftah yaptın, 2. Müşteri geldi 2. Müşteriden sonra dükkânı kapatırdı esnaf. Çünkü 3. Müşteri bana değil belki hiç siftah yapmayan esnaf var onu düşünmen gerek o yüzden sen bugünlük kazanacağını kazandın, fazlasına gerek yok, kapat ki diğer esnafta nasıplensin anlayışı vardı”(K6).

Bayrak (2018: 78-79)'ın İzmir'de hazırladığı “Suriyeli Mültecilerin Sosyal Uyumunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İzmir Örneği” adlı çalışmasında ulaştığı en çarpıcı verilerden biri, zoraki göç faillerinin beraber hareket etme refleksi geliştirdikleridir. Suriye’de savaş başlamadan önce birbirine komşu olan bireylerin savaşın başlamasıyla hep beraber harekete geçip aynı bölgelere göç ettikleri söz konusu çalışmaya yansımıştır. Zorunlu göç aktörlerinin Suriye’nin Kuzey Halep, Haseke, Ayn El Arap ve Afrin adı verilen şehirlerinden gelerek İzmir’in Konak, Karabağlar, Buca, Bornova, Bayraklı ve Kadifekale ile Ballıkuyu gibi daha özeldeki ilçelerine yerleştikleri vurgulanmıştır. Bunların yanında Halep’in şehir merkezinden İzmir’in Pınarbaşı mevkiinde hayatlarına idame ettirenlerin varlığından bahsetmiştir. Bu doğrultuda Halep’in belirgin yerlerinden İzmir’in standart bölgelerine göç etme eğilimi, bölgeler arası göçmenlik ağlarını ön plana çıkarmaktadır. Suriye’deki insanların savaştan önceki toplumsal ilişkileri, savaşın başlamasıyla göç edilecek yer kararında belirleyici olmakla birlikte aralarında kurdukları bağ göç sürecinde de işlevselliğini korumuştur. Göç hareketliliği başlar başlamaz öncü bir grup Suriyeli, daha önceden göç eden tanıdıklarının yanına yerleşirken devamında gelenler *zincirleme göçü* oluşturmuştur. Bu süreç Türkiye’deki yaşam koşullarını Suriyeliler açısından hafifletmiş ve kolaylıklar sunmuştur. Fakat bu durumun Suriyelilere sanıldığı kadar artı etkileri olmamıştır. Toplum içinde sosyo-kültürel bakımdan iç göçle gelenlere ‘öteki’; dış göçle sınırları aşarak gelen göçmen konumundakilere ‘ötekinin ötesi’ şeklinde ithamlarda bulunulmuştur. İç göçle gelenlere bir de dış göçle gelenler eklenince halkın tehdit algısı dış göçle gelenlere kaymıştır.

Diğer yandan her ne kadar Suriye’de savaştan önce var olan sosyal sermaye Türkiye’de yabancılaşma çekmeme konusunda bir ışık sunsa da topluma adaptasyon konusunda problem teşkil etmektedir. Çünkü etraflarında ve sosyal çevrelerinde bir değişim yaşanmamakla birlikte yerel halk ile etkileşimde aksaklıklar yaşanmaktadır. Göçle birlikte daha da kuvvetlenen ağlar, göçmenleri içine girdikleri toplumdan izole ederken kendi gruplarının içine mahkûm etmektedir. Göçmen ağlarının mevcudiyeti, diğer kişilerle iletişime gerek kalmadan hayatlarını idame edebilme şansı sunmaktadır. Yerel halkla iletişimden kaçınan göçmen, kendi grubu içinde işini halletmeyi seçer. Dolayısıyla kendi kültürünün içine hapsolür ve içinde bulunulan toplumdan gittikçe uzaklaşır (Çağlayan, 2006: 87). Savaş öncesi var olan sosyal sermaye, savaş sonrası Türkiye’ye gelen Suriyelileri kendi gruplarının içine hapsedmektedir. Bu durumu örnekleyen ifadeler aşağıdadır:

“Türkiye’ye geldik her şey değişti. Farklı bir dil konuşuyoruz, sokakta benim Suriyeli olduğumu anlamazlarsa sıkıntı yok, ama birisi bir şey sorduğunda ya da yanındaki ile konuşursan illaki duyup anlıyorlar Suriyeli olduğumuzu kötü kötü bakıyorlar. Türkçe öğrenebilmen için Türklerle iletişim kurman gerek ama bize kötü kötü bakıyorlar nasıl öğreneyim o zaman” (K5).

Savaşın başlamadan önce Suriye’deki toplumsal dinamiklerine ve insanların sosyal sermayelerine yer verdikten sonra katılımcılara yönlendirilen “savaşın getirisi olan göç sürecinin başlamasıyla sosyal ağ ve bağlantıları oluşturan öznel sosyal sermayenizdeki değişimler nelerdir?” sorusuyla birtakım veriler elde edilmiştir. Görüşülenlerin anlatılarındaki vurgu, savaş sonrası sosyal ağların kuvvetlendiği ve daha fazla işlerlik kazandığı yönündedir. Bu durum şu şekilde aktarılmıştır:

“Türkiye’ye gelmekle birbirimize daha çok tutunduk, Suriye’deyken çok sıkı fıkı olmadığımız tanıdıklar, akrabalar Türkiye’ye gelince birbirine destek olur oldu. Babam hasta oldu bütün akrabalar ziyarete geldi, ama Suriye’deyken bu kadar değildi. Farklı bir ülkede, kendi vatandaşımızdan başkası bizi anlamaz diyerek Suriyelilerin kendi aralarındaki bağlar kuvvetlendi”(K7).

“Eşimin annesi-babası ile benim annem-babam Suriye’deyken birbirlerine gidip gelmezdi pek. Türkiye’ye gelince mecbur aynı evde yaşamak zorundayız. Aslında bu sayede akraba, aile bağları güçlendi. Birbirlerini tanımayan dünürler birbirlerini tanımaya başladı. Aradaki kopukluk bitti. Eşimle ben çalışıyoruz, eşim kaynakçıda çalışıyor, ben bu dükkânı işletiyorum. Çocuklara da anneler babamla bakıyor. Normalde kadınlar çalışmaz ama 8 boğaz bize baktığı için mecbur çalışmak zorundayım”(K16).

Genellikle bir ailenin içinde birkaç ailenin yaşadığı bu modelde birkaç neslin aynı çatı altında hayatlarını idame ettirdiği görülmektedir. Sosyal sermaye ekseninde değişen toplumsal unsurların, göç faillerini ve dolayısıyla ailelerini etkilediğine şahit olmaktayız. Dünyada her şeyin dinamik olduğu bir çağda, aile yapısında, toplumsal algı ve işleyişte hatta toplumsal rollerde değişimler yaşanmaktadır. Başka bir deyişle “göçün oluşturduğu ilişkiler ağları sadece göçmene destek hizmeti vermekle kalmıyor, aynı zamanda toplumsal rollerin yeniden üretimini sağlıyor” (Abadan, 2017: 65).

“Şuanda bir evde toplam 10 kişi yaşıyoruz. Annem, babam, 2 abim, 2 yengem, ben, eşim ve 2 tanede yeğenim var. Suriye’de abimlerin evi ayrıydı. Onlar eşleri ve yeğenleriyle birlikte yaşıyorlardı. Türkiye’ye gelmekle abimler, yengemler, babamla hepimiz bir akrabamızda kaldık. Sonra baktık bir eve neredeyse 16, 17 kişi sığmıyor, babam çalışmaya başladı, abim Altındağ’daki

dükkânda, bende buradakinde bekliyorum. Üçümüzde bakkal dükkânımızda çalışıyoruz. Kazancımız bir. Ailemiz birbirine kenetlendi burada”(K1).

Buna göre denilebilir ki, Suriyeliler arasında grup içi dayanışma ve destek timsali olan göçmen ağları *bağlayan sosyal sermaye* pratiği sunmaktadır. Bağlayan sosyal sermayedeki kilit nokta, göçmenler arası bağlantıların kümelenmiş olmasıdır. Mesela sadece göçmen ile göçmen arasında kurulan veya tanıdıklar ile kurulan bağların, bireylerin birbirlerine bağımlılığını artırmasının yanında (Yaman, 2016: 101) bağlayan sosyal sermaye ile grup içine kapanma paralellik göstermektedir. Bu tarz etkileşimlerin yoğunluğu, göçmenlerin göçmenlik kalıplarının dışına çıkmasına engel olurken içinde bulunulan toplum ile etkileşimi köreltmektedir. Diğer yandan göçmenlik kalıplarının dışına çıkabilen göç etmiş bireyler, toplumun diğer üyeleriyle bir şekilde iletişim kurarak aradaki duvarları yıkma cesareti gösterdikleri takdirde süreci daha iyi yönetebilmektedirler. Özetle göçmenlerin kendi aralarındaki ilişkileri içeriden beslenirken ev sahibi toplumla olan ilişkileri dışarıdan biçimlenmektedir. Bu dışarıdan yapılanma, göçmen ile ev sahibi toplum arasında tampon işlevi taşıyan ve ilişkileri içinde barındıran bir mekanizmadır. İçinde yaşadıkları topluma uyum sağlamaya gayret eden katılımcıların köprü kuran sosyal sermayenin en tipik örneklerini sundukları söylemler önem taşımaktadır:

“Ben ilk geldiğimizde 11 yaşlarımdaydım. Markette çalıştım, müşteriler kendi aralarında sohbet ederken hep dinledim, tekrar ettim, arada sorular sordum bu ne demek bu nasıl denir, nasılsın nasıl denir gibi sora sora Türkçeyi öğrendim. Çünkü babam ilk dükkânı açarken dil bilmediğimizden resmi izinleri almak için zorlanmasın diye, anlaşabilmek için yoksa yabancıyız diye kandırıyorlar, ilgilenmiyorlar ama dil bilince her işini kendin halledebiliyorsun, kimseye muhtaç olmadan”(K7).

“İlk önce Türkiye’ye abim geldi sonra bana gel dedi, bende geldim Konya’ya, abim hale git dedi ama Türkçe bilmiyorum, elime bir kağıt verdi, gittim hale oradakilere gösterdim, iş arıyorum dedim, arabaya bindik, döşemecilik işine götürdüler, işi bana öğrettiler, anlaşılmadığımız yerde telefonda tercüme ettik bir şekilde anlaştık. İlk geldiğimde bana işi öğreten Türk iş arkadaşlarımla etkileşim kurdum, onlarla vakit geçirdik hep, patronun yanında kaldım evlenesiye kadar. 4 sene boyunca aynı döşemecide çalıştım, ilk geldiğim zamanlarda bana çok iyi davrandılar, Türkler çok yardım etti durumumuz kötü diye o kadar iyi davrandılar ki ben hemen adapte oldum, alıştım hatta çalıştığım yerde ustalığa yükseldim bana çok güveniyorlardı”(K2).

“İlk Antep’e geldik, sonra İzmir’e akrabaların yanında 5 gün kaldık sonra kendimiz bir ev kiraladık, ama evde hiç eşya yoktu, idare ettik biraz, halı falan yoktu, sonra Türkler yardım etti, halı, yatak, yorgan, mutfak eşyası verdiler, yemek getirdiler bize, yardım çok ettiler, yavaş yavaş toparladık. Uyum sağlamada Türkler çok yardım etti” (K16).

Görüşmecilerin ifadelerine bakıldığında Sizer (2019: 20) tarafından yürütülen çalışmanın sonucunda ulaşıldığı sonuçlardan belirgin olanları, yeniden inşa edilen sosyal sermayenin köprü kurucu ağlar üzerine kurulduğu yönündedir. Yapılan köprü kurucu sosyal sermaye sınıflamalarından bu çalışma içinde geçerli olanları arasında, içinde yaşanılan topluma uyum aşamasında kolaylaştırıcı etkilerinin bulunması ve göçmenlerin yasal haklarına dair normların bilgi aktarımı yer almaktadır. Çünkü toplumda görünürlük kazanan göçmenlerin yasal statülerinde değişiklikleri takip edebilmek ve kontrollü bir şekilde bunlardan faydalanabilmek adına köprü kurucu sosyal sermayenin önemi bir kez daha anlaşılmaktadır. Yukarıda üzerinde durduğumuz gibi K7 adlı katılımcının yasal işleyişlerde zorlanmamak amacıyla Türkçeyi öğrenmeye yönelmesi hem sosyal uyumu kolaylaştırmak hem de yasal uygulamalar hakkında kontrolü elinde bulundurmaya istediğindedir. Bunlara ek olarak K2 ve K16 adlı katılımcıların, geçen süre zarfında ev sahibi toplumun diğer üyeleriyle uzun vadede sıkı bağlar kurması, köprü kuran ağlara dayanan kaynak akışının önündeki engelleri kaldırdığını ve akışa işlerlik kazandırdığını vurgulamaktadır. Öncül çalışmalarda yapılan değerlendirmelere benzer şekilde K2 adlı katılımcının bürokrasiye dayanan bağ kuran sosyal sermaye yerine yaşam tarzını daha kolaylaştırıcı ağlar inşa etmeyi tercih ettiğini söylemek yerindedir. Kurumsal güvene dayalı devletin kontrol mekanizmasından faydalanma anlayışında kırılmalar meydana gelmiştir. Bu bağlamda denilebilir ki, bürokrasiye dayalı bağlantı kuran sosyal sermaye yerine köprü kuran sosyal sermayenin genel kabul görmesi, toplumsal kontrol mekanizmalarının daha işlevsel olduğunu göstermektedir.

Savaş başlamadan önce potansiyel göçmenlerin var olan sosyal sermayelerine değinip savaşın başlamasıyla değişen sosyal sermayelerine yer verdiğimiz bu bölümde, katılımcıların sosyal sermayelerinin değişimini nasıl anlamlandırdıklarını öncül çalışmalarla ilişkilendirebilmek adına katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Suriye’de karşılık beklenmezdi yapılan yardıma, Türkiye’ye gelmekle Suriyelilerin karakteri de çok değişti. Yardım ettiyse karşılığını bekliyor. Suriyelilere soruyorum iş var mı, hayır hayır yok diyorlar. 2 Suriyeli aynı dükkânda çalışıyor, biri patrona ona vereceğin paranın yarısını bana ver

diyor, var mı böyle bir şey çok değiştiler. Arkadaşlık, misafîrlük, akrabalık öldü, herkes kendini düşünür oldu(K3).

“Türkiye’de muhabbet bitti, benim abim Altındağ’da oturuyor ayda 1 defa göremiyorum bile. Suriye’de haftada 1 akşam illaki toplanırdık, Türkiye’de ziyaret bitti, muhabbet bitti. Çünkü sürekli çalışıyorsun, her gün iştesin. Sabah kalkıyorsun, akşam giriyorsun eve, yemek ye uyu. Pazar günü izin var, onda da ailenle vakit geçirmek istiyorsun, kim görsün tanıdık, akrabayı. Ya da işlerin oluyor, pazara gidiyorsun. Suriye’de çalışma saatleri çok azdı, orada bir ben çalışırdım ev, araba almıştık ama burada bir ayakkabıcı ne kira verebilir, ne evini geçindirebilir, ne gezebilir çok pahalı, alışamadık daha”(K9).

Görüşmecilerin bu anlatılarda vurguladığı, göç deneyimlerinin getirisi olan mekânsal değişimin Suriyelilerin kendi aralarındaki bağlantılarını zedelediği ve egemen kültüre alışma sürecinde meydana gelen boşluğun katılımcılara olumsuz yansıdığıdır. Bunun bir diğer örneğini K5 adlı katılımcı sunmaktadır:

“Türklerle iletişim kurmak için Türkçe öğrenmem gerek ama bize kötü kötü bakıyorlar nasıl öğrenelim o zaman. İş bulabilmek için Türkçe bilmen gerek, bende öğrenemiyorum doğal olarak o yüzden iş bulamadım çalışmak için bir yerde, derdini anlatamıyorsun çünkü karşındakine nerden bilsin iş aradığını”(K5).

Diğer insanlarla iletişim kurabilmenin en önemli koşulu dil bilgisidir. Sosyal sermayeyi oluşturan sosyal ağlar, aynı dili konuşan insanlar arasında daha kuvvetli bir şekilde sirayet ederken dil bakımından ayrışma yaşayan insanlar arasında iletişim engelidir. Buna ek olarak kültürel farklılıktan kaynaklı egemen kültür ile girilen çatışma, zaten dezavantajlı gruplar arasında tanımlanan Suriyeli mülteciler açısından topluma adapte olamama durumuyla birleşince sosyal sermayenin dezavantaj bir unsur olduğu algılanmaktadır. Oluşan algıya ilişkin kabulün desteklenmesini mümkün kılan örnekler şu şekildedir:

“Biz Suriye’de eti kiloyla yerdik, burada 1 dürüm yaptırıyor onla nasıl doyacak bir insan. Yemek alışkanlıklarımız çok farklı, adam buraya geliyor, ben diyorum dürüm yok kiloyla satıyorum diyorum, adam diyor savaş var birde kiloyla et yiyorlar diyerek söylenerek gidiyor. Bu yaşımıza kadar öyle alışmışız bir anda et yemeyi nasıl bırakalım, alışkanlıklarımızı bir anda bırakmamızı bekliyorlar. Suriyeliler yemek istiyor, geliyor cebinde parası yok para almadan veriyorum, Türkler görüyor Suriyelinin 25 TL’ye 1 kilo kebab aldığını söyleniyor. Suriyeliler 30-35 sene her gün et yemişsin anne- baban öyle öğretmiş buraya gelince sebzeyle doymayız ki”(K2).

“ Burada mezhep farklı, biz şafiyiz, Türkler Hanefî bu bile o kadar etkili. Dil farklı, giyim kuşam farklı. Akrabalarla iletişim koptu, akrabaların bazıları İstanbul’da, bazıları Antep’te, bazıları Suriye’de kaldı, herkes bir yerlere savruldu, böyle olunca bağlantılar da koptu”(K11).

“Kültürel değer, örf, adet hepsi bitti şuan. Çocuklarım Arapça eğitim aldı Suriye’de Türkiye’ye geldik İzmir’de Arapça eğitim veren okul yoktu, bir anda eğitimleri yarım kaldı aksadı, sonra okul açtılar ama sınıfındakilerden 3 yaş büyük benim çocuklar. Her şey aksadı, değişti Türkiye’ye gelince”(K17).

Katılımcıların bireysel deneyimlerine dayanarak, göçün getirisi olan mekânsal değişim sosyal ağlara işlerlik kazandırsa da göç öznelerinin bu durumdan farklılıklar ekseninde olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürü şekillendiren çalışmaların genelinde olduğu gibi bu çalışmada da ulaşılan nihai sonuç, görüşmecilerin ilk olarak aile ve akraba bağlarını temsil eden kişilerle iletişime geçmiş olmalarıdır. Dolayısıyla Suriyeli girişimcilerin göç süreciyle birlikte aile ve akrabalık bağlarına dayanan sosyal sermayeleri artarken daha özelde bağlayan sosyal sermaye inşa ettikleri gözlemlenmiştir. Bağlayan sosyal sermayenin Suriyelilerin hayatta kalmalarına kaynaklık etmesi olumlu etkileri iken kurulan bağlantıların Suriyelileri kendi gruplarının içine hapsedmesi olumsuz etkileri arasında yer almaktadır. Nitekim görece göç ağlarının hüküm sürdüğü bu çalışma, sahip olunan sosyal ağların uyum sürecinde etken bir rol oynadığına da işaret etmektedir.

3.2.3. Suriyelilerin Girişimcilik Faaliyetleri

İzmir’e gelip girişimci olarak hayatlarını devam ettiren Suriyeli girişimcileri konu edinen çalışmamızın bu bölümünde, öncelikle görüşmecilerin kendi ülkelerinde aldıkları eğitimler ve buna bağlı edindikleri meslekleri ile yaşamlarını idame ettirme şekillerinden oluşan beşerî sermayeleri hakkında bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Beraberinde göç deneyimlerinin beşerî sermayelerine yaptığı etkilerden bahsettikten sonra bu etkilerin Türkiye’deki girişimcilik faaliyetlerine yansımaları ele alınmıştır. Yine bu bölümde katılımcıları girişimciliğe teşvik eden faktörlerle birlikte katılımcıların işletme açma sürecindeki deneyimlerine kulak verilerek aralarındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

3.2.3.1. Suriyeli Mültecilerin Girişimciliğe Dönük Beşerî Sermayeleri

Suriyelileri konu edinen sayısı belirsiz çalışma bulunurken aynı oranda Suriyelilerin sosyal ve beşerî sermayelerini konu edinen çalışmaya rastlanmamaktadır. Hele ki girişimcilik adımı atarak Türkiye ekonomisine dâhil oldukları göz önüne alınırsa, yeterli

çalışmadan yoksun olan literatürdeki boşluk göze çarpmaktadır. Denilebilir ki, Suriyeli girişimcilerin Türkiye ekonomisine dâhil olma sürecini, Suriyeli mültecilerin piyasa içinde aktif rol edinmesini sağlayan etmenler şekillendirmiştir. Bu etmenlerden belki de en belirgin olanları arasında gelen beşerî sermaye olarak kavramsallaştırılan yeti, aktörlerin kazandıkları bilgi kapasitelerindeki gelişime vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların Suriye’de savaş öncesi eğitim düzeylerindeki değişkenler ve bu değişkenlere bağlı çeşitlenen mesleklerine ilişkin asıl geçim kaynakları burada tarif edilmiştir. Görüşmecilerin söylemlerinden ulaşılabilecek sonuç, Suriye’de eğitim durumlarına bağlı beşerî sermayeleri Türkiye’dekiyle pek farklılık göstermediğidir. Şöyle ki, K15 adlı katılımcı üniversite mezunu ve 3 kişi lise mezunudur. Bunlar dışındaki tüm katılımcıların eğitim durumu ilköğretim seviyesindedir. Suriye’de eğitim alarak meslek sahibi olan sadece 1 katılımcı mevcuttur. O da K15 adlı katılımcıdır. Diğer görüşmecilerin tamamı, Suriye’de ya çalışmamakta ya da eğitim gerektirmeyen sektörlerde hayatlarını sürdürmeyi yaşam biçimi haline getirmiş kişilerdir. Bu kişilerin ifadeleri şu şekildedir:

“Suriye’de ilköğretim bitince, bir ayakkabıcının yanına girdim çırak olarak, sonra işi öğrendim usta oldum, kendim kalıp çıkarmaya başladım, kendi işyerimi açtım. Asıl mesleğim ayakkabıcılık, savaş çıkışı kadar ayakkabıcılık yaptım, şuanda aynı” (K9).

“İlköğretim mezunuyum. Suriye’deyken babamda aynı mesleği yapıyordu, abimde dükkânın başında duruyordu. Benim okul bitince bende durmaya başladım. Mesleğimiz kahve satıcılığı Suriye’de bu işi yapıyorduk burada da aynı mesleği yapıyoruz” (K17).

“Suriye’de dedem berberdi. Babama öğretti, babam bana öğretti. Atalarımızdan gelen meslek diyebiliriz. Bir eğitim almadım, liseden sonra babamın öğrettiğiyle dükkân açtım, ben dükkânı açtım 1 yıl sonra savaş başladı, sonrada buraya geldik. Şu an Suriye’deki mesleğime devam ediyorum” (K3).

Sahipleri oldukları bakkal işletmelerinin Altındağ’daki büyük kardeşin işlettiği 2. şubesinde ve Bornova’daki küçük kardeşin işlettiği 3. şubesinde yapılan görüşmelerde iki kardeşin de verdiği cevap aynıdır:

“Baba mesleği olan Suriye’de bakkal dükkânlarımız vardı, onları işletiyorduk. Şu an Türkiye’de de aynı şekilde bakkal işletiyoruz” (K1 ve K7).

Görüşmecilerin söylemleri, açıktır ki Suriye’de beşerî sermayelerine yatırım yapmayı kendilerini geliştirecek eğitim almadıkları yönündedir. Bu bağlamda Yıldız (2017: 271) tarafından Suriyeli girişimcilerle gerçekleştirilen “*Diaspora Girişimcilik: Türkiye’deki Suriyeli Girişimcilerin Profili*” adlı doktora tezinde 259 kişiyle yapılan nicel çalışma katılımcılarının Suriye’deki beşerî sermayeleri analiz edildiğinde 123’ünün Suriye’de de girişimci ve kendi işinin patronu olduğu tespit edilmiştir. Aynı katılımcıların kendi ülkelerinde girişimci olmaları ve devamında Türkiye’de de girişimciliği seçmeleri, beşerî sermayeleri kapsamına giren tecrübe ve deneyimlerine dayanmaktadır. Bir diğer benzer çalışma Gürel Üçer, Özkazanç ve Atılğan (2018: 619) tarafından Ankara’da yapılmış olan “*Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Kente Uyum: Ankara Siteler’de İstihdama Katılım*” adlı araştırmadır. Suriyelilerin gündelik hayat ve istihdam koşullarını konu edinen 24 kişi ile gerçekleştirilen nitel araştırmada, katılımcıların %30’unun Suriye’de de Türkiye ile aynı işi yaptığı, %40’ının Suriye’de çalışıp Türkiye’de işsiz olduğu ve son %30’luk kısmın Suriye’de nitelikli mesleklere sahipken Türkiye’de saygınlık ve aldığı maaş bakımından daha düşük işlerde çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Suriye’de ticaret faaliyetleri yürüttüklerini belirten çoğu katılımcı aldıkları eğitime nazaran zamanla deneyim ve tecrübelerine dayanan meslekleri icra ettiklerini belirtirken Suriye’deyken devam ettiği eğitimin savaşın etkisiyle yarıda kaldığını ve Türkiye’de devam edemediğini K2 adlı katılımcı şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ben Suriye’deyken Edebiyat Öğretmenliği okuyordum. Savaş çıkmasaydı şimdi mezundum ve görev yapıyor olacaktım. Ne olur ne olmaz diye evraklarımı yanımda getirdim. Burada edebiyat öğretmenliği bölümüne devam etmek için, kabul etmiyorlar. Oradaki bizi ilgilendirmez diyorlar. Burada tekrar girmem gerekiyormuş sınavlara. Ben nasıl gireyim, Türkçeyi doğru düzgün konuşamıyorum, nasıl okuyayım, bir kere eğitim sistemleri çok farklı, bu yüzden kayınbabam gel İzmir’e dedi burada kebabçılığı öğretti, bu dükkânı açtıktan sonra”(K2).

Zorunlu göç sürecini deneyimlemiş olan katılımcının Türkiye’ye göç ederken yanında gerekli evrakları getirmesine rağmen aldığı eğitimin Türkiye’de geçerliliğini yitirmesi, Suriye’deki beşerî sermayenin Türkiye’ye aktarılamadığına işaret etmektedir. Ayrıca beşerî sermaye konusunda ne Suriye’de ne de Türkiye’de herhangi bir yetenek veya eğitimi bulunmayan katılımcının rotasını girişimcilik yolunda çizdiği gözlemlenmiştir. Aynı şekilde Suriye’deki beşerî sermayeleriyle Türkiye’deki işlettikleri işletmenin bağlantısı hakkında bilgi almaya çalıştığımız bir diğer katılımcı K15, en tahsilli

katılımcımızdır. Bu doğrultuda Suriyelilerin aldıkları eğitimle Türkiye’de faaliyette oldukları sektörün hiçbir alakasının olmadığını ifade eden K15 adlı katılımcının ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Eczacılık fakültesi mezunuyum, Suriye’de eczacıydım, savaş çıkınca yerle bir oldu dükkânım ve evraklarım falan hep göçük altında kaldı, canımızı zor kurtardık. Türkiye’ye gelince Eczacılık yapmak istedim, Suriye’de eczacı olduğumu ispatlayamadım. Suriye’deki statünün, Türkiye’de geçerliliği yok. Evrakların yanında olsa bile kabul etmezlerdi Eczane açmana dediler buradaki birkaç kişi. Türkçemde olmadığı için derdimi kimseye anlatamadım. Ama çok isterdim eczacılığa devam etmeyi. Mesleğime uygun bir iş bulamadım, eczacının yanında işe girmeye kalksam Türkçem yok neden beni işe alsın ki, genelde hem bizim dilimizi hem de Türkçeyi iyi bilen kişileri alıyorlar böyle yerlere alırlarsa”(K15).

Araştırma verileri, Coleman’ın 1988 yılında yayınladığı “*Beşerî Sermayenin Yaratımında Sosyal Sermaye*” adlı makalesine gönderme yapmaktadır. Beşerî sermaye bireyin belirli alanlarda eğitim alarak ileriye dönük kendine yaptığı yatırımın öğrendikleriyle iç içe geçmesidir. Bu süre zarfında ortaya çıkan yetenek ve kapasite, kişilerin çıkarlarına ulaşmalarını kolaylaştıran ilişkilerde mevcut bulunan sosyal sermaye sayesinde korunarak genişler (Coleman, 2010: 87). Özetle kişilerin ilişkilerine dayanan sosyal sermayesi, beşerî sermaye oluşumunda kilit rol oynar. Beşerî sermaye bakımından tam donanımlı olmayan bireylerin söz konusu eksiklerinin sosyal sermaye kanallarıyla tamamlanıp dengelenmesi, sistemin dinamikliğiyle yakından ilgilidir. Alıntıda sunulan katılımcının söylemleri ise Coleman’ın yaklaşımıyla örtüşmektedir. Kişilerin ev sahibi toplumla iletişim kurabilmesinin ilk şartı olan sosyal sermaye unsurlarından dil faktörü, K15 adlı katılımcı ile toplum arasında iletişim engelinin en güzel örneğini sunmaktadır. Hem aldığı eğitime uygun iş bulamamış hem de Türkçe öğrenemediğinden ev sahibi toplumla iletişim kuramayan katılımcının beşerî sermayesinde bir değişikliğin yaşanmaması, hayatta kalma mücadelesinin Suriye’den Türkiye’ye kadar uzandığını gösterir. Açık bir şekilde beşerî sermayenin girişimcilik kapasitesi üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bir bireyin girişimcilik kapasitesine sahip olması demek, o girişimcilik işine dair gerekli donanıma ve yeterliliğe sahip olmak anlamına gelmektedir. Çeşitli bilgi kanallarıyla desteklenen donanım ve yeterlilik temsili beşerî sermayenin, sosyal sermaye ile iç içe geçişi yapılan alan çalışmasına şu şekilde yansımıştır:

“Suriyeliler olarak birbirimizle ilişkimiz iyidir. Bebek eşyası satan genelde pek yok Suriyeli olarak. Birinin çocuğu mu oldu, bizim Suriyeli geleneğine göre bebek takımı, bebek tulumu yani bebeğin gereksinimi olan şeyler alınır hayırlı olsunaya gidilir. Bu muhitte benden başka yok, o yüzden civarda biri doğum yaptığında tanısın ya da tanımasın, Suriyeli kadınlar gelir alınacakları alırlar. Geleneklerimizi devam ettiriyoruz ve bu benim açımdan ekonomik getirisi fazla olan bir durum” (K10).

“Suriyeli dükkânlar burada herkes birbirini bilir. Birine bir şey mi lazım oldu hemen şurada bakkal var, hemen şurada tuhafıye var birbirimize yönlendiririz. Hatta bugün benim işlerim iyi gitti diyelim ki, diğber berber arkadaşın işi olmadıysa benim müşteriye ona gönderirim, oda aynı şekilde benim işlerin kesat olduğu zaman oda müşterisi olduğu zaman bana yönlendirir, bu şekilde birbirimize yardımcı oluruz” (K3).

Bu alıntılarda kimsenin değerdendirmediğı fırsatları değerdendirip girişimcilik pratiğinin sosyal sermaye kanallarıyla nasıl desteklendiğinin en tipik örneğı sunulmaktadır. Mensubu olunan grubun üyelerinin birbirleriyle olan diyalogu, sosyal sermayenin bilgi kanalları özelliğıyle bütünleşerek etnik grup kontrolündeki ekonominin yeniden yapılanmasına vurgu yapmaktadır. Öte yandan sahip olunan kaynakların, grup içi toplumsal rollerin işlevselliğini koruduğunu belirten ifadeler ise şu şekildedir:

“Biz Suriyeliler günde 1 kilo kebab yiyen bir milletiz, genelde her yemeğın içinde et olur. Ben eti Altındağ’dan Suriyeli etçiden alıyorum ama o Türk etçiden alıyor. Yabancı et kullanmak yasak olduğu için, bizim etçi aracılık yapıyor, toptan alıyor Türk etçiden uyguna alıyor bize neredeyse aldığı fiyata veriyor, bizim o fiyata Türk etçiden alma şansımız olmadığı için. Suriyeliler birbirine hep yardım eder, birbirine daima ucuza verir. Mesela bizim içecekler Gaziantep’ten uyguna gelir, biz 2,5 liraya satarken Türk dükkânlar 5 liraya satıyor, aslında tadı her şeyi aynı” (K14).

“Bu civarda elektrik işleriyle uğraşan Suriyeli olarak ben varım. Bizim akrabalar falan bu civarda, Suriyeli vatandaşlar hep beni çağırır elektrik işi olduğunda ya da elektronik bir malzeme lazım olduğunda. Mesela ben gördüm, Türk bir elektrikçi birinin elektrik işini yapmaya gitti 100 TL aldı. Biz öyle değiliz yeri geldiğinde ücret almamız, aldığımız zamanda çok az mesela elektrik lambası takılacak bir eve ben sadece ampulün ya da floresanın ücretini alırım, bizim Suriye vatandaşının işyerine televizyon mu bağlanacak, ben giderim hallederim, ücret yerine bir tas çorba içerim ya da bir porsiyon dürüm yedirirler. Her şey para değildir, kendi aramızda bu şekilde destek oluyoruz” (K6).

Görüldüğü üzere mevcut kaynakların çok yönlü işlevselliğe sahip olması, görüşmeciler arasındaki etnik dayanışmaya işaret etmektedir. Ayrıca mülteciler üzerinden okunan yardımlaşma ve dayanışma timsali kazanılan erdemler, sosyal mekanizmaların özünde

yer alan fonksiyonel değişmezlerdir. Bu çok yönlü fonksiyonların, egemen toplum içinde var olmaya çabalayan azınlıkların soydaşlığına bağlı grup içi üyelere destek sunduğu görölmektedir. Öte yandan yardımlaşma ve dayanışma güdüsü baskın gelen Türkmen Suriyeliler tarafından kurulan derneğin de üyesi olan K8 adlı katılımcının görüşleri şu yöndedir:

“Kendi aramızda bağlantılıyız, derneğimiz var, haftada 1 ya da 15 günde bir toplanıyoruz, durum değerlendirmesi yaparız, bu hafta senin işler nasıldı, benim çocuk hasta ilaç alacağım para lazım hemen herkes gönlünden ne koparsa verir, önemli bir konu oldu herkese mesaj gelir, şu gün şu saatte toplantı var diye toplanırız. Dernek üyesi Türkmen bir vatandaş işini mi kaybetti, hemen iş sorup soruştururuz, iş bulasıya kadar kira parasını falan aramızda toplarız çıkışmayan kısmını. Bu kişiye iş bulmak lazım, kimin elemana ihtiyacı var, ne iş yapabilir seferber oluruz. Diyelim ki birinin avukatlık işi var, avukat bulunur tanıdık, avukat ücretini herkes gönlünden ne koparsa veriri halledilir”(K8).

Burada belirtilen ifadelerde mülteciliğin vermiş olduğu dışlanmışlıktan doğan grup içi dayanışma güdüsünün dernek kurmaya varan etkisinden bahsedilmiştir. Kendileri gibi mülteci konumunda olup zor durumda kalan bireylere karşı kendilerini sorumlu hisseden dernek üyeleri, aslında fedakârlığın elle tutulur örnekleridir.

“Bu civarda tam 12 tane Suriyeli bakkal var. Herkes birbirini bilir, art niyet yoktur aramızda. Benim dükkânda bir şey kalmadı diyelim, diğer sokaktaki bakkaldan temin ederim, hayır olmaz demeyiz, kimin neye ihtiyacı varsa temin deriz. Bizim lavaşların içinde 7 tane çıkıyor, fiyatı 1,75 kuruş a bize geliyor biz 2 TL'ye satıyoruz. 25 kuruş kâr koyuyorum. 1 ay öncesine kadar 1,50 kuruştı, una zam gelince bizi de etkiledi doğal olarak 1,75 kuruş oldu. Biz kendi vatandaşımızı düşünmüyoruz, Türkler 1,75 kuruş a gelen ürünü 3 TL'den aşığıya satmaz, alacağı kârı düşünmüyorlar. Bizde 25,50 kuruşlarla dönüyor bu dükkân, neden bu şekilde çünkü biz kendi vatandaşımızı düşünmüyoruz, zaten para yok, bide alım gücünü zorlaştırmaya ne gerek var ki. Türk bakkallarla aynı fiyatı koymamızın sebebi Suriyeli vatandaşımız bizden alsın, Türk dükkânlara gitmesin, kendi vatandaşımızı kaybetmemek için”(K7).

Tamda etnik kontrolün timsali olan bu alıntıda, antipatik davranışlar yerine göç öznelerinin birbirlerini kollayan ve ekonomik menfaat çerçevesinde değil daha çok duygudaşlık emsali bir profil sergiledikleri bulgusu hakimdir. Müşteri portföyündeki üyeleri niceliksel bakımdan kontrol altında tutup avantajlar sunarak hem kendi işletmesinin finansal gelirinin azalmamasına hem de müşterilerin durumunu fırsatçılığa çevirmek isteyen gruplara fırsat vermemek adına hareket eden K7 adlı katılımcının

yorumlarının yanında K1 adlı katılımcının ifadeleri ise karşılıklı birbirlerinin muhasebecisi oldukları yönündedir:

“Herkesin herkesle bağlantısı vardır, mesela bir şeyin fiyatı fabrikadan bize 1 liraya geldiye sadece 25 kuruş kâr koyabilirsin, 50 kuruş koyamazsın. Bakarız aynı ürünün fiyatı onda biraz pahalı mı uyarırız, bu diğer dükkânda bu kadar sende indir deriz birbirimizin muhasebesiyiz biz. Yan tarafta Suriyeli kebabçı var, lavaşı bittiği zaman ben olmasam bile girer, alır gerekli malzemeleri sonra hesaplaşırız, illaki şimdi ver demeyiz, bende karnım acıkınca genelde oradan yerim, o malzemesini benden alır, hem birbirimize daha uygun veririz, başkalarına 5 liraysa birbirimize 4 lira gibi” (K1).

Burada aslında görüşmecinin vurguladığı, etnik kontrolün kendi aralarında sağlandığıdır. Buldukları pozisyonlar gereği özel bir eğitimin gerekli olmadığı iş sektörlerinde yoğunlaşan Suriyeli girişimcilerin kendi aralarında haksız rekabetin ve karşılıklı anlaşmazlıkların oluşmadığı ortamlarda güvene dayalı ilişkilerin boy gösterdiği ulaşılan bulgular arasındadır.

3.2.3.2. Girişimciliğe Teşvik Eden Faktörler

Türkiye ekonomisine dâhil olan Suriyeli işletmecilerin, girişimcilik yolunda sağlam adımlar atmalarına en büyük destekçi yine kendi vatandaşlarıdır. Sahip oldukları sosyal ağlar sayesinde girişimciliğe adım atan katılımcılara yönlendirilen sorular çerçevesinde katılımcıların işletme açmalarında etkili olan faktörler ele alınmıştır. Beraberinde katılımcıları girişimci olmaya sevk eden etmenlere yoğunlaşp sosyal ağ ve bağlantılarla ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yöneltilen *“işletme açmaya nasıl karar verdiniz?”* sorusuna katılımcılardan gelen cevaplar aşağıdaki gibidir:

“Biz Suriye’deyken de aynı işi yapıyorduk, bakkal dükkânlarımız vardı daha gelişmiş ve büyük. Biz bakkallık işinden anlarız ilk geldiğimizde marketlerde çalıştık, babam pazarlarda tezgâh açtı, para biriktirdik dağıtıma çıktı araba aldık. Suriyelilerin geneli bilir, bizim Suriye’de bakkalcılık yaptığımızı o yüzden bizden alırlar, destek oldular bizden alarak” (K7).

“Suriye’deyken bizim lokanta işletmemiz vardı, İzmir’de de biraz çalıştık, birikim yaptık, Suriyeli lokantalar baya işliyor. Dedim bende açayım, açtık, akrabalar, eş dost gelmeye başladı, sonra diğer Suriyeliler de geldi. Akrabalar destek oldu, başkasının yerinde yiyeceğine benim dükkâna geliyorlar” (K4).

Bakkalcılık sektöründe yer alan K7 adlı katılımcı ile lokantacılık sektöründe yer alan K4 adlı katılımcının işletmelerinin Suriye'deki işletmelerinin devamı niteliğinde olması, işletme sektörüne yönelmelerindeki en büyük etmendir. Ayrıca Yıldız (2017: 313) tarafından yapılan çalışmada görüşmecilerin ifadelerine göre görüşmecilerin kendi işinin patronu olmaları, Suriyeliler arasında saygınlık sahibi olmalarıyla eşdeğerdir. Bu bağlamda K14 adlı katılımcının işlettiği işletmenin Suriye'de de Türkiye'de de aynı doğrultuda bilinir olması, işinde saygın biri olduğunu kanıtlar mahiyettedir. Bu bağlamda araştırma genelindeki katılımcıların durumundan farklı olan K14 adlı katılımcının geldikten sonra girişimci olma girişiminden ziyade girişim için Türkiye'ye gelme durumu, katılımcıyı diğer görüşmecilerden ayırmaktadır:

“Biz zaten direk lokanta açmak için geldik İzmir'e. Akrabalar Suriyeli yemekleri yapan yer yok, sen ustasın gel sen aç dedi, bir de burası çok işlek, akrabaların daveti üzerine geldik açtık” (K14).

Araştırma boyunca edinilen bilgiler, katılımcıların İzmir'de işletme açma sürecine kadar farklı yerlerde çalışıp sermaye biriktirmeleriyle girişimci oldukları yönündedir. Fakat K14 adlı katılımcı ise Türkiye'ye geldiği andan itibaren faaliyette olan işletmesini işletmektedir. Aynı zamanda 5 yıldır Türkiye'de bulunup 5 yıldır küçük restoran kategorisine giren lokanta işletmesiyle araştırmamızın en uzun süreli işletilen işletmesinin sahibi olan katılımcımızın konumunu örnekleyen öncül çalışmalarda bulunmaktadır. Yıldız (2017: 301) tarafından yapılan çalışmada benzer şekilde imalat ve satış faaliyetleriyle meşgul olan görüşmecilerin Türkiye'ye gelmekle deneyim ve bilgi edinmek amacıyla benzer işlerde çalışma gereksinimi duymadan direk kendi işletmelerini açmaları, kendi ülkelerinde mevcut sektör hakkında deneyime sahip olmalarıyla açıklanmıştır. Yine aynı çalışmada göçmenliğin vermiş olduğu dışlanmışlığa maruz kalma endişesi “özgür olma” isteğini doğurmuş ve kimsenin emri altına girmek istememekten kaynaklı “bağımsız olma” güdüsü, kendi işlerini kurma isteğini ortaya çıkarmış ve aynı durum bu çalışmada da katılımcılar tarafından şu şekilde dillendirilmiştir:

“Birinin yanında çalışmak bana göre olmadığını fark ettim, dil bilmiyorum, anlamakta zorluk çekiyordum, dışlanıyordum, maaş zaten çok azdı, mesai saati çok uzundu, çok ağır geldi başkasından emir almak, biraz biriktirdim para sonra küçük bir yer kendimize yetecek kadar açtım. İlk zamanlar kazanmadı, eş dost benden aldı, destek oldu, biraz iyi şuan” (K9).

“Yaşım ilerledi, bu yaştan sonra başkalarının yanında çalışacağıma kendi dükkânımı açayım dedim, gelen gelsin gelmeyen gelmesin dedim. Kimse gelip beni rahatsız etmesin, hesap sormasın, bu işi niye bitirmedin, şöyle yap demesin diye açtım aslında. Ben işlemez sanıyordum, bizim Suriyelilerin de küçük çocuğu çok, yeni doğum yapan çok. Herkes benden aldığı için işledi şükür” (K10).

Bağımsızlık gereksinimlerinden kaynaklı kendi işinin patronu olma isteği, girişimcilik adına en büyük motivasyon kaynağı olmakla birlikte girişimciliğe teşvik eden çekici faktörler arasında yerini almaktadır. Kendi işinin patronu olmak isteyip girişimciliği seçenlerin aksine hayatlarını devam ettirebilmek için kendine en uygun çalışma alanı olarak mecburiyetten girişimciliğe yönelen K3 adlı katılımcı ise durumu şu şekilde aktarıyor:

“Bu dükkânı en büyük açma sebebim dil bilmemek. Ben dil bilmediğim için kimse iş vermedi bana, o yüzden berber olduğum için bu dükkânı açtım, müşterilerim de zaten Suriyeli, Türkçe bilmeme gerek yok, şuan rahatım, Suriyeli müşteri geliyor hem paramı kazanıyorum hem de dışlanma ve aşağılanmaya maruz kalmıyorum, kendi işim, istediğim zaman açıyorum, istediğim zaman kapatıyorum. Burayı açarken bir koltuk bir arkadaş verdi, havluları komşular verdi, gerekli küçük aletlerin ücretini de arkadaş verdi ben sonra ödedim ona” (K3).

Etnik ayrımcılığa maruz kalması sonucu kendi işyerini açan katılımcının yaşadığı dışlanmışlık, girişimciliğe teşvik eden en büyük etmendir. Kaya (2015: 8)’ya göre içinde bulunulan toplumun dilini bilmemekten kaynaklı eksikliklerin işe girme sürecinde engel teşkil ettiği dışsal faktörler, mültecileri serbest mesleklere yönlendirmektedir. Bu bağlamda göçmenliğin vermiş olduğu yabancılık hissi, katılımcıyı dezavantajlı konumuna iterken katılımcının hayatta kalabilmek için çalışma fırsatı elinden alınmış olmaktadır. Görüşmecinin beklentisine yönelik iş imkânının olmaması, tecrübe sahibi olduğu sektörde ilerleme fikrini açığa çıkarmıştır.

“Suriyelilerin alışık olduğu kokuları getiren, satan, bizim yöresel örtülerimizi satan yer yoktu, hacca gidecekler hac malzemesi almaya gidince çok pahalıya veriyorlardı, bizden birisi açarsa hem uyguna gelir, hem istediğimiz ürünü bulabiliriz dedik, akrabalar bu işi siz yapınıza dediler, fikir verdiler açtık” (K16).

Hac malzemeleri satarak geçimini sağlayan kadın katılımcı K16, Yıldız (2017: 317)’ın yaptığı çalışmada ulaştığı sonuçlarla paralellik gösteren ifadelerde bulunmuştur. Yıldız’ın elde ettiği bulgularda, görüşmecilerin Müslüman olmalarıyla iş kurmalarının bağlantılı

olduğunu ifade ettikleri söylemler, K16 adlı katılımcının Müslümanların ibadet gereksinimlerini karşılamak için sahip olduğu dini bilgidен faydalandığına işaret etmektedir. Elde edilen bulgular ışığında mekânsal olarak Suriye asıllı vatandaşların yoğunlaştığı bölgelerde ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş işletmelerin yoksunluğundan kaynaklı bu bölgelerde işletme açmaya giriştiğini belirten katılımcıların ifadeleri ise şöyledir:

“Buralarda Suriyeli eşyaları satan yer yoktu, biz kadınlar süslü severiz, Türk dükkânlarda yok bizim kıyafetler, olsa bile çok pahalı. Akrabamız sen açsana dedi, hem biraz kazanırsın, hem canın sıkılmaz dedi. Açtık, akrabaların desteğiyle”(K13).

“Bizim ürünlerimizi satan bakkal olmadığı için açtım. Bizim ekmeğimiz Türk ekmeğinden farklı, biz lavaş yeriz, bunu arıyoruz, bulamıyoruz yok Türkiye’de. Antep’te Suriyeli işadamları fabrika açtı, bizim mühendisler Suriye’deki aynı tat, aynı lezzeti yaptılar Türk bakkallara vermeye çalıştılar ama Türk bakkalları kabul etmedi, satmadılar bizim ürünleri. Bizde kendi bakkallarımızı açtık, Suriyeli bakkal olarak adlandırıldık. Ürünlerimizin hepsi Mersin ve Antep’teki fabrikalardan geliyor. Bizim cipslerin tadı farklı, çok baharatlı ve fiyatı uygun. Bu cips Türk bakkalda 1 TL, bizde 4’ü 1TL biz ucuza geliyor, bizde ucuza satıyoruz”(K8).

İzmir ili geneli baz alındığında araştırmanın yapıldığı dönem itibariyle en çok Suriyeli işletmenin bulunduğu ilçe olan Buca ilçesi, resmi rakamlara göre 50 tane Suriyeli işletmeye ev sahipliği yapmaktadır. Suriyeli işletmelerin yoğun bir şekilde konumlandığı Buca’yı 48 Suriyeli işletmeyle Bornova takip ederken Konak 42 işletme ile 3. sırada yer almaktadır. Fakat Bayrak (2018: 79) tarafından yapılan çalışmada, İzmir’in ekonomik işleyişinde Suriyelilerin Bornova- Ayakkabıcılar Sitesinde ve Basmane çevresinde etkin rol oynadıklarından bahsedilmiştir. Emek yoğun işlere yönelen Suriyelilerin ayakkabıcılık, inşaat, tekstil ve hizmet alanlarında kendilerini gösterdikleri belirtilmiştir. Basmane, 2012 yılı itibariyle Suriyelilere ev sahipliği yapmış İzmir’in artan oranda Suriyeliye kucak açtığı “küçük Suriye” olarak tanınmaya başlanmış bir semtidir. Suriyelilerin göç etmek için Basmane’yi tercih etmelerinin arka planında ise merkezi bir öneme sahip olması ve otobüs istasyonlarına yakınlığıyla bilinen bir liman kenti olması yer almaktadır. Suriye savaşı sadece insanları etkilememiştir. Göçle gidilen yerde de dönüşümlere sebep olmuştur. Bunların bir örneğini temsil eden Basmane’nin tanık olduğu yapısal dönüşümler arasında, kiralardaki fahiş artışlar, sosyo-ekonomik işleyiş, gündelik yaşam yer almaktadır (Gözler Çamur, 2017: 93). Bu dönüşümler arasında yer

alan kira fiyatlarındaki artıştan bahseden K17 adlı katılımcı aslında durumu özetlemektedir:

“Biz gelmeden önce bu yerin kirası 300 TL iken biz geldikten sonra 1.500 TL oldu. Burası da işlek, sorduk normalde bizden önceki 300 TL kira veriyormuş ama bize 1.500 TL dediler zorla 1.200 TL’ye kiraladık abimle karar verip. Fırsatçı oldu insanlar, mecbur kiralayacak diye ev fiyatları, dükkân kiralaları fırladı” (K17).

Doğal olarak Basmane, İzmir özelinde resmi ve gayri resmi Suriyeli işletmelerin yoğunlaştığı etnik bir bölge olarak ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda elde edilen bulgulara görüşmecilerin söylemleriyle ulaşılmıştır.

“Burada hep Suriyeli dükkânlar var, Suriyeli sokağı diye geçer bu sokak, Türk işletme yoktur, hepimiz Suriyeliyiz. Doğal olarak burada hep Suriyeliler alışveriş eder. Ben Suriye’deyken de elektrik işiyle uğraşıyordum, Suriyeliysen bir işin oldu mu bu sokağa gelirsin halledersin işini, o yüzden baktım bu dükkânı kiralayalım dedim, elektrikçi de yok ben tekim, geldik kiraladık” (K6).

“Bu bölge Suriyeli dükkânlara ait, hepimiz Suriyeliyiz, genelde Suriyeli halk burada olduğu için burayı kiraladım, burası aynı Suriye gibi” (K9).

“Burada Suriyeli dükkânlar var, doğal olarak buradaki dükkânları işleten bütün Suriyeliler yemeğe bana gelir, Suriye’den akrabalar buraya gel dükkân aç çok işler dediler diye geldim” (K14).

Elde edilen bulgularla da tasdiklenen “küçük Suriye” kavramsallaştırması, Suriyelilerin buraya yoğunlaşarak işletme açma tercihlerini bu bölgede kullanmalarına ve Suriyeli ürünlere ulaşma olanağının sunulmasına dayanmaktadır. Suriyeli girişimcilerin bu civarda işletme sahibi olabilme rekabeti, günden güne fiyatların fahiş rakamlara ulaşmasına ve Suriyeli iş hacminin genişlemesiyle Suriyeliler için en cazip bölge olmasına zemin hazırlamıştır. Diğer yandan Yıldız (2017: 315) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda, kendi işletmesini açan girişimcilerin başka bir Suriyeli girişimciyi referans alma ihtimalinin bulunduğu ve bu durumun Suriyeli girişimciler üzerindeki etkisinin olumlu nüksedip işletme sayısını artırdığı vurgulanmıştır. Doğal olarak Suriyeli girişimcilerin sayılarındaki artış diğer potansiyel girişimcileri cesaretlendirip Suriyeli gençlerin önünü açmıştır. Bu durumun girişimciler için önemli bir örnek teşkil ettiği sonucu bu çalışma özelinde de desteklenmektedir. Araştırma gereği Suriyeli işletmelerin yoğunlukta olduğu bölgelerin dışında gerçekleştirilen görüşmelerde ortaya çıkan farklı görüşler ise şöyledir:

“Bu bölgede Türk esnaf fazla, biz bakkalı ilk açtığımızda burada Suriyeli bakkal yoktu biz açınca Türk bakkallar bizi tehdit etti, kapattırdılar sonra buraya açtık, işler çok iyiydi ilk açtığımızda 1000 TL kazanıyorduk rahat, şuanda sadece bu çevrede 12 bakkal var gelir 300-400 TL'ye düştü. Suriyeli bakkal sayısındaki artış, bizim gelirimizi azalttı”(K1).

“Türk işletme çoğunlukta, Suriyeli tavukçu, kebabçı sadece ben varım, zaten bu bölgede Suriyeli kebabçı hiç yok diye açtım, çünkü Suriyeli aile çoğunlukta bu bölgede hepsi benden alıyor, benden başka Suriyeli yemek yeri olsa ben bu kadar kazanamam, o yüzden yerim çok iyi”(K2).

“Bu bölgede Türk esnaf çoğunlukta olmasına rağmen Suriyeli aile de fazla. Ben gibi bebek gereksinimleri satan başka bir yer yok, o yüzden bebek kıyafeti dükkânı açtım, hem Suriyeli halk Türklerden alışveriş yapmasın, hem de daha ucuza verip maddi olarak darda olan Suriyelileri bir nevi maddi açıdan hafifletmek için”(K10).

Katılımcıların işletmelerinin olduğu mevkide sektörel dağılıma göre hareket etmiş olmalarının göstergesi olarak işletmelerini ilk açtıkları zaman bölgede Suriyeli tuhafiyeci, Suriyeli bakkal ve Suriyeli kebabçı olarak tek hizmet veren işletme olmalarına dayanarak girişimcilik ruhunu içinde barındırdıklarını söylemek yerinde olacaktır.

“Bu bölgede Suriyeli lokantacı yoktu. Ben ilk geldim başka yerde çalıştım sonra araştırdım lokantacılar çok kazanıyor, en az Suriyeli lokanta nerede var, bu mevkide yoktu ilk ben açtım, ben açtıktan sonra bir kaç yer daha açtı ama ben müşteri kitlemi oluşturmuştum, akrabası, tanıdığı olanlar giderler oralara ama çoğu bana alıştı, benim yemeklerime alıştı. Farklı lokantaların açılması tabi ki de benim kazandığım parayı böldü, ben tekken ayda 2.000 kazanıyordusam şuanda 1.000 TL kazanıyorum, müşteriler bölündü. Akrabası lokantacı olan illaki oraya gider, ben bir şey diyemem ki buna”(K4).

Katılımcının söylediklerinde en dikkat çekici nokta, kendisinin lokantacılığa yönelmesinin ardından Suriyeli işletme sayısındaki artışa bağlı kazancının düşmesi ve etnik girişimciliğin katılımcının ekonomik sermayesinde olumsuz etkiler yaratmasıdır. Dolayısıyla etnik girişimciliğe bağlı etnik ekonominin de kendi içinde ayrılmış olması katılımcının memnuniyetsiz bir tavır takınmasına sebebiyet vermiştir. Araştırmaya katılan Suriyeli girişimciler arasından K11 ve K12 adlı görüşmeci dip dibe tuhafiyeci hizmeti verdikleri işletmeleri arasında rekabet ortamı olmadığını şu şekilde savunmuşlardır:

“Biz birbirimizi daha önceden tanıyorduk, ben yaptığım el işi malzemeleri satmak istediğimi, dükkân kiralamak istediğimi belirtmiştim, arkadaşımda benim dibimde dükkân var boş dedi, dükkân sahibiyile konuştuk, makul fiyata bana burayı verdi. Diğer yerlere göre daha uyguna geldi,

komşum dükkân sahibiyle konuşunca, çünkü diğer yerlerde arada tanıdık olmadığı için çok uçuk fiyatlar istediler. Komşum dükkân sahibine benim adıma kefil olunca kiraladık burayı. Hem birbirimize destek çıkarız dedik, komşum ben ilk açtığımda burayı Türkçe çok bilmiyordu, ben gelen Türk müşterilerine yardımcı oluyordum, hem de Türkçe öğretiyordum birbirimize destek olmak için, rakip olmak için değil. Çünkü herkes kendi rızkını yer. Bende olan malzemeler onda yok, onda olanlar bende yok, tuhafıye ama farklı ürünler sonuçta. Benim akrabalarım, müşterim belli onlar benden alıyor, onun akrabaları ondan. Birbirimize müşteri yönlendirdiğimiz oluyor, yan yana aynı dükkân olamaz mı yani”(K11).

“Dediği gibi onun dükkânında olan şeyler bende yok, bendekiler onda. Komşum daha çok el emeği ürünler satıyor, mesela yeni evlenecek Suriyeli gelinler çeyizlik eşya falan alıyorlar, bende de makyaj eşyaları, gecelik, kıyafetler falan var, rekabet yok aramızda, birimizin işi olduğunda diğeri dükkâna göz kulak olur, güven var arada, samimiyet var”(K12).

Elde edilen bulgular, gerek bir bölgede yoğunlaşan Suriyeli girişimcilerin gerekse ileriye dönük yatırım yapan girişimcilerin kriz anını fırsata dönüştürdüklerini göstermektedir. Girişimciliğin gereği olan fırsatları gözetme girişiminde bulunan katılımcıların işyerlerini açmada gerekli olan destekleri nereden sağladıklarını ve bu desteğin nasıl boyut kazandığına dair bulgulara “*bu sektöre yönelmenizde sosyal ağ ve bağlantıların önemi nedir?*” sorusuyla ulaşılmaya çalışılmıştır:

“Burayı açarken en çok manevi destek aldım, özellikle dernektekiler çok destekçi oldu, akrabalarım genelde bu mahallede hepsi benden alır, Yeşilova’da oturan akrabalarım var, haftada 1 gelirler haftalık alışverişini benden yaparlar giderler. Destek çok aldım akrabalarımından”(K8).

“Burayı açarken eniştemden maddi destek aldım, kayınbabamdan işi öğrendim, akrabalarım da benden alırlar hep destek oldular. Ben isteksiz olmama rağmen kayınbabam çok uğraştı, işi sevdirdi bana, kazanç da iyi olunca iyi oldu”(K2).

“Benim bu dükkân 4. Berber dükkânım psikolojik bunalıma girdim, kaç kere kapattım, arkadaşlarım toparlamam konusunda destek oldu bana. Sandalye, havlu, malzemeleri oradan buradan topladık, karşılıksız verdiler hep, onlar sayesinde toparladım”(K3).

“Kurslara gitmeme teyzem ısrar etti, dükkânın ürünlerini kurslarda yaptım, sonra burayı komşum sayesinde buldum, hep bana destek oldular benden daha çok uğraştılar burayı açmam konusunda”(K11).

Yönlendirilen bu soruya kuşkusuz katılımcıların genelinden gelen cevap, Suriye’den Türkiye’ye aktarılan sosyal sermaye birikimlerinden gelen destek sayesinde ayakta

kaldıkları yönündedir. Gerek maddi gerekse manevi desteği birbirlerinden esirgemeyen Suriyeli girişimcilerin, bu süreçte en büyük destekçisi sıkı tutulan bağlantıların kendisidir. Bu bağlamda mevcut işlettiği işletmeyi tanıdıktan devralarak faaliyete sokan K15 ve K2 adlı katılımcılar, sosyal ağların önemine şöyle vurgu yapmaktadır:

“Asıl mesleğim eczacılık, arkadaşım benim tatlıcı dükkânı var gel onun başında dur dedi, kendi Avrupa’ya gitti, bende ondan devraldım. Burada zaten hep Suriyeli işletmeler var o yüzden evden oturmaktansa burada arkadaşlarla, tanıdıklarla oturuyoruz, iyi oldu”(K15).

“Eniştem yardım etti burayı açmamda. Kayınbabam ben Konya’dayken gel burada hiç kebabçı yok dedi, ben sana işi öğreteyim sende işlet dedi, eniştede para gönderince açtık, kayınbaba öğretti, baya da tuttu, çünkü burada benden başka yok. Bu civardaki herkes bana gelir. Yani akrabalar sayesinde bu yola çıktım, en büyük destekçim onlar”(K2).

Sosyal ağ ve bağlantıları güçlü olan mültecilerin, ev sahibi ülkede hayata tutunmaları daha kolaylaşmaktadır. Sosyal ağ ve bağların kuvvetli olmasıyla Suriyeli girişimcilerin gerekli sermayeyi bulma, bilgi ve işgücüne ulaşmaları paralellik gösterir. Özetle kendi işinin patronu olma yolunda ilerleyen Suriyelilere kolaylık sunan göçmenlik ağları ve sosyal bağlantıları sayesinde, katılımcının işleteceği yer ve mekânı bir tanıdıktan ya da aileden alarak işletmesi söz konusu olabilmektedir (Yıldız, 2017: 310). Bu kolaylığın yanında göçmenlik ağlarının mevcudiyeti, işletmeyi kurma konusunda da Suriyeli girişimcilere fayda sağladığına şu ifadelerle şahit olunmaktadır:

“Teyzem teşvik etti. Ben kursa gittim, baya güzel şeyler yaptım, dediler sana dükkân açalım, açtık. Hem yaptıklarımı satmış oluyorum, hem kendimi geliştiriyorum. Gelen müşteri şurasını şöyle yapsan da güzel olurmuş diyor, ilham veriyor bende bir dahakine öyle yapıyorum, başka sefere o kişiye diyorum öyle yaptım, sonra o kişi o ürünü alıyor”(K11).

Akraba ve arkadaşlardan gelen destek Bourdieu’nün gerekli olduğunda faydalı destekler sağlayan toplumsal ilişkilerin sermayesi olarak tanımladığı sosyal sermaye tanımlamasıyla da örtüşmektedir. Herhangi bir bireyin, toplumsal bakımdan önemli konumlarda bulunan müşterilerle etkileşimi beraberinde saygınlığı ve itibarı da yanına getirecektir (Bourdieu, 1977: 503 akt. Field, 2008: 20). Dolayısıyla akraba ve arkadaşlardan gelen desteğin boyutu, sosyal sermaye birikiminin de büyüklüğünü temsil etmektedir. Ayrıca araştırma bulgularının genelinde Türkiye’ye geldikten sonra yapılan birikim ve tanıdıklardan gelen desteğe bağlı işletme açma atılımlarının daha kolaylaştığı ulaşılan diğer sonuçlar arasındadır. Ayrıca etnik kimliğe sahip olan katılımcıların

girişimcilik deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını anlayabilmek adına “Suriyeli olmanızın girişimci olmanızdaki etkisi nedir? Bunun getirisi nedir?” şeklinde yönlendirilen soruya verdikleri cevaplar şu şekildedir:

“Burayı açmadan önce 3 tane dükkân değiştirdim, devlet sürekli geldi kapattı, açtığım mahallelerde Suriyeli dükkân istemedikleri için halk şikayet etmiş ve kapattılar, en ufak bir şeyi bahane ederek mühürlediler, ben açarken burayı Suriyelilere karşı bir önyargı vardı, istemiyorlardı, hayata küsmeme bile neden oldu bu durum, vazgeçtim açmayacaktım ama yine açtım”(K3).

“Türkiye’de biz Suriyeli olduğumuz için insan muamelesi görmüyoruz resmen, ilk geldiğimizde evraklarımız geçersiz sayıldı, ben edebiyat öğretmenliği okuyordum, evraklarım yanımda, kabul etmediler kendi ülkende geçerli o burada geçersiz dediler, ülkemizdeki statümüz yandı buraya gelince, bende o yüzden İzmir’de dükkân açmaya yöneldim, yapacak bir şey yok çünkü”(K2).

“Türkiye’ye biz ilk geldiğimizde durumu iyiydi buranın. Suriyelilere karşı önyargılı değillerdi, yardım ediyorlardı, dükkân açtığımızda Türkçe bilmediğimiz için anlaşıyorlardı, Suriyeli dükkânlar baya işliyordu ilk zamanlar, birisi bir dükkân açtı devamı geldi, Suriyeli dükkân sayısı arttı, Türk esnafın bakışı da değişti, Suriyelilerin müşterileri bölündü, satışlar azaldı, sorunlar arttı, Suriyelileri dışlama başladı zamanla”(K4).

“Türkiye’nin durumu çok iyiydi, biz ilk geldiğimizde 1 Dolar 2 TL idi, şuan 1 Dolar 6,5 TL oldu. Türkiye’nin ekonomik durumu illaki bizi de etkiliyor, Suriye’de Zeytin dalı Hareketi’nden sonra akrabalarımızın olduğu yerde Türk parası kullanılmaya başladı, bu bizi de etkiliyor. Türk parası değerliyen, değersiz olmaya başladı,”(K16).

Suriyeliler Türkiye’ye ilk geldikleri sıralarda, sayılarındaki azlıktan kaynaklı pek görünür değillerdi. Ne zaman Suriyelilerin sayısında yoğun bir artış yaşandı o zaman sıkıntılar kendini göstermeye başlamıştır. Her geçen gün artan Suriyeli nüfusu, Türkiye’nin ekonomisine ekstradan külfet oluşturduğu anlayışı yaygınlık kazanırken Suriyelilerin Türkiye ekonomisindeki ücretli çalışan konumu sarsıntıya uğramıştır. Aynı zamanda yerel halkta da Suriyelilere karşı kin ve nefrete varan duygular uyanmaya başlamıştır.

“Biz Türkiye’ye gelince işçilik ucuzladı, bizden önce bir kişi 1000 TL’ye çalışıyorsa aylık Suriyeli gelince ücretler 300 TL’ye düştü. Hem Türkler hem de Suriyeliler bu durumdan mağdur oldu, yok pahasına, saatlerce çalıştırıldık, çalışmazsan git, kapıda bekleyen bir sürü çalışacak adam var dendi, fırsatçılık biz geldikten sonra çok arttı, bizde o yüzden kendi yerimizi açtık”(K5).

Yukarıdaki ifadelerde belirtildiği üzere katılımcıları, işletme açmaya teşvik eden faktörlerin en başında bağımsızlık isteği gelirken saygınlık görme, kendi işini kurma gibi

etmenlerde motive kaynağı olmuştur. Ayıriyeten dil bilmemekten kaynaklı kendi işletmesini açmaya yönelik katılımcıların yanında Suriyelilerin ihtiyaçlarına yönelik mal ve hizmetin yoksunluğu işletme sektörüne yönelmelerinde önemli bir etkidir. Etnikliğin vermiş olduğu ayrımcılığa aldırış etmeden girişimciliğe atılan Suriyelilerin, işletme açma sürecindeki deneyimlerini ekonomi üzerinden tanımlarken olumsuzluklara hem kendi açılarından hem de Türkiye açısından gönderme yaptıkları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla Suriyeli etnik girişimci olan katılımcıların ifadelerinden, Suriyelilerin kendilerine uygun bir iş bulamamalarının, dil engelini aşamamalarının, kendi ülkelerinde uzmanlaştıkları zanaatkarlık ve esnafılığı devam ettirme isteklerinin katılımcıları girişimciliğe teşvik ettiği anlaşılmıştır. Mülteci olmalarından kaynaklı yaşadıkları olumsuzluklar ise, katılımcıları kendi işletmelerini açmaya teşvik ederken kendi yağında kavrulan, kendi kendilerini geçindiren bir ekonomik sisteme sempati duymalarına vesile olmuştur.

3.2.3.3. Suriyeli Girişimcilerin İşletme Açma Süreci

Kısa vadede ücret karşılığında çeşitli yerlerde çalışmış olan Suriyeli girişimcilerin, Türkiye ekonomisine dâhil olma sürecinde yaşadıklarını deneyimlerine dayanarak aktardığımız bu bölümde, öncelikle işletme sektörünün başlangıcında gerekli malzemenin temini, işyeri kiralama ve resmi prosedürlerin genel hatları vurgulanmıştır. Yerel esnafın tepkileriyle karşılaştıklarını belirten girişimcilerin ifadelerinden diğer işlemlerini sosyal ağ ve bağlantılar sayesinde kolaylıkla hallettikleri anlaşılmıştır. Suriyeli girişimcilere yönelik yasal düzenlemeler kapsamında, “işletme açmak için gerekli resmi izinleri nasıl aldınız?” sorusuna katılımcıların daha önceki deneyimlerine bağlı işletmeleri ile ilgili sorun yaşanılacağı dair endişeleri ifadelerine yansımıştır:

“İlk açtım, 4-5 ay zabıta izin veriyor, tutunabilecek misin tutunamayacak mısın diye. Biz tutunduk evrakları topladık. İlk açtığımızda esnaf yardımcı oluyordu, biz burayı açtığımızda Suriyeli dükkân çok yoktu ne zaman dükkân sayısı artmaya başladı o zaman sıkıntılar başladı. Türk esnaf kin duymaya başladı”(K4).

“Bu dükkâna 6 ay izin almadım, işler mi işlemez mi bilmediğimden, baktım işliyor gerekli izinleri levhaları aldım. İş yeri malzemesi çok bir şey yok, tamir malzemesi onları da akrabalarından bir şekilde topladım”(K5).

Denilebilir ki potansiyel girişimciler, girişimcilik için olumsuz yönde bir algıya sahiptirler. Örnekte de gözlemlenen tereddüt ve işletmenin ayakta kalıp kalamayacağına

dair belirsizlik, girişimcileri ilk aylar illegal işleyişe sevk ederken zamanla işletmenin müşteri portföyünün niceliksel olarak artması katılımcıları resmi prosedürleri uygulamaya yöneltmiştir.

“Dükkânı kiraladık, açtıktan sonra 45 gün içinde ruhsat almak şart. İlk olarak vergi levhası alabilmek için para yatırdık, Ankara’ya müracaat ettik, yabancı belgesi geliyor. İstedikleri evrakları toplarken esnaf odasına gittik, kayıt olduk, belediye görünce yabancı belgesini ruhsat veriyor. 45 gün içinde bu işleri yetiştiremezsen hemen gelip mühürlüyorlar, burada çoğu dükkân ruhsat izni yetiştmediği için mühürlendi. Ankara’dan izin belgesinin gelmesi 1 ayı geçiyor. Bizimde tam 43. Gün bitti işlemler, 2 gün kala alabildik”(K6).

Suriyeli girişimcilerin Basmane’de göçmenlik ağlarına dayalı bir özerklik kurmuş olmalarından kaynaklı bu bölgenin denetimini elinde bulunduran yetkililerin, Suriyeli girişimcilerden resmi düzenlemelere aykırı davrananlara tolerans göstermediklerine elde edilen veriler doğrultusunda ulaşılmıştır. Bu işleyişe en güzel K6 adlı katılımcı örnek gösterilebilir.

“Resmi izinleri eniştemle hallettik, malzemeler zaten vardı bizden önce başka bir Suriyeli dükkân varmış burada, camlarını kırmışlar, adam boşaltmış burayı. Yan taraftaki Suriyeli bakkalla aynı anda açtık. Gel açalım dedi, o bizim arkadaş, yok o dükkânı taşlamışlar dedim, ne sıkıntı sana gelen bana gelir, bana gelen sana gelir bak ben açıyorum dedi, dükkân sahibi de 600 TL kira istedi. Bir şekilde açtık”(K2).

“Resmi izinler, vergi levhasını falan muhasebecimiz var Mardinli bizim dili biliyor bizim yerimize o halletti. İşlek diye kiraladık, yerli halka daimi, ömürlük ruhsat veriliyor, bu dükkânda aynı imarlı ama biz Suriyeli olduğumuz için 1

senelik veriyorlar. 1 sene dolunca hem yabancı iznini hem ruhsatı yenilemek zorundasın ve bunlara ayrı ayrı 4.000 TL para veriyoruz her yenileyişte”(K14).

“Benim Türkçem yok, muhasebeci bulduk dilimizi bilen izinleri 2 hafta içinde halletti. Vergi levhası için ayrı, ruhsat için ayrı para verdik. Şimdi muhasebeciye her ay 125 TL para ödüyoruz. Kiralarken akrabalar devreye girdi, yoksa vermiyorlar bize, ilk açtığımızda 2.000 TL kazanıyorduk, Suriyeli dükkân çoğaldı biz şimdi 600-650 TL kazanıyoruz, Türk esnaf şimdi bana selam vermiyor nedense”(K9).

Etnik kontrolün hüküm sürdüğü mevkilerde gerekli izinleri, prosedürleri iyi bilenler aracılığı ile alan katılımcıların, mensubu oldukları etnik grup haricindeki bireylere de güven duymaları ve girişimci olma yolunda söylenilenleri yapmaları, bağlayan sosyal

sermaye yanında köprü kuran sosyal sermayeye yöneldiklerinin göstergesidir. Başlangıçta ev sahibi ülkeyle Suriyeli girişimcilerin aralarındaki mesafenin girişimcilik süreciyle azaldığı bulgulara şu şekilde yansımıştır:

“Gerekli izinleri aldık, komşumla beraber kiraladık aynı kira ücretini veriyoruz. İlk zamanlar teftişe geliyorlardı sürekli, kutuları açıyorlardı tek tek, isimlerini soruyorlardı. Bir şeyin ağzı açık olsun, çuvalda satılan bir şeyin mesela bunun ağzı neden açık deyip 190 TL ceza yazıyorlardı hemen, bizde bu mal yok, bizde olmayan değişik bir şey satıyorsun bu malı at diyorlardı, 7 gün sonra geliyorlar eğer o malı atmadıysan cezayı artırıyorlardı. Şimdi de geliyorlar ama ilk açıldığı zamanki kadar değil, eskisi gibi ceza da yazmıyorlar o kadar çok”(K7).

“Bu dükkânı hazır aldım, akrabam Avrupa'ya gidecekti gel dur başında dedi, üzerime aldım izinleri hallettik, devir aldım ücret almadı akrabam devir işlemlerinden, bu bölgede Türk yok zaten biz bizyiz”(K15).

Göçmenler uluslararası göç akışına ivme kazandırarak olasılıkları artırır. Bu gerçekleşen hareketlilik göçmenleri cezbederken maliyet riskini azaltmaktadır. Ağ ilişkileriyle de göç alan ülkenin yabancı istihdamı çekici hale gelirken ülkeye yabancı istihdamının girişini destekleyen toplumsal sermaye görünürlük kazanır (Massey, 2014: 28). Bu bağlamda sahip olunan sosyal ağlar sayesinde inşa edilen sosyal sermayenin, hem sosyal hem de ekonomik anlamda etkileri bulunmaktadır. Sosyal ağlar sayesinde sahibi olunan işletmenin maddi külfet içermemesi girişimciler için hem adapte olma sürecinde girişimcileri rahatlatmakta hem de ekonomik olarak borca girmemeleri girişimcilik yolunda önüne çıkma ihtimali olan engelleri ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla göç ağlarının ev sahibi ülkeye göç etme sürecinde yaşanma ihtimali olan riskleri en aza indirdiği gerçeği ön plana çıkmaktadır. Fakat girişimciliğe adım atan işletmecilerin tümü K15 adlı katılımcı kadar şanslı olmamaktadır. Nitekim kimi girişimci tanıdıklardan aldığı destekle işletme açarken kimi girişimci yıllarca ağır şartlarda çalışarak gerekli sermayeyi temin etme peşinde koşmak durumunda kalabilmektedir. Bu durumu örneklendirmek adına, katılımcılara yönlendirilen “girişimcilik yolunda gerekli olan sermayeyi nereden temin ettiniz?” sorusuna alınan cevaplar şu şekildedir:

“İlk geldiğimizde ben marketlerde çalıştım, babam tezgâh açtı, abimde çalıştı, biraz biriktirdik geri kalanını akrabalarından bulduk”(K1).

“Enişteme söyledim, Avrupa'da duruyor o gönderebilir misin dedim gönderdi”(K2).

“Bu dükkânı açmak için çok fazla sermayeye gerek duymadım, burayı açarken, lüks bir dükkân değil, sandalye, birkaç malzeme sağdan soldan verdiler, arkadaşım verdi, kirayı da eski çalıştığım yerden kalmıştı biraz öyle hallettim”(K3).

“Çok fazla bir sermaye yok burada toplasan 10.000 TL'lik ürün var yok. O yüzden akrabalarından bulduk”(K5).

Yıldız (2017: 205) tarafından yapılan çalışmada, potansiyel girişimcilerin kimsenin aklına gelmemiş düşünce ve fikirleri hayata geçirmenin ön şartı olan sermayeyi görüşmecilerin temin ettikleri kaynakları katılımcıların %73,3'ünün Suriye'den yanlarında getirdiklerini belirtirken %14,3'ü işletmeyi açmadan önce farklı işlerde çalışarak biriktirdiğini söylemiştir. Katılımcıların %23'lük bir kısmı ise aile üyeleri, akraba ve arkadaşlardan bulduklarını ifade etmişlerdir. Bizim araştırmamızı ilgilendiren kısmı ise %23'lük dilimdir. Çünkü bu çalışmada katılımcıların %100'ü gerekli sermayeyi, sosyal sermayeye dayanan aile, akraba ve arkadaşlardan temin ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum gösteriyor ki, devletten destek görmedikleri anlaşılan Suriyeli girişimcilerin sosyal sermaye birikimleri yerindedir. Etnik bir grubu temsil eden araştırma katılımcılarının, her ne kadar sosyal sermayeleri yerinde olsa da göçmen profiline ait mevcut algı, ister istemez göçmenleri ötekileştirmekte ve toplumda kolay kolay kabul görmelerinin önünde engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda, katılımcılara yönlendirilen “göçmenliğin girişimcilik sürecindeki etkisi nedir, herhangi bir ayrımcılığa maruz kaldıysanız bunun ekonomik durumunuza yansımaları ne şekilde oldu?” sorusuna verilen cevaplar ise şu doğrultudadır:

“Biz Suriyeliyiz diye gelen Türk müşteriler hep ucuzdan almaya çalışıyor, kalitesiz mal satıyorlar gibi muamele ediyorlar, çok fazla pazarlık yapmaya çalışıyorlar. Biz Türk dükkânlar gibi %100 kâr koymuyoruz ki mallara biz 1 TL, 2 TL ile döndürüyoruz dükkânı buna da pazarlık yapıyorlar. Kimi zaman parasını vermeden gidiyorlar”(K10).

“Bizim göçmen olmamız prosedürleri zorlaştırıyor, dükkân açarken. Bu dükkânın kirası normalde 300 TL iken ben 1.200 TL veriyorum. Her yıl 300 TL zam koyuyorlar. Türk dükkânlar ömürlük ruhsat alırken bize yıllık veriyorlar, her sene yenilerken ücret alıyorlar. Sürekli denetlemeye geliyorlar, ceza yazıyorlar. Bir şey bulsak da kapatsak bu dükkânı der gibi üzerimizde sürekli bir baskı var, dışlanma, istenmeme durumu var. Bu yaşanan sorunlar ekonomik bir yük olarak bize geri dönmesi de cabası. İzin alırken sürekli para veriyoruz, sürekli ceza kesiyorlar sürekli bizden çıkış oluyor”(K17).

“7 senedir çalışıyoruz, marketlerde orada burada çalıştık, doğru düzgün birikim yapamadık. Suriyelisin izin parası ver, bu neden açık ceza parası ver, 7 senedir 3 dükkânda toplasak 100.000 TL kazanamadık daha. Birikim imkânsız”(K1 ve K7).

Birikimlerinin neredeyse tamamını geride bırakıp Türkiye’ye gelen Suriyeli görüşmeciler, girişimcilik faaliyetleri göçmen olmalarına bağlı bir süreliğine sekteye uğramış olsa da sonunda işletme açmayı başarmış kişilerdir. Ancak bu süreç yerel girişimcilerin işletme açma prosedürleri kadar kolay işlememekle birlikte sığınmacıları pek çok açıdan zora sokmuştur. Yerel halk tarafından ayrımcılığa maruz kalan Suriyelilere farklı muamelelerde bulunulması, ekonomik birikimlerine de olumsuz yansırken birikim yapma olanaklarının önünü de kapatmaktadır. Suriyeli mültecilerin Türk toplumundan ayrılmış bir kitleyi oluşturması, hem sosyal hem de ekonomik bakımdan dışlanmaya davetiye çıkarmaktadır. Savaşın çıkmasıyla yaşanan psikolojik travmayı atlatamayan ve toplum tarafından kabul görmeyerek dışlayıcı muamelelere maruz kalan K5 ve K13 adlı katılımcıların görüşleri şu şekilde boyut kazanmıştır:

“Suriyeli olduğumuz için bize sürekli git savaş, ne işin var burada diyerek psikolojik olarak baskı kuruyorlardı, istemiyorlar, suçluyorlardı. İşe gitmek istemiyordum ilk zamanlar, çok dayak yedim, kaç kere dövdüler beni Türk esnaf, eve kapandım çıkasım gelmiyordu”(K5).

“Savaşın vermiş olduğu psikolojik bunalım varken birde burada herkes bir yere dağılmış, manevi desteğin yok, hayatta kalma mücadelesi veriyoruz, ağır çalışma şartları, annemi, kocamı kaybettim, kötü durumdayım, sigaradan alıyorum hursumu. Kadın birde Suriyeli şuna bak, sigara içiyor, bedava para alıyorlar, dükkânda açmışlar gibi söylenenleri duyuyordum. Kızımın öğretmeni Suriyeli diye ilgilenmiyordu, kavga ettim. Utanmaz bir de suçlu hem güçlü dediler. İyice dışladılar bizi”(K13).

Katılımcıların ifadelerinden Suriyelilerin dışlanma ve ayrımcılığa maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. İfadelere göre bu durumundan faydalanmak isteyen ve bu durumu fırsatçılığa çevirmeye çalışan insanlarda yok değildir. Bu doğrultuda yaşanan negatif ayrımcılık sosyo-ekonomik durumlarına şu şekilde yansımıştır:

“Bu dükkânda bizden önceki adam elektriği ve suyu ödemedi çıkmış. Burayı kiralarırken dükkân sahibi bunu söylemedi bize. Kirayı verdik, elektrik suyu açtırmaya gittik 600 TL bir de açtırma parası verdik. Dükkân sahibine bunu söyleyince beğenmezsen çık dedi, gidip şikâyet etmeye kalksan Suriyelisin kimi kime şikâyet ediyorsun sen deyip bir de oradan darbe yememek için kabul ettik sustuk. Her şey para, Suriyelimiz diye kiralar arttı”(K4).

“Suriyeli olduğumuz için müşterilerimizde Suriyeli, bizi dışladıkları için Türk gelmiyor tabii Suriyeli kadar. Göçmen olmamız nedeniyle Türk müşteri çok nadir geliyor, buda ister istemez ekonomik olarak kısıtlıyor bizi”(K6).

Göçmenlik algısına dayanan ayrımcılık ve dışlama, farklı grupların bir arada yaşadığı toplumlarda yaygın bir hal almıştır. Ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalan dezavantajlı grupların, sosyal ve ekonomik bakımdan lehlerine olan çoğu durum girişimcilikte de aynı oranda lehlerine işlemeye devam etmiştir. İşletme açma sürecinde ortaya çıkan zorluklardan tutun da işletmenin işleyişi, gelir-gider kontrolü ve en önemlisi ayrımcılığa varan yapısal uygulamalardaki farklılıklara kadar pek çok alanda kendini gösteren eşitsizlikler, girişimci olma sürecinde daha da belirgin bir hale bürünmüştür. Bunlara rağmen Suriyeli girişimciler, Türkiye ekonomisinde yer edinmeyi başarmış ve kendilerine alan açmış gözükmektedirler.

3.2.4. Etnik Ekonominin ve Etnik Girişimciliğin Sosyal Sermaye Üzerinden Değerlendirilmesi

Günümüz toplumunda gerek “etnik girişimcilik” gerekse “etnik ekonomi” terimleri kendi alanlarında özerklik kurmuş tanımlamalar gibi görünseler de iç içe geçmiş kavramsallaştırmalarla varlık kazanmışlardır. Bu tez çalışmasının asıl ortaya çıkış noktasını oluşturan etnik ekonomiyi içkin etnik girişimcilikten ayırıp özelde İzmir’deki Suriyeli girişimcilere sosyal sermayelerinin etkisi bu bölümde analize tabi tutulmuştur. İlk olarak Suriyeli girişimci olan katılımcıların ifadelerine dayanarak Suriye’de savaş öncesi mevcut ekonomik sermayeleriyle birlikte Türkiye’deki ekonomik sermayeleri doğrudan ele alınmıştır. Bu ele alış, katılımcıların Suriye’deki maddi durumlarını, yaşam standartlarını ve birikimlerini içermektedir. Akabinde alanda yürütülen araştırma bulgularına dayanarak çalışmamızın örneklemini temsil eden katılımcılarımıza etnik girişimci olarak yaklaşım içine hapsedikleri etnik ekonomi algıları, mevcut sermaye modelleri üzerinden okunmaya çalışılmıştır.

3.2.4.1. Değişen Ekonomik Sermaye

İçinde yaşanan çağ eksikliklerin sahip olunan güç ile dengelenmeye çalışıldığı bir alana dönüşmüş durumdadır. Bu güç içinde yaşanan toplumsal yapının işlerliğini korumak isterken bu durum, bazen verilen mücadeleden yenik düşen topluluk aktörlerinin zorunlu

olarak mekânsal değişimi deneyimlemeleriyle sonuçlanabilir. Bu noktada Suriye’de meydana gelen savaş neticesinde göçü deneyimlemiş mültecilerin, değişen güç dengeleri içinde sahip oldukları ekonomik sermayeleri de bu değişimden nasibini almış görölmektedir. Bu değişim ekseninde yapılan görüşmelere dayanarak Suriye’de savaş çıkmadan önce katılımcıların ekonomik sermayelerine dair ulaşılan bilgiler, Suriye’de sosyo-ekonomik yaşamın Türkiye’ye kıyasla daha ucuz olduğu yönündedir:

“Suriye’de bizimde kiracılarımız vardı, ama biz böyle muamele etmezdik. Birkaç ay kirasını veremeyen kiracılarımız oldu, onlara sıkboğaz etmezdik, istemezdik o ayların kirasını olunca verirdi, olmazsa da olmasın ne olacak. Türkiye’de daha kira günü gelmeden 1 hafta öncesinden hatırlatmak için dükkâna geliyor dükkân sahibi”(K13).

“Suriye’de yaşam çok kolaydı. Çok ucuz bir ülkeydi. Şuan savaş olmasına rağmen Türkiye ile kıyaslandığında şuan bile ucuz. Mazot savaştan önce 1,5 TL idi, şuan 5 TL ama şuan Türkiye’de 7 TL. Savaş olsa bile ucuz bir ülke. Savaştan önce bizde 1,5 TL iken mazot, Türkiye’ye kaçak mazot gönderiliyordu, Esat bunu öğrendiği zaman 2,5 TL oldu. Türkiye yüzünden Suriye’de mazot zamlanmıştı. O zaman bizden 2,5 TL’ye alıp 4 TL’ye satıyorlardı kaçakçılık yapan Türkler. Bizim Suriye’de bir şeye zam geldi mi halk tepki gösterir, mesela 2,5 olduğunda mazot halk ayaklandı, karşı çıktı. Türkiye’de her şeye zam geliyor, hiç tepki yok hemen kabulleniyor millet, baştaki ne derse doğrudur, itaat ediyorlar hemen. Bizim halkımız sorgulayıcıdır, zam geldi ama neden geldi açıklaması gerek baştakinin, kafasına göre yapmazdı bir şeyleri. Suriye cennetti gerçekten”(K9).

Araştırmayı şekillendiren katılımcıların tamamı Haleplidir. Bu bağlamda Halep denilen yer, iç savaş başlamadan önce farklı etno-kültürel grupları içinde barındıran Suriye’nin 4 milyonluk nüfusuna ev sahipliği yapmış şehirleri arasındadır. Başka bir deyişle ülkelerin dinamik yapısının en güzel örneğini sunan Halep, gelişmiş sanayisi ve ticaret hacmiyle sosyo-ekonomik çeşitliliğin görünür olduğu kozmopolit bir şehirdir. Öte yandan Türkiye’ye göç etmiş Suriyelilerin ise ne zengin kesim ne de fakir kesim değil de daha çok orta gelirli kesimi temsil eden kişilerden oluştuğu da bir gerçektir (Sizer, 2019: 75). Bu doğrultuda Suriye’deyken durumları orta gelirliler arasında olan katılımcıların İzmir’e gelmekle sosyo-ekonomik bakımdan toplumun en alt kesiminin yerini aldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca katılımcıların vurguladığı bir diğer en dramatik nokta, insanların maddi yetersizliklerden kaynaklı planlarını ertelemek zorunda kalmalarıdır. Diğer bir deyişle savaş öncesi, maddiyatın planlar üzerindeki etkisi görünür değilken göçle değişen bu durumu şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

“Suriye’de nereye gidersen git para düşünmezsin, Türkiye’de en kısa mesafe bile bir yerden bir yere gitmek için bakıyorsun para yetmiyor, gitmekten vazgeçiyorsun. Ben çok rastladım, duydum insanlar arasında konuşuyor şuraya gidelim orası yol parası çok tutar, o parayla buralarda bir şeyler yapalım dediğini. İnsanlar yol parasından dolayı sürekli planlarını erteliyor. Suriye’de böyle şeyler sorun değildir, paran çıkmadı ücret almazlar. Abi biz şuraya gitmek istiyoruz de, sizi götürürler hemen”(K5).

“Türkiye’de bir şey almak istiyorum, aşırı pahalı. Bir elbise sevdim dimi Suriye’deyken hemen alırdım, burada asla alamıyorum, çok pahalı. Suriye’de istediğimi söylemem yeter, eşim hemen alırdı. Burada çocuklar markette bir şey görüyor, o kadar pahalı ki alamıyorum, hep gözü kalıyor çocuklarımın”(K16).

“Türkiye’de bir yerden bir yere gitmek çok sıkıntı. Şuradan Alsancak’a gideceksin yürüyerek gidilebilecek mesafe aslında ama insanlar yürümekten üşeniyor, 2 tane dolmuş değiştirerek gidiyor. Dolmuşa biniyorsun metroya biniyorsun ki dolmuşa bir binış 4 lira aktarmalı gidiyorsun, yani bir yerden bir yere gitmek için insanlar 2 kere düşünüyor, Suriye’de öyle değil yol ücreti yok denecek kadar az, insanların işini hep kolaylaştırıcı uygulamalar var zorlaştırıcı değil”(K10).

Savaşla birlikte göç etme sürecini deneyimlemiş olan katılımcılardan dinlediğimiz, savaşın sosyo-ekonomik durumlarına olumsuz yönde yansdığı yönündeki söylemler birbirlerini destekler niteliktedir. Ekonomik faaliyetlerdeki farklılıkları sosyo-kültürel farklılıklar üzerinden dile getiren katılımcıların beyanları şu şekildedir:

“Suriye’de sabah 9’da dükkânı açtın 3’te kapatırsın. Burada sabah 8 işbaşı 6’da bitir. Zaten sabah evden 7’de karanlıkta çık, akşam 6’da karanlıkta gir. Neyi göreceksin karanlıkta. Yataktan kalk, git çalış gel yemek ye yat. Türkler gün yüzü görmüyor ki çalışmaktan. Sosyal hayatları zaten yok, hep iş. Biz Suriye’de dükkânı kapattırdık. Eve giderdik eşimizle vakit geçirirdik, gezmeye giderdik. Arkadaşımız çoktu, telefon ederdik, şurada toplanalım diye futbol oynardık, hadi lokantaya gidelim ben ismarlayacağım, giderdik. Türkiye’de 4 senedir çalışıyorum, 1 kere bile toplanıp, bir yere gidip yemek yemedik. Ben geldiğimde 90 kiloydum 69 kiloya düştüm. Çok çalıştırıyorlar patronlar işçileri. Burada ailecek yemek yemeye çıksan 1 aylık paranı vermen gerek. Suriye’de 10 kişi geldi yemek yedi en fazla 30 TL ödersin, Türkiye’de git 200 TL’den aşağı ödemezsin, yemek çok pahalı. Sadece yemeğe para gitmiyor, giderken dolmuşa bineceksin 10 kişi binsen gidiş 45 TL birde dönüş var tam 90 TL sadece dolmuş parası veriyorsun”(K17).

Suriye’deki işleyişten bahseden katılımcıların ifadelerine göre, Suriye’de yaşam şartları Türkiye’deki gibi ağır değildir. Kendi yaşam alanlarını tanımlama biçimleri analiz edildiğinde, beklenilenin aksine Suriye’de ekonomik işleyişin Türkiye’den daha makul ve eşitlikçi olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

“Suriye çok ucuz bir millet. Buğday şuan Türkiye’de 10 TL kilosu, Suriye’de 7 TL, biz Suriye’den getiriyoruz kullandığımız unu. Suriye’nin şuan tek sıkıntısı elektrik yok, mazotla arabayı çalıştırıyorlar mazot aküyü dolduruyor, jeneratör olarak aküyü kullanıp elektrik üretiliyorlar, aküleri şarj edip 2,5 saat kullandıktan sonra tekrar dolduruyorlar. Bu olaylar sayesinde Suriyeliler kendi imkânlarıyla pek çok icat çıkardı, elektrik üretmek için kendini yenileyebilen şarj kabloları falan icat edildi”(K15).

“Suriye’de çok iyiydi. Ev kira değil, elektrik, su faturası geliyor ama çok cüzi bir miktar. Vergi çok az, yılda 1 kere verirsin Suriye’de burada aldığın sakızın vergisi var, telefon ücretsizdi Suriye’de. İşçilik ucuz, hayat ucuz, yaşam güzel, sıkıntı yoktu. Burada işçilik çok pahalı, ekmek çok pahalı, 10 kişilik bir aile günde eve en azından 10 ekmek alması gerek. Günlük sadece 15 TL ekmek parası versen, sadece ekmekle olacak mı, biz günde 1 kilo kebab yiyen bir milletiz, Türkler tabi et yemez, çocuk yapmaz, bizi yadırgar, bizim onları yadırgadığımız gibi”(K14).

Ticaret hacminin geniş olduğu Suriye’de daha az çalışmalarına rağmen refah seviyelerinin yüksekliğini vurgulayan K8 adlı katılımcı, İzmir’de ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar refah seviyelerinde bir hareketlilik yaşanmadığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Suriye’de her şey çok ucuzdu. 1 kişi çalışsın bütün aile krallar gibi geçinirdik 1 kişinin kazancıyla, burada bütün aile çalışıyor, ortaya koyuyorsun bütün herkesin kazancını masrafları çıkınca 1 çocuğun üzerindeki mont eskimiş mesela bu ay montunu, diğer ay diğer çocuğun ayakkabısını anca alabiliyorsun. Tam tepeden aşağı düzmek demiyorum, bütün aile çalışsa 1 kişinin gereksinimi olan 1 şeyi anca karşılayabiliyorsun, her şey çok pahalı Türkiye’de. Suriye cennetmiş”(K8).

Göç sürecine hazırlıksız yakalanan Türkiye’nin uygulanacak politikalarda elini çabuk tutamamasından kaynaklı göç yönetimindeki başarısızlığı, Suriyelilerin mağduriyetine sebep olurken iki ülke arasında uygulanan politikalardaki farklılıklar da her cepheden kendini mültecilere hissettirmiştir:

“Biz yardım alıyorduk devletten ilk geldiğimizde ailemiz 10 kişi olduğu için, işim gereği motor aldım Altındağ’daki dükkâna sürekli dolmuşla gel git çok pahalı. Üzerimize olduğu için motoru alır almaz hemen yardımı kestiler, Suriye’de böyle değil ama yardım alıyorsa bir kişi, aldığı yardımı pat diye kesmezler, insanların yaptıkları, borçlandıkları yerleri vardır belki o yardıma göre, ilk olarak onu sorarlar, haber verile, mağdur etmemek için önceden uyarırlar ama Türkiye’de kişilerin mağduriyetini hiç düşünmüyorlar”(K1)

“Suriye’de durumu kötü olan kişi çok yoktu. Türkiye’deki gibi yardım kuruluşlarına başvuran, yardım isteyen benim çevremde hiç yoktu. Suriye’de yardım isteyen çok olmadığı için yardım başvurusunda bulunan herkese yardım verilirdi. Türkiye’deki gibi evi var mı, arabası var mı, bu

kadar araştırılmazdı. Zaten adam yardım istiyorsa demek ki gerçekten yardıma ihtiyacı var ki senden yardım istiyor. Türkiye’de benim çocuğum 1 buçuk yaşında. Dediler ki küçük çocuklara süt yardımı yapılıyor, gittim başvurduğum vermediler. Süt yardımı ya çocuk içecek ben mi içeceğim neye göre ayırım yaptıklarını bilmiyorum. Yardım yaparken insan seçiyorlar, komşum alıyor, bana vermiyorlar süt yardımı. Suriye’de asla ayrımcılık yapılmazdı, adaletli bir ülkeydi savaştan önce”(K2).

Genel olarak Suriye’nin Türkiye’ye kıyasla daha yaşanılabilir bir yer olduğunu vurgulayan katılımcıların yorumlarına göre, Türkiye’de yaşayanların fahiş oranlarda vergi yükümlülüklerinden dolayı yıllarca çalışmış insanların ekonomik sermayelerinde gözle görülebilir bir yükseliş yaşanmamaktadır. Ayrıca yerel halkın gösterişi sevmemesine rağmen lükse önem verdiğini, sürekli çalışmasına karşın birikim yapamadığı ve aileleriyle neredeyse hiç vakit geçirmediğini de sitemli bir tarzda ifade etmişlerdir. Suriye’nin savaştan önceki sosyo-ekonomik yapısının Türkiye’den çok farklı olduğunu vurgulayan katılımcıların, Suriye’de etkilerini değişik şekillerde göstermiş olan krizin sosyal hayatlarında ne denli izler bıraktığına dair ifadeleri şu şekildedir:

“Ben Suriye’deyken de aynı şekilde ayakkabıcı işletmem vardı. Kendim kalıp çıkarıyorum, kendim yapıyor kendim satıyordum, hem atölye hem ticaretti. İşyerim evimin altındaydı. İki katlı evimiz vardı üzerinde biz duruyorduk, altında dükkânım vardı. Çalışanımda vardı bir tane. Sabah o açardı dükkânı, iş olursa zile basardı ben inerdim, insanların istediği modele göre, ölçüleri alırdım yapardım, iş olmayınca evde vakit geçirirdim, kendimi bugün işe gideceğim diye kasmazdım. Çok güzel bir hayatımız vardı, bir günde her şeyimizi kaybettik. Dün her şey çok güzeldi, bugün her şeyini kaybetmişsin her şeyin gitmiş. Kalacak evin yok, işyerin yok bombalandı. Sonra biz babamın yanına köye gittik ama köyde ne elektik var ne su var ne jeneratörü çalıştırmak için mazot var, kuyulardan su çekiyoruz, bildiğin taş devri yaşamaya başladık, tam 2 yıl boyunca her gün bugün düzeler, yarın düzeler, biraz daha sabır, düzelecek Halep’e döneceğiz, ama her gün daha kötüye gitti. Bizim köyde antepfistiklarımız var zeytinyağlarımız var, ürettik depoya koymuştuk savaştan önceki sene, savaş çıkınca ne olacak hepsi depoda kaldı, kimsenin almaya gücü yok, antepfistiğinin kilosunu ne kadar pahalı dimi, bizim bütün fistikları fareler yedi, pahalı diye alan yok depoda kal kal. Savaş çıktığı sıralar lavaş 1 liraydı ilk zamanlar 1 lirayı bulabiliyorduk, sonra 1 lirayı bulamaz hale düştük, hazır para bitti, iş yok, her şey karaborsaya düştü. Bizde dayanamadık artık 2013 yılında Türkiye’ye geldik”(K9).

“Çok şey değişti. Bizim Suriye’deyken durumumuz çok iyiydi. Arabalarımız, dükkânlarımız vardı. Çoğu şeyimizi kaybettik, bize çok eziyet ettiler, dayım direndi, direndiği için diri diri yaktılar, evimizi yıkınca bizde mecbur kaçmak zorunda kaldık, her şeyimizi geride bırakarak, Türkiye’ye geldik orda birkaç dükkânımız kalmıştı, gelirken kiraya vermiştik, biz geldikten sonra askerler

kiracıyı zorla çıkarmışlar, dükkânları yakmışlar videoya çekmişler biz Türkiye'ye geldikten sonra videosunu attılar bize, amaçları insanların canını acıtmak, kaybettiklerini gözüne gözüne sokup senin canını yakmak istiyorlar, şu anda Suriye'de hiçbir şeyimiz kalmadı hepsini yaktılar, yıktılar”(K1).

Katılımcıların iç savaşın başlangıcından Türkiye'ye yerleşmeye kadar geçen süre zarfında tutum ve davranışları analiz edildiğinde varılan genel sonuç, kuşkusuz katılımcıların bu durumdan memnun olmadıklarıdır. Devlet uygulamalarındaki farktan gündelik hayata kadar pek çok alanda kendini gösteren maddi sıkıntılar, Suriye'den Türkiye'ye ekonomik sermayenin taşınamamasından kaynaklanmaktadır. Suriyeli halkın ev, arsa, dükkân gibi taşınmazları Türkiye'ye getiremediklerinden araba, nakit para gibi mal varlıklarını Suriye'de kaybetmelerine ve zamanla hazır paranın tükenmesine dayalı başlayan sefalet içindeki günleri, mültecilerin günü kurtarma peşine düşmesine sebep olmuştur. Suriye'de çıkan iç savaşla düzeni alt üst olan mültecilerin nakit birikimleri erimiş, Türkiye'ye gelmekle kullandıkları para birimi değerini yitirmiş ve birikimlerini kaybetmiş olan Suriyeliler, bu duruma hazırlıksız yakalanmalarının vermiş olduğu çaresizlikle hayatlarına devam etme mücadelesi vermişlerdir (Sizer, 2019: 88). Her cepheden etkisini gösteren iç savaş, hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını ilk habercisi olmuş ve Suriyeliler de artık bu durumu kabullenip normalleşmiş olarak algıladıkları görünmektedir.

“Suriye'de vergi yıllık ödenir çok cüzi miktar oda. Türkiye'de vergiler çok fazla, her şey özelleştirilmiş, Suriye'de telefon devletin ücretsiz, çoğu şey devlet kontrolünde. Türkiye'de ev sahipleri çok gaddar, fırsatçı, yardımlaşma bitmiş. Suriye'de televizyon var mıydı diye soruyorlar, başka bir ülkeden geldik ormandan değil. Mesela Suriye'de bugün olan şeyler Türkiye'de şuan yoktur, Suriye'yi geri bir ülke olarak görüyorlar ama yerli otomobili biz yıllardır kullanıyorduk. Mesela uzaya çıkmış hiç Türk yok ama Suriyeli Astronot var. Suriye'de aşı için hastaneye götürülmezdi bebekler, aşı evde yapılırdı, hemşireler gelirdi evde yapardı. Biz savaştan geldiğimiz için bu kadar sefil haldeyiz, yoksa bizim ülkemiz gelişmiş bir ülke. Suriye kültürel, dini, ekonomik bakımdan gelişmiş ve Türkiye'den ileride olan ve halkına saygı duyan bir ülkeydi, savaş her şeyi değiştirdi. Gelişmiş bir ülkeden gelip, dışlanmak pis Suriyeli diye hitap edilmek çok incitiyor”(K8).

Suriye'de iç savaş etkilerini göstermeden önce görüşmecilerin sahip oldukları ekonomik sermaye kapsamındaki maddi birikimleri elde edilen cevaplar ekseninde şu şekildedir:

“Halep’te 1 ev, koyun sürülerimiz, birikmiş paramız vardı” (K2).

“1 apartman tarzı yerimiz vardı, altı benim dükkânımdı, üzeri de yaşadığımız evdi, bir de araba vardı” (K9).

“1lokanta dükkânımız, 5 tane ev, zeytinyağlarımız vardı depoda ” (K13).

Araştırmaya katılan Suriyeli girişimcilerin istisnasız tümünün Türkiye’ye gelmeden önce ekonomik sermayeleri en az üzerlerine 1 mülk olacak şekildedir. Görüşme esnasında Suriye’de durumlarının çok iyi olduğunu sürekli belirten katılımcılar, günümüzde gelinen noktada *“maddi birikimlerinizde ne gibi değişiklikler oldu?”* sorusuna şu şekilde cevap vermişlerdir:

“Suriye’de savaş çıkınca evi ve dükkânları yaktılar, Türkiye’ye gelirken 10.000 TL’lik arabayı 2.000’e verdik, kalan dükkânı kirayı vermiştik askerler yakmışlar bir de bize videosunu gönderdiler. Türkiye’ye geldik, dediğim gibi babam tezgâh açtı pazarlarda, sonra biraz toparladık 3 dükkân var şuan ama hepsi kira her şey ucu ucuna yetiyor, brikim yapmak Türkiye’de imkânsız” (K1).

Suriye’de savaşın çıkmasıyla mal varlıklarının yok edildiğini belirten K2 adlı katılımcı, Türkiye’ye gelmekle durumunun düzeldiğini, ailesine para göndermenin yanında kendi üzerine araba aldığını belirterek maddi birikim yaptığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Suriye’de bizim koyunlar vardı, babam Lübnan’da çalışıp gelirdi o parayı yerdik, bitince tekrar giderdi Lübnan’a çalışır gelirdi. Annem de koyunlarla ilgilenirdi, savaş çıkınca bizim koyunların hepsini vurdular. İlk abim Türkiye’ye geldi, ardından ben geldim, eniştemin durumu iyi para gönderdi bana bu dükkânı açtım, araba aldım, Suriye aileme de para gönderiyorum” (K2).

Suriye’deyken savaştan etkilenen K4 adlı katılımcı, güvenlik arayışıyla geldiği Türkiye’de işlerinin iyi gittiğine vurgu yaparak düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Savaş çıkınca araba ile dükkânı yaktılar, mahalleye de bomba attılar biz evdeyken, ben yaralandım, ev yerle bir oldu. Türkiye’ye geldik durumu baya düzelttik” (K4).

“Suriye’de savaş iş sektörünü etkiledi, hiçbir mal varlığımızın kalmamasının yanında, çalışacak iş, işyeri kalmadı, ekmek alacak paramız bitti, hayat durdu, buraya geldik, Türkiye’de birkaç işte çalıştık, para biriktirdim, Suriye’deki mesleğimi yapmak istiyordum, çünkü ondan iyi anlarım. Açtık bu dükkânı, ilk zamanlar hiç işlemedi malum Suriyeliyiz, Türk adam neden bana gelsin arabasını emanet etsin Suriyelilere karşı düşmanca bakıyorlar, arabası olan Suriyeli de neredeyse yok denecek kadar az, Suriyeli kaportacı bir ben varım, şuanda durumlar iyi. Suriyelilerin durumu

düzelidikçe araba alanlar oldu, bir sorun olsa zaten direk beni buluyorlar o yüzden durumu düzelttik, Suriyelilerin durumunun düzelmesine bağlı bizim işlerde çoğaldı”(K5).

Görüşmeci hem savaşın çıkmasıyla Suriye'nin toplumsal yapısındaki değişime hem de maddi kaynaklardaki değişime vurgu yaparak Türkiye'de inşa ettiği ekonomik sermayenin diğer Suriyelilerin refah seviyelerinin artmasına bağlı olduğunu dile getirmektedir. Bu durumda diğer bireylerin geliri yükseldikçe doğal olarak K5 adlı katılımcının gelirinde de bir artış yaşanacağına inanan görüşmecinin savaşın başladığı zamanlara nazaran geliri belirgin ölçüde artmıştır.

“Suriye'deki 1 ev ve 1 dükkânı yaktılar, tarla duruyor. Anneme babama ısrar ettim gelin diye gelmediler biz ailecek geldik Türkiye'ye onlar kaldı, bu tarla bize yeter dediler, 2 kardeşimde köyde şuan. Güvenli bölgeye geçmişler. Normale biraz dönmüş. Yiyeceklerini tarladan yetiştirebiliyorlarmış. Biz Türkiye'ye geldik ama Suriye'de daha iyiydi durumumuz, kira vermiyorduk, düzen vardı, burada kazandığın nereye gidiyor anlamadım hala”(K10).

Türkiye'nin piyasa yapısının Suriye'ninkinden farklı olmasına bağlı yaşanan farklılıklara hala alışamamış olan K10 adlı katılımcının yanı sıra Türkiye'de her şeyin pahalı olmasından dem vuran ve kendilerince çözüm yolları üretmeye çalışan K12 adlı katılımcı deneyimlerini şu şekilde aktarıyor:

“Suriye'deyken 1 evimiz vardı, kira vermiyorduk durumumuz çok iyiydi. Türkiye'de kiralar çok uçuk, sırf kazandığımız kiraya gitmesin diye eşim başka bir ilde ben burada ayrı ayrı kalıyoruz, çocuklar babalarını görmeden büyüyorlar neredeyse. Maddi yetersizlikten babam öldü. Hastaneye gittik ilgilenmediler, yeterli beslenemiyoruz, İzmir Türkiye'nin en sıcak yeri diye geldik ama iklim soğuk hava alışık değiliz biz soğuğa en sonunda dayanamadı babam, öldü”(K12).

Uyum sağlama sürecinde ekonomik sıkıntılarla beraber coğrafi, iklimsel farklılıkların da etkili olduğunu gözler önüne seren bu durum, Suriye'nin sıcak iklime sahip olması ve Türkiye'nin daha soğuk olmasından kaynaklı oluşan farklılıklara da alışamayan bireylerin zorlandıkları görülmektedir.

“Bizim durumumuz çok iyiydi, hepsi gitti yaktılar, yaktılar, para birikimimiz vardı el koydular, getiremedik yanımızda. Şimdi biraz toparladık ama yetmiyor, Suriye gibi değil burada her şey para”(K17).

“Biz Suriye'deyken zengindik. Lokantamız vardı, ayrıca zeytinyağı ticareti de yapardı babam, 5 tane evimiz vardı kiraya vermiştik, depodaki mallar elimizde patladı kimse almayınca evlerimizi yaktılar, dükkânımızı yaktılar bütün zenginliğimiz gitti”(K13).

Görüleceği üzere Suriye’de maddi açıdan birikimlerini kaybeden Suriyeli girişimcilerin, Türkiye’ye gelmiş olmaları maddi açıdan refaha erdikleri anlamına gelmemektedir. Suriye ile Türkiye arasındaki piyasa farkı her açıdan Suriyelileri olumsuz yönde etkilemiş ve Türkiye’de yaşam şartlarının pahalı olması, birikimlerini kaybederek göçü deneyimlemiş olan Suriyeliler için ekstra bir dezavantaj oluşturmuştur. Suriye’de sahip olunan birikimlerin, kullandıkları para biriminin Türkiye’de geçersiz olmasına bağlı değer kaybetmesi ekonomik sermayelerinin Türkiye’de eriyip yitmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla Suriyelilerin Türkiye’de farklı işlerde çalışarak birikim elde edebilmeleri doğal olarak zaman almıştır. Kendi yağında kavru lan ve Türkiye ekonomisine bir şekilde dâhil olmuş bu Suriyeli girişimcilerin, Suriye’deki aylık geliri ile Türkiye’de kazandıkları aylık geliri kıyaslayabilmek adına şahıslarına yönlendirilen sorulara şu şekilde cevap vermişlerdir:

“Suriye’de dükkânlardan gelen gelir aylık masrafları çıkınca 10.000 civarındaydı, Türkiye’de şuan 2.000 civarında”(K1).

“Suriye’de babam Lübnan’a gider çalışır gelirdi, o bitince tekrar giderdi, koyunlarımız vardı Kurban bayramında satardık, aya vurduğumuzda Suriye’de 3.500 TL falandı, Türkiye’de aylık ortalama 2.000 TL kazanıyorum”(K2).

“Suriye’deyken aylık 2.000 TL kazanıyordum ama babam almazdı o para benimde 1 ay istediğim gibi yerdim, elektrik, su, kira derdi yoktu. Türkiye’de kardeşimle kalıyoruz ben 2.000 TL kazanıyorum aylık kardeşimle birlikte 4.500 kazanıyoruz ama yetmiyor. Ailemiz Suriye’de onlara gönderiyoruz, kira, elektrik, su, yemek ücreti derken bize hiçbir şey kalmıyor”(K3).

“Suriye’deyken aylık 4.000 TL kazanıyorduk ama dükkâna ve eve kira vermiyorduk, kazandığımız yanımızda kalıyordu, Türkiye’de aylık 6.000 TL kazanıyorum ama masraflara gidince bize 1.000 TL anca kalıyor”(K4).

“Suriye’de 2.000 TL falan kazanırdım, Türkiye’de de 2.000 TL civarında kazanıyorum fakat kira, elektrik, su, aldığım malların ödemesi derken kalmıyor bana bir şey”(K10).

Katılımcıların gelir durumlarına ilişkin elde edilen bilgiler, birikimlerini arkada bırakmış olan tüm görüşmecilerin Türkiye’de kira fiyatlarından, faturalar ve alınan vergilerden şikâyetçi olduğu yönündedir.

“Suriye’de aylık 1.000 TL kazanırdım, 500 TL masrafları çıkarsam kalan 500 TL bize yeterdi. Burada bütün aile çalışıyoruz 3.000 aylık kazansak 3.500 TL masrafımız oluyor, yanımda getirdiğimiz birikim eridi tükendi”(K8).

“Suriye’de aylık 2.000 TL falan kazanıyordum, Türkiye’de 5.000 TL kazanıyorum. Elemanım var, ona veriyorum, masraflar, ev ve dükkân kirası, elektrik, su faturası vergiler derken aylık kazancım 1.500 TL civarında şükür”(K14).

Türkiye’de Suriye’ye kıyasla daha fazla gelir elde etmelerine rağmen Türkiye’de geçim sıkıntısı çektiklerini belirten K8 ve K14 adlı katılımcının ifadelerinden Suriye’ye göre daha fazla kazanmanın bir anlam ifade etmediği gelire göre de giderin olduğu ve giderlerin geliri aştığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

“Bizim Suriye’deyken evlerden kiralar 3.000 falandı, lokantamız vardı, oradan da aylık 1.500 TL gelse en az, zeytinyağı ticareti de yapıyordu babam oradan toptan 20.000 TL falan olsa aylık rahat 6.500-7.000 TL gelirimiz vardı aylık. Türkiye’de yardım alıyordum kestiler şuan 1.250 TL falan kazanıyorum ama ev kira, çocuklar okula gidiyor, elektrik, su faturası derken bana kalan 50 TL falan aylık”(K13).

“Suriye’de ben çalışmıyordum, eşim ne kadar kazanıyordu bilmem ama durumumuz çok iyiydi, ben ayda 2 çift ayakkabı alırdım, kıyafet alırdım sürekli, Türkiye’ye geldim hiçbir şey almadan başkalarının verdiği eşyalarla duruyorum. Türkiye’de aylık gelirim 2.500 TL civarında”(K16).

“Ben Suriye’de çalışmazdım, babam alır gelirdi biz yerdik, bilmezdik ne kadar kazanırdı. Türkiye’de şuan 1.000 TL civarında kazanıyorum”(K11).

“Suriye’de kadınlar çalışmaz, adamlar çalışır kadınlar ev işleriyle ilgilenir. Eşim zeytinyağı ticareti yapardı ne kadar aylık bilmiyorum. Türkiye’de eşim Afyon’da 2.500 TL alıyor aylık bende buradan 1.000-1.500 TL civarında değişiyor kazanç”(K12).

Araştırmamızı şekillendiren örneklemin aktörleri olan katılımcıların ifadelerine dayanarak Suriye’de savaş öncesi ekonomik sermayelerinin erkekler tarafından oluşturulduğunu ve ekonomide erkeklerin görünür rol oynadığını söyleyebiliriz. Türkiye’ye gelmekle gelir seviyesindeki düşüş dolaylı olarak refah seviyelerinde de düşüşe sebep olmuş ve bu durum katılımcıları iki kat dezavantajlı duruma sokmuştur.

Görüldüğü üzere, Suriye’de savaştan önce var olan ekonomik sermayenin Türkiye’ye taşınamaması, Suriye’deki mevcut sermayenin burada değersizleşmesi ve yok sayılmasına sebep olmuştur. Türkiye’de kendilerini toplayabilmek adına kullanılan sosyal ağlar, bir dereceye kadar Suriyelilere kaynak teşkil etse de iç içe geçmiş olan bu ağlar zamanla yerini kargaşaya bırakmıştır. Hal böyle olunca Türkiye’ye aktarılamayan ekonomik sermayeden yoksun kalarak ilk darbeyi yiyen Suriyelilerin bir de yabancıları oldukları ülkede Suriyelilere yönelik toplumsal algının mevcut sosyal sermayelerini de

etkilemesi, planlarını sekteye uğratmıştır. Pasif kalan ağ ve bağlantıların etkin kullanılamaması ilişkilerin birikimi anlamına gelen sosyal sermayenin de işlevselliğini negatif etkilemiştir. Çünkü bir noktaya kadar yarar sağlayan sosyal bağlantıların bir noktadan sonra koptuğu teşhis edilmiştir.

3.2.4.2. Etnik Ekonomiye İlişkin Bulgular

Etnik azınlığı temsil edip kendi işyerini açarak çalışan Suriyeli girişimci, kendi işyerinde yine etnik azınlık temsili Suriyeli vatandaş çalıştırarak etnik işveren statüsü alan Suriyeli girişimci ve söz konusu işyerinde çalışan Suriyeli etnik çalışanlar ekseninde şekillenen çalışmanın, etnik ekonomi bağlamında elde edilen bulgularına bu bölümde yer verilmiştir. Etnik girişimcilik modelinin genel olarak Suriyelilere hizmet veren küçük ölçekli işyerlerinden oluşan kahvehane, küçük restoran, tatlıcı, oto yıkama, berber, giysi mağazası, döner büfesi vb. işletmelerde kendini gösterdiği (Erdoğan, 2017: 83) öncü çalışmalarda da belirtilmiştir. Bu çalışmada da İzmir’de bulunan Suriyeli işletme sahiplerinin etnik girişimcilik modeli sunduğunu destekleyen eğilim ise katılımcıların müşteri kitlelerinin Suriyelilerden oluşması ve yukarıda belirtilen işletmelere benzer nitelikleri içermesidir. Bu bağlamda araştırmanın örneklemini oluşturan Suriyeli girişimcilerle yapılan görüşmelerde “müşteri kitlenizi kimler oluşturmaktadır?” sorusuna müşteri profilinin genel itibarıyla Suriyelilerden oluştuğunu ifade ettikleri görülmektedir:

“Suriyeli olduğumuz için müşterilerimizde Suriyeli, bizi dışladıkları için Türk gelmiyor tabii Suriyeli kadar. Göçmen olmamız nedeniyle Türk müşteri çok nadir geliyor, buda ister istemez ekonomik olarak kısıtlıyor bizi”(K6).

“Genelde Suriyeli, Türkler yumurta ve yoğurt alıyorlar başka bir şey almıyorlar. Bizim mallar Suriyeli malı bizim halk alıyor”(K1).

“Genelde Suriyeli, ama 5-10 tane de Türk var. Türk olanlar genelde emekli, yaşlı kesim. Haftada belli günler belli kişiler geliyor, kazancım belli o yüzden. Haftada 10 kişiyi tıraş ediyorum mesela. Türk müşterilerden az ücret alıyorum, çünkü onlar yaşlı ve sırf destek olsun diye bana geliyorlar”(K3).

“Genelde Suriyeli ama Türk müşteriler de var. Bizde makyaj malzemeleri ucuz, aynı marka ama biz kâr az koyduğumuz için, bizde ucuz, Türk müşterilerim var”(K13).

Görüldüğü üzere Suriyeli işletmelerin müşteri profili yine Suriyeliler tarafından şekillenmektedir. Tosun (2014: 47-51)’un Almanya’daki 200 Türk girişimci ile yaptığı

benzer çalışmadaki 188 katılımcı, müşteri profilinin Türklerden oluştuğunu belirtirken faaliyette olan işletmelerinin Türklerin başka yerlerde bulamayacakları ihtiyaçlarını karşılar nitelikte olduğunu savunmuştur. Benzer şekilde etnik bağların hüküm sürdüğü ve sunulan ürünlerin etnik gruba hitap ettiği bu girişimcilik modelinde, elde edilen gelirin yine etnik grup içinde işlerlik kazanarak ekonominin grup içine hapsediğine dair algı da güçlenmektedir:

“Suriyeli kadınlar gösterişi sever, bizim iç çamaşırları falan süslüdür. Yeni ürünler gelince zaten biri gördü mü diğerlerine haber veriyor, müşteri geliyor yeni ürünler gelmiş falanca kişi almış bende bakacağım diyor. Bazen buraya gelen düzenli müşteriler var, onlara yeni ürün gelince ayırıyorum, onlara gelince sizin için ayırdım deyince hem hoşlarına gidiyor, özel hissediyorlar, hem sürekli geliyorlar bize bu hafta ne ayırdın diyerek dükkâna giriyorlar. Türk kadınlar da var müşterim, sizin çamaşırlar hem kaliteli hem güzel deyip bakıyorlar alıyorlar. Müşterilerin ne istediğini, nasıl muamele görmek istediğini bildiğim için sürekli geliyorlar hem de muhabbet amaçlı. Bu ekonomik olarak getiri sağlıyor tabi ki” (K13).

“Ben Suriyeli eşyaları satıyorum, biz Suriyeli kadınlar süslü kıyafetler severiz, Türk dükkânlarında olmayan şatafatlı kıyafetleri satıyorum, bazen Türkler geliyor bunun fiyatı neden ucuz bu adı, kalitesiz diyorlar. Aslında öyle bir şey yok. Kâr çok almıyorum Türkler gibi. Çünkü Suriyeli kadınların durumu ortada, müşterilerim onlar, pahalı satsam alamazlar, o yüzden onların bütçelerine göre mal getiriyorum” (K13).

“Bizim ekmeğimiz Türk ekmeğinden farklı, biz lavaş yeriz, bunu arıyoruz, bulamıyoruz yok Türkiye’de. Antep’te Suriyeli işadamları fabrika açtı, bizim mühendisler Suriye’deki aynı tat, aynı lezzeti yaptılar Türk bakkallara vermeye çalıştılar ama Türk bakkalları kabul etmedi, satmadılar bizim ürünleri. Bizde kendi bakkallarımızı açtık, Suriyeli bakkal olarak adlandırıldık. Ürünlerimizin hepsi Mersin ve Antep’teki fabrikalardan geliyor. Bizim cipslerin tadı farklı, çok baharatlı ve fiyatı uygun. Bu cips Türk bakkalda 1 TL, bizde 4’ü 1TL biz ucuza geliyor, bizde ucuza satıyoruz” (K8).

Etnik ekonomi modeli sunan işletmelerin genelinde Suriyeli ürünlerin ticaretini ve satışını yapmaları, doğal olarak müşteri portföylerinin Suriyelilerden oluşmasına sebep olmaktadır. Bu durum Suriyelilerin kapalı sosyal ağlar oluşturmalarına sebebiyet vermektedir. Açıktır ki, etnik grup üyeleri arasındaki sosyal ağ ve bağlantılar sayesinde ayakta duran belli sektörler yine ortak etnik köke sahip bireylerin işbirliği ile ekonomik kazançlar elde ettikleri için etnik ekonomi göçmenler arasında ayrı bir ekonomi modeli sunmaktadır. Korumacı bir model olan etnik ekonomi, maliyet bakımından külfetli olabilecek girişim faaliyetlerini ve azınlıkların arasındaki rekabeti etnik ağ ve

bağlantılarla minimize etmektedir (Akyiğit, 2016: 153). Ekonomik sermayelerinin üzerine sosyal sermayenin etkisini belirlemek amacıyla katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Müşteri kitlesi genel manada Suriyelilerden oluşan ve dolayısıyla ekonomik sermayelerinde pek hareketlenme gerçekleşmeyen katılımcılara “müşterilerle aralarındaki sosyal bağlantılar nasıldır, bu durumun ekonomik gelirinize etkisi nedir?” şeklinde yönlendirilen soruya verilen cevaplar şu şekildedir:

“Müşterilerim genel olarak Suriyeliler. Bizim Suriye’de kadınlar çalışmazdı, Türkiye’de de aynı şekilde çalışan Suriyeli kadın pek yoktur. Evde dururlar eşleri çalışır, bu civarda da var baya Suriyeli aile. Evde oturmaktan canları sıkılan kadınlar gelirler buraya bir şeyler alma bahanesiyle hem otururuz çay, kahve içeriz hem günlük şeylerden konuşuruz. Hem muhabbet hem de ticaret. Müşterilerimizle sıkı fikrîz yani, bir şey almadan da gitmezler”(K12).

“Müşterilerle özellikle Suriyeli kadınlarla aramız çok iyi. Benim ürünlerim Suriye malı genelde, bizim alışık olduğumuz ürünler. Diyelim ki, daha önce gelmemiş olan farklı yeni bir koku geldi, birbirimizde telefonlarımız vardır. Mesaj atarım yeni kokular geldi derim, o ona haber verir, o ona gelirler alırlar. Hem muhabbet ederiz, akşama kadar iş olmuyor insan kendi memleketlisini arıyor konuşmak için. Ekonomik getirisi var tabi ki bu durumun da”(K16).

Sosyal ağlar sayesinde işletmelerin varlığından haberdar olan etnik grup üyelerinin, ticari anlamda işletme sahibine avantaj sunmakla kalmayıp kendi aralarında sosyal ilişkileri de güçlenmektedir. Doğrudan veya dolaylı yollardan birbirleriyle irtibat halinde olan ağ içindeki üyelerin, birbirlerine işyerlerinin tanıtımını yapmasıyla ekonomik sermaye olumlu etkilenmekte (Tosun, 2014: 53) ve etnik dayanışma etkinlik kazanmaktadır.

“Müşterilerim her geldiğinde kahve ikram ederim, zaten müşterim bellidir benim. İzmir’deki Suriyelilerin %90’ı benden alır kahvesini. Türkler bile var her hafta gelip kahve alan. Çünkü biz tek çekirdek öğütüyoruz, harmanlayarak çeşitli çekirdeklerden ve Türklerde beğeniyor bu tatları ve uygun fiyata veriyoruz. Müşterilerimiz artıyor bu sayede. Ben bir müşteriyle muhabbet ederken oradan başkası gelir hemen dâhil olur sohbe, herkes bir şeyler söyler aradaki sohbet bağları kuvvetlendiriyor, sırf muhabbet için bile gelenler olduğunu düşünüyorum”(K17).

“Müşterilerim genelde Suriyelidir. Aramızdaki iletişim güzel, herkes birbirini bildiği için bizim 3 tane şube var bana soruyorlar işler çok iyi herhalde, bende dükkân açacağım kazanır mıyım sizin kadar siz nasıl kazanıyorsunuz, resmi izinleri falan nasıl almak gerek gibi. Yardımcı oluyorum”(K7).

Birbirleriyle fikir alışverişinde bulunan Suriyeli etnik girişimcilerin, yardıma ihtiyaçları olduğunda ilk akla gelen ve yardımına ilk başvuru alan kişilerin yine kendi grup üyeleri

olduğu görülmektedir. Topluluk üyelerinin kendi aralarındaki yardımlaşma ve dayanışma oluşturmaları, sosyal ağ bağlamında bir etnik topluluğun oluştuğuna işaret etmektedir (Tosun, 2014: 56). Etnik dayanışma diyebileceğimiz bu grup içi dayanışma sosyo-ekonomik alanda da kendini göstermekle birlikte sosyal sermayenin ekonomik sermaye inşa etme hususundaki üstünlüğü öne çıkmaktadır.

“Bazen müşteri yoğun olduğu zaman, kazancın yoğun olduğu sıralar Allah bugün bana verdi diyerek birkaç kişiden ücret almıyorum, çok ağır şeyler yemediyse. Bazen bakıyorum adam çok acıkmış belli, 1 kase çorba içip kalkmaya yelteniyor belli parası yok, sulu yemek götürüyorum bizim ikramımızdır diyorum. Bazen sadece çorba içenler oluyor o çorbanın ücretini almıyorum, o zaman müşterinin ayağı alışıyor sürekli gelmeye başlıyor. İnsanların, müşterilerin halinden anlıyorum, buda müşterileri bu dükkâna çekiyor, ekonomik olarak getirisi daha çok oluyor bu şekilde davranmamızın”(K4).

Suriyeli mültecilerin etkileşimde buldukları bireyler doğal olarak ticari faaliyetlerini şekillendiren dinamikler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, Suriyeli işletmecilerin iletişim kurdukları bireyler, aynı zamanda girişimcilerin müşteri profilinde de yer almaktadır.

“Müşterilerimizle bağlantımız zaten genel olarak akrabalarımız ve bu muhitteki Suriyeliler, bizim akrabaların çoğunluğu burada ve hepsi benden alış veriş yapar. Bazen tanıdık olmayan Suriyeli geldiğinde 8 TL yazıyor ürünün üzerinde görüyor, ben diyorum 7 TL versen yeter, sonra o kişide buraya gelmeye başlıyor alışverişe, müşteri kazanmak her zaman iyidir”(K1).

Türkiye’deki yerel halk tarafından dışlayıcı tutum ve davranışlarına maruz kalan Suriyeli katılımcılar, etkinliklere katılamamalarının yanında grup içi sosyal hayatlarının da bitmiş olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca geleneksel ağlar sayesinde kültürel değerlerinin canlı kalması için ellerinden geldikçe çaba harcadıkları da gözlemlenmiştir. Bu durumun en güzel örneğini K2 adlı katılımcı sunmaktadır:

“Müşterilerimizle birbirimizi tanırız, mesela dün komşumuzun kızı öldü 19 yaşında, ölü evinde bizim geleneklerde yemek yedirilir, yemek yapacak durum ve ortam olmadığından ben buradan birkaç kilo kebab hazırladım, yolladım ücretsiz olarak. Tanıdığımız insanlar, zaten genç çocukları öldü o acıyla birde gelen insanlara ikramlıkla mı uğraşsınlar, Allah rızası için yaptım. Onlarında bana yardımı oluyor, burası yoğun olduğu zaman ben çağırmadan gelip bana yardım ediyorlar karşılıksız, biz de birbirimize arka çıkmazsak, karşımıza geçip gülerler, alay ederler bizle”(K2).

İzmir'in Basmane semtinde yoğunlaşan Suriyeli mikro işletmeler, zamanla Suriyelilerin karakteristik özelliklerini yansıtan mekânlara dönüşmüştür. Genel olarak eğitim seviyeleri alt düzeylerde seyreden ve grup içinde Arapça konuşan Suriyeli işletmecilerin, Türkçe öğrenme becerilerini geliştirememeleri kapalı ağırlara mahkûm olmalarına sebep olmuştur. Faaliyet gösterdikleri iş sektörünün dışında pek bir yeterliliği ve eğitimi bulunmayan Suriyeli girişimciler, etnik ekonominin içinde hapsolmuş ve mevcut işletmeyi açma girişimine yönelmişlerdir. Bu bağlamda etnik kökene dayalı oluşan sosyal ağ ve bağlantılar, iş hakkında gerekli bilgi kanallarına kolay erişimi sunarken etnik sermaye ve etnik işgücü kapsamında olası boşlukları doldurmaktadır. Belli iş alanlarının ve sektörlerin belirli bir etnik grup tekelinde bulunmasıyla etnik grubun kontrolünde olan bir ekonomi alanı ortaya çıkmaktadır (Akyiğit, 2016: 153).

Katılımcılara “*işletmenizi kaç kişi işletmektesiniz, bunlar kimlerden oluşmaktadır?*” şeklinde yönlendirilen soruyu cevaplayanlar arasından K4 ve K14 adlı lokanta işletmecileri, bağımsız şirket kurarak işveren konumunda bulunurken geri kalan katılımcıların tümü küçük sermayeler ile esnafılık ve zanaatkârlık yaparak bağımsız işyeri açan Suriyelilerden oluşmaktadır. İşveren konumunda olan lokantacı girişimcilerin istihdam sağladıkları bireylerin de Suriyeli olması, etnik ekonomi oluşturarak mensubu oldukları etnik grup içinde sermayenin işlerlik kazandığını gözler önüne sermektedir. Görüşülen K4 adlı katılımcının 1 tane Suriyeli çalışanı varken K14 adlı katılımcının istihdam sunduğu 3 tane Suriyeli çalışanı bulunmaktadır. Türkiye'ye geldiği günden itibaren lokantacılık yapan ve 5 yıllık süre zarfında işlerinin giderek büyüdüğünün altını çizen K14 adlı katılımcı işlerin yetişemeyecek dereceye gelmesiyle 3 tane Suriyeli çalışan istihdam ettiğini belirtmektedir. Durumu hem işveren katılımcılardan hem de işletmeyi tek işleten katılımcılardan farklı olan K17 adlı görüşmeci ise “*kendinizden başka işletmenizde çalışan var mı?*” sorusuna şu şekilde açıklık getirmiştir:

“Suriye'deyken abimin ayrı, benim ayrı kahve dükkânımız vardı. Burayı ortak açtık vardiyalı çalışıyoruz. Sabah ben, akşam abim geliyor bazen sabah abim akşam ben değişimli olarak bu dükkânda çalışıyoruz, sadece ben çalışmıyorum” (K17).

Görüşmeci burada işletmelerinin aslında kendi çapında aile şirketi olduğunu belirtmektedir. Aile üyelerinden birisi ile ortak karar vererek açtıkları işletmeyi vardiyalı bir şekilde işletmekte ve geliri ortak pay etmektedirler. Tekinkaya (2015: 118) tarafından

şekillendirilen “*Göç ve Etnik Ekonomi: İstanbul Bayrampaşa’da Boşnak Göçmenler*” adlı tez çalışmasında görüşülen Boşnak girişimcilerin benzer şekilde Boşnak işgücü istihdam ettikleri ve bu istihdamın işverenlerin Boşnak akrabalarıyla şekillendiği sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun Boşnak işçilerin etnik kökene sahip olmalarıyla değil, akrabalık ve tanıdık olmalarıyla alakalı olduğunu savunan Tekinkaya gibi, aile üyelerinin istihdamıyla işletilen işletmenin yarı sahibi K17 adlı katılımcının istihdam şekli benzerlik göstermektedir.

Genel olarak değerlendirecek olursak K4 ve K14 adlı katılımcıların bağımsız şirket kurup etnik işveren konumunda hizmet vermelerine karşın K17 adlı katılımcının aile üyeleriyle birlikte işlettiği aile şirketi, Türkiye ekonomisinde kendilerine yer açmış etnik ekonomi modeli sunan işletmelerdir. Soru yöneltilen katılımcılardan kendinden başka çalışanın bulunmadığı, serbest meslek kategorisindeki işyerlerini işleten 14 katılımcı ise kendi işini kurup bir müesseseyi işleten Suriyeli girişimcilerdir.

Göç ağlarının hüküm sürdüğü günümüz toplumlarında özellikle mülteciler arasında işlevselliğini koruyan göçmen ağları, etnik ekonomi modelinde de bağlayıcılığını ortaya koymuştur. Genel itibarıyla etnik ekonomi modeli, etnik girişimcilik kavramının içselleştirilmesiyle anlam genişlemesine maruz kalıp sınırları tam olarak çizilmemiş bir olgu olarak varlık kazanmıştır. Etnik ekonomi modeline kıyasla etnik girişimcilik kavramının daha baskın olduğu yapılan çalışmalardan anlaşılrsa da aralarındaki benzerliklerin, farklılıklar üzerinden okunması mümkün gözükmektedir. Özellikle Suriyeli girişimcilerin etnik girişimci olduklarına dair genel kabul, Suriyelilere sundukları hizmet ve Suriyeli bireylere sundukları istihdamla bütünleşince etnik ekonominin koşulları sağlanmış olmaktadır. Etnik girişimcilik daha çok etnik kişilerin kendi işini kurmasıyla şekillenirken etnik ekonomi ise etnik girişimci, etnik işveren ve etnik çalışanları kapsamaktadır. Bu içeriklere etnik grup üyelerine ürün hizmeti sağlayarak müşteri profiline yine etnik üyelerden oluşmasını da eklersek bütünleşik bir etnik ekonominin ortaya çıktığını söylemek yerinde olur.

Göç sürecini deneyimlemiş olan Suriyeli mülteciler genelinde bakılacak olursa, başlangıçta etnik ekonomi modeli içinde etnik çalışan iken zamanla sermaye birikimlerini etkinleştirerek kendi işini kuran Suriyeli etnik girişimciye dönüşmüşlerdir. Etnik çalışandan etnik girişimciye yükselen İzmir özelindeki etnik girişimciler, dikey

hareketlilik olarak tanımlayabileceğimiz daha özel bir kesimi temsil etmektedir. Yani Suriyeli mülteciler etnik ekonomiye içkin etnik çalışırken Suriyeli girişimciler etnik girişimcidir. Genel anlamda etnik ekonomi, daha dar anlamdaki etnik girişimciliği içine aldığı kabul görmüş bir ifadedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İzmir, coğrafi açıdan Doğu ile Batı arasında köprü görevi üstlenen Türkiye'nin en batısında konumlanmış en büyük üçüncü şehridir. Sahip olduğu coğrafi konum gereği Batı'ya geçiş yapmak isteyenlerin tercih ettiği en işlek noktalardan olmasının yanında pek çok Suriyelinin de Avrupa'ya geçme girişimini İzmir'in liman kenti olma özelliğini kullanarak planladığı bir gerçektir. Göçmenlere geçiş yolu sunmasıyla beraber birçok içkin etno-kültürel ve dini gruba kozmopolitliği ile ev sahipliği yapmaya devam etmektedir. Bunlara ek olarak içinde barındırdığı gruplar arasında Suriye kökenli olanların, kendi aralarında oluşturdukları sosyal dinamiklerle sosyal sermaye rezervlerini ilişkilendirerek analiz etmeye oldukça müsait bir kenttir.

Bu çalışmada, insan ilişkilerine vurgu yapan sosyal sermayenin, Suriye'deki iç savaşın farklı boyutlara ulaşmasına istinaden Türkiye'ye gelerek İzmir'de mikro ölçekli girişimcilik modeli sunan Suriyeli işletmeciler üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ülkelerinde çıkan iç karışıklık nedeniyle zaruri olarak ülkelerini terk etmek durumunda kalan göç faili Suriyelilerin Türkiye'ye gelerek etnik grup anlamına gelen hitaplara maruz kalmaları ev sahibi toplumdaki ayrışmalarına sebep olmuştur. Zamanla Suriyeli sayısında yaşanan artış, mültecileri kendi habitatlarını kurmaya iterken özele inildiğinde kendilerini toplumun diğer kesimlerinden izole ettikleri yapılan birçok farklı araştırmada açığa çıkmaktadır. "Belli bir grup, fenotipik veya kültürel özellikler bakımından nüfusun geri kalanından farklı olarak ne kadar belirgin özelliklere sahip olursa grup üyeleri arasında grup içi dayanışma duyguları o kadar güçlenir ve grup üyelerinin bu dayanışmaya uygun olan sosyal sermayesi artış gösterir. Küçük ölçekli işletmelerin oluşturulmasında da yaygın bir şekilde kullanılan bu sosyal sermaye, etnik grup için güvenilir emek havuzu ve girişim sermayesi için potansiyel bir kaynak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda etnik topluluk ise kültürel tanımlı ürünler için pazar sunarken etnik grup sosyal ağ ve bağlantıları sayesinde girişim olanağı bulur" (Portes ve Sensenbrenner, 1993: 1329). Bu girişim sonucunda ise ortaya yeni bir etnik ekonomi modeli çıkmıştır.

Suriye'de sağlam bir zemine oturtulmamış olan bürokrasiden kaynaklı halkın özgürlük arayışı, en büyük insanlık krizlerinden biri olan Suriye iç savaşına zemin hazırlamıştır. Meydana gelen karışıklıklar genel anlamda dünyanın en önemli kaynakları hakkında söz sahibi olan ülkelerin gözlerini Orta Doğu'ya ve özelde ise Suriye'ye dikmelerine sebep

olurken bu savaş iç savaştan öte ölkeler arası liderlik savaşına dönuşmüştür. Savaş, bir amaç uğruna verilen mücadele anlamına gelmektedir; fakat Suriye’de hükümet ile diğerleri arasında 9 yılı aşkın süredir devam eden mücadelenin bir amaçtan öte güç gösterisine dönuşmesi, bu sürecin sonunda bir kazananın olmayacağına işaret etmektedir. Nitekim Suriye krizinin doğurgusu olan yapısal düzendeki aksaklıklara tepki olarak ayaklanan halkın amacı zamanla hayatta kalabilme mücadelesine dönuşmüştür. Tek gayesi hayatta kalabilmek olan Suriyeliler için yaşam şartları gün geçtikçe ağırlaşmış ve gücü tükenen halk çareyi göç etmekte bulmuştur. Türkiye ise Suriyeliler için tek çare olan göç hareketinin dünya çapında yarattığı dalgadan en çok etkilenen ölkeler arasında ilk sırada konumlanmıştır.

Bu çalışma özelinde, Türkiye’ye gelmekle beraber İzmir’e yerleşen Suriyeli etnik girişimcilerin sosyal sermayelerinin girişimcilik üzerine yansımaları konu olarak seçilmiştir. Konunun bağlamı ise Türkiye’de mülteci olan Suriyelilerin girişimciye dönuşmesinin arka planında yatan pratiklerin, etnik ekonomiye uyarlanmasıyla şekillenmiştir.

Suriyeli Girişimci Ekseninde Göç Sürecinin Açıklanması

Öncelikle veri analizi aracılığıyla çalışmanın örneklemini oluşturan Suriyeli mültecilerin göç etme sürecine odaklanılmıştır. Bu bağlamda görüşmecilerden elde edilen veriler dâhilinde katılımcıların Türkiye’ye gelmeyi seçmelerindeki etmenler, mekânsal yakınlık, güvenlik kaygısı ve sosyo-ekonomik yakınlık olarak tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle iki ölkede arasında benzerliklerin farklılıklardan daha fazla olması göç kararında rol oynayan faktörler arasında olduğu anlaşılmıştır.

Takip eden süreçte, Türkiye’nin sınır illerinde kurulan kamplarda muhafaza edilen Suriyelilerin sayılarındaki artışa bağlı kampların kapasitesinin yetersiz kalmasıyla beraber mültecilerin baskın özgürlük güdüsü, Suriyelilerin ölkenin dört bir yanına dağılmasına kaynaklık etmiştir. Bunlara ek olarak göç ağlarının aracılık etmesiyle şekillenen göç kararı, İzmir’de bağlantı kurulan akraba ve tanıdıklarla girilen etkileşim tarafından desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Genel itibariyle Suriyeli mültecilerin göç etme biçimleri değerlendirildiğinde, göç sürecinde yapısal faktörlerle birlikte en büyük etkenin sosyal ağlar olduğu bulgulanmıştır.

Çalışmanın bulgularında beklenilenin aksine ortaya çıkan sonuç, göç kararından girişimcilik sürecine kadar geçen sürede Suriyelilerin kendilerinden önce gelen ve daha tecrübeli olan Suriyelilerle irtibat halinde olmalarına karşın kendilerinden sonra gelenlere karşı aynı özveride davranmadıklarıdır. Kendilerinden önce gelen tanıdıklarla iletişime geçmek kadar kendilerinden sonra gelen Suriyelilerle de iletişime geçmenin sosyal sermayenin işlevselliği açısından önem arz ettiği bu çalışmada, dinamik bir yapıya sahip olan sosyal sermayenin kimi zamanlarda azalıp kimi zamanlarda artabileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Nitekim ev sahibi toplum içerisinde bir gruba yönelik toplumsal algının o grup üyeleri arasındaki sosyal sermaye ağını etkileyen önemli bir faktör olduğu anlaşılmıştır.

Zorunlu göçle Türkiye'ye gelen Suriyelilerin sosyal bağlantılarını içeren aile, akraba, arkadaş ve tanıdıklarla irtibatın akabinde İzmir'e gelip yerleşmeleri, Halep'ten İzmir'e taşınan ağların bir temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki katılımcıların göç ettikleri yerler her ne kadar farklılık gösterse de göç olgusu, büyük ölçekte zincirleme göç ile açıklanabilir. Bu araştırmaya dayanarak güncel zincirleme göç kuramlarını ağ kuramları ile desteklemek de mümkün gözükmektedir.

Ağ kuramlarından olan *sosyal sermaye* kuramının gerek *beşerî sermaye* gerekse *ekonomik sermaye* üzerindeki etkisi yadsınamaz. Bu bağlamda Suriyeli mültecilerin sahip oldukları sosyal sermayenin göç sürecindeki etkisinin büyük olduğu gözlemlenmiştir. Özetle sosyal sermayenin göç kararında ve göç edilecek yer seçiminde belirleyici bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Göç sürecinde sosyal sermaye rezervlerinin işlerlik kazanmasına bağlı olarak mültecilerin mekânsal olarak yoğunlaştıkları bölgelerin Suriyeliler için tercih edilen alanlar olarak karşımıza çıkması, sosyal sermaye bağlantılarının önemini gözler önüne sermektedir. Yerleşik halk ile Suriyeli mülteciler arasındaki mevcut farklılıklar ister istemez şehrin çehresine yansımakta ve heterojen yapının aktörleri bu durumdan etkilenmektedir. Kentin çöküntü alanları olarak adlandırılan ve toplumsal tabakalaşma sisteminde ayrımcılığa maruz kalan en diptekileri temsil eden alt sınıf yerleşimler, göçmenlerin kendi aralarında oluşturdukları kapalı ağların yoksullukla özdeşleşen iş piyasası ve ekonomi sektöründe de kendini gösterdiği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Şen ve Şen, 2015: 34-35). İzmir'in Basmane'sinin "küçük Suriye" olarak tanımlanması ve buna dair

genel kabul, araştırma dâhilinde geçerliliğini korumaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın şekillenmesinde büyük bir öneme sahip olan Basmane, Suriyelilerin aralarındaki homojen yapının iş piyasasına yansıdığı ve etnik ekonomiye hapsolmuş kapalı ağların bir arada toplandığı mekân olma özelliğini korumaktadır. Denilebilir ki Suriyeli girişimcilerin ekonomik özerklik kurdukları ve kendi habitatlarını oluşturdukları Basmane’de, etnik ekonomi profilini pratiğe dönüştürmekle mekânsal dokuyu yeniden üretmişlerdir.

Sosyal Sermaye ve Ağlar

Öncelikle Suriye savaşı çıkmadan önce Suriyeli insanların kendi ülkelerindeki sosyal sermayeye içkin sosyal ilişkilerine odaklanılmıştır. Yeniden üretilerek inşa edilebilme özelliğine sahip olan *sosyal sermaye* olgusu, ağ kuramları sayesinde işlerlik kazanmakla birlikte Suriye’den İzmir’e taşınan kanalların yoğunluğuyla da yakından ilgilidir. Göç kararında en belirgin rol oynayan faktör ise tanıdığa sahip olmadır. Bu bağlamda katılımcıların Türkiye’ye gelir gelmez sosyal ağ temelinde tanıdıklarıyla iletişime geçtikleri araştırmanın bulgularına yansımıştır. Göç ağlarının aracılık etmesiyle şekillenen göç kararı, İzmir’de bağlantı kurulan tanıdıklarla girilen etkileşim tarafından desteklendiği sonucuna varılmıştır.

Yapılan araştırmalarda Suriyelilerin, eğitim seviyesi yüksek olanların Avrupa ülkelerince kabul edilmelerine karşın vasıfsız olanların kabul görmemelerine bağlı dışlandıkları ifade edilmektedir. Avrupa ülkeleri tarafından kabul görmeyen mülteci kesimine kapılarını açan Türkiye’ye aile ve akraba bağlarını kullanarak gelmiş Suriyeliler, İzmir’de de negatif ayrımcılığa maruz kaldıklarını ve kendilerini ev sahibi toplumla özdeşleştiremediklerini vurgulamışlardır. Her ne kadar İzmir kozmopolit bir yapıya sahip olsa da, Suriyelilerin kendi söylemlerine göre; “diğer yabancılara oranla daha olumsuz nitelikleri içeren ayrıcalıklı ve düşmanca muamelelere maruz kalmaları” dikkat çekmektedir. Sosyo-kültürel gündelik yaşam alanlarında karşı karşıya kaldıkları bu tür söylemleri ekstra negatif ayrımcılık şeklinde nitelendirilmek mümkündür. Bu durum “ötekinin ötekisi” olan Suriyelilerin kendilerini diğerlerinden izole etmelerinin ve kapalı ağlar oluşturmalarının haklı sebeplerini sunmaktadır.

Bir grubun üyelerinin birbirlerine ödülleri verme yeteneği arttıkça ve grup içi iletişim araçları geliştikçe uygulanabilir güven o kadar artar ve güvene bağlı sosyal sermaye

düzeyi yükselmektedir (Portes ve Sensenbrenner, 1993: 1337). Bu doğrultuda elde edilen bulgulara dayanarak, katılımcıların Suriye’de savaş çıkmadan önce aslında var olan fakat kullanılmadığı için varlığından haberdar olunmayan sosyal sermayelerinin Türkiye’ye aktarılmasıyla ağ bağlar genelinde sosyal sermaye işlevsellik kazanırken özelde *bağlayan sosyal sermaye* kendini göstermektedir. Bu doğrultuda katılımcılar arasındaki bağlayan sosyal sermayenin olumlu etkisi, Suriyeli mültecileri hayata tutunmalarında öncül kaynakları temsil etmesidir. Olumlu etkisine karşın ev sahibi ülkenin diğer üyeleriyle iletişimini kısıtlayarak mültecileri kendi topluluklarının içine hapsetmesi ise olumsuz etkileri arasında yer almaktadır.

Diğer yandan Suriyeli mültecilerin göç etmesinin başlangıcında bağlayan sosyal sermaye etken durumdayken zamanla girişimcilik sürecine giren Suriyeli girişimcilerin *köprü kuran sosyal sermaye*ye yöneldikleri anlaşılmıştır. Egemen kültür içinde varlık kazanmaya çalışan Suriyeli mültecilerin ev sahibi ülkenin diğer üyeleriyle iletişimi, iç içe geçmiş özerkliklerin etkileşimine ön ayak olurken bu ilişkiselliklerin farklılıklar üzerinden okunması kolaylaşır. Açıktır ki, farklılıkların özneleri bu perspektiften okundukları süre zarfında daha dinamik yapıya sahip olabilmektedirler. Bunun onlara getirisi ise toplum içinde daha görünür olup seslerini duyurabilme imkânı kazanmalarındır.

Girişimcilik Faaliyetleri

Başlangıçta misafir oldukları düşünülen ve ona göre muamele gören Suriyelilerin gitgide kalıcı olduklarının anlaşılması, bazı değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Suriye iç savaşının beraberinde ülkede yaşanan büyük yıkım savaşın bitmesiyle Suriyelilerin ülkelerine döneceği varsayımını her geçen gün çürütmektedir. Savaş bitse dahi ülkenin toparlanması vakit alacaktır. Dolayısıyla savaş biter bitmez Suriyelilerin Türkiye’den kendi ülkelerine gideceğini öngören düşünceler geçerliliğini yitirip konu savaşın sonlamasının ötesinde irdelenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, Suriyeli göçü sürecine zamansız yakalanan Türkiye, gün geçtikçe Suriyeli mülteciler hakkında uygulanan politikadaki değişikliklerle kayda değer gelişmeler yaşamıştır. Yürürlüğe konulan uygulamalar arasında yer alan Suriyelilerin iş yeri açabilme kararı, geçici koruma statüsündekilere yönelik yaşanan en büyük gelişmeler arasında yer almaktadır.

Bu doğrultuda iş yeri açabilmek için bazı kriterleri karşılamak gerekmektedir. Bunlardan en önemlisi olan beşerî sermayeye içkin alınan eğitim, edinilen tecrübe, sahip olunan mesleklerdir. Bu bağlamda Suriyeli girişimcilerin savaş öncesi mevcut beşerî sermayeleri analiz edilip Suriye'deki beşerî sermayelerinden deneyim ve tecrübelerin Türkiye'ye uyarlanmasıyla kendilerini girişimcilikte gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kendi ülkelerindeki beşerî sermayelerini Türkiye'ye aktarıp asıl mesleklerine yönelik iş bulamadıklarını belirten katılımcıların yanında Suriye'de aynı iş kolunda faal olan katılımcıların varlığı araştırmaya yansımıştır. Açıktır ki Suriyeli girişimcilerin işletmeci olmalarında eğitimin önemi yok denecek kadar azdır. Katılımcıların Suriye'den İzmir'e aktarılan girişimcilik tecrübesiyle birleşen etnik dayanışma ağlarının katılımcılara en büyük desteği sunduğu anlaşılmaktadır.

Suriyeli girişimcilerin ifadelerinden, girişimciliğe teşvik eden faktörler arasından kendi işinin patronu olma, saygınlık görme, bağımsızlık isteği gibi unsurların sosyal bağlantılarının desteğiyle birleşerek girişimcilik sürecini başlattığı açıkça görülmektedir. Gerekli sermayeyi sosyal sermaye olarak tanımlanan tanıdıklar sayesinde temin eden katılımcıların tamamının sahip oldukları sosyal sermayenin girişimci olmalarındaki olumlu etkilerine vurgu yaptığı gözlemlenmiştir.

Çalışmanın diğer tespitleri Suriyeli girişimcilerin girişimci olma sürecine kadar Türkiye'de geçirdikleri süre zarfında çeşitli iş dallarında faaliyetlerde buldukları yönündedir. İş gücü piyasasının birincil ve ikincil sektörler etrafında bölünmesiyle kavramsallaştırılan ikili iş gücü piyasası, göçmen işi ve yerli işi biçiminde ikili bir yapı sunmaktadır. Birincil istihdam şekli dolgun ücret karşılığında özel yetenek ve eğitim gerektiren uygun çalışma şartları altında sendikal yönetim sözleşmeleri ile garanti altına alınmış emek piyasasını oluştururken ikincil istihdam şekli ise bu özelliklerin dışında konumlanan düşük vasıflı ve vasıfsız işlerde düşük ücretler karşılığında emeğin sunulmasıdır. Nitekim düşük ücretler karşılığında istihdamın yoğun bir şekilde sunulduğu tekstil ve gıda sektörlerinde, düşük sermaye gerektiren iş gücü piyasası ve niteliksiz işçi çalıştıran sanayi kollarında etnik kimliğe sahip bireylerin rekabet ortamında istikrarsız şekilde yoğunlaştıkları dikkatleri çekmektedir (Şen, 2012: 297). En nihayetinde Türkiye'de seçim özgürlüğü tanınmadan ikincil sektörlerde ağır çalışma koşullarına boyun eğerek emekleri en fazla sömürülen kesimi etnik kimliğe sahip grupların

oluşturduğu yapılan araştırmalarda tespit edilmiştir. Bu durum İzmir'deki Suriyeli mülteciler içinde aynı şekilde tezahür ettiği gözlemlenmiştir. Suriyelilerin kendi ülkelerindeki çalışma şekillerinden farklı olarak Türkiye'de hayatta kalabilmek adına farklı iş kollarında ağır şartlar altında çalışmaları, mülteci olmalarına bağlı emeklerinin sömürülmesinin ve fırsat eşitliğinden mahrum bırakıldıklarının en belirgin göstergesidir.

Heterojen gruplara ev sahipliği yapan İzmir'in etnik sakinlerine evrilen Suriyeli girişimcilerden elde edilen bulgular ışığında iş hayatında erkeklerin görünürlüğü, Suriyelilerin norm ve değerlere dayalı beşerî sermayelerinde ataerkilliğin izlerinin olduğunu gözler önüne sermektedir. Göç dalgasıyla Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin bir süre farklı iş kollarında çalışmalarıyla yaptıkları birikim, kendi ülkelerinde faaliyette olan işletme sektörünün devamı mahiyetinde Türkiye'de girişimde bulunmalarına kaynaklık etmiştir. Uzunca bir süredir Türkiye'de bulunan katılımcıların Türkçe öğrenememiş olmalarıyla birlikte beşerî sermayelerinde kayda değer bir gelişme olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Suriyeli girişimcilerin göçmenlik ağlarıyla kuvvetlenen sosyal sermayeleri ile Suriye'de kaybettikleri ekonomik sermayeleri etnik girişimcilik adı altında dengelenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara dayanarak Suriyeli girişimcilerin iç içe geçmiş ekonomik ve sosyal sermayeleri, girişimcilik üzerinde belirgin bir etkiye sahipken beşerî sermayelerinin girişimcilikte pasif kaldığını söylemek yerindedir.

Etnik Ekonomi Modeli

Bu araştırmanın ana hedeflerinden biri, Suriyeli girişimciler konusunda söz konusu çalışmalardan elde edilen argümanlara ilişkin bütüncül bir yaklaşımda bulunarak Türkiye'de akademik anlamda yeterli ilginin gösterilmediği etnik ekonomi konusunun Suriyeliler üzerinden tartışılmaya açılmasıdır. Bu doğrultuda ele alınan konunun temel dayanağını oluşturan geçici koruma statüsündeki Suriyeli mültecilerin hala devam eden misafirliklerine karşın girişimcilik faaliyetinde bulunmaları, her geçen gün ümitlerinin tükendiğini ve ülkelerine dönmeyi düşünmediklerini gözler önüne sermektedir.

Araştırmanın örneklemini temsilen seçilen Suriyeli girişimcilerin, öncelikle girişimci olabilmeleri için en az beşerî sermaye kadar ekonomik sermayeye de ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle göçle birlikte ekonomik sermayelerinde meydana

gelen değişimlere odaklanılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen bulgulardan varılacak sonuç, savaş öncesi kendi ülkelerinde iyi denilebilecek bir ekonomik seviyeye sahip olan mültecilerin göçle birlikte ekonomik sınıflarındaki ani düşüş yaşandıdır. Dolayısıyla mülteci konumundaki bireylerin göçmenliğin vermiş olduğu ötekileştirmenin de etkisiyle en alt sınıfa itildiği elde edilen verilerden anlaşılmıştır.

Katılımcıların gelir durumlarına ilişkin elde edilen bilgiler, birikimlerini geride bırakmış olan görüşmecilerin Türkiye’de ürün ve hizmet bedellerinin ağırlığından, fatura ve alınan vergilerden şikâyetçi oldukları yönündedir. Sadece Suriyelilere özgü bir durum olmayan fiyatlardaki artışlar, yerel halkta da tepkilerin artmasıyla neticelenmiştir. Diğer bir deyişle, sosyal yapılarıdaki değişimin ekonomik işleyişi de etkilemesiyle sorumluluk Suriyelilere yüklenmiştir. Çünkü Suriyelilerin taleplerini karşılayabilmek adına kira fiyatlarından hizmet bedellerine kadar fahiş ücret artışları dolaylı olarak yerel halkı da etkilemiştir. Beraberinde Suriyelilere karşı olumsuz tutumlar zincirleme etkiyle birbirini besleyerek artıp görünürlük kazanmıştır.

Çalışma girişimcilik faaliyetleriyle ortaya çıkmış sık sık birbirinin yerine kullanılan kavramsallaştırmalar üzerine farkındalık geliştirmeyi amaç edinmiştir. Bu farkındalık iki faktör üzerine odaklanmıştır. İlki etnik girişimcilik modellemesi, ikincisi ise daha geniş anlamda kullanılan etnik ekonomi kavramıdır. Etnik girişimcilik, etnik ekonominin bir parçası olup etnik ekonomi, etnik girişimciliği kapsayan oldukça geniş bir olgudur. Denilebilirki Suriyeli katılımcılar, katılımcıların istihdam sundukları Suriyeli çalışanlar ve hatta Suriyeli müşteri profiline sahip etnik üyeler, etnik ekonomiyi şekillendiren öznelerdir.

Literatürde Suriyeli girişimcileri, göçmen girişimci kapsamında değerlendiren çalışmaların aksine bu çalışmada Suriyeli girişimciler etnik girişimci kapsamında değerlendirilmiştir. Bunu olumlayan kaynak ise Suriyeli girişimcilerden oluşan katılımcıların, müşteri kitlesinin yine kendileri gibi Suriyelilerden oluşması, müşterilerine hitap eden etnik ürün hizmeti sunmaları ve sunulan ürünleri yine Suriyeli ürünleri üreten fabrikalardan temin etmeleridir. Bu kaynak ise Suriyeli girişimcilerin kendi etnik grup üyelerinin desteğiyle etnik bölge özelliğine sahip belirgin mekânlarda kendilerine özgü bir ekonomi sistemi oluşturmalarına dayanmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın bulguları arasında, Suriyeli işletmecilerin etnik girişimci olarak iç içe

geçmiş göç ağlarının homojenleştiği ve dolayısıyla toplumun geri kalan kesiminden izole bir hayat sürdürdüklerine dair bilgiler yer almaktadır. Bu izolasyonun Suriyelileri kapalı ağlarla desteklenen etnik ekonominin içine hapsettiğine dair ulaşılan sonuçlar ise beklenen ifadeler arasındadır.

Bu çalışmanın gerçekleştiği süre zarfında genel itibariyle görüşme yapılan Suriyeli girişimcileri, girişimci olmaya teşvik eden pratiklerin arka planında beşerî, sosyal ve ekonomik sermayenin işlevselliği yer almaktadır. Savaş öncesi mevcut ekonomik sermaye rezervleri savaşla birlikte değişirken beşerî sermayelerinde girişimcilik özelinde kayda değer bir değişim olmadığını söylemek yerindedir. Suriyeli girişimcilerin sosyal sermayelerinin kuvvetlendiği de elde edilen bulgulardan anlaşılmıştır. Değişen sermaye biçimlerinin yanında sosyal, ekonomik ve beşerî sermayelerin girişimcilik üzerindeki etkisine odaklandığımızda sosyal sermayenin işlevselliği dikkatleri çekmektedir. Girişimcilik için iki ana unsur olmazsa olmazdır. Bunlar beşerî ve ekonomik sermayedir. Suriyeli girişimcilerin, girişimcilik yolunda bu sermaye türlerinin tamamına sahip olmadığı çalışmaya yansımıştır. Bu eksiklik, sosyal sermayenin devreye girip gerekli kaynağın sosyal ağlar sayesinde dengelenmesiyle doldurulmuştur. Bu durum sosyal sermayenin işlevselliğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. En nihayetinde etnik girişimcilik modeli sunan Suriyeli girişimcilerin, kendi aralarında etnik ekonomi ağı oluşturdukları anlaşılmış olup Suriyeli etnik girişimcilerin etnik ekonomiyi canlandıran önemli özneler olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aad, Y. (2020). "Gaziantep'teki Suriyeli Göçmen Girişimciler üzerine Bir Araştırma", Gaziantep üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ İktisat Ana Bilim Dalı/ Yüksek Lisans Tezi
- Abadan-Unat, N. (2017). "Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa" 3. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abdioğlu, H. ve Yavuz, S. (2013). "İşletmelerde Sosyal Sermayenin Ölçümlenmesi ve Raporlanmasına Yönelik Bir Araştırma", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi (C. XV, S. I) s.25-56
- Akcan, A. T. (2018). "Türkiye İşgücü Piyasasında Suriyeli Sığınmacıların Yeri ve Etkileri", SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi, 8.2: s.59-73.
- Akgür, Z. G. (1997). "Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik(1970-1993)", Başbakanlık Basımevi, Ankara
- Akıncı, B. Nergiz, A. ve Gedik, E. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul, Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı: 2, s.58-83
- Akman, G. N. (2014). "Nicel ve nitel araştırma yöntemleri", Afyon Kocatepe Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersi
- Akman, K. (2019). "Türkiye'de Belediyeler ve Sığınmacılar". Astana Yayınları, Ankara
- Aksoy, Z. (2012). "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 20 s.293-303.
- Akyiğit, H. (2016). "Etnik Toplumsal Ağların İş Gücü Piyasasına Geçişlerdeki Etkisi: Suriyeli Mülteciler Örneği", Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal, Volume:8, s.s. 149 - 159
- Alptekin, E. (2018). "Suriyeli Mülteciler, Ülkemiz Toplumsal Hayatının Bir Parçası Oldu" İzmir Ticaret Odası, AR&GE Bülten, Ocak-Şubat/ Ekonomi.
- Arslan, İ. Bozgeyik, Y. ve Alancıoğlu, E. (2017). "Göçün Ekonomik ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmenler Örneği", İlahiyat Akademi, 3.4: 129-148.
- Aydemir, M. A. ve Tecim, E. (2012). "Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28, s.43-59
- Aydınlı, D. (2017). "Kitlesel Göç Hareketlerinin Uluslararası Koruma Rejimine Etkisi: Türkiye'deki Suriyeliler ve Geçici Koruma", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi-Ankara

- Bakioğlu, A. Artar, F. ve İzmir, H. (2018). “Ankara’daki Suriyelilerin Mültecilik Deneyimleri”, Ankara: Sosyoloji Derneği.
- Bayrak, H. C. (2018). “Suriyeli Mültecilerin Sosyal Uyumunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İzmir Örneği”, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı
- Betts, A. (2017). “Zorunlu Göç ve Küresel Politika”, Çev. Seher Meltem Türkaslan, Hece Yayınları, Ocak, 1. Basım
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği(BMMYK). (1997) “Dünya Mültecilerinin Durumu: Bir İnsanlık Sorunu” çev: Yeşim Boyacılar, Volkan Çıdam, Çağlayan Orhaner, Nihal Yetkin, Elif Gündoğdu, Simter Coşar, Oxford University Press, Ankara
- Bourdieu, P. (1986). “The Forms of Capital”, G. Richardson (der.), Handbook of Theory and Rearch fort he Sociology of Education, New York: Green-wood Press, s.241-58
- Bourdieu, P. (2010). “Sermaye Biçimleri”, (Ed. Mehmet Murat ŞAHİN ve Ahmet Zeki Ünal), Sosyal Sermaye: Kuram-Uygulama-Eleştiri, Değişim Yayınları, İstanbul s.(45-75)
- Boz, H. (2007). “Etnik Girişimcilik: Almanya’da Faaliyet Gösteren Türk Kökenli Girişimciler Üzerine Bir Araştırma”, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). “Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1.Baskı, Şubat, çev: Bülent Uğur Bal-İbrahim Akbulut
- Cohen, D. ve Prusak, L. (2001). “Kavrayamadığımız Zenginlik- Kuruluşların Sosyal Sermayesi”, çev. Ahmet Kardan, BZD Yayıncılık, İstanbul
- Coleman, J. S. (2010). “Beşerî Sermayenin Yaratımında Sosyal Sermaye”, (Ed. Mehmet Murat ŞAHİN ve Ahmet Zeki Ünal), Sosyal Sermaye: Kuram-Uygulama-Eleştiri, Değişim Yayınları, İstanbul. S.(77-119).
- Coşkun, H. (2019). “Göç ve Bütünleşme (Entegrasyon): Suriyeli Göçüne Sosyal Sermaye Temelinde Bir Sosyal Hizmet Müdahalesi” Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas
- Çağlayan, S. (2006). “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, Muğla üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(İLKE), Sayı 17, s. 67-90
- Çakı, A. (2018). “Geçmişten Bugüne Türkiye’nin Göç Politikası ve Suriyeli Göçmenler Bağlamında Göç Yönetimi”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Karaman

- Çetin, M. (2006). Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği. Ege Akademik Bakış Dergisi, b(1), 74-86
- Çetin, S. (2017). "İzmir'deki Yerel Halkın Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Algısı", Afyon Kocatepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Sosyoloji Ana Bilim Dalı/ Yüksek Lisans Tezi
- Çoban, B. (2018). "Türkiye'de İşsizlik Profili Bağlamında Suriyeli Gençlerin İstanbul İşgücü Piyasasına Katılım Sorunları", Çalışma ve Toplum, s. 193-216
- Çolak, Y. (2019). "İtme-Çekme Faktörlerinin Türkiye'de Faaliyet Gösteren Suriyeli Göçmen Girişimcilerin Algılanan Rekabet Stratejileri Üzerindeki Etkisi" Karadeniz Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ İşletme Ana Bilim Dalı/ Yönetim ve Organizasyon Programı/ Yüksek Lisans Tezi
- Çoltu, S. ve ÖZTÜRK, S. (2018). "Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri", Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), 188-198.
- Deniz, T. (2014). "Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye", TSA / YIL: 18 S: 1, s.175-204
- Derneği, İnsan Hakları, et al. (2013). "Yok Sayılanlar; Kamp Dışında Yaşayan Suriye'den Gelen Sığınmacılar İstanbul Örneği." İstanbul: Yazar
- Dinçer, O. B. ve Kutlay, M. (2012). "Arap Baharı" ve Suriye: Komplolar ve Propaganda Savaşları". Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Analiz No 18, Mart 2012, Ankara
- Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K. ve Özmenek Çarmıklı, E.(2013). "Suriyeli Mülteciler ve Türkiye: Sonu Gelmeyen Misafirlik", Ankara: USAK.
- Duran, B. ve Yalçın, H. B. (2016). "Suriye'de İç Savaş, Vekalet ve Yıpratma", Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejiler, SETA Kitapları, Ekim 2016, İstanbul
- Edwards, B. ve Foley, M. (1997), "Social Capital and the Political Economy of Our Discontent", American Behavioural Scientist, 40(5), ss. 669-678.
- Erdoğan, M. M. (2016), "Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler". editörler: Adem Esen ve Mehmet Duman, Wald Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, Kasım 2016, İstanbul
- Erdoğan, M. (2019). "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler", Konrad Denauer Stiftung, Eylül
- Erdoğan, T. (2017). "Göç ve İskân- Göç ve Göçmen Kavramlarının Analizi", Palet Yayınları, Aralık, Konya, s.s. 13-28
- Ergün, D. (1984). "100 Soruda Sosyoloji El Kitabı", (4.Bsk), Gerçek Yayınevi, İstanbul, s.99

- Eşki, H.(2009). “Sosyal Sermaye- Önemi, Üretimi ve Ölçümü Üzerine Bir Alan Araştırması”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya
- Faist, T. (2003). “Uluslararası Göç ve Ulus-aşırı Toplumsal Alanlar”, çev. Azat Zana Gündoğan-Can Nacar, Bağlam Yayınları
- Field, J. (2008). “Sosyal Sermaye”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, çev: Bahar Bilgen ve Bayram Şen, 2. Baskı, İstanbul
- Fine, B. (2011). “Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı”, çev. Ayşegül Kars, Yordam Kitap, İstanbul
- Fukuyama, F. (2000). “Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması”, Kültür Yayınları, 2. Basım, çev. Ahmet Buğdaycı
- Fukuyama, F. (2010). ‘ ‘ Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum’ ’,(Ed. Mehmet Murat Şahin ve Ahmet Zeki Ünal), Sosyal Sermaye: Kuram-Uygulama-Eleştiri, Değişim Yayınları, İstanbul, s.(143-170).
- Gerni, M. (2013). “İlişkilerin Maddi Yönü Sosyal Sermaye ve Örgütsel Boyutu”, Beta Yayınları, Mayıs
- Gözler Çamur, E. (2017). “İzmir’de Türk Çalışanların Suriyeli İşçiler Algısının Sosyal Psikolojik Analizi”, İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi, Meltem, No. 1, Yaz s.s. 92-94
- Grooteart, C. (2010). “Sosyal Sermaye: Kayıp Halka?” ,(Ed. Mehmet Murat Şahin ve Ahmet Zeki Ünal), Sosyal Sermaye: Kuram-Uygulama-Eleştiri, Değişim Yayınları, İstanbul, s.(221-264).
- Güçer, M., Karaca, S. ve Dinçer, O. B.,(2013). “Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler Alan Çalışması”, Tandoğan, Ankara: USAK
- Günay, E. Atılğan, D. ve Serin, E. (2017). “Dünya’da ve Türkiye’de Göç Yönetimi”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7.2: s.37-60
- Güngördü, S. (2018). “Göçmen Girişimcilerin Kişilik Özellikleri ve Göçmen Girişimcilik Üzerine Algıları”, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Girişimcilik ve İnovasyon Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Gürel Üçer, Zeynep Aslı, Seher Özkazanç, ve Zeynep Atılğan. 2018. “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Kente Uyumu: Ankara Siteler’de İstihdama Katılım”. Journal of International Scientific Researches 3(2):610-24.
- Güven, S. (1977). “Dış Göç ve İşçi Yatırım Ortaklıkları”, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No:168, Doğan Basımevi, Ankara

- Harriss, J. ve Renzi, P. D. (2010). “Sosyal Sermaye Kavramı: Kayıp Halka mı Yoksa Analitik Olarak mı Kayıp?”, (Ed. Mehmet Murat ŞAHİN ve Ahmet Zeki Ünal), Sosyal Sermaye: Kuram-Uygulama-Eleştiri, Değişim Yayınları, İstanbul, s.(7-44)
- de Haas, Hein. 2010. “The Internal Dynamics of Migration Processes: A Theoretical Inquiry”. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36(10):1587-1617.
- IOM. 2009. “Göç Terimleri Sözlüğü” editörler Richard Perruchoud ile Jillyanne Redpath – Cross. Göç Terimleri Sözlüğü.
- İçduygu, A. (2004). “Türkiye’de Kaçak Göç”. İTO Yayınları, İstanbul
- İçduygu, A. Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (2014). “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları: 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere”, MiReKoç Proje Raporları, İstanbul
- Kap, D. (2014). “Suriyeli Mülteciler: Türkiye’nin Müstakbel Vatandaşları.” *Akademik Perspektif*, S.3, s. 30-35.
- Kara, C. Ö. D. (2016). “Türkiye’de Yabancıların Çalışma Hakkı: Suriyelilerin İşgücü Piyasasındaki Durumu. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2: 151-174.
- Kara, M. A. (2018). “Göç Yazıları Kuramdan Alana Türkiye’de Göç”, Kırmızı Çatı Yayınları, Eylül 1. Basım,
- Karadal, H. ve Akyazı, T. E. (2013). “Sosyal Sermaye ve Girişimcilik” içinde *Girişimcilik*, editör Himmet Karadal, 2. Basım, Beta Yayın
- Karagül, M. (2012). “Sosyal Sermaye (Kapitalizmin Kör Noktası)”, Nobel Yayın
- Karpat, K. H. (2010). “Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler”, Timaş Yayınları, İstanbul
- Kartal, B. (2018). “Türkiye’ye Yönelik Suriye Göçünün Çok Yönlü Doğasına Giriş”. *Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği*, editör: Bilhan Kartal ve Ural Manço, Transnational Press London
- Kaya, A. F. (2015). “Etnik Girişimci İşletmelerin Kurumsallaşma Düzeyleri ile Belirsizlikten Kaçınma Dereceleri arasındaki İlişkinin Araştırılması: Polonya Örneği”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Kaya, İ. Ve Eren, E. (2015). “Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu: Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri”, Seta Yayın
- Kaya, M. (2017). “Türkiye’deki Suriyeliler: iç içe geçişler ve karşılaşmalar”, Hiper Yayın, İstanbul

- Kaya, S. (2016), “Suriyeli Mültecilerin Türk İşgücü Piyasasına Etkileri”, AR&GE Bülten, Ocak-Şubat/ Ekonomi
- Kayabaşı, Y. (2019). “Suriye İç Savaşında Yerel Aktörlerin Rolü ve Türkiye’nin Suriye İhtilafına Yaklaşımı (2011-2018), Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Programı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Kaygalak, S. (2009). “Kentın Mültecileri”, Neoliberalizm Koşullarında Zorunda Göç ve Kentleşme”, Dipnot Yayınları, Ankara
- Kaypak, Ş. ve Bimay, M. (2016), “Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği”, Batman Üniversitesi Batman University Yaşam Bilimleri Dergisi; Cilt 6 Sayı 1, s. 84-110
- Keleş, H. N. (2012). “Sosyal Sermaye”, Eğitim Yayınevi, Nisan
- Kırış, E. (2019). “Gündelik Hayatın Çoğul Görünümleri: Sakarya’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacılar”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Koçyiğit, M. (2019). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”. içinde Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, çeviri editörü Asım Arı. Berg, B. L. ve Luna, H. 9. Baskı, Eğitim Yayınevi
- Korkmaz, A. (2011). “Göç ve Din: İsveç’teki Kurulular Örneği”, Çizgi Kitabevi Yayınları
- Korkmaz, M. (2017). “Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri ve Değerlendirmeler”. Sosyal Güvence, 13: 57-83.
- Koyuncu, A. (2016). “Nimet mi? Külfet mi? Türkiye’nin Suriyeli Sığınmacıları ve Göç Ekonomisi Üzerine Bir Derkenar”. içinde Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler, editör A. Esen ve M. Duman. İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı.
- Köylü, M. (2017). “Ne umduk, ne bulduk: Türkiye’nin Suriye Sınava”, Hiper Yayın, İstanbul
- Kümbetoğlu, B. (2019). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Leghtas, I. (2019). Türkiye’deki Mülteciler İçin Güvensiz Bir Gelecek, Zorla Geri Gönderme ve Yasal İş İmkânlarına Erişimdeki Sorunlar, Saha Araştırması Raporu, Refugees International, Eylül
- Light, Ivan ve Steven Gold (2000) Ethnic Economies, New York.

- Lin, Nan (2010). ‘‘ Sosyal Sermaye Network Kuramının İnşası’’,(Ed. Mehmet Murat Şahin ve Ahmet Zeki Ünal), Sosyal Sermaye: Kuram-Uygulama-Eleştiri, Değişim Yayınları, İstanbul s.(171-220)
- Massey Douglas S., Arango Juaquin, Hugo Graeme, Kouaouci Ali, Pellegrino Adela ve Taylor J. Edward (2014). ‘‘Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi (Çev.: S. Dedeoğlu, B. Oskay, Ç. Özbek, İ. Sirkeci, M. M. Yüceşahin)’’, Göç Dergisi, 1/1: 2014, s. (11-46).
- Mutlu, B. (2019). ‘‘Suriye İç Savaşı Sürecinde Yaşanan Mülteci Krizi: Mülteciler Üzerinden Avrupa Birliği’nin Güvenlik Algılaması’’, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Nurdoğan, A. K. Dur, A. İ. B. Ve Öztürk. M. (2016). "Türkiye'nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri" İş ve Hayat 2.4 s.217-238
- OECD. (2007). ‘‘Hedef Gruplara Girişimcilik Desteği’’. içinde Girişimcilik ve Yerel Ekonomik Kalkınma, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)
- Oytun, O. Ve Şenyücel Gündoğar, S. (2015). ‘‘Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri’’, ORSAM Yayınları, Ankara
- Öğüt, A. ve Erbil, C. (2009). ‘‘Sosyal Sermaye Yönetimi’’, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2. Baskı Konya
- Öğüttüren Güvenç, B. (2018). ‘‘Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı Açısından Mülteci Kadın Sorunu: Suriyeli Mülteci Kadınlar Sorunu’’, Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, editör: Sibel TURAN, Nergiz ÖZKURAL, Transnational Press London
- Öner, S. G. I. ve Öner, N. A. Ş. (2012). Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, İletişim Yayınları, İstanbul
- Özcan, E. (2017). ‘‘Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme’’. İş ve Hayat, 2
- Özer, Y. Y. (2011). Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Çalışma Alanı Olarak Uluslararası Göç: Yasalaşma ve İdari Yapılanma Sürecinin Değerlendirilmesi, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 45, s.73-88.
- Özer, Y. (2015). ‘‘Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı’’, Derin Yayınları, İstanbul, (4), 183-215
- Özgüler, V. C. (2018), ‘‘Kitleli Göçlerin Emek Piyasalarına Etkisi: Türkiye’deki Suriyeliler’’, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi/Journal of Social Policy Conferences, 74: s.77–102
- Palabıyık, A. (2011). ‘‘Pierre Bourdieu Sosyolojisinde ‘‘Habitus’’, ‘‘Sermaye’’ ve ‘‘Alan’’ Üzerine’’, Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 61-62, s. 121 – 141

- Pazarlıoğlu, V. (2007). "İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi", Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Cilt:14 Sayı:1 , Manisa
- Portes, A. (1998). "Social capital: Its origins and applications in modern sociology", Annual review of sociology, 24.1: s.1-24.
- Portes, A., & Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and immigration: Notes on the social determinants of economic action. American journal of sociology, 98(6), 1320-1350.
- Putnam, R. (1993). Making Democracy Work: civic traditions in modern Italy, Princeton: Princeton University Press
- Putnam, R. (2010). "Tek Başına Bowling: Amerika'nın Azalan Sosyal Sermayesi" (Ed. Mehmet Murat Şahin ve Ahmet Zeki Ünal), Sosyal Sermaye: Kuram-Uygulama-Eleştiri, Değişim Yayınları, İstanbul, s.(121-142)
- Quadir, S. E., & Çimen, L. K. (2018). "Türk Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Görüşleri (Konya İli Örneği), Third Sector Social Economic Review, 53(2), 327-345.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2015). "Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri", çev. İrmak Ertuna Howison, Ankara: De ki Basım Yayım, 4. Edisyon
- Sağiroğlu, A. Z. (2016). "Türkiye'de Merkezi Göç Yönetimi". içinde Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler, editör A. Esen ve M. Duman. İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı.
- Savaşan, F. (2007). "Uluslararası Göç, Kamu Maliyesi Üzerindeki Etkileri", Gazi Kitabevi, Ankara
- Sirkeci, İ ve Göktuna Yaylacı, F. (2019). "Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar". içinde Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye'de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler, editör Filiz Göktuna Yaylacı, Transnational Press London
- Sizer, İ. (2019). "Ankara'daki Suriyeli Sosyal Sermayesinin Oluşum Süreci", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Subanova, A. (2013). "Türkiye'deki Kırgız Kökenli Göçmen Girişimciler Üzerine Alana Araştırması", Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/İşletme Anabilim Dalı/ Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı / Yüksek lisans Tezi
- Şan, M. K. (2007). "Bilgi Toplumuna Geçişte Sosyal Sermayenin Taşıdığı Önem ve Türkiye Gerçeği" Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, cilt:2, sayı:1 s.70-94
- Şan, M. K. ve Şimşek, R. (2011). "Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel-Sosyolojik Arka Planı", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 6 Sayı:1 s.88-110

- Şavkar, E. (2011). Sosyal Sermayenin Unsurları ve Ekonomik Kalkınmayla İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar
- Şen, B. (2012). “Metropol Kent Merkezlerinde Çöküntüleşme Eğilimleri: İstanbul Eminönü-Süleymaniye Bölgesi Örneği”, Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences, 17(2).
- Şen, B. & Şen, A. A. (2015). “İstanbul’un Öteki Yüzü ve Araftakiler: Suriçi İstanbul’da Göç, Yoksulluk ve Göçmen Mekânları”, Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year, 1(21), s. 31-58
- Şimşek, D. (2018). “Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları ve Sosyal Sınıf: Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler Örneği”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 18.40/2: 367-392.
- Şimşek, H ve Yıldırım, A. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tekinkaya, E. (2015). “Göç ve Etnik Ekonomi: İstanbul Bayrampaşa’da Boşnak Göçmenler”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı- Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Topçu, Y. (2019). “Suriyeli Kadın Mültecilerin Entegrasyon Problemleri: İstanbul-Topselvi Örneği”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Tosun, E. (2014). “2008 Küresel Ekonomik Krizinin Almanya’daki Türk Etnik Girişimciler Üzerindeki Etkisi”, Karadeniz Teknik üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi
- Töremen, F. ve Ersözlü, A. (2010). “Eğitim Örgütlerinde Sosyal Sermaye ve Yönetim”, İdeal Kültür ve Yayıncılık
- Uğuz, H. E. (2010). “Kişisel ve Kurumsal Gelişmeye Farklı Bir Yaklaşım Sosyal Sermaye”, Orion Kitabevi
- Uzun, E. (2018). “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda Yer Alan Koruma Türleri: Mevzuat ve Kavramlar”. içinde Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği, editör: Bilhan Kartal ve Ural Manço, Transnational Press London
- Ünalın, E. (2019). “Dünya Bankası’nın “Kayıp Halka’sı: Sosyal Sermaye, Politik Ekonomik Kuram”, Cilt 3(1), s.54-70
- Ünay, H. (2019). “Uluslararası Müdahale İle Gel(emey)en Bahar: Libya”, Arap Baharı sonrası Orta Doğu: Bölgesel Dönüşüm ve Reaksiyonlar, editör: M. Cüneyt Özşahin ve Orhan Battır, Hiper Yayın, İstanbul

- Üstün, Nazlı. (2016). “Suriyelilerin Türk İşgücü Piyasasına Entegrasyonu Sorunlar-Öneriler”, Konya Ticaret Odası Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü Araştırma Raporu
- Woolcock, M. ve Narayan, D. (2010). “Sosyal Sermaye: Kalkınma Teorisi, Araştırması ve Politikası için Öneriler” , (Ed. Mehmet Murat ŞAHİN ve Ahmet Zeki Ünal), Sosyal Sermaye: Kuram-Uygulama-Eleştiri, Değişim Yayınları, İstanbul. s.(265-306).
- Yaman, A. (2016). Suriyeli sosyal sermayenin inşası ve yeniden üretim sürecinin sivil toplum ve ekonomik hayat alanlarında incelenmesi. Göç Araştırmaları Dergisi, (3), 94-127.
- Yarcı, S. (2011). “Pierre Bourdieu’da Sosyal Sermaye Kavramı”, Akademik İncelemeler Dergisi (AID), 6(1), 125-135.
- Yıldız, S. (2017). “Diaspora Girişimcilik: Türkiye’deki Suriyeli Girişimcilerin Profili”, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi
- Yıldız, T. ve Yıldız, İ. (2017). “Suriyelilerin Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdama Etkileri ve Bunun Yansıması Olarak Türkiye’ye Maliyetleri Üzerine Bir İnceleme”, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 2.3: 30-46.
- Yılmaz, A. (2014). “Uluslararası Göç: Çeşitleri ve Nedenleri” Vol: 9/2 Winter Ankara-Turkey, s. 1685-1704
- Yılmaz, B. T. (2005). “Sosyal Sermaye ve Gençlik”, Gençlik, Toplum Liderliği ve Sosyal Sermaye(Gençlik Çalışmaları Serisi), yayım: Arı Hareketi
- Yılmaz, H. (2006). “Yeni Gelişmeler Işığında Türkiye’de Mülteci Hukuku ve Uygulaması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, 8-11 Aralık Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler, 1. Baskı İstanbul Organizasyon, Zeytinburnu Belediyesi, Yayın No:6, İstanbul Haziran, çev. Mustafa Ersiz Özben
- Yurdakul, H. (2020). “Göçmenlik Damgası: Medyada Göçmenin Anlamsal Kurulumu”. Astana Yayınları, Ankara

Bağlantılar

IOM. (2020). “World Migration Report 2020”, UN MIGRATION (https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/wmr_2020.pdf)

Uluslararası-Ulusal Belgeler ve Kanunlar

Birleşmiş Milletler Genel Kurul, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi, Cenevre, 1951.

Geçici Koruma Yönetmeliği. (2014, 22 Ekim). Resmi Gazete (Sayı: 29153). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15.htm>

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu(YUKK), R.G. 11.04.2013 S.28615
(<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>)

EKLER

Ek 1:

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizi Zeynep Baki tarafından yürütülen “Sosyal Sermayenin Suriyeli Girişimciler Üzerindeki Yansımaları: İzmir Örneği ” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı İzmir’deki Suriyeli girişimcilerin sosyal sermayelerini belirlemektir. Araştırmada sizden tahminen 1 saatinizi ayırmanız istenmektedir. Bu çalışmada hazırlanmış olan 31 soruluk mülakat soruları bizzat kendim tarafından şahsınıza yönlendirilecek olup izniniz dâhilinde görüşmeler ses kaydına alınacak ve görüşmelerin gözlem yapabilmek adına işletmenizde gerçekleşmesi arz edilmektedir. Araştırmaya sizin dışınızda tahminen 16 kişi katılacaktır.¹ Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise sadece izninize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya zeynepbaki94@gmail.com e-posta adresinden ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının

Araştırmacının

Adı-Soyadı:

Adı-Soyadı: Zeynep Baki

İmzası:

İmzası:

İletişim Bilgileri:

İletişim Bilgileri:

Ek 2:

MÜLAKAT SORULARI

Demografik Bilgiler

1. Cinsiyetiniz?
2. Yaşınız?
3. Eğitim seviyesiniz?
4. Medeni haliniz?
5. Çocuk sayınız?
6. Aslen nerelisiniz?
7. Asıl mesleğiniz nedir?
8. Türkiye’de bulunma süreniz?
9. Kaç yıldır bu işletmeyi işletmektedirsiniz?

Göç Sürecine Dair Sorular

10. Türkiye’ye gelmeye karar vermenizde etkili olan faktörler nelerdir? Neden İzmir?
11. İzmir’e nereden geldiniz? İzmir’e ilk geldiğinizde kimlerle iletişim kurdunuz?
Türkiye’ye uyum sağlama sürecinde bu bağlantıların etkisi nedir?
12. Sizden sonra Suriye’den gelenlerle sosyal bağlantılarınız nasıldır ve onlara karşı tutumunuz nedir?

Savaş Öncesi ile Sonrası Ekonomik ve Sosyal Sermaye Soruları

13. Suriye’de maddi birikimleriniz ne düzeydeydi? (ev, arsa, tarla veya araç vs.)
14. Türkiye’ye gelmekle maddi birikimlerinizde ne düzeyde değişme yaşandı?
15. Suriye’de aylık gelirin ne kadardı?
16. Türkiye’de ailenizin toplam aylık geliri ne kadar?
17. Geldiğiniz yerin savaş öncesi yaşam şartları, sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi durumu, nüfus yoğunluğu nasıldı?
18. Suriye’de savaşın çıkmasıyla sosyal hayatınızda neler değişti?
19. Mekânsal değişimin sosyal sermaye birikiminiz üzerindeki etkisi nedir? Yeni bir sosyal sermaye oluştururken eski sosyal sermayenizin olumlu-olumsuz etkileri nelerdir?

Girişimciliğe Dönük Sorular

20. İşletme açmaya nasıl karar verdiniz? Bu sektöre yönelmenizde sosyal ağ ve bağlantıların önemi nedir?
21. İşletmeniz olduğu bölgede Suriyeli İşletme ve Türk İşletme sayısındaki yoğunluk nasıldır? İşletme açmanızda bu yoğunluğun etkileri nelerdir?
22. Suriyeli olmanızın girişimci olmanızdaki etkisi nedir? Bunun getirisi nedir?
23. İzmir’de işletme açma sürecinde neler yaşadınız? (Resmi izinler, işyeri kiralama, işyeri malzemelerini karşılama, çevre yerel esnafın tepkileri vb.)
24. İşletme açma aşamasında gerekli olan sermayeyi nasıl temin ettiniz?
25. Göçmen olmanıza bağlı olarak girişimci olma aşamanızda neler yaşadınız? Bunun ekonomik olarak getirisi nedir?
26. Müşteri kitlenizi kimler oluşturmaktadır? Bu durum ekonomik gelirinizi olumlu ya da olumsuz yönden nasıl etkilemektedir?
27. Eğitim durumunuza ve sahip olduğunuz mesleğe ilişkin Türkiye’de uygun bir iş bulabildiniz mi?
28. Suriyeli İşletmecilerin kendi aralarındaki sosyal ilişkileri nasıldır? Sosyal ve ekonomik bağlantıları nasıldır?
29. Çalışanlarınızla ve müşterilerinizle aranızdaki sosyal ağ ve bağlantılar nelerdir? Ekonomik gelirinize etkisi nelerdir?
30. İşletmenizi kaç kişi işletmektedirsiniz? Çalışanınız varsa kimler? Çalışanlarınızı seçerken nelere dikkat etmektedirsiniz?

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Zeynep BAKİ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Fakülte	Fen- Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Sosyoloji
Mezuniyet Tarihi	26.06.2016
Makale ve Bildiriler	
1. Baki, Z. (2020). Sosyal Sermaye Hakkında Doğru Bilindiği Sanılan Yanlışlar. <i>Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)</i> . 6 (56), 558-566.	